*** Variantã în lucru ***

Ms. 2867

Paginã titlu

Istorie Moldovei

Alcãtuitã de Ludovig Gebhardi dupã planul lui Vilhelm Gutri, a lui Ioan Grai şi a altor învãţaţi englezi, culeasã de la cei mai buni istornici şi cuprinsã în istoria lui ce de obşte a toatã lume în limba nemţascã, în tomul al 57-lé.

Acum întîieş data prefãcutã în limba românilor împreunã şi cu istoria Valahiei şi a Bulgariei din limba nemţascã de Ioan Nemişescu ot. Vist. În oraşul Iaşi, al anul 1808.

Tomul al 2-le

Îndemnat fiind spre aceastã sãvãrşire mai mult prin înlesnire dumisali cins[titului] boieri Iordachi Ilschi biv vel clucer, cãruia s-au şi afierosit

f. 2r

Istoria Moldovei

Lãcuitorii cei mai vechi al Moldoviei, Ghetii, Grecii. Dacii, Gotii, Hunii, Bulgarii, şi Antii, Avarii, Bulgarii şi Ungurii

Numile Moldova, al pãmîntului acestuia, este nou şi din întîmplare pricinuit în vecul al patrusprezecele prin un rîu nebãgat în samã, ce sã cheamã Moldova şi sã varsã în Siretu.

Iar stãpînire moldoveneascã este una din cele mai vechi a pãrţii cei dispre meazãnoapte a Evropii şi întîeş data au aşãzat-o Ghetii în vremile acele care atîta cã-s de noi depãratate încît întîmplãrile ce s-au fãcut atunce n-au putut sã ajungã pînã la noi.

Încã cu o mie şi mai bine de ani înainte de naşterea Mîntuitorului, pustiia dinspre Hierassus sau Prut şi dinspre Thras sau Nistru s-au chemat pustie Ghetii. Şi aceasta multã vreme au oprit pe înfricoşaţii Schithii (sau Scolotii) de n-au putut sã pustiiascã prin rãzboaie 2r//

f. 2v Tracia dinspre ameazăzi.

Împăratul persilor Darie Hystaspes cu 513 de ani înainte de naştere lui Hr. au căutat şi au găsit drum nou prin Moldova ca să a___rgă asupra acestor Scithii şi pe la Aşioi făcînd pod preste Dunăre şi trecînd, au mers întîi pe la Brăila în Valahiia şi după aceia în Moldova dinspre munţi. Însă, fără a metahirisi armile au fost silit de s-au întors iarăş înapoi, căci scithii au tras în parte lor pe crai sau povăţuitorii oardelor a agatherilor, a tavrilor şi a sarmaţilor care din vreme în vreme să stremuta prin ţinuturile Moldovii împrejurul Ghetelor. Şi aceste îndată după ce au sosit Darie în pustiie acesta au astupat toate puţurile şi au omorît pe persii cu setii.

După aceasta, netrecînd multă vreme, s-au deosăbit în neamul dinspre Gheti, ş-au pus nume Dachi şi au părăsit vieţuire ce strămutătoare, făcîndu-ş sate şi oraşe (i). Au învăţat a cunoaşte 2v // 3r

---

(i) După ispitirile şi hotărîrile Căptului Sulţer (Istoria Dachiei Transalpina, Tom 1, f. 198 şi 200), locurile ce au de lăcaşuri a dachilor au fost Corfidava la Soroca, Patridava la Movilău, Arcobadava în Bucovina, Sadava la Dorohoi, Petrodova la Orheiu, Zusidava la Cetatea de pămînt, Cumidava la Neamţu, Ramidava la Roman şi Nentidava la Ghierghina, nu departe de gura Siretului dinspre răsărit. (2v)

f.3r: lucruri strãine din alte ţãri şi s-au deprins a lucra mãrfuri şi pãmîntul lor şi a face schimb cu dînsele. Pentru aceia, fãrã întîrziere au oblicit neguţãtoria greceşti şi au venit la gura Dunãrii şi a Nistrului. Şi vãzînd neguţãtorie aducãtoare de folos ei mai ales Mãlezii au fãcut pe amîndouî ţarmurile Nistrului oraşele Ofiuza sau Tiras şi Niconium aproape de vãrsare rîului în Mare Neagrã.

Oraşele aceste mai dupã vreme au cãzut supt mãrire crailor Machidoniei şi supt dînşii s-au zidit un turn de strajã pentru apãrare neguţãtoriei la margine Moldovii, adecã Turnul lui Neoptolemon.

Iar ghetii care lãcue la Nistru şi cei care era megieşiţi cu oraşele aceste din vreme în vreme s-au prefãcut în greci şi cu un deosãbit neam s-au dezlipit de cãtre ceilalţi patrioţi ai lor supt numele de Chiragheti.

Iar ghetii despre ameazãzi împreunã cu cielalţi lãcuitori moldoveni şi la anul 341 înainte de Hs. au cãzut supt stãpînire lui Athea, craiul Stolothilor şi dupã aceia supt a lui Alecsandru cel Mare, împãratul Machidoniei la anul 335 înainte de Hr., însã fãrã a-şi pierde pe craiul lor.

La anul înainte de Hs 314 un crai a lor anume Dromihetu au prins în pustie ghetii pre mai marele sau protectoriul sãu Lisimah, craiul Machidoniei şi l-au strîmtorat ca sã-şi schimbe protecsimie sa în alieianţie cu dînsul.

Craiul ghetilor era atunce numai un povãţuitori a unui norod ce umbla jãcuind şi prãdînd din loc în loc, care era bucuros a metaherisi armile şi a rãpţi, dar nu sã îngrija pentru alte îndemãnãri sau sã strîngã averi decît numai pentru ziua în care trãia. Iar aproape de naştere lui Hs. Buribista 3r // 3v

f. 3v: i-au zmuls şi i-au deşteptat dintru această prostie şi neîngrijire. Însă împreună cu moarte lui s-au spart şi monarhie sa, ce din nou întocmită.

În vreme aceasta cu 29 ani înainte de Hs. s-au apropiet şi romanii la Dunăre şi au gonit pe bastarni din Bulgarie în Moldova dinspre amiazăzi, unde au trait aceştie ca un osăbit neam mai trii sute de ani la gura Dunării. Şi cu vreo sută de ani după Burebist, s-au mai rădicat şi alt ghet Dechebal şi s-au făcut nimărţinit şi mai mare stăpîn asupra neamului său şi asupra tuturor celor ce lăcue în Valahie această de acum în o parte a Ungarii de Sus, în Ardeal şi în Moldova şi s-au silit a-şi întemeie împărăţie sa mai cu statornicie şi mai cu săvîrşire după închipuire stăpînirii romanilor. Dar fiindcă duhul lui ce ave de a supune pe alţii supt sine, l-au îndemnat pre devreme a gindi ca să strîmtorească şi să slăbască pe romani. Pentru aceia în grabă au căzut în război cu ecsarii în care au pierdut şi vieaţa sa şi slobozenie aceii mai mari părţi a neamului său.

Apoi biruitorul său Traian chesariul romanilor au prefăcut împărăţie lui Dechibal şi au numit-o Dachie şi la anul după Hs. 105 au cercat să preface şi pe gheti sau dacii în romani. Iar de ce au făcut şi Moldova cuprinsă în Dachie sau măcar o bucată acei despre Dunăre şi despre parte ce de către amiazăzi a pustăei aceasta nu să arată. Dar să vede că pentru o mica întărire a marginii s-au făcut de romani şi în Moldova vro doî cetăţi (2)

---

(2) Domnul Cantimir în Istorie sa pintru împărăţie romanicească, f. 28, adevereşte că Achirmanul s-au chemat de romani Ilia Alba şi Chilie Licostomon, însă pentru acest lucru nici o urmă nu să găsăşte în scrisorile cele bătrîne a romanilor. El mai arată şi pentru o scrisoare săpată ce zice că s-ar fi găsit la Gherghina şi pe care supt un chip strein ca un sămn de pomănire ce s-ar fi găsit la Ieşi au trimis-o un Izuvit lui Timon 3v/4r. Însă această scrisoare este plină de rătăciri hronologhiceşti şi de altele precum însuş Timon au arătat. Dar fiindcă să vede a fi rîmleneşti temeliile zidirilor celor vechi ce să găseau în Moldova într-un loc şi într-altul şi poate că şi cîteva oraş a sarmaţilor după gheografie lui Potolomeu a fost în Moldova, nu pot cu hotărîre să tăgăduesc că romanii nu au întropat în stăpînire lor şi pămîntul Moldovii.

f.4r: Această alcătuire al romanilor în Dachie, aşijdere în scurt după aceia au căzut şi la anul 273 după Hs, s-au dat Moldova iarăş lăcuitorilor săi celor vechi, cum şi celor noi, care să răzlăţisă într-însa din Polonie, din Rosie şi din Asie. Şi apoi dintr-aceste nu după multă vreme s-au rădicat cu stăpînire gtii sau tiranghii, un neam nemţăsc denspre Apus care era mai vîrtos aşezat în Ardeal şi în Valahie. Însă în grabă după aceia la anul 335 după Hs, au căzut şi ei supt stăpînire împăratului gotilor de răsărit, carele stăpiné de la Mare răsăritului (a Caspiei) pîne la Mare Neagră şi de la Don pînă la Visla şi pînă la Dunăre. Dar ca după Doînzece de ani iarăş au scăpat slobozi de supt dînşii, gotii de apus şi îndată s-au întors şi în trii neamuri sau noroade mai mici. Însă avé un crai mai mare de obşte preste toţi, anume Athanarih. Şi Vactofalie, un neam dintru aceste tri, cărora la împărţeală li s-au vinit Moldova, au primit lege creştinească prin strădanie lui Ulfila pre care ei împotriva voinţii craiului lor, l-au rădicat şi l-au făcut cel dintîieş data vlădică a lor. Şi fiindcă în scurt după aceia hunii şi alanii asiaticeşti au răsipit împărăţie gotilor de la răsărit, apoi au pus de au săpat în parte Nistrului pentru ca să-şi apere de aceşti biruitori înfricoşaţi, au trecut hunii cu toate acele şi peste apa Nistrului şi au gonit înapoi pe gotii de apus 4r//4v

f.4v: şi Athanarah, socotind ca sã poatã sprijini mãcar Moldova despre Meazãzi şi Valahie, au tras prin amîndoî ţãrile un val sau linie de pãmînt cu un zidi. Însã în anul 374 dupã Hs. burzuluindu-sã supuşii sãi asupra lui şi strãmutîndu-sã preste Dunãre în stãpînire romanilor, au fost şi el silit a-şi pãrãsi împãrãţie sa şi a sã trage în munţi mai spre miazãnoapte. Iar hunii şi alanii au luoat Moldova în stãpînire şi nãbuşa dintr-însa în Bulgarie romanilor şi prãda. Dar au rãmas între huni şi mulţi gotii, apoi un neam al atilor care vinisã din Rosie spre huni au rupt de la huni Besarabie şi au luat-o în stãpînire.

După aceia, prin moarte stãpînitoriului Atila, surpîndu-sã putere hunilor au izvodit în Moldova doi ficiori a lui Atila, anume Hurnacu şi Denghezic o noî împãrãţie ce s-au chemat Hiumivar.

Întru această împãrãţie au fost supt stãpînire lui Denghezic afarã de huni şi alte neamuri asiaticeşti, adecã utrigurii şi cutrigurii (doî sãmînţii bulgãreşti care sã rãzleţisã de la Volga şi pînã la Dunãre), cum şi anghiserii. Şi acest Deghezic au cerut încã şi de la împãratul grecesc o sumă de bani pe an şi cursu slobod a tot feliul de mãrfuri ce avé hunii trebuinţã în cîteva oraşã moldoveneşti de pe lîngã apã. Dar vrînd cu rãzboi a sili pre împãratul spre împlinirii aceştii cereri au perit în Thrachie la anul 468.

Şi apoi putere ce mai mare în Moldova au dobîndit-o cutrigurii sau bulgarii, osãbit de pãrţile cele cãtrã mare pre care şi le-au ţinut atii în apãrare.

Aceşti anti în anul 533 s-au rãsãdit de acolo în Sãverin la Banat. Dar mulţi au rãmas şi la urma lor, 4v//5r

f.5r în prejma lor încet încet ungheşii lor slavi s-au lăţit asupra Moldovii de pre apus, asupra Ungarii de sus, Ardealului şi a Polonii.

Şi apoi aceste neamuri noî a Moldovii, după cîtăva vreme la anul 560 de la Hs. şi pînă la anul 562 au fost siliţi a să pleca supt stăpînire hanului avarilor.

Însă hanul, rînduind vichil în Moldova şi Valahie asupra antilor şi a slavilor, pe Cuvrat, un domn bulgăresc a hunogudurilor, au cîştigat Bulgarie prilej şi au gonit din ţară pe slavi şi pe atii şi s-au smuls şi de supt stăpînire avarilor.

Apoi Cuvrat aproape de anul 626 după Hs. primind botezul au luat şi cinul de patrichie de la împăratul grecesc şi supt apărare grecească au fost de sine stăpîni peste triizăci de ani.

Iar fiiciori săi au împărţit împărăţie între sine şi unul dinttre dînşii, anume Hasparuh ş-au alcăuit o stă[pî]nire între Oclu sau Prut, între munţi şi între mlaştinile Dunării, în care era curpindere Moldovii, şi la anul 678 de la Hs., viind Costandin împăratul grecesc ca să-l gonească dintru această a lui stăpînire, s-au întîmplat norocul în parte sa şi împăratul, trăgîndu-să înapoi, au mers şi el în spatele lui şi au răpit ţinuturile acele greceşti carele acum să zice Bulgarie la anul 680. (3) Şi unul din diadohii săi 5r//5v

---

5r: (3) La toate aceste duşmăneşti călcări şi învăluiri, împăratul Moldovii să vede că grecii tot şi-au ocrotit căteva lăcaşuri pe lîngă apă ca la anul 711 era ginglisul de Bulgeg, însă supt stăpînire împăratului Iustin. Vezi Istorie de obşte pentr toată lume a lui Gutri, Tomu 13, f. 668.

f.5v: şi anume Crum, împuternicindu-sã asupra avarilor in Valahie, în Ardeal şi în Ungarie de sus de Tisa au adus la Moldova la anul 811 multe saduri de orãşani greceşti din oraşele cele di pe lîngã apã din Bulgarie, însã aceşte, fãrã lungã zãbavã, s-au întors iarãş înapoi în patrie lor. Urmaşii lui, împarţind între sine împãrãţie bulgarilor, şi-au slãbit putere prin aceasta, cãci domnul bulgarilor celor de lîngã Dunãre despre Miazãnoapte ce stãpînie înspre Tisa şi înspre Mare Neagrã, lipsindu-sã întîi de multe ţinuturi din pricina veneticilor noi veniţi din Asie, fu şi el în sfîrşit izgonit de dînşii.

Aceşti asieni au fost întîi agazarii sau hazarii care ca un fulger fãrã veste au supus tot pãmîntul de la Mare Caspie pînã la Mare Neagrã, Munţii Carpatului şi Tisa, împreunã şi pe neamul pacinazilor şi pecenegilor sau a visinilor care era unii cu lãcuitorii pãmîntului acestuia sau mai mult supt jugul lor. Însã şi în stãpînire Kiovului cîteva neamuri a havarilor, trãgînd în parte lor şi pe uzi şi, burzuluindu-sã au asuprit pe pecinegi.

Însã pecinegii la anul 884 au gonit iarãş pe neamurile madgearilor sau a ungurilor acestor de acum care avé legãturã cu hazarii şi ş-au scos ţara de la dînşii, iar madgearii o parte s-au strãmutat de acolo în Atleveceaz, adecã pãmîntul cel de lîngã Dunãrii, care precum sã vede au fost pãmîntul despre Aceacov şi dinspre Chilie noî. Şi gonind dintr-însul pe bulgari, l-au luoat în stãpînire, rãmînînd în tot supt protecţie hanului hazarilor.

Iar apoi Arpad, voevodul lor cel de atunce, ispitindu-sã sã susupue supt stãpînire sa şi Bulgarie de pre Miazãzi, au trecut preste Dunãre, însã de acolo fiind gonit, au cercat apoi sã-ş lãţascã stãpînire asupra Apusului. Şi, opintindu-sã între vreme au trecut pre departe cu oştile sale, pînã la Moravie, iar Simion, stãpînitorul 5v//6r

f. 6r: bulgarilor, unindu-sã cu pacinaşteştii în anul 892, au gonit pe madgearii din Moldova. Au ucis pacineşteştii pe toatã parte bãrbãteascã şi pe toţi bolnavii ce au aflat şi au pustiit şi acele puţinele caşuri care încã mai era şi au luat cu dînşii toate fimeile şi copiii împreunã şi dobitoacele şi toate alte lucruri ce stãpîné ungurii. Pentru cã ungurii lãsasã înapoi pre puţini oameni pentru apãrare marginii care n-au putut sã sté în delungul împotrivã. Şi Arpad, întocîndu-sã cu prãzile înapoi şi aflînd locul pustiet au fost silit sã pãrãsascã Atlecuzu.

Paginagiţii sau pecinegii. Unguri supun Moldova supt dajdie

Şi aşé dar paginagiţii dupã aceasta s-au lãţit di la Kiov pînã la Mare Neagrã şi pînã la Dunãre, ţiindu-şi tot nãravurile lor cele sãlbatice asiaticeşti, trãind prin corturi ca nişte pãstori tîlhari şi era împãrţiţi în opt sãminţii sau neamuri. Avé patruzãci de domni a fameliilor şi ascula de un dmn mai mare sau han. Şi fieştecare seminţie sau neam avé anume cîte un ţinut de sã hrãnie într-însul din rodirile pãmîntului. Şi precum sã vedi Moldova şi Valahie de sus de Olt la împãrţirea aceasta noî s-au vinit neamului Hoponu.

Între ţinuturile pacinagiţilor şi între ale megieşilor lor au rãmas locuri puţini, cari ori dupã fire pãmîntului nu slujã pentru ţinere dobitoacelor sau cã şi din meşteşug, adecã prin sabie şi prin foc sã fãcusã netrebnici pentru lãcuinţã anul 949. Şi pentru aceia Ţara uzilor şi a hazarilor era depãrtatã de hotarãle pacinagiţilor cale de cinci zile 6r//6v

f. 6v: ţara alanilor şase zile, a ruşilor o zi şi a bulgarilor de la Dunãre o jumãtate de zi (4).

Şi pentru cã paginageţilor le era neplãcutã petrecere ce stãtornicicã şi neschimbãtoare care nu sã potrivé cu chipul vieţuirii lor, pentru aceia nici au suferit sate şi lãcaşuri întemeiate, ce şi oraşãle cele vechi de neguţãtorie a grecilor, adecã Aspron Tuigatai, Cracnacatai, Sacacatai (5), ce era între Nipru şi între Bulgari, pustiindu-le le-au lãsat de s-au rãsipit. Dar, cu toate aceste, lucrurile cele strãine din alte ţãri 6v//7r

---

(4) Scrisorile lui Ştritor Asorului coleghilor, tomul 3, f. 303 şi înainte f. 808.

(5) Supt oraşãle aceste nici o urmã n-am putut gãsi. Oraşul Aspron dupã adeverinţa istornicului grecesc, ş-ar fi dobîndit numele din piatra ce albã din care au fost zidit casãle şi zidurile şi sã vedé cã este acelaş oraş carele la anul 1430 s-au numit Aspraceaston (Dl. Spritor, tomul 2, f. 912), adecã Nesta Albã, Nister Feorvar Carabu, Bealogorod, Ackerman, Cetate Albã sau Mocastro, oraşul cel mai bun de neguţãtorie din Tãtãrãi la gura Nistrului. Achermanu acesta darã au trebuit sã-l fie zidit de iznoavã în vecul al 11-le sau al 12-le şi adevãrat sã vede cã pentru aceasta s-au chemat Cetate Albã, pentru cã au fost mai mare decît Istropoli, un oraş aşijdere de neguţãtorie lîngã o crangã de Dunãre care sã cheamã Cherţul Caraiderman sau Cetate neagrã, care dupã limba slavonilor însemneazã cuvîntul Cetate Neagrã, un loc mai mic precum şi Ceşa Albã însãmneazã loc mai mare. Sacacata pecinagiţilor poate sã fie locul acest de acum ce sã cheamã Cepeştachi lîngã Bog.//

f. 7r: era lor plãcute şi din oraşul cel de neguţãtorie a grecilor ce era mai aproape, adecã Harsanu sau Carain Bazaru din ostrovul Crãmu merge şi aducé în pãmîntul lor bani greceşti şi tot feliul de marfã, ce le da lor împãratul ca o leafã, pentru care în vreme de nevoe sã-i poatã metaherisi împotriva ruşilor şi a turcilor, adecã a ungurilor şi împotriva hazarilor şi bulgarilor.

Ei s-au mãrit apoi în vecurile din urmã cu primire între dînşii a neamurilor streine, mai dobîndind însã cinci [ilizibil] (trupine), încît au fost alcãtuire lor din trisprãzãce neamuri (6). Apoi uzii megieşilor s-au rãdicat asupra lor şi i-au împresurat şi Tirah, craiul lor cel dupã lironomie s-au vîrît în mlaştinile cele nestrãbãtãtoare a Moldovii la ţãrmurile Dunerii.

Iar un ficior al lui Baltazar anume Chegenes, mãcar cã era din neam prost şi nu avé dreptate spre a o cîrmui vreo oardã, împuternicindu-sã de sine, s-au fãcut povãţuitori de oaste 7r//7v

---

(6) Cum cã pacinageţii în anul 942 n-au avut ţarã dincolo de Nipru asupra Rãsãritului sã vãde la tomul 56 a istorii aceştie, f. 129 la povestirile îmtîmplãrilor a marelui cneaz rosãsc Sotoslav, carele au trecut în vase pe Nistru însuş pentru ca sã nu margã prin ţara pacinageţilor. Ghelghevile [gîlcevele?] lui Tirah cu Cheghenes sã gãsãsc la istornici greceşti, veyi pe Dl. Ştriter, tom 3, f. 816. Pentru neamurile acele noî sã prepune cã au fost viţã de cumani, de uzi şi de havari, mãcar cu toatã navãlirile ce au fãcut uzii asupra lor. Socotind Nipru hotar ţãrii lor. Între anul 972 şi 1036 trebuia sã-şi fi supus pacinageţii cîteva ţinuturi de cea parte de Nistru, pentru cã în analurile vechi a lui domnii sale Nistor sã vede cã ruşii la anul 1036 au supus ţara pecinageţilor pînã la Nistru 7r//

f. 7v: şi au gonit pe uzi înapoi, de cîte ori umbla sã-şi aşezã cu temei în parte Niprului, deci pre Apus.

Şi pentru aceasta au început norodul a defeima pe Tirah şi a lãuda pre stihuri pre Cheghenis. Îar Tirah începînd a rãzni şi a sã îngrija, s-au ispitit multã vreme în zadar ca sã ucidã într-ascuns pre Cherghenes şi la urmã au poroncit ca sã-l prindã şi sã-l aducã la dînsul. Însã Cheghenes, înţelegînd de aceasta au fugit în mlaştinile de la Nipru şi-au îndemnat pe doî sãminţii, adecã neamul belemarnilor şi a pagumarilor ca sã sã rãzvrãteascã şi sã-l rãdice pe dînsul sã-l facã han.

Şi dupã aceasta s-au rãdicat împreunã la anul 1049 şi au dat un sangeros rãzboi lui Tirah. Dar, biruindu-sã însuş, au fugit în ţara greceascã cu o rãmãşiţã de 20000 de oameni şi s-au botezat împreunã cu toţi supuşii sãi. Şi împãratul Costandin i-au dat trii cetãţi întemeiate la Dunãre împreunã şi alte ţinuturi multe şi de acolo prin cîteva nãvãliri au rãpit muerile şi copiii patrioţilor şi a duşmanilor şi, tãind pe bãrbaţi şi pe fraţii lor, le-au trecut pe dînsele peste Dunãre şi le-au vîndut grecilor ca pre neşte robi.

Iar Tirah, avînd cu împãratul legturã de ajutori, cere cu tãrie pedepsire şi infrînare supuşilor sãi celor fugiţi şi neascultãtori. Însã împãratul, defãimînd cerere şi fala lui, s-au rãdicat Tirah cu 80.000 de oamini şi trecînd Dunãre, fiind îngheţatã, au fãcut o spãimîntatã pustiire în Bulgari şi în Thrachie.

Iar norodul sãu nemãsurat şi cheltuind mulţime medului şi a vinului 7v // 8r

f. 8r: ce era, acolo s-au iscat în tot norodul o boalã foarte primejduitoare. Încã ce mai mare parte a oştilor sale au pierdut-o Tirah cu boala. Şi apoi, numai întru rãzboi, fu prins însuş el, împreunã cu toţi aceii care au scãpat de ascuţişul sabiei a grecilor şi a lui Cheghenas. Şi, luîndu-l împãratul cu sine, l-au botezat la Ţarigrad, împreunã cu 140 de oamini a lui de famelie, care era mai aleşi din neamul lui şi alte sluji a lui, i-au îmbrãcat şi cu boerii şi pre cielalţi robi i-au împãrţit sã lucrez pãmîntul cîteva pustii, sirbeşti, bulgãreşti asupra muntelui.

Iar la anul 1050, unul din domnii aceşti botezaţi, fãr de veste au stîrnit o rãzvrãtire şi au pricinuit din nou rãzboi între pacinagiţi şi între greci, pre care Cheghenes îmbla sã-l potoale. Însã împaratul, robîndind rãcealã aspra acestui om, au poroncit pe supt cumpãt de l-au pus la închisoare şi prin aceastã faptã pripitã s-au burzuluit şi celelalte doî neamuri a lui Cheghenis. S-au lãţit rãzboiul între toate ţinuturile greceşti şi Tirah la urmã au silit pre împãratul ca sã-l roage de pace.

Prin aceastã întîmplare sã dezbracã Atlecuzu desãvîrşit de oamini şi pacinagiţii, nefiind destoinici sã sté împotriva megieşilor sãi, au cãzut pentru aceasta supt protecţie ungurilor şi supt dajde. Şi uzii şi cumanii, vãrîndu-sã între dînşii, le-au luat o parte de ţarã şi trece de acolo şi prada peste Dunãre dintãeş datã împreunã ca neşte nãimiş aliaţi a pacenageţilor, iar apoi în grabã dupã aceia şi de sine însuş. 8r//8v

f. 8v

Iarã Tirah în Bulgarie şi metaherisã ca un loc de scãpare pãrţile cele dintre lacuri Ozolimna (Carah) şi dintre crengile Dunãrii. Dacã cumva vreodatã nu vor puté sã sté împotriva oştilor greceşti (7)

Şi supuşii lui cei rãmaşi în Moldova, socotind la anul 1075, cã dacã sã vor mesteca în prigonirile crailor ungureşti, a lui Gheiza şi a lui Salomon, vor scãpa cu acest chip dajdie ungurilor. Pintru aceasta, au îmbiet pre Gheiza sã-i dé ajutori, numai de-ş va pãrãsi protecţie sa. Şi la aceasta sã aflarã Gheiza îndatã gata şi, unindu-sã cu dînşii le-au spart Salomon tabãra la Preşburg, bãtîndu-i şi pre dînşii cu pre mai marele lor sultan şi pre potrivnicul sãu craiul Gheiza. 8v//9r

---

(7): Dupã înştiinţare prinţipesii Anii Comnene (vez pe Dl. Ştitor, tom III, f. 823 şi 870) au fost lacul acesta Ozofmimna în Bulgarie între mare, între Dunãre şi între satul Eizov [ilizibil]. Şi nu departe de Diacheni primé în sine multe rîuri mari şi în parte lui despre Miazãzi îl vîsla multe corãbii mari şi corãbii mai mici de neguţãtorie.

Toate aceste atîrné asupra rîului Carazu şi satu sã vede cã este locul Bunar carele este însãmnat în cîteva hãrţi cu cîteva maluri mai spre Miazãzi decît rîul. Şi prinţãpeasa mai mãrturişãşte, cã ar fi crezînd cã apa aceasta ş-ar fi cîştigat numele sãu de la uzi, însã nu aşé, ce mai vîîrtos l-au cîştigat de la bulgari şi de la pecinagiţi pentru cã în limba celor mai multe noroade [adugare ilizibilã] ţãrmurile asiaticesc a Mãrii Negre sã cheamã Dunãre Unzu şi un lac stãtãtor, mlãştinos sã cheamã Liman.

f. 9r:

Şi din vreme aceştei de iznoavã rãpuneri au cîştigat comanii putere ce mai mare în pãmîntul de pre Miazãnoapte.

Apoi şi cu aceştie de multe ori s-au luptat prin rãzboaie pacinagiţii de ceia parte de Dunãre, pînã cînd i-au gonit pentru de a purure în pãmîntul despre Amiazãzi, o rãpunere desãvîrşit ce le-au fãcut grecii la anul 1090 oct 29, ucigînd într-o noapte şi pre toţi cîţi prinsã vii.

Iar pacinagiţii cei despre Miazãnoapte dupã mulţi ani, la 1122, ş-au mai ispit încã o datã norocul în Bulgarie şi pe aceşte i-au rãsipit împãratul Ioan Comnen şi din vreme aceasta nu s-au mai auzit numele lor pomenindu-sã la împãrãţie greceascã.

În Ardeal, în Moldova şi în Valahie, ce mai mare parte a rãmãşiţii cei slabe a acelor triisprãzece sãminţii a pacinagiţilor s-au tras la pãdure şi le-au împãrţit pre aceste cu valahii. Iar la urmã, la anul 1143, i-a gonit coloniştii cei noi a sasilor şi dintru aceste ocrotiri şi pentru aceia s-au împrãştet în toate pãrţile cele megieşite, au lepãdat numele de pacinagiţi sau de bisãni şi s-au obicinuit în neravurile celorlalţi lãcuitori. Însã acei, care precum zic cîţva istornici, cã la strãmutare ce dintîi a ungurilor în pãrţile aceste, s-au supus ungurilor şi au fost de ei primiţi şi rînduiţi sã fie pãzitori marginii despre nemţi, acie ş-au ţinut mai mult numele, obiceiurile neamului şi portul lor vechi (8)

Uzii

Uzii şi cumanii, precum sã vede, au fost moş[i] vechi a pacinageţilor şi a ungurilor (9) şi au fost neşte ramuri depãrtate, bãtrîne a lãcuitorilor celor mai vechi a pãmîntului dintre Volga şi înspre 9r//9v

---

(8) Aceaştã bisani cel puţin în anul 1075 în ţinutul Mozoin sau Vaikselberg [...]

f. 9v: Mare Caspiei şi a Arabiei, care ş-au schimbat numele dupã apele şi cîmpii pe unde s-au zãbovit multã vreme. Iar limba şi obiceiurile sau nãravurile le-au pãzit neschimbate.

Şi în vecul al triile precum sã vede sã cheamã barsileni poate încã şi berti şi parthi. Iar apoi, dupã multã vreme încoace, o oardã de-a lor au cîştigat numele uzii, azii, gozii şi iazãţii şi poate [cî]ştigat de pe o apã mare asupra cãreia ţãrumuri aceii au lãcuit. Pentru cã uzii şi uzul în limba celor de un neam cu dînşii de pe vreme aceia şi în limba megieşilor lor s-au chemat atît Dunãre, cît şi Nipru, cãci sã înţãlege apã latã (10)

Supt numele uzi la anul 882 au strîmtorit ei pe pecinegi sau pre pacinagiţi, au supus pre mulţi dintr-înşii supt bir şi au vinit în Evropa dupã aceia care fugisã de dînşii. Însã în anul 994 era 9v//10r

---

sau Vaicsãlberg şi la anul 1192 au cîştigat de la crai ungureşc mare pronomii şi un deregãtori însuş a neamului lor şi ş-au pãzit acolo numele lor de bisari pînã în vecul al 15le.

Sã vede cu adevãrat cã şi sãcul care au asãmine pronomie cu pãzitorii marginii ţãrii lui Baicselberg, însã sã trag din pacinagiţi şi de va cuteza cineva sã judece sinetul numelui, apoi poate sã prepue cã şi Basarb în Valahie şi Besãrabie, lîngã Moldova ş-au cîştigat numele de la bisãni sau pacinagiţi.

În vecul al 12le s-au chemat Moldova în scrisorile nemţãşti Cîmpul falanilor şi a pecinarilor şi în anul 1259 cîţiva cumani ce lãcué în Bisãrabie aceastã de acum s-au chemat în istoriile leşeşti besãrabini.

(9) Cum cã pacinagiţii şi cumanii au grãit tot o limbã mãrturisãşte Ana Comnina şi cum cã limba comanilor au fost numai o abatere din limba ungureascã adevereşte Dl. Prai, Istorie uzilor şi a cumanilor au lucrat-o Dl. Ştritor, dar mai vîrtos Dl. Turman. Şi aice am urmat mai ales dupã istorie lui Turman.

f. 10r:

era între ţara lor şi olatul pacinagiţilor la Nipru o pustie de cinci zile cale. La anul 985 oarecarele Căldţuc, trecînd ea Icul cu mulţi uzi au plămădit o noî politie uziască între samarcand şi între Bochara.

Iar un nepot a lui, anume Togrulbei la anul 1032 s-au făcut urzitori împărăţie numită a sădţuchilor în Horozan, care s-au răsipit de mongoli la anul 1221 şi supuşii lui să numé cumani de răsărit, încă mai mult să chema turcomani, precum şi în zioa de acum (11). Iar alt neam a lor fu gonit în munţii Caberdan între Mare Neagră şi Mare Caspie, unde sînt şi pînă acum supt numele ozătei (12).

Iară ce mai mari parte a uzilor s-au tras asupra apusului şi au început a faci supărări pecinegilor şi după ce s-au iscat războiul cel politicesc între neamul acesta a pecinegilor, precum am arătat mai sus, i-au gonit apoi uzii din [ilizibil] şi de pre ţărmurile Niprului despre Apus.

---

(10) După facere Dlui svetnicului de cămară Fon Sum pentru uzi sau polovţi ce este în urma tălmăcirilor nemţăşti a Hronicilor celor din bătrîni de istorie rusască al Dlui Nistor foae282 să vede că ţara uzilor şi a cumanilor mai înainte de ivire mogolilor s-au chemat chip ceac şi pentru aceia şi cîţiva gheoghrafii răsărite număsc şi pe cumani chipceac.

f. 10v:

Şi fiind pré mare ţarã a uzilor ce au cîştigat pentru aceia la anul 1049 s-au mulţãmit deodatã numai cu stãpînire pãmîntului celui neted (cîmpul) între Nipru şi între Nistru, care sã numeşte Dnichepole sau pãmîntul cel nelãcuit.

Şi de acolo, dupã ce s-au aşezat, au dat nãvalã în Rosie de au prãdat la anul 1054. Şi ruşii, necunoscîndu-i pe dînşii şi neavînd ştiinţã de numele lor, le-au pus nume oamini din pustie ce netedã sau Polovţã, pãzind acest nume dupã aceia necontenit în hronicile lor cele rusãşti (13).

Apoi, dupã unsprãzãce ani, la 1064, s-au rãdicat dintre dînşii ca la 60000 de oamini şi mergînd prin ţara pacinagiţilor de la Nistru sau prin Moldova, s-au pus prin caice, luntri şi alte vasã asupra Dunãrii, şi trecînd în ceia parte au lucrat o înfricoşatã pustiire, pînã cînd pe o parte dintre dînşii i-au potopit foame şi o boalã, 10v//11r

---

(11) Cumanii cei despre rãsãrit şi cei de la Volga şi uzii sã numesc de istornici rãsãriteni şi cu acest nume adecã chişa, corei gurei şi cezãgurie.

(12) La înştiinţãrile cele de sãptãmînã Dlui întîului sfetnic al consitoriiatului Bişing, cursul întîe, foae 174 la numire unui bãrat de neamul acesta în numãr sînguritiche (oziunozit) sã poate înţãlege mai lãmurit numele uzilor decît la numire cu numãr înmulţit. Aceşti uziti sau uzi îşi lãcuia pãmîntul lor încã în anul 1160. Vezi Dl. lui Sum, a. a. O., foae 297.

f. 11r:

iar ceialaltã parte a rãmãşiţii au stîns-o desãvîrşit bulgarii şi grecii.

Iar voevozii lor şi bãtrînii neamurilor, dupã ce s-au ivit boala, au apucat de s-au întors înapoi peste Dunãre şi dupã aceia de multe ori au cãlcat în ţinuturile greceşti şi bulgãreşti pentru ca sã-ş rãsplãtească moarte patrioţilor sãi şi sã agonisască prãzi.

Şi împãratul grecesc, neavînd încã cunoştinţã pentru uzi, au auzit cã sint mai puternici şi mai politiciş decît pacinageţii, au luat pentru aceia întru ajutori multe noroade a uzilor pe care apoi i-au metaherisit, atît împotriva pacinageţilor cît şi împotriva însuş patrioţilor lor sau cumanilor.

Apoi, nu dupã multã vreme, sã fãcu neobicinuit numele uzilor în ţara greceascã şi împreunã cu anul 1118 s-au stîns desãvîrşit. Ce numai în Ungarie au mai rãmas numele lor, încã într-un chip carele dã a înţãlege cã numai cîteva sãminţii le-au pãzit, iar celelalte sãminţii a neamului lor, l-au schimbat cu numele cumanilor, cãci (poate în anul 1091) s-au primit uzii de aceste în stãpînire ungureascã şi li s-au deşãrtat pentru dînşii un deosãbit ţãrm lîngã cumani şi s-au îndatorit spre slujbã de oaste cu arcul şi cu alte istrumenturi de aruncãturã. Şi pentru aceia osãbit de numele cel strîcat iazi sau iaziţi cari cuvînt însãmneazã uzi, au cîştigat şi numile de filistei sau de balistari (15) 11r//11v

---

(13) Dlui Sum, a. a. O., f. 275 aratã cã în vremile mai de pre urmã fieştecare rãpitori sau hoţi sã chema în limba rusascã polovvcii pentru cã în Rosie sã cunoaşte uzi sau polovşti numai ca neşte rãpitori sau tîlhari.

(14) Dlui Ştritor, tom III, f. 941.

f. 11v:

Cumanii, cumanii moldoveneşti. Ungurii supun Moldova

Cumanii sã vede cã sînt uzii aceii pre rãsãrit care au rãmas în urmã, cînd au trecut aceii mai mari parte a uzilor peste Nipru. Şi sã vede adevãrat cã întîeş datã au avut ocrotire lor la Cumastron carele sã sloboade din Caşcas şi curge prin şesul Astrahanului pînã în Marii Caspii (16).

Dintr-aceşte cumani au vinit cîţiva împreunã cu pacinageţii la Kiev, pentru cã ungurii sau uzii cie ce au trecut Nipru întîi au luat împreunã cu sine pe şapte voevozi supuşi lor ce i-au gãsit la Kiev şi la anul 882 i-au metaherisit la luare ţãrilor aceşte de acum. (17)

---

(15) Ci la anul 1409 au cîştigat o osãbitã deregãtorie a neamului lor şi slobozãnie de vamã în toatã stãpînire ungureascã şi sã împãrtãşesc de pronomie lor încã şi acum. Şi numai un sîngur prin aceasta sã deosãbãsc de cielalţi unguri. Pãmîntul lor sã ţine de cumanii cei mari şi este în pinţipatul sau ţinutul Hevezii.

(16) Dupã adunare Domniei sale Miles a istorilor rusãşti, tom 4, foae 29, sã aratã cã în Permie sã gãsãşte un norod carele sã socoteşte el mai vechi a pãmîntului şi sã numeşte Colip sau Cosiamul. Însã acest nume l-a cîştigat din rîul Cama şi este rudit cu apropiere cu fãlandezi. Pentru aceia nu poate sã socoteascã în parte comanilor cu toatã asãmãnare numelui lor. Alt norod, anume Koma, s-au Coman îl puné Ptolemeu lîngã Ezscu sau Iton din sud de Eral unde sã desparte gîrla aceşte ce sã cheamã Cuban.

(17) La anul 928 s-au aflat în Roma un oarecare Ioan Duţul Elurãlor sau Duţul Comanilor şi împreunã cu Madalber legatul papii au cãlãtorit în Bulgarie pentru ca sã margã iarãş în patrie sa (scrisorile lui Farlat pentru Ilirie, tom 4, f. 104). De unde sã vede cã încã atunce au fost în Moldova cumanii crãşteni între pacinagiţi.

f. 12r:

Dupã strãmutarea uzilor în Bulgarie sã vede cã neamul lor, adecã a comanilor, au cîştigat ce mai mare putere şi s-au arãtat însuş în numele lor, afarã de Rosie unde comanii şi uzii s-au coperit supt numele Polovştii.

Ca neşte polovşti li s-au întîmplat lor la 1103: Apr.: 4 o înspãimîntatã potopire: în ţara lor între Nipru şi între Nistru de cãtrã cnezii rusãşti în care au pierdut 20 de bãtrenii a neamurilor în voevozi. Şi pentru cã ei pãzia necontenit jafurile în Rosie, li s-au intîmplat la anul 1011 de au pierdut 2 lãcaşuri întemeiete, luîndu-li de cãtrã cneji rusãşti care în anii 1113 şi 1116 şi 1120 le-au luoat şi pãmîntul denspre rãsãrit de ceia parte de sus.

Aceste întîmplãri cum şi rãzboele ce au început cumanii în ţara greceascã au pricinuit ruşilor cîteva odihnã, însã abie au ţinut o jumãtate de vac de om, cãci crescînd în vîrstã copii cumanilor celor ucişi sau a polovştilor şi aducîndu-sã iarãş în pãmîntul lor cel pustiit, au adus de iznoavã duşmãnie cé veche pentru ca sã rãsplãteascã moarte pãrinţilor şi a moşilor sãi.

Dar ruşii iarãş i-au smerit la anul 1185, au omorît 417 voevozi a neamului lor polovştilor, împreunã şi pe tot lucru viu ce au gãsit în pãmîntul polovştilor. Despre apus în anul 1186 (18) 12r//12v

---

(18) Cum cã pãmîntul polovştilor au fost Cincel Pole se aratã la povestirile adãogãtorilor în hronica Svîntului Nistor, cãci dupã aceasta sã vede cã rãzadenţe lor au fost Sãztinu cu 4 zile cale depãrtare de pragurile Nistrului. Şi mai ales mai acolo unde este acum Sãceul zaporojenilor. Vezi hronicile cele mai vechi a Svîntului Nistor a istoriilor rusãşti, foae 290, 170-175. Întru aceastã ţarã au fost doî lãcaşuri întemeiate acolo şi lor anume Şarucan şi Zugrov, dintre care acest mai de pe urmã poate sã fie Zigain în cnejie Kiovului. Pãmîntul polovştilor cel despre rãsãrit au fost în parte ce de pre rãsãrit a Donului. Cautã tom aceiaş istorie, foe: 243 şi de alţi istornici sã cheamã Cumanie.

12v:

Şi văzîndu-să biruitori au vrut după aceia să pustiiască şi ţara despre răsărit, însă polovştii aceii din parte aceia, eşindu-le înainte, i-au oborît pe toţi la pămînt şi au luat ţara polovştilor despre apus iarăş în stăpînire.

Şi cumanii aceii care să întinsesă mai departe spre apus decît polovştii s-au sculat din Ardeal şi au făcut năvălire în Ungarie pe plaiul cel strîmt al muntelui Mezii. Iară la întoarcere lor înapoi la anul 1074 au perit cu toţii (19).

Iar Ghile, mai marele lor, au rămas în urmă şi după cinci ani, slăbindu-să pacinageţii printr-un război de Salomon, craiul unguresc, au aflat Ghila vremi cu prilej ca să să lăţască în Moldova şi în ţara săcuilor. Acest crai Salomon, văzîndu-să strîmtorit după aceia în scaunul său au îmbiet pe Cutescu, mai marele cumanilor, ca să-i dé fimee pe fiică sa şi Ardealul zăstre ca să-l ajute pe el cu putere comanilor. Şi Cutescu primind bucuros cerere lui, fu împre[u]nă cu Salomon biruit de craiul Ladislau la anul 1084 şi au trecut apoi amîndoi cu oaste peste Dunăre în Bulgarie. Dar şi acolo l-au gonit grecii înapoi. (20)

Acest ră[z]boi au fost cel al doile pe care l-au făcut cumanii în ţara grecească căci mai înainte de anul 1078, cînd au călcat ei ţara grecească mergînd ajutori pacinageţilor, nu văzîsă grecii pînă atunce în Ilirie niciodată cumani (21).

Pacinagiţii din Bulgarie, fiind fără veste impresuraţ de împăăratul Alezie la anul 1085 au trimes la cumani, rugîndu-i să-i dé ajutori, însă cumanii, afîndu-să atunce în locuri depărtate au sosit pre tîrziu şi au aflat pe pacinagiţi îndălă[t]niciţ cu împărţire prăzilor ce au fost făcut în tabăra oştilor împărăteşti pe care biruisă. Şi cerînd şi ei pe jumătate, s-au apărat paconagiţii de a le da ceva din cîştigul lor, fiind scumpi. Şi pentru aceia, rădincînd-şi cumanii cu războiul asupra lor, au gonit pe pacinagiţi în meterezurile lor la lacul Ozolimna. Iar cumanii au rămas acolo pînă cînd i-au silit foame să întoarcă înapoi în Moldova. 12v//13r

---

(19) Aice să cheamă cuni şi au numile acesta însă şi pînă acum în limba ungurească, căci într-aceastã limbă să cheamă Cumanie Mică, Chişcunoc şi Cumanie Mari Cunşag.

(20) Ioan De Chisulev, foe 130.

(21) Dl. Ştriter, tom 3le, foae 959.

13r:

După aceia, fără zăbavă, au făcut pace pacinagiţii cu împăratul. Iar cumanii, luînd mai multe oarde cu sine, au mers de iznoavă să să ispitească ca să stîngă pe pacinagiţi. În[să] împăratul, dîndu-le daruri au făcut vorbă cu dînşii ca să nu supere pe pacinagiţi mai înainte pînă ce nu-i va ruga el la aceasta.

Şi aceasta s-au întîmplat după puţini ani pentru că pacinagiţii, rădicîndu-să de isnoavă au prădat pe greci. Însă după aceia iarăş s-au împăcat cumanii cu pacinagiţii şi le-au trimes ajutori 40000 de oamini. Şi cînd s-au apropiet cumanii cu oştile lor cele de ajutori, să afla şi împăratul aproape de pacinagiţi, stînd împreună cu oştile uzilor ce le avé întru ajutori şi hotărîsă ca să facă un război hotărîtori. Dar după ce au înţăles de sosire cumanilor, n-au cruţat nici bani, nici făgăduinţile pentru ca să tragă pe cumani în parte sa, care, aşe s-au întîmplat. Şi apoi la anul 1096 au dat un război biruitor pacinageţilor la Lebune care au stîns desăvîrşit pe pacinagiţii aceii din Bulgarie.

Iar sara, după ce s-au isprăvit războiul, aflîndu-să că fieştecare ostoş grecesc prinsăsă cîte 30 şi mai mulţi robi, de frică au făcut această cruzime de au înjunghet noapte pe toţi oamenii aceştia.

Şi cumanii, înspăimîntîndu-să de această faptă, au eşit întrestaţi din tabăra grecească şi au fugit în patrie lor. Iar împăratul, fiindcă împotriva voinţii sale să făcusă această cruzime, le-au trimes îndată cumanilor banii ce le făgăduisă, pentru ca să mîngîa şi să acopere prepusul necredinţii.

Dar cu toate aceste tot au rămas în inimile lor o urăciune pentru această crudă urmare a ostaşilor greci, pentru carele ei au prefăcut-o într-o neîmpăcată duşmănie împotriva tuturor grecilor.

Drept aceia, acei dintre dînşii carele era obicinuiţi a cerca tîrgurile din ostrovul Crămului au găsit la Herson pus la închisoare de către obşte pre un vinovat, ce să rădicasă împotriva împăratului şi, lăsîndu-l slobod la anul 1096, au împreunat cu dînsul mulţime de oaste
13r//13v

13v:

preste Dunãre. Fiind povãţuiţi la aceasta însuş de Tagord voevodul lor, şi Valahii ce lãcui în Bulgariia, fiind prietini cu dînşii, le-au arãtat drumurile şi aşã, fãrã de multã pagubã, au fãcut o pradã mare. Însã la urmã i-au silit lipsa ce avé pentru hranã ca sã-şi întoarcã iarãş înapoi. Şi pe drumul întoarcerii au perit toţi alţii de boalã, iar alţii de sabie împãratului Alexie.

Apoi, dupã cãtãva vreme, la anul 1114, mai trecînd şi alţi cumani preste Dunãre, au lucrat de iznoavã pustiire în Sãrvie, însã împãratul Alexie, eşindu-le înainte, i-au gonit preste Vidin înapoi, gonindu-i prin Valahie pînã ce s-au oprit de apa Olt. Asãmine şi acu voevodul lor cel mai mare au avut tot această nenorocire şi la alte apucãri. Cãci arhistregul sãu pre carele cu bunã oaste îl trimisasã în Ardeal sã margã în Ungarie de sus, întorcîndu-sã înapoi la anul 1091 fu însuş ucis de unguri şi ostaşii lui prinzîndu-sã robi au fost siliţi de au primit botezul, rînduindu-sã ca sã lucrezã pãmîntul intre Tisa şi între Dunãre, carele pãmînt sã cheamã acum de pe dînşii Cumanie ce micã.

Iar acum, cerîndu-ş cu dinadinsul oamenii cei robiţi de la craiul Ladeslav (22) nu gãsi ascultare. Ce craiul Adeslav nãvãli în ţara lui l-au biruit într-un rãzboi nu departe de Dunãre şi l-au silit ca sã-şi supue supt proticsie ungureascã împreunã cu pãmîntul sãu cel moldovenesc şi cu toţi supuşii sãi.

Dupã multã vreme apoi, ucigîndu-sã mai marele cumanilor într-o zurbã, un voevod al lor, anume Tatar, la anul 1131, împreunã cu o oardã au nãzuit la Ştefan, craiul unguresc (23) şi craiul nu numai cã l-au primit supt apãrare sa, dar l-au şi dãruit.

Însã oaminii acestui Tatar, fãcînd în Ungarie multe sãlnicii, s-au fãcut atîta de nesuferiţi, încît i-au ucis ungurii pe toţi.

Aceste întîmplãri, mãcar cã au slãbit pe cumani şi au deschis 13v//14r

---

(22) Ioan Chiculev, foae 132
(23) Ioan Chiculev, foae 141

14r:

drumul valahilor de au rãsãrit putere lor spre stãpînire din urmã. Dar bãrbaţii cumanilor însã tot nu sã potolisã de a nu aţîţa mînie împãraţilor greceşti prin jacurile [sic! Jafurile] de fãcé în ţãrile lor, pînã cînd, la urmã, la anul 1152, viind împãratul însuş în ţara lor, le-au pustiit pãmîntul dinspre Dunãre şi dinspre munţi, adecã Valahie şi cãtãva parte din Moldova (24). La alt rãzboi mai tîrziu ce au fãcut în pãmîntul grecesc Emanoil cu Ştifan craiul unguresc 1166 dupã mãrturie istornicilor greceşti de pe acele vremi sã aratã (25) cã împãratul au îmbiet mulţime ce mare a valahilor ce lãcuia la Mare Neagrã ca sã-şi întovãrãşascã împreunã şi sã pustiiascã ţãrile ungurilor. Şi aceştie rãdicîndu-sã din Moldova au fãcut o nãvãlire într-o parte de loc a Ungariei unde din vecurile cele dintîi nu sã mai arãtasã pînã atunce vrãjmaşii greceşti.

Iar împãratul Ion nu s-au mulţãmit numai cu faptele valahilor cele de iznoavã. Au trimes oşti greceşti preste Dunãre şi prin Moldova de au mai pustiit, încã un ţinut din Ardeal.

Şi în sfîrşit au mai trimes şi o al triile oaste spre miazã-noapte prin Moldova pînã la hotarãle rusãşti supt povãţuire lui Ioan Duca.

Şi aceastã oaste trecînd prin o pustie mare şi nelãcuitã şi printr-o desime nestrãbãtutã a munţilor, au eşit la urmã într-un ţinut osãbit şi bine lãcuit a Ungariei şi cu mare cruzime l-au pustiit şi au rãdicat într-însul un sãmn foarte de ocarã spre pomenire aceştii cruzime, adecã o cruce spre cinste în care au sãpat cîteva stihuri pentru urmare şi ca sã ştie cã oaste lui Manoil prin rãzboi au rãsipit şi au potopit acolo o colonie foarte înfloritã al ungurilor 14r//14v

---

(24) Tomul 50 al istorii aceştii, f. 405

(25) Tomul 51 al istorii aceştii, f. 252. Dl. Ştitor, tomul III, f. 680.

14v:

Iar cumanii cînd s-au întîmplat acestea sau cã au fost în pãrţile de pre rãsãrit şi nu s-au împãrtãşit la aceste rãzboae sau cã sã afla slujind şi supt steagurile valahilor pe care din vremi în vremi saşii şi ungurii, gonindu-i din Ardeal şi din alte ţinuturi ungureşti, strîmtorisã pãşunile cumanilor. Dar aceşte cu toate acele pãzi preteşug cu dînşii. Şi de la anul 1182 prãda împreunã cu dînşii în Polonie, dar mai de multe ori în Bulgarie.

La anul 1190, aceştie, unindu-sã cu valahii din Bulgarie, au rãsipit Aghiealu şi alte cetãţi greceşti de pe lîngã apã şi pe urmã s-au fãcut vrãjmãşiea lor atîta de sãlbaticã încît au fost nevoiţi grecii de a-şi cãuta scãpare lor la Papa Romii.

Şi acestea au îndemnat pe Roman, craiul Galeţiei rusãşti, de au mers la anul 1200 în Cumanie sau în Valahie de sus de Olt şi în Moldova, şi, fãcînd oaminii cei mai rãzboinici trecuţi peste Dunãre, pe toţi cîţi au gãsit în Cumanie i-au potopit omorîndu-i şi luîndu-i cu sine, poftorind aceastã cruzime totdeauna de cîte ori trece în Thrachie oştile cumanilor şi a valahilor.

Iar cumanii sau polovţii precum le zic aceşti scriitori rusãşti, vrînd sã-şi rãsplãtească, au dat ajutori marelui cneaz Ruric, cînd el s-au rãdicat cu rãzboi asupra lui Roman şi au pustiit Kiovul la anul 1205.

Însã Ruric, dupã ce şi-au sãvîrşit scoposul sãu de au cîştigat Kiovul, au pãrãsit pe cumani şi în loc de bini şi mulţãmitã le-au fãcut strãcãciune, cã unind Roman pe toţi cnejii rusãşti spre rãzboi asupra lor, le-au rãsipit o parte foarte mare de ţarã despre miazã-noapte.

Şi nu mult dupã aceea s-au ivit alt duşman puternic care le-au dat nãvalã îneontrul împãrãţiei lor şi i-au stîns mai desãvîrşit (26). 14v//15r

---

(26) Tomul 54 al aceştii istorii, f. 494 şi f.înainte.

f. 15r:

Rãsãpire împãrãţiei comanilor. Urzire episcopiei comanilor

Acest duşman au fost monarhul cel nou al noroadelor celor foarte lãţite şi pré puternice a tãtarilor sau a mongolilor, adecã Gheghes Han, carele au tras cãtrã sine multe oarde mongoliceşti, sãminţii şi neamuri şi au urzit ce mai mare politie în Asie. Şi dupã ce au biruit şi au supus ţãrile despre rãsãrit, s-au apropiet pe urmã şi de împãrãţie cumanilor, cercînd ca sã o supue şi pe aceasta. Au trimes întîi oşti asupra cumanilor sau a polovştilor de apus. Şi de acolo au trimes oamini la Kiev ca spre strãcãciune cumanilor sã încheie legãturã cu duşmanii cei vechi ai lor, adecã cu ruşii. Însã polovştii mersã acolo mai înainte decît tãtarii şi au cîştigat spre ajutori oaste rusascã. Şi aceastã oaste unindu-sã cu polvştii au dat un rãzboi tãtarilor, însã foarte nenorocit pentru dînşii la anul 1222, fiindcã mai toţi au cãzut supt sabie tãtarilor (27).

Dar tãtarii aceastã datã toţi s-au întors înapoi.

Dupã aceasta, lãţindu-sã spaima armelor tãtãrãşti pin toatã Cumania au îndreptat pe cumani la fugã şi rînduindu-sã dintre dînşii 10000 oamini cu copiii lor cei mai mici şi cu toate averile lor, trecînd Dunãre cu luntri şi cu alt feli de vasã, au bãtut pe Bulgari carele le sta împotrivã cu armele şi s-au hrãnit acolo din prãzi pînã cînd s-au împuternicit asupra lor împãratul Ioan şi i-au împãrţit în lighioanele sale (28) 15r//15v

---

(27) Dugluş la tom întîi, f. 613 în Istorie Polonii pune aceastã strînciunare a polovştilor în anul 1212. Dar cum cã trebue sã sã fie îmtîmplat aceasta mai tîrziu sã aratã la înştiinţãrile grecilor celor de atunce în istorie Dlui Ştritor, tom 3, f. 984, care mãrturisãsc cã feciorul lui Gingos Han, anume Telibugas (poate Tavlai) au trecut peste obîrşiile Donului cam pe la anul 1222.

15v:

Iar alţi cumani despre apus au hotărît la anul 1127 să părăsască păgînătate şi să priimească lege catholicească şi unul din domnii lor, anume Boriţis au trimes pe unul născut fiul său supt tovărăşie unui meseoner din tagma dominicanilor, cătră arhiepiscopie de Grai şi cătră Papa Grigorie al 4le (29) şi au cerşut preuţi şi sprijineală şi ajutori. Şi Papa au poroncit arhiepiscopului ca să meargă la cumani ca un legat al său şi nu numai cumanii, ce şi ţinutul Brodinie ce să megieşăşte Cumanie să o ducă la bisărica creştinească.

Care poruncă împlinindu-să prin mesioner, au cîştigat bisărica Romii atîţa cumani încît au fost trebuinţă de au rînduit Papa un osăbit arhiereu pentru cumani, dezlegîndu-l de toată supunere arhiepiscopească.

Şi la anul 1229 au luat pe toţi cumanii supt stăpînire scaunului apostolicesc (30).

Această turmă noî a cumanilor avé de a să lupta cu multe împotriviri, căci pe de o parte le sta împotrivă valahii cari sta supt bisărica grecească, iar pe de altă parte şi judovii şi asmailtenii sau mai mult havarii cei mohamedaniceşti 15v//16r

---

(28) Nici unul din cumanii aceştie nu s-au întors înapoi în Moldova. Şi lighioanele în care era împărţiţi era în Thrachie, în Machidonie şi în Frighie. Iar făciorii acestor la anul 1324 au fost siliţi de a părăsi şi ţările acele şi a să muta la Lamnos, la Thas şi la Lesvu. Şi voevodul cel mai mare a lor care i-au fost dus în Fraghie să vede că au fost acelaş Ioan carele la anul 1241 au murit la Ţarigrad păgîn fiind. Cronica lui Beric, f. 574.

(29) Analurile eclesistece a lui Răinand tom 13, f. 379 zic că acest voevod poate să fie

16 r:

care făcé neguţătorie în Ungarie şi în părţile cele megieşite. Şi măcar că craii cei vechi a Ungariei să înduplecasă de doî ori ca să răpască pronomiile esmailtenilor cele politiceşti şi cu pravile aspre sa-i silească spre a primi lege crăştinească (31). Însă aceşte fiind bogaţi şi făcîndu-să apropieţ ungurilor prin dare de aur, nu numai că pravilile acele nu s-au împlinit, ce ei împreună şi cu jodovii au cumpărat încă prin tocmeală şi toate vămile şi birurile. Şi împreună cu acesta au cîştigat prilej de năcăjie pe creştini fară frică de pedeapsă. Şi pe acei nevoeş care nu puté să dé dajdiele lor la vadeaoa hotărîtă, în sălnice de-ş vindé lor copiii săi sau însuş trebue să să facă slugi lor. Şi apoi ei pe copii şi slugile aceste îi tăia împrejur şi îndepărta de creştinătate. Şi această nenorocire întîmpina mai vîrtos pe comani cei cu rîndul botezaţi, carele purta grijă numai singuri pentru hrana lor, fără a să grijă să lasă oareşcare prisos pentru zioa viitoare şi pentru plata dăjdiilor. Iară Papa cerînd la craiul la anul 1231 ca să rădice acest catahrisis şi să depărteză pe ismailteni şi pe jădovi atît din ale birului cît şi din ţara sa, nu i s-au dat ascultare (32). 16r//16v

---

chemat în limba ţării Bembroh, căci pentru un Bembroh cum să împreună cu alt voevod cumanicesc s-au botăzat de duminecanul Paväl, fiindu-le nănaş Andrei craiul unguresc. Să vede la Dl. Prai, f. 413, Brodenie să vede că este Morduvenie.

(30) Reinad, toiom 13, f. 403. Acest episcop al cumanilor au căzut supt păstorie sa pe toţi fierturmii cumanilor dintre Dunăre şi dintre Elc. Dar scaun hotărît nu i s-au dat, măcar de şi avé el eparhie sa la Sireti unde avé şi ostaş ([ilizibil] tom 1, f. 301)

16v:

În Cumania Moldovii şi a Valahiei era lihniţi cumanii de preuţi şi de bisãrici şi Valahia le avé pe amîndoî. Însã ei au rãmas credincioşi arhiereilor lor greci şi neînduplecîndu-sã ispitelor erhiereului cumanilor de a cunoaşte mãrire sa şi a Papii, ce mai vîrtos au întors pe mulţi cumani cãtrã bisãricile lor. Încã şi alta: şi Ardeal şi din bãnatul Temişvarului cãlãtorie în Valahie şi în Moldova mulţi unguri şi nemţi şi sã întoarce de la bisãrica Romii cãtrã bisãrica greceascã (33), pentru cã nu puté sã gãsascã preuţi sã le slujascã liturghie. Însã aceste au îndemnat pe Papa Grigorie de au trimes în Ungarie pe Iacob epicopu cardinal de Pelistrina. Şi acest legat au înduplecat 16v//17r

---

Şi cum cã el au stãpînit asupra comanilor în trebele duhovniceşti sã înţãlege din tetlu sãu pentru cã el nu sã cheamã vlãdica de comãnie, ce vlãdicã a cumanilor. Însã şi pe morduveni nu puté el sã-i întoarcã de nu şi de în Comanie de Asii. Aceastã alcãtuire de arhierie a cumanilor au nãscut prepusul la cîţiva procopsiţi din unguri, cum cã în Moldova au mai fost un scaun arhieresc mai vechi la anul 1092 şi la anul 1174, s-ar fi fãcut iarãş de iznoavã, dar în fieştecare rînd dupã cîtãva puţinã vreme iarãş s-ar fi rãsipit Hrisovul cel de arhiereu al Milcovului ce s-ar fi dat la anul 1006 şi apoi la anul 1408 prin scoatere unii copii s-ar fi pãzit de a nu sã pierde, aceste cuprinde în sîne atît de multã greşalã hronologiceşti încît nu poate sã socoteascã pentru alt lucru decît de o scornici noî (vezi pe Dl. Paroh Benic, Milcovie tom 1, f. 55, 85, 95).

(31) Aceste s-au întîmplat la anul 1092 şi 1113, vezi tom 51 a istorii aceştii, f. 183 şi 205. Cautã şi face pentru legile cele multe din Ungarie la înştiinţãrile cele privileghiceşti din C.C.ţãri Viena 1775, tom 4, f. 155.

(32) Reinald tom 13, f. 420.

(33) Reinald, f. 461 carte papii ce este tipãritã la acel loc a curţii aceşte cuprinde în sine urma ce dintîi a ungurenilor sau a ungurilor, a nemţilor şi a valahilor care au eşit din Ungarie şi a trecut în Moldova şi în Valahie şi ş-au pãzit pînã astãz limba, neravurile şi obiceiurile. Mulţi dintr-aceştie lãcuiesc în sate deosãbite în parte Prutului şi a Siretului şi în Bisãrabie. Şi acei care sînt megieş cu tãtarii ş-au schimosit limba lor foarte tare, iar alte saduri mai noî vorbãsc limba lor însã şi pînã acum curat. Şi toţi sã ţin de lege catoliceascã.

17r:

pe Bela, prinţipul Coronie, de s-au îndatorit cu jurãmînt cã va sili pe creştini cei tãieţi împrejur sã sã pãrãsascã de credinţa muhametiniceascã şi va face bisãrici în Cumanie şi va da ajutori episcopului cumanilor ca sã aducã cãtrã bisãrica sa pe Valahii cei ce lãcuia între cumani, cum şi pe unguri şi pe nemţi ce primisã lege greceascã; va face şi o episcopie catoliceascã pentru Valahi şi o va înzãstra pe aceastã episcopie noî valahilor cu moşii şi cu scaun arhieresc. Însã Bela, prenţãpul Coronii, îndatã dupã ce l-au pãrãsit legat la anul 1234, noem. 14, au uitat şi el jurãmîntul sãu pentru cari iarãş i-au adus aminte foarte cu mustrare. Dar şi aceastã mustrare nici un rod n-au adus, mãcar de au şi cîştigat Bele mai mare putere şi puté sã-şi împlineascã fãgãduinţãle sale rãdicîndu-sã dupã un an la scaunul crãesc.

Craiul cel mai mare al cumanilor sã supune craiului Ungariei. Mãrime împãrãţie cumanilor

Cumanii precum sã vede trãie acum mai fãr de 17r//17v

Catoliceascã şi cei din Moldova au 12 bisãrici carile le-au rãmas lor din celelalte multe bisãrici ce li s-au rãsipit (vezi pe Cãpt. Sulţãr, tomul 2, f. 113 şi pe Dl. Prai, f. 121). Aceşti ungureni sã tot înmulţãsc necontenit, cãci osãbit de aceia pe care i-au adus aice robi tãtarãi şi domnii Moldovii, s-au aşezat în Moldova şi mulţi unguri în vremile cele tulburate a lui Racoţ şi încã şi astãzi mulţi sãcui şi sasi esã din Ardeal pe supt cumpãt şi sã aşazã în cîmpii cei roditorii a pãmîntului acestuie (vezi pe Dl. Benche, tomul 2, f. Şi 14).

17v:

de nici o grijã în parte despre apus pentru cã lui Cutu, craiul celui mai mare a lor, i sã întîmplasã norocire de au putut sã sã împotrivascã la doî nãvãliri a mogolilor sau a tãtarãlor.

Dar apoi, fãrã de veste s-au schimbat aceastã norocire şi împreunã şi aceastã siguranţe sau neîngrijere, cãci Batie Hanul, nepotul lui Gingis Han, din porunca mai marelui han Ugadai, apucînd rãzbioul de al triile oarã pe cum fãrã veste la anul 1295 l-au biruit şi l-au strîmtorit de ş-au pãrãsit împãrãţie (34).

Şi luînd Cut cu sine ca la 40000 de cãsaşi au alergat la hotarãle cele de pre apus a împãrãţii sale şi s-au fãgãduit craiului Bela, cã de va primi în Ungarie sã treacã cu nãrodul sãu dupã nãravurile lui, el sã va supune supt ascultare stãpînirii Unguriei şi va primi şi botezul.

Şi cerere lui aceasta fiind plãcutã craiului Ungariei pentru mai multe pricini, au fost primitã cu cîteva tocmele (35). Lãudînd Bela încã cãtrã boerii sãi putere şi ipolipsis a craiului comanilor, dînd boerilor a înţãlege cã ar fi acesta pentru dînsul o norocire foarte peste rînduialã, cã fãrã a scoate sabie, sã sã facã stãpîn unui crai ce sã tune asupra unui mai mare norod decît însuş craiul unguresc. Şi pe lîngã aceia şi sã aducã pe norodul acesta din pãgãnãtate în braţãle bisãricii sale.

Şi pentru ca sã aducã supuşii sãi încã şi mai înalte idei de gingãşitura aceştii cereri, s-au sculat însuş şi au mers întru întîmpinare lui Cut, pînã la margine hotarului Ungariei, l-au primit cu pompã foarte mare şi cu multe sãmne de cinste şi l-au 17v//18r

---

(34) Cum cã aceastã întîmplare s-au fãcut la anul 1235 aratã rãportul misionãrãsc aceii vremi ce s-au alãturat în Tomul 51 al istorii aceştii, f. 28.

(35) Tomul 51 al istorii aceştie, f. 310, scrisorile lui Şfener pentru Ungarie, tomul 1, f. 294 şi 296.

18r:

cu mare daruri. Şi cumanii avînd şi multe dobitoace şi neavînd hrane pentru dînsele, s-au silit craiul unguresc cu grãbire de i-au dat şi locuri îndemînate pentru a sã strãmuta într-însele cu turmele lor şi cu corturile cele mutãtoare.

Şi miseonerii ci vinisã împreunã cu craiul Bele, precum şi preuţii cei de ţarã au sãvîrşit botezul şi au lãsat pe aceşte venetici sãlbaticie şi ne cãrãviţii ca sã petreacã în neştiinţa lor.

Pentru aceia ei, dupã obiceiul lor cel vechi, au început a metaherisi toate pãşunile şi dumbrãvile pe unde ajunge, fãrã de a bãga în samã împotrivirile stãpînilor locurilor. Ba încã s-au împuternicit şi asupra fetelor şi a muerilor care li sã pãré lor, socotind cã aflîndu-sã musaferi, nu va fi pizmuitã aceastã urmare a lor, mai vîrtos fiindcã şi ei fãrã vreo bãgare de samã da fieştecãruia slobodã metaherisire asupra fimeilor lor. Şi craiul unguresc gîndé cã jalubele cele multe care îi viné lui asupra cumanilor era fãrã cuvînt şi numai ei numai din pizmã pornite şi din neiubire cãtre ei streinii. Ba decã socoté a fi şi datorie sa ca sã-i adiafiedifascã pe cumani, aflîndu-sã mai vîrtos musaferi şi pentru aceia au îngãduit fieştecãrue cuman slobodã întrare cãtrã sine şi cu chipul acesta de a purure sã afla lîngã dînsul mulţime de cumani care asupré cu gurile lor totdeauna jalubile pãmîntenilor. Şi sã mai temé încã craiul, cã de va da pricinã de vreo dreaptã îndemnare spre împotrivire norodului acestui mult la numãr, sã vor rãdica cumanii cu zurba asupra lui şi a ungurilor şi poate sã-i şi biruiascã.

Pentru aceia Bela cîtãva vreme au depãrtat toate jalubile supuşilor sãi celor vechi. Iar la urmã, fãcîndu-sã 18r//18v

18v:

de pãtrunzãtoare şi de desã jalubile, au hotãrît Bela sã le dé ascultare şi luare aminte. Şi au adunat pentru aceia congres de unguri şi de cumani la Mînãstirea Cheev, aproape de Tisa. Şi aflîndu-i la aceasta cu cale de cãtrã toţi ca sã déosãbascã despre olaltã bãtrînii sau fruntaşii oardelor cumaniceşti, au împãrţit Bela oardele aceste mici prin toatã stãpînire ungureascã, dînd fieştecãruia cîte un ocol cu poruncã ca sã nu cutezã a sã strãmuta dintr-însul.

Însã această orînduialã era neplãcutã pentru norodul cel prost a cumanilor, darã au fost siliţi a o pãzi, pentru cã şi însuş craiul lor şi fruntaşii sãminilor o primisã de bunã.

Şi prin această punere la cale au cîştigat ţãranii unguri, nu numai siguranţe şi odihnã, dar şi o oareşcare folosire pentru ca cumanii cei mai sãraci, neputîndu-şi închipui ideaia de folosul banilor, muncia cu zioa la unguri numai pentru mîncare şi pentru bãuturã.

Mogolii peste aceste au supus şi au biruit desãvîrşit ţara craiului Cuzu, care era foarte mare, cãci tinsoare ei era tocma de la Dunãre pînã la Don sau mai vîrtos pînã la Iaic şi pînã la pustie elevtilor şi era împãrţitã în Cumanie Mare şi în Cumanie Micã (36). Cumanie Micã era Moldova, parte ce despre ameazãzi a ţinutului Kiovului, Rosiei Noî Belgorod, Harsov şi ce mare parte a Voronețului şi ţara Hanului de Crãm, osãbit însã de Ostrovul Crãmului (37). Iar 18v//19r

---

(36) Pentru numele care ar fi avut pãmîntul acesta în limba cumanilor necãiere n-am putut afla. Dar cum cã au fost doî Cumanie aratã Viţãntie Belovaştesc, cap 18, f. 160 şi istornicii ungureşti încã o numãsc Cumanie Albã şi Cumanie Neagrã, Cumanie ce din Gios sau ce din Evropa, merge de la Dunãre împrejurul Mãrii Negre şi a Mãrii Azovului. Şi la anul 1253 pe cînd au cãlãtorit

19r:

Cumanie ce mari cuprinde în sîne pãmînt prin care sã varsã Nipru, Donu, Volga şi Iancu (38) şi era netedã, foarte friguros şi puţin lãcuit. Dar tot îşi avé Cumanie într-însa cîteva oraşe mari, pentru neguţãtorie, mai vîrtos oraşul Tarcanu (Ostrohanul) şi Sarei şi Tena sau Ozovu.

***

Pe Tene l-au risipit ruşii încã la începutul vecului al doisprãzãcele şi Tarcanul l-au rãpit de la cumani, mogoli la anul 1214. Iar Sara sau Saraia au rãmas supt stãpînire cumanilor pînã la izgonire lui Cuzu. Şi sã fãcé dintr-însul o neguţãtorie foarte mare pe Volga pînã în mare Casipiei, încît asiaţii sau asienii sã obicinuisã a numi mare numai lacul de lîngã Sara.

De pre rãsãrit sã hotãrãşte Cumanie cu ţara Covghetilor şi cu al lui Altisoldat, stãpînitoriul 19r//19v

---

au cãlãtorit Rãbrucvi în pãrţile aceste sã chema de mogoli Cageat şi de nemţi sã chema pãmîntul velichilor, evelenilor, eshvalenilor şi a cehvemiţãlor (Tuman Istorie cumanilor) şi de ruşi şi de leşi sã cheamã Polovştie. Pe aceastã Cumanie o aratã şi vestitul vineţian Marin Samitu, anul 1321, însã numai cu însãmnare în harta sa, puind-o între Don şi între Nipru şi între pãrţile Poltavii şi Samariei. Iar în Gheografie zice nume de Cumãnie mare pentru cari apoi în hartã nu pomeneşte. Tomul VX, f. 285.

(37) La anul 1331 s-au gãsit cumanii lãcuitori la Herson în Ostrovul Crãmul. Poate cã cumanii au avut în stãpînire şi vreo parte de loc din ostrovul acesta mai înainte de robirea tãtarilor.

19v:

Muhamedanicesc sau ţara bismanilor care vorove limba cumenicească şi era din neamul uzilor (39).

De pre miazănoapte cătră răsărit să hotără Cumanie cu Casie (Cazanu) cu Morduvenie şi cu Rosie.

Iar despre amiazăzi cu pămîntul prutehilor, a elenilor şi acercazilor şi al altor lăcuitori de a Carcazului care plăté dajdă la cumani.

Şi despre apus să hotără Cumanie cu Don, cu Mare ce 19v//20r

---

(38) Vezi istorie orăetalicească a luiHauton Armanu alcătuită la anul 1037 ce este la urma istoriei lui Raenişte şi înştiinţare că trăp apa răgatului ce au fost trimes cătră hanul cel mai mare la anul 1292. La Ioan planul Capt. 5, f. 5. Vezi şi călătorie lui Rubricv la anul 1253 la [ilizibil], sumu a a o, f. 302. Vezi şi Gheografie lui Sinodi anul 1321, f. 285.

(39) Ioan Plano din lăcaşul lui Batie Hanu de lîngă hotarăle împărăţiei cumanilor s-au întors înapoi prin Cumanie în ţara sanghetilor spre miazănoapte preste lacul Aral şi de acolo în ţara bisirmenilor cumaneşti, a cărora voevod să numé Altisuldan. Şi după aceia au trecut la Baldah (lîngă lacul sau mare Balcheş) şi în sfîrşit la Camban unde era răzădenţie mai marelui han ce să vede că au fost în Fina. Dintre acestea trebue să să socotească că hotarăle cele despre răsărit a stăpînirii craiului Cuzu să întinde pe lîngă rîul Seba.

Pentru megieşie cei despre amiazăzi a cumanilor arată Ioan Planu că au fost alanii, cercazii, hazarii, grecii, iverenii, cotenii şi brutahii. Iar Rubrucv arată că au fost numai cheghezii şi alanii, iar brutahii sau bresutahii ar fi fost jădovii, birnici cumaniceşti şi lăcuia pămîntul de la Ental pină la Cocas sau de la Volchei pînă la Cavcaz.

20r:

Mica şi cu ce mare cu Mare Neagrã şi cu Mare Azovului, cu Rosie şi cu Ungarie.

Adecã Cumanie asiaticeascã dupã aşezare şi alcãtuire de acum cuprinde în sãne Cobordar şi ţãrmurile din Asie a Mãrii Negre, pînã la Cafcaz, cum şi Astrahanul şi cãtãva parte de loc din Turcumanie.

Bastie au nãbuşit în pãmîntul acesta al cumanilor în parte despre Balinie şi supuind pãrţile de acolo au trecut apoi la Cazan şi dupã aceia la Hazarie şi în Bulgarie şi la urmã la Kiev (40) pentru cã necãiere nu l-au întîmpinat vreo împotrivire tare.

Şi pentru aceia socotindu-sã Batie a fi nebiruit trimete înainte soli în toate pãrţile ca sã îmbie pe prenţipul ceii stãpînitori sã sã închine lui şi sã primeascã cît o boerie de a curţii mogoliceşti (41).

Şi prin aceasta, înspãimîntîndu-sã Bela craiul unguresc sau îngrijit pentru întãrire marginilor sale de pre rasãrit, fãcînd doî cetãţi pe hotar şi fãcînd smîd sau lesã de pãdure.

Iar tãtarii sau mogolii la anul 1241 au trecut întîi în ţara leşascã şi în Şlizie şi în Marovie şi, vãzînd cã nu vor puté ajunge şi în Ul[ilizibil], apoi au hotãrît ca sã nãvãleascã în Ungarie. Şi fãcînd întîieş data planul cu bunã chibzuialã şi Batie mai marele oştilor apucînd drumul 20r//20v

---

(40) IoanPlano, f. 170 şi Hauton, f.21.

(41) Unul din solii aceştie au venit la anul 1238 şi la împãratul Fredrih, carele, rîzînd de aceastã socotinţã, au cerut cu zimbire de rîs o fecãia de vînãtoare cu şuimii (Hronica lui Albu Ţarfoae 567)

20v:

Rosãsc, moşii lui Batie şi Arhistraţii cii supuşii lui anume Pesta, Cadan şi Pohetor pe plaiul Moraviei şi pe drumul dinspre Rosie şi dinspre Moldova şi prin eparhie episcopii cumanilor de la Sãret au nãbuşit în ţãrile ungureşti.

Şi aflîndu-sã printre tãtari şi mulţi cumani care sã unisã cu tãtarii sau mai înainte de supunere Cumanii asãaticeşti sau şi dupã aceia s-au lãţit veste în Ungarie cum cã duşmanii acei ce strãbãtusã Ungarie nu ar fi tãtari ce numai cercã sã supue Ungarie pentru craiul Cuzu.

Drept aceia veste aceasta împreunã şi cererile cele cu îngrozire a ungarilor celor mai puternici, îndemnînd pe craiul unguresc ca sã sã sãgurisascã pe sini dispre cum craiul cumanilor, şi despre femeia şi copiii lui au poroncit şi i-au închis la Buda într-o casã.

Iar lãcuitorii oraşului acestue burzuluindu-sã şi cerînd ca sã sã pedepsascã Cuzu pentru necredinţa sau hainsãcul sãu, au poroncit Bela ca sã-şi aducã pe Cuzu înainte sa ca un pîrît ca sã îndreptezã.

Iar Cuzu, apãrîndu-sã de a primi sã iasã în ivalã fãrã pãzitori ca sã-l apere de pornire norodului, s-au rãdicat orãşanii unguri şi nemţi şi au nevãlit în casa unde sã afla Cuzu. I-au rãpit viiaţa pe care le-au vîndut el lor foarte scump cu suliţa şi cu sãgeţ şi au aruncat pe ferestri la uliţã capetele lui şi a fãmeii sale.

Şi, în grabã, rãsunîndu-sã şi în ţarã veste uciderii aceştie, s-au rãdicat norodul cu pornire şi asupra cumanilor de acolo care din poronca crãiascã era ei adunaţi pentru ca sã-ş uneascã cu oştile ungureşti. Însã cumanii s-au apãrat 20v//21r

21r:

de nãvãlire aceasta a norodului şi au rãmas cãtãva vreme nehotãrîţi ce mãsuri sã apuce pentru apãrare lor.

Iar la urmã au trecut şi s-au unit cu tãtarii, duşmanii lor cei vechi, şi le-au arãtat de au prãdat cu neominire ţara ungureascã vreo cîţiva ani, pînã cînd, prin moarte hanului Zagatai au fost siliţi vvozii tãtãrãşti de a sã întoarce cu mare grabã înapoi în sãlãşluirile neamului lor, urmînd dupã dînşii şi cielalţi tãtarãi sau mogoli şi împreunã şi mulţi cumani ungureşti.

Sã vede cã poate cã prenţipii tãtãrãşti au fost numai amãgiţi prin o veste mincinoasã şi au crezut cã au murit Ungadu, hanul lor cel mai mare şi cã petenie neamului lor, cãci numai moarte acestuia prenţãp puté sã aibã trebuinţã de înfãţoşare lor la stare locului, iar nu moarte lui Zagatin, fratele acestue.

Şi pentru aceia, dupã ce au sosit ei la margine stãpãnirii sale cei din Asie şi înştiinţîndu-sã de amãgirile lor, s-au despãrţit Batie de cãtrã dînşii cu o parte a oştilor şi au început a prãda însuş pe Volga prin pãmîntul mordovenilor şi a belerilor ce lãcuia în Bulgarie ce veche şi prin pãmîntul bastarilor în Ungarie veche. (42) 21r//21v

---

(42) Ioan Plano cap. F. 171 Bulgarie veche şi Ungarie veche au fost în pãmîntul rosãsc a Astrahanului spre Apus şi în Astrehanul de sus de Volga spre rãsãrit. Paroziţii au trebuit sã lãcuiascã în Sibirie şi între Obei şi între Mosul Beresova şi Samoghişte sînt Samoedie aceii care lãcuesc între gura Obei şi între Beresova, iar Basturei poate sînt tupilaţi supt numele Bascãţii. Şi cum cã întoarcere înapoi a lui Batie au fost asupra Cazanului ş-adecã pe Obi şi pe Tobul însuş aratã Hauton, foae 21.

21v:

şi prin pãmîntul paroziţilor şi a samogeţilor pînã la mare. Şi dupã aceia s-au întors la Cazan şi la Cumania şi ş-au ales lãcaş de sãlãşluire în Cumanie pe ţãrmurile Volgãi, îngãduindu-sã lui şi de cãtrã hanul cel mai mare ca sã-ş stãpîneascã locurile ce au supus. Şi de atunce s-au numit ţara aceia Deştechipceac.

Şi Batie, pe lîngã fieştecare celelante ape sau rîuri mari, adecã Iancul, Donul şi Nipru au aşãzat cîtã oardã tãtãrascã cu voevodul ei cu poroncã ca sã nu sã strãmute niciodatã de pre lîngã ţãrmuri.

Şi cel mai despre apus dintru aceşti pãzitori a marginii cari sta la Nipru cale de 15 zile de la Kiov avé 60000 de oamini totdeauna în armaş şi strãjãle lui cele mai de afarã sã depãrta în laturi cale de 12 zile şi ţine şi oaste în oraş Canova cale de 2 zile din Kiev (43).

Iar din Cumanie, mulţi pãrãsindu-şi ţara lor au fugit în Persie şi în Asie Micã (44). Dar mai mulţi dintru dînşii au rãmas la urma lor 21v//22r

---

(43) Cãlãtorie monahului Ioan Plano capr care la anul 1245 au fost trimis de Papa cãtrã marele han ca sã-l sfãtuiascã sã nu prindã sau sã pustãiascã ţãrãle creştineşti, f. 175. Lerauneşte acest monah au gãsit în toate ţãrile cumanilor şi în prejma Kiovului foarte multe spinãri şi stîrvuri pe jumãtate topite a lãcuitorilor celor ucişi.

(44) Dintre aceşti cumani au fost mai vrednici de luare aminte osmanii pã care Evropie îi numãsc turci şi care în scurt, dupã izgonire din patrie lor ş-au alcãtuit monarhie în Asie Micã. Şi alţi fruntaşi a cumanilor care au trecut în Armenie au stãpînit asupra persilor de la anul 1403 pînã la anul 1508, iarã alţi cumani care au fost aduşi în Iaghipet şi, vãzîndu-ş ca nişte robi supt nume de mamelichii sau mameluche de cãtrã neguţãtorii siraceri, au smuls şi au tras la sine stãpînire Iaghipetului, a Palistinii şi a Siriei. Şi un Almazur Muradin, cel dintîi sultan din neamul cumanilor, au fãcut încã şi un aşãzãmînt de învoialã cu împãratul grecesc pentru primeana neguţãtoriei la anul 1261 ca sã poatã trimete corãbii în Mare Neagrã şi sã cumpere robi cumaniceşti la Azov şi la alte mele pentru împlinire oştilor sale.

22r:

şi au trecut printre tãtari şi pintre gascheri şi cãzaci, prãpãdindu-şi numele neamului lor.

Craiul unguresc sã face crai al cumanilor
Urzire sau alcãtuire episcopiei catoliceşti la Milcov

Cumanii cei ce au hotãrît sã rãmîie în Ungarie era mulţ la numãr şi mai întrece pe ungari. Drept aceia craiul Bela au început a cerca prin oareşcare miluire şi pronomie ca sã potoale mãhneciune şi pornire lor ce hotãrîtã asupra lui pentru ucidere craiului lor.

Au îngãduit a sã rãdica de cãtrã dînşii craiul cumanilor (45) şi au însoţit pe fiul sãu cu o cumancã creştinã, anume Elisabeta, care sã vede întru adevãr cã au fost ce mai aproape rudenie cu craiul Cuzu. Le-au mai dat Bela şi pre Pfalţgraful ţãrii sa le fie mai mare judecãtori. Şi le-au dat spre sãlãşluire pãmîntul dintre Dunãre şi dintre Tisa care pãmînt au cîştigat apoi numele Cumanie Mare şi Cumanie Micã care fiind cu rîuri deosãbite de alte ţãri ungureşti, puté cumanii sã îmble, strãmutîndu-sã printr-însul oardã dupã oardã dupã feliul lor şi sã lãcuiascã prin colibe de piei de fiiarã sãlbatecã, fãrã sã aducã prin aceasta vreo obãtã mare moşiilor şi pronomilor stãpînilor vechi.

Dar aceastã deosãbire a lor au dat prilej de au rãmas cumanii înpilaţ în sãlbãtãcie şi în pãgãnãtate, sãvîrşind cele mai mari cruzimi şi sãlnicii (46). Osãbit de Cumãnie aceasta 22r//22v

22v:

Dinlăuntru au stăpînit craiul unguresc şi Cumanie cé din afară, adecă Valahie şi Moldova încă supt o sistimă şi alcătuire atîta de proastă încît n-au cutezat să lucrăz pămîntul acesta şi să-l apere. La anul 1247. 22v//23r

---

(45)[1] Bela au primit titlu de crai a cumanilor încă în anul 1243 care s-au păzit încă şi pîne în sfîrşit de crai ungureşte. Şi Bela, după ce au primit tetlu acesta şi au întrat în locul lui Cuz, să înţălege cu adevărat că el îndată prin acest tetlu au vrut să-şi apere şi să-ş păzească dreptul său asupra tuturor oţărilor ce au fost supt stăpănire lui Cuz, din care să cunoşte cum că Cumanie în tetlu unguresc nu să înţălege numai ţănuturile acele dintre Tisa şi dintre Dunăre, cum nici numai Valahie dincolo de Olt şi Moldova, ce să înţălege împreună şi tot pămîntul dintre Dunăre şi dintre Buharie, dintre Cafcah, Mare Neagră şi dintre Mare Caspică şi dintre hotarul dispre meazănoapte ce s-au arătat mai sus a Cumaniei ce veche. La vecul al 16le au primit crai ungureşti, stemă pentru împărăţie cumanilor un leu în mijlocul unii luni şi a unii stele, iar în stema ce deplină a lui Sighesmund craiul leşesc să înţălege prin acest leu Valahie (vezi istorie lui Spenertable 12).

(46) Cumanii aceştie, cîteodată la vreme de război, au întrat în slujbe osteneşti, precum de pildă la anul 1259 au întrat în oaste lui Bolislav, ducul leşesc, însă după isprăvire războiului să întoarce totdeauna iarăş la urma lor. Pentru theologie lor nu avem nici o ştiinţă ce să înţălege după păreri că nu să închina la idoli, ce la însuş atot puternic Dmnezău pe care îl numé Itogaiar mogolii îl numé Domnul cumanilor (Cumani Han), cărue şi asămine s-au închinat după ce au supus Cumanie (Istorie lui Virente Belofoc, f. 138. La un musafăr [ilizibil] ce au făcut craiul Andrei în Viena la anul 1208, cumanii care îi adusăsă cu săne pînă într-atîta au făcut neşte sălnicii, încît s-au rădicat toţi orăşanii asupra lor şi i-au ucis pe toţi impreună cu povăţuitoriul lor ce era făcior lui Avram, prenţăpul cumanilor. Vezi pe Dl. Prai, Analurile stăpînirii ungarilor, tom 1, f. 365). La războiul craiului Carol în Buhemie anul 1303 doî zăci mii de cumani ce avé craiul Carol cu sine, au tăet mînile şi picioarele pruncilor şi cărînd trupurile lor, le-au luat cu sine ca să le ţie de mîncare (Rainald, tom 14, anul 1303).

---

[1] Notă despre continuitatea românilor?

23r:
Pentru aceia craiul unguresc au dat toatã Cumanie de la Olt şi de la munţii Ardealului cavalerilor Ioaniţi sau crijiţa ca sã o stãpîneascã pînã unde sã vor puté întinde cu armãle cu tocmalã ca sã facã într-însa cetãţi şi sã fie oşti şi sã facã slobozii de oameni streini.

Însã aceste tocmele n-au putut sã le împlineascã cavalerii pentru cã craiul s-au întors din fãgãduinţa sa de a le da lor Cumanie. Cãci dupã cîtãva vreme, la anul 1262 împreunã cu Ardealul au dat-o craiul Bela lui Ştefan prinţãpul Coronie carele prenţip dupã aceia au purtat titlu de hersog al Transãlvanii şi domnul al cumanilor.

Episcopul cumanilor s-au orînduit iarãş în deregãtorie sa , iar cumanii au rãmas pãgîni şi valahii creştini greceşti şi amîndoî pãrţile nu s-au supus a da ascultare (47), mãcar cã cãlugãrii propovãţuitori la anul 1253 s-au fãlit cã au adus la creştinãtate pe toţi fruntaşii şi ce mai mare parte a prostemii a neamului cumanecesc (48). Şi au cîştigat de la Papa rãsplãtire pentru aceastã slujbã cîteva gingaşe pronomii. Însã în grabã dupã aceia au descoperit Urban al 4le aceastã minciunã a lor (49) şi la anul 1264 au dat poroncã arhiepiscopilor de Grai şi celui de Colosca ca sã propovãdueascã sfînta cruce împotriva cumanilor şi aliianţã lor, a tãtarilor, adecã sã rãdice asupra lor oaste de stavroţãri şi pînã atunce sã sã lasã sã sã lupte cu rãzboi adunãtura stavroţãrilor pînã cînd vor boteza pe toţi cumanii cei pãgîni şi ii vor deprinde sã pitreacã creşteneşte.

Drept aceia şi craiul unguresc împreunã şi cu prenţepul coronii au rãdicat rãzboi asupra cumanilor din Moldova. Dar în pizmuluindu-sã amîndoi nu numai cã fu cumanii cruţiţi, ce încã prenţepul 23r//23v

---

(47) În anul 1273, tot era încã un episcop a cumnailor Dl. Benche în Milcuvie, tom 11, f. 118.

(48) Reinald, tom 13, f. 697.

(49) Reinald, tomu 14 la anul 1264.

23v:
Coronii i-au luat şi în oaste sa ajutori împotriva tãtâne-sãu.

Ladislav diadohul lui Ştefan atita sã obicinuisã în nãravurile cumanilor încît mai cu totul pretrecé dupã feliul lor între ţiintori şi linguşitori ai cumanilor, pãrãsind pe unguri şi supãrîndu-i şi nãcãjindu-i în multe chipuri pînã la anul 1279. Rãdincîndu-sã atunce acest catahrisit de cãtrã Filip, legatul Papii, printr-o învoialã de aşezãmînt ce au fãcut el între cii opt domni a celor şapte sãminţii sau neamuri a cumanilor şi între craiul Ladislav şi între ţarã (50). Cãci prin această învoialã s-au îndatorit pe crai ca sã lasã cumanilor barbele, portul şi pe învãţãtorii neamului lor, dîndu-le şi deşãrtîndu-le toate locurile şi cetãţile boereşti din ţinutul acela ce le-au fost dat lor craiul Bela.

Iar pe cumani i-au silit ca sã pãrãsascã chipul traiului ce avé pînã atunce şi sã-i dé fãgãduinţã cã vor lãcui în casã statornicã, pãrãsindu-şi corturile şi colibile lor cele de piei de fiarã sãlbatice şi cã vor întoarce cu toţii cãtrã creştinãtate şi sã vor pãrãsi de rãpştãri şi ucideri şi toate moşiile ce rãpisã ei di pe la mînãstiri şi de la boeri le vor da înapoi. Şi de atunce au început cumanii a sã obicinui sã lãcuiascã în lãcaşuri statornice, fãcîndu-şi tîrguri şi sate, însã mai tîrziu.

Iar craiul Ladislav au strãcat punere la cale cé bunã a legatului, pãzind necontenit petrecere lui ce desfrînatã cu cumancele şi plecîndu-sã rudeniilor lor celor fãrã sinidisis. Drept cu aceia cîteva tarafuri a ungarii, sfãtunindu-sã, l-au pus la închisoare.

Iar cumanii, adunîndu-sã între sine pentru ca sã sã sfãtuiascã de slobozire lui, unul din voevozii cei mai bãtrîni ai lor, anume Oldamur care poate gîndisã sã cîştige corona, le-au dat cu totul alt sfat anul 1282, adecã sã apuce 23v//24r

24r:

armele împotriva ungarilor şi a craiului şi sã-ş slobozascã de supt stãpînire lor. Ba încã poate sã-ş facã şi însuş stãpînire asupra crãii ungureşti. Dar ungurii, cunoscînd scoposul cumanilor, di pe gãtire ce fãcé, au slobozit pe craiul Ladislav şi supt povãţuire lui au dat un asé rãzboi biruitori cumanilor în ţinutul Hond, încît au hotãrît sã pãrãsascã ţara ungureascã (51) şi au fugit în tatãrie şi craiul, luîndu-sã dupã dînşii, i-au ajuns la hotarãle tãtãrãşti, poate la Bog sau la Buh şi i-au adus înapoi prin sila armelor.

Iar unii dintre dînşii, împreunã cu Oldamor, care fugisã mai de cu vreme, au scãpat şi, trecînd în ţara tãtãrascã, s-au rugat lui Noga, voevodul cel mai de aproape a tãtarãlor, ca sã-ş pue prinţ. Şi Noga primind cerere lor s-au unit cu Oldamor şi au prãdat ţara ungureascã pînã cînd i-au silit o boalã sã sã întoarcã înapoi. Şi craiul priivié, prãda cesta, fãr sã adune vreo oaste ca sã le sté împotrivã.

Dar pe fãmeile cumanilor, îndatã dupã biruinţa de la Hond, împreunã cu copiii şi cu moşiile lor, le-au luat în stãpînire ca pe neşte robi şi moşii cîştigaţi a coronii. 23v//24r

---

(50) Vezi hrisovul la Dl. Prai, f. 115. Însã întru aceasta sã aratã numai 4 voevozi ai neamurilor sau domnie de Cumanie Uzic Tonlon, apla şi Uziri.

(51) [text lipsã]

24v

Apoi, nu după multă vreme s-au întors la cé de mai înainte a sa petrecere prietinească cu cumanii şi cu prietinii lor cu nevgherii sau nogaii, sarasinei şi păgînii, dînd acestor oamini netrebnici cele mai de frunte şi mai gingaşe boerii a statului, pentru care mustrîndu-l Papa Onorie, l-au înfricoşat cu blăstăm şi au poroncit la anul 1287 arhiepiscopului de Grai ca să rădice oaste de stavroforie împotriva cumanilor şi a tătarălor (52).

Însă aceasta nu s-au pus în lucrare şi după trii ani fu ucis craiul Ladislav de trii voevozi cumaneşti, anume Albul, Turtula şi Chemenehe, pentru că ei n-au ştiut cu ce alt chip să apere vătămare cinstii a fimeilor şi a fetelor lor.

Pentru această faptă au luat şi ucigaşii asămine răsplătire şi cu moarte lor împreună au luat şi putere cumanilor de Ungarie început de apunere.

Căci lege muhamedănească şi păgănească nu s-au suferit mai mult şi Cumanie fiind siliţi încet încet ş-au uitat atît neravurile, cît şi limba lor (53).

Iar cumanii moldoveneşti, fără a să sămţi, s-au prefăcut în tătari şi în valahi şi cei prefăcuţi în tătari au primit lege muhamidanicească, iar cielalţi lege grecească şi cu acest chip s-au sfîrşit episcopie cumanilor.

Şi la urmă au hotărît Lodovici, craiul unguresc, ca să întîmpieză lege catolicească prin sila armelor, îndemnîndu-să la aceasta din pricina cumanilor celor de la Sireti, pentru că aceştie 14 iuni al anului 1340 au ucis pe toţi misionerii din tagma milotrieţilor carele să afla în oraşul lor. Şi Lodovic, socotind drept datorie ca să răsplătească moarte acestor mucenici cu cel mai aspru chip (54), s-au sculat cu toată putere 24r // 25r

25r:

sa şi cu mulţi cãlugãri din tagma minoriţilor şi a duminecanilor şi, necutezînd nimene sã-i sté împotrivã, în cursul de 50 de zile au botezat 200000 de oamini.

Şi minoriţii fãcînd aceastã slujbã au înduplecat pe Papa Climis al 6le la anul 1348 de le-au dat lor deplinã putere asupra tuturor sãvîrşirilor şi a deregãtoriilor duhovniceşti în toatã Cumanie ungureascã, precum şi privigheri pentru toţi necredincioşii a osãbitelor neamuri de Ungarie ca sã-i aibã a-i întoarce la credinţã (55).

Şi dupã aceasta, precum sã vede, s-au alcãtuit o noî episcopie pentru toţi aceşti creştini catoliceşti din Moldova la rîu Milcovul, care sã varsã la hotarul moldovenesc şi al Valahiei. 25r//25v

---

(52) Tomul al 51 al Istorii aceştie, f. 367 şi înainte.

(53) Cumanul cel mai de pe urmã f. care ştiia sã vorbascã limba cumaniceascã sã zice cã la anul 1772 ar fi murit în tîrgul un sãlaş al Cumanii cei mari.

(54) [notã lipsã]

25v:

Dar şi această episcopie n-au ţinut atîta vreme (56) pentru că valahii cei de lege grecească au tras la sine mai toată Moldova, împreună şi pe toţi lăcuitorii cei creştini la bisărica lor. 25v//26r

___

(55) Reinald, tom16, anu 1348 cu toată privighere acestor minoriţi şi putere craiului Ludovig, au scăpat mulţi comani de botez, măcar de au şi întrat craiul de multe ori în Moldova cu oaste asupra lor ca să-i silească (precum arată Turor, f. 193), căci la anul 1410 s-au găsit cumanii păgîni în Moldova care, precum să vede, era aceştie din cumanii aceii a cărora loc de căpitenie era tîrguşorul Carabunar sau Tatarbunar, a cărora moş încă la anul 1346 era atîta de mulţi la număr, încît din poronca voevodului lor, a lui Bele Han, au putut să-i dé ajutori împărătesii Aniei împotriva lui Kantacozono.

(56) Să vede cu adevărat că episcopie Milcovului s-au făcut întîeş dată la anul 1240 şi au ţinut pînă la anul 1340 pentru că mulţămé celor neîntorşi la credinţă au trebuit să aibă trebuinţă de episcop. Şi pentru că încă în anul 1372 să găsăşte că era un episcop al Milcovului numai cu numele, lipsit de eparhie, fiindcă o pierdusă (Milcovie Dlui Benche, tomu 1, f. 121), iar mai înainte de ceasta, la [a]nul 1332 au fost supt păstare episcopului de Argiş acele locuri care pă urmă au fost eparhie episcopului de Milcov.

La anul 1374 au dat poroncă Papa Grigorie cătră amîndoi episcopii Ungarii ca să rînduiască un arhiereu pentru valahii cei de curînd uniţi de lege grecească (Dl. Beche, tomul 1, f. 131). Însă episcopul de Milcov la anul 1375 era tot numai sadé cu numele, încă şi pînă la anul 1519 era episcop pe nişte părţi.

Însã, mãcar cã încã de iznoavã iarãş s-au mai fãcut episcopie la Milcov, dar apoi în grabã asãmine iarãş s-au surpat de cãtrã lãcuitorii cei de lege greceascã şi de cãtrã turci, la anul 1441. Aceastã de al doile aşezare a episcopiei s-au fãcut de craiul Sighimund, prin rugãminte sãcuilor şi a sasilor care mai înainte fusãsã rînduiţi supt episcopie aceasta. Şi dupã surpare sã sãvîrşé darul şi putere arhiepiscopului de cãtrã decanii de Ardeal. Iar la urmã, la anul 1512 şi 1519 au întrupat Papa pe aceste decanaturi împreunã şi rãmãşiţa eparhiei Milcovului cu eparhie arhiepiscopii de Grai. Iar decanii şi craiul unguresc, împotrivindu-sã a primi aceastã supunere şi dare de dajdie a arhiepiscopului de Grai, au fost silit Papa de a le rîndui la anul 1516 iarãş osãbit arhiereu care mãcar cã era ales de craiul Ungarii şi de voevodul Moldovii, dar tot avé asupra sa acest tetlu adecã cu mila lui Dumnezau şi apostolicescului scaun ipiscop (s-au dat lui al bisericii mitropoliceşti de la Milcov al crãii Moldavii).

Acest nou arhiereu a avut şi dere sa la Trotuz, nu departe de Milcov şi fiindcã şi de al doile episcopie catoliceasca de la Sãreti.

26r:

Voevozii lãcuitorilor acestor noi al Mo[l]dovii au îndatorit pre cielalţi lãcuitori mai vechi, adecã pe cumanii, pe codrenii şi pe lipcanii de au luat asupra lor slujba oştenească şi au rînduit asupra fieştecãrora cîte un cãpitan, adecã cãpitanul de cumani, cãpitan de codru şi cãpitan de lipcazi. Şi dintr-aceşte acum cãpitanul de cumani este numai un slujtori, fãrã sã aibã asupra sa sãvîrşirile deregãtorii sale; pentru cã şi în Moldova au perit cumanii sau mai vîrtos s-au prefãcut în valahi 26r//26v

---

Pentru aceia nu numai cele zãce dicanaturi, dar încã şi toatã Moldova, adecã decanatul de la Siret şi cel de la Milcov, arhidicanatul de lîngã rîul Moldova, dicanatul de la Cetate Albã şi cel de la Strance de pe hotarul Valahii şi dicanatul de la Chilie Nova. Şi fiindcã eparhienii din Moldova era puţini şi fãrã putere şi ei mai mulţi dintrãş era ungureni, pentru aceia la anul 1525 pre cînd şi preuţii dicanaturilor din Ardeal au primit cu toţii lege lutorãcească şi cé helviţanească (calvinească) s-au surpat şi episcopie aceasta pentru ce mai de pe urmã din oarã (Dl. Beche, tomul 2, f. 1, cum şi tomul 1, f.222 şi 237. Asãmine şi Istorie Transilvanie, tomul 2, f. 138).

În Cetate Albã este încã şi pînã acum o bisãricã închisã ungurească ce sã zice cã ar fi fost fãcutã de un crai unguresc Ladislav (Milcovie, Dl. Belche, tomul 2, f. 41).

Oraşul cel mai denainte Milcovului s-au rãsipit. Însã nu departe de locul în care au fost acesta sã aflã acum Mira, o mînãstire grecească ce este doî miluri depãratatã de Focşani. Între papistaşii di Bisãrabie s-au gãsit cîţiva cumani încã şi la anul 1706.

26v:

Cãpitanul de codru este mai marele codrenilor (adecã oaminii de pãdure) care au potrivite pronomii cu lãcuitorii din Cumanie ungureascã şi sã ocrotesc la codrii din ţinutul Fãlciului şi sã fac înhioraţ prin jãcuire şi prin cruzime şi sã vede cu adevãrat cã sînt viţã de a pacinagiţilor sau a bighenilor în vecul al triilesprãzãcile stãpîné codrii cei din parte hotarului de pre Ardeal.

Lipcanii slujã în slujbã de curisri şi metaherisã portul tãtãrãsc şi aceşte sã trag ori din mogoli care dupã pradã ce mare a Ungariei au rãmas înapoi în Cumanie sau, împreunã cu tãtarii lipcanii care lãcuesc în cîteva locuri înrãdãcinate la margine Moldovii au nãscut din tãtarei acei care ca de vro sutã de ori au pãrãsit Lituanie şi s-au strãmutat în ţãrile megieşite.

***

Ivirea sau izvodirea nogailor
Nogai iau Moldova în stãpînire

Voivozii mogolilor care supusãsã Cumanie asiaticeascã şi strãnceuneascã prin prãz şi celelalte ţãri megieşite, vrînd ca sã supue şi stãpînirile din Evropa, au trimes oaste în Rosie, supt povãţuire a dui fraţi: Batuhan şi Şinbain. Iar ruşii, luînd împreunã pre mulţi ocaroli şi nemeş (nemţi), adecã alianţii Evropii a ruşilor, le-au eşit tatarãlor în faţã nu departe de Moscva 26v// 27r

27r:

şi luptîndu-sã cu mare feorbinţalã, au rãmas tãtari biruitori.

Iar Batul s-au întors înapoi, dãruind lui Şeibanie, frãţine-su, Rosie împreunã şi celelalte stãpîniri a apusului ce or puté sã le supue.

Şi Şeibanie, rãmînînd în patrie sa, au trimes pe unul din ficiorii sãi ca sã rãpascã şi sã supue din nou ţara nemţilor sau a apusanilor (57).

Acest fãcior a lui Şeibanie sã vedé cã au fost Nohai sau Noga, un tînãr foarte rãzboinic care la anul 1246 au cîştigat Persie pentru mai marele han Caic sai Cãzimo şi carele, împreunã cu Cutlecbuga sau Telebuga, feciorul fraţine-su, împreunã şi cu multe oşti ajutãtoare de ruşi şi de luthani, au supus Sîndomiru şi Cracovu şi au prãdat ţara leşascã trii luni, de la iunie şi pînã la septemvre 1259 (58).

Şi vrînd Noga la urmã sã strãbatã şi mai înlãuntru, au cercat întîi cu fãgãduinţã şi cu înfricoşeri sã tragã în parte sa pe Bela, craiul Ungarii, socotind cã printr-însul va puté strîmtori pe creştini. Pentru aceia, trimiţînd la Bela, au cerut de la dînsul ca sã facã între sine unire pretineascã şi sã sã încruscreascã amîndoi 27r//27v

---

(57) Istorii pintru sãminţile sau neamurile tãtãrãşti alcãtuitã de Abulgasi Bagadur han în jurnalul cel de istorii a lui Gater sfetnicul de politie, tom 15, f. 88. Abulgasi n-au avut ştiinţã de numele fi[u]lui lui Şeibanie ce aratã cã el, dupã poveste, ar fi fost moşul şi trupina hanilor nemţilor şi fiind aceastã tarã pre mult depãrtatã n-au putut lua nici o ştiinţã pintru dînsul. Analurile rusãşti pomenesc pentru un Nogai ce ş-ar fi mãritat pe fiica sa după marele cneaz rusãsc Feodor Roztizlavici, stãpînitorul din Smonlescon şi Ieroslav. Şi Nogai, neavînd clironom au fost nevoit la moarte sa de ş-au dat ţara lui Albuc hanul, însã supuşii sãi ş-au scuturat jugul şi iarãş s-au fãcut slobozi de sine şi au urzit hãnie Cazanului (vezi Istorie rusascã in adunare lui Milor sfãtnicul de politie, tom 2, f. 92). Acest Nogai au fost fãciorul acela lui Şeibanie precum sã înţãlege din hronicile greceşti la aducerile aminte pentru tãtar.

(58) Istorie Polonie, carte 7, f. 754

27v:

amîndoi cu tocmalã ca sã primascã Bela înainte ostaşilor tãtãrãşti o a patra parte a puterii sale supt povãţuire fiului sãu celui mai mare şi printr-însul sã rãpascã ţãrile şi cetãţilor prenţipilor creştineşti pre care vré tãtarii sã le préde şi sã le prefacã în pustie, fãgãduindu-i cã neamul sãu nici odinioarã nu va cere de la unguri vreun bir, nici vor întra în stãpînire craiului Bela, încã nici solie nu vor tremete cãtrã craiul carele sã fie mai tare decît de 100 de oamini, adãogînd aşijdere înspãimîntãtoare laude şi îngroziri de cumva nu sã va primi cererea sa.

Iar craiul Bela, foarte înspãimîntîndu-sã de aceste, nu era plecat de a face legãturã cu hanul, însã au trimes înştiinţare cãtre Papa, cerînd de la dînsul bani, împreunã şi 1000 de pãzitori dacã a fi sã nu primascã cuscrie prinţãpului tãtãrãsc.

Atunce Papa, întrestîndu-sã de cugetare craiului, i-au trimes la 14 noemv. 1259 o bulã plinã de mustrãri şi de sfaturi depãrtãtoare de legãtura tãtãrascã împreunã cu multã fãgãduire, dar fãrã nici un pãzitori sau vreun ajutori (59). Cu toate aceste, craiul Bela tot au depãrtat unire cu tãtarii şi Nogai n-au nãvãlit în Ungarie precum sã lãudasã, ce in Polonie. Şi sã vede cã scoposul acestui om epihariematicos şi tertipos au fost ca sã sã deosãbascã de unchii sãi şi sã-şi stãpîneascã ţara sa ca un dispot nemãrginit pe carele o supusãsã el fiind numai o slugã a hanului celui mare. Şi pentru aceia au cãutat întîi sã sã împuterniceascã asupra inimilor mogolilor celor credincioşi ai lui prin mãgulire şi prin plecatã politicã ce le arãta. Şi dupã ce au putut sã isprãvascã aceasta, s-au rãdicat apoi îndatã împotriva hanului.

Iar hanul şi alţi voevozi tãtãrãşti, ispitindu-sã ca sã apuce 27v//28r

28r:

ţara de la dînsul şi sã-l smitească, au depãrtat întîi cererile lui prin vicleşug, iar dupã aceia şi cu putere armelor, cînd cere trebuinţa. Supuşii lui Noga au cîştigat dupã aceia numele de Oarda ce aurită şi s-au numit de pe dînsul Nohai (60). Şi au ajutat lui de au rãsipit pãmîntul acelor de un neam cu dînşii, puindu-sã în stãpînire cumanilor, dupã ce au murit maşul sãu Batu hanul, stãpînitorul Cumaniei.

Şi şe-au stãpînit Nohai tot pãmîntul de la ţãrmurile Mãrii Negre asupra Cafcazului şi Mãrii Caspii, o parte de Astrahan, cum şi tot Cazanul şi stãpînirile rosãşti şi letuaneşti, cãrora prenţãpi îi plãté lui dajde şi era siliţi la vreme de rãzboi sã slujască în oaste (61). Şi dupã aceasta apoi au cãutat sã 28r//28v

---

(59) Reinald, tomul 15, anu 1259.
(60) Cîţiva învãţaţi vor sã sã adeverez cã numele tãtarilor nohai s-au alcãtuit din oareşcare cãvinte carele însãmnează oamini ce lãcuesc în cîmp, fãrã casã şi îl scriu numele aceste Nogaici, iar nu Nogai, zicînd cã Nogai ar fi avut şi alt nume Mancat care ar fi ce adevãrată rãdãcinã. Acestui nume însã fiindcã în analurile şi hrisoavele ungureşti sã numesc supuşii lui Nogai nogheri şi sã deosãbãsc de cielalţ tãtari şi pentru cã şi alte oarde tãtãrãşti de pi vreme aceia precum a lui Uzbic s-au numit cu numele stãpînitorilor sãi, pentru aceia este adevãrat lucru cum cã cii dintîiaş datã nogai au fost oamini aceie carele împreunã cu Noga s-au smuls de supt stãpînire ce noî.
(61) Cum cã el au stãpînit pãmîntul grecilor despre miazãnoapte, împreunã şi pãmînt alanilor, sã arată de istornici greceşti la Dl. Ştritor, tom 3, f. 1070 şi 1097. Lituanie şi Rosie a fost supusã lui, pentru cã lãcuitorii ţãrilor acestora l-au întovãrãşit pre dînsul la rãzboaele lui (Adunare de istoriile rusãşti a lui Milor sfetnicul colege, tomul 2, f. 92). În Cazan s-au ocrotit supuşii sãi dupã moarte lui. Astrahanul incã asijdere era plin de nohai, încã şi în vremile ceste mai de pe urmã şi

LIPSÄ 2 FOI

29v:

Însă Oldamur, urzitoriul aceştii răzvrătire, strecurîndu-să au scăpat şi mergînd la Nogai, l-au îndemnat de au năbuşit cu mare putere în Ungarie atîta de iute şi fără veste, încît nici au avut vreme craiul ca să adune vreo oaste împotriva lor.

Şi Nohai şi cumanii au răsipit casile şi au stricat viile şi moşiile şi mulţi din lăcuitori au ucis, dar mai pre mulţi au lăsat robi. Iară cetăţile cele multe şi bune întărite, neputîndu-le supune şi fiind împresuraţi şi de cătră unguri, cum şi de o boală foarte ră au părăsit nădejde de a-ş puté stăpâni Ungarie şi pentru aceia s-au intors înapoi.

Iară craiul Ladislav după aceia, împăcîndu-să cu dînşii, s-au făcut atîta de mari prietini a lor, încît i-au pus şi în trebile cele mai mari a crăii sale, măcar că era tot păgîni şi muhamedani.

După aceia, la anul 1284 au început Nogai a supăra pe alţi megieşi şi au gonit pre Terteris din stăpînire Bulgarii care însuş el îi ajutasă mai înainte de luoasă această stăpînire.

Au tras această ţară a Bulgarii supt stăpînire sa şi apoi la anul 1287 au suspus şi ţara leşască pînă cînd, în sfîrşit la anul 1294 s-au pus hotar duhului său ce avé de a săpune şi a robi, fiind biruit şi ucis între război foarte sîngerat de cătră Tohtag, feciorul lui Mangutimir han moşului său (65) 29v//30r

---

(65) Dl. Ştritor, tom 3, f. 1079. Cu puţin mai înainte de anul 1286 s-au mai rădicat împotriva marelui han şi un alt tatar, anume Noe sau Naiat şi să înrădăcinasă în Tătărie de lîngă Şma. Dar şi acesta asămine fu biruit şi omorît de marele han Cublai (Pavăl Venetul, carte 2, cap 2, f.)

30r:

Iar ficiorul sãu, Ciaca sau Djica, au fugit cu o parte de oaste în Bulgarie şi au luat stãpînire aceştii ţãri şi au împarţit-o cu Svintoslav, fratele fimeii sale care dupã aceia l-au şi omorît pe dînsul.

Dar ceialaltã parte de oardã s-au supus biruitorilui lor, lui Tahtag, carele au fost tatã lui Alsbic sau Usbic han, urzitoriul politiei uzbechilor de la Mare Casipiei. Şi mulţi dintre nohai au primit numele cel nou al oardii usbechilor, iar alţii au rãmas şi supt numele lor nohai. Şi dintru aceştie de pe urmã sã trag nohaii care sã aflã acum strãmutîndu-sã din loc în loc între apele Sulan şi Prai spre apus şi spre meazãnoapte de la Mare Casãpiei, aşijderea în Cubanie la Mare Neagrã şi la Cafcaz, cum şi la ţãrmurile mãrii despre Hursonul Crãmului.

Şi o parte dintr-înşii sînt slobozi, iarã o parte sînt supuşi hanului de Crãm şi la monarhii rusãşti.

Iar desãvîrşit slobozi de sine dupã moarte lui Nogai au rãmas nohaii cei despre miazãnoapte care s-au tras din Rosie la Cazan şi la Astrahan şi nimãrui altue nu da ascultare decît numai unui mai mare stãpîn ales de dînşii, pre care îl numé Hohaji han sau domnu slobod.

Pînã la anul 1552

Şi atunce pre cei din Cazan i-au strîmtorit Vasiliovici, ţarul rusãsc, iar pre cei din Astrahan la anul 1554. Şi dupã aceia, la anul 1568 i-au scos Slotiei sau Calmucii şi din pãrţile Iaic şi dintre Artiş.

Iarã tot sã aflã şi acum multe oarde mici de a lor 30r//30v

30v:

Între baschiri şi între pacinazici şi prin alte părţi a crăii Astrahanului.

Şi mai toate oardele acestor nohai au tot un fel de năravuri, limbă şi sistimă. Dar in pricina legii să deosăbăsc, căci unii să ţin de bisărica grecească, alţii de lege muhamidenilor, amîndoî eresurile, iar cei mai mulţi sînt păgîni (66).

Tătarii aceii care după moarte lui Nogai şi a lui Djica au rămas în Moldova, au prădat şi au pustiit în ţara grecească la anul 1319 şi 1326 şi 1332, pînă la anii 1337 şi 1342 (67).

Iar după aceia, smerindu-i craiul unguresc şi, îndepărtîndu-i încolo de Dunăre, au căzut supt sila valahilor şi la anul 1319, făcînd alianţe cu dînşii, au trecut împreună cu dînşii peste Dunere de au prădat.

Şi urmaşii lor alţii s-au făcut creştini şi au schimbat traiul lor, iar alţii au trecut la ceialalţi tatari de lege lui Muhamed şi au rămas cu acie supt corturi despărţiţi în oarde sau famelii supt mărzacii sau cnejii lor, adecă voevozii mai mici şi mai mari.

Şi dintr-înşii să numesc acum nohai numai acele şapte neamuri care lăcuesc pămîntul de la Okcherman pînă la mijlocul Crămului.

Iară cie care să ocrotesc în Basărabie să cheamă tătarii de Bugeag şi fac mutări prin acest pămînt a Basarabiei ce este roditoare, dar uscat neavînd într-însul mai multă apă decît numai doî rîuri şi cîteva fîntîni, adecă săpate (68). Şi au patru oraş, anume Căuşeni, Sălcuţa, Tobac şi Tătarbunar, împreună şi cu locul Buţag de la Nistru ce au fost odinioară cathedră. Ei ascultă de marele han al Crămului (69) şi mărturisăsc lege lui 30v//31r

31r:

Mahmet.

Şi afarã de aceştie mai sînt în Bisãrabie şi alţi nohai mai noi carile au vinit acolo din Astrahan la anul 1568, carele numai ei sã numãsc nohai (70).

Aceştie sînt pãgîni şi sînt alcãtuiţi din doî neamuri, anume Orac Ogli şi Orubbet Ogle şi trãesc în duşmãnie cu cielalţi lãcuitori mai vechi sau bugeaglii.

Şi fiindcã lãcuitorii ei mai vechi, adecã tãtarãi bugalii avé îndestulare de cearã, de cai şi de piei de boi şi pe schimba pe aceste împotriva altor mãrfuri, pentru aceia în locul grecilor au vinit cîţiva neguţãtori evropiceşti şi egliptineşti ca sã sã folosascã din neguţãtorie. Pe urmã au tras ghinovezii această neguţãtorie la sine, imputernicindu-sã asupra amîndurora schelelor Azofului şi Cafa, neîngãduind pe veneţieni, pe greci şi pe alţii ca sã vie cu corãbii în Mare Neagrã.

---

(66) Adunãrile lui Miler sfetnicul de coleghie, tomul 4, f. 11, 21, 384 şi tom 7, f. 75. Un neam al nohailor, adizii au vinit la Cuban la anul 1715 şi în pãmînt între Nistru şi Nipru, anu 1728 şi la anul 1770 au mers iarãş la Cuban.

(67) Ştritor, tomul 3, f. 1104.

(68) Cãlãtorie lui Cleiman în anii 1768-1769, Lipsca la anul 1773, f. 223, 227 şi 234 şi înainte.

(69) La 19 agvst, anul 1770 au primit mãrzacii tãtarãlor Bugeagului şi edezilii protexie apãrare împãrãtesii din Rosie, Ecaterina al Doile şi s-au strãmutat la Cuban. Iar la pace de la 20 mai 1779 s-au dat iarãş hanului înapoi, iar ce mai multã parte au rãmas la Cuban.

Hanul atîrnã mai mult în voenţa boerilor sãi, mai cu seamã a cãrzacilor ştrimii care sînt stare ce întîi şi apãrã pe nogai cei noi din Moldova, ce sînt prigoniţi de bugeaglãii pentru cã pe aceştie poate el la vreme de nevoi sã pue împotriva şrimilor. Cei mai multe lãcaşuri întimeiate a tãtarãlor

31v:

Şi pe urmã au fãcut şi învoele cu stãpînii acestor oraşã şi schele pentru vamã şi pentru ca sã aibã voe sã facã magazin de mãrfuri, mãrind atîta pînã în sfîrşit aceste zidiri, încît fãrã a sîmţi le-au prefãcut în cetãţi (71) şi la urmã au rãpit şi tot ocolul acela împreunã cu cathedra.

Di Bisãrabie împreunã şi olaturile Okchermanul, Chilie, Ismailul sînt acmu supt stãpãnire turceascã.

(70) Gheografie Domnului Cantimir pentru Moldova magazie lui Binşig, sfãtnicul de coleghie, parte al 3le, f. 560. Asãmine şi Cãpt. Sluţãr, tom 2, f. 83. Nohaii cii mai noi cari au fugit de la Istrahan, era de toţi numai trii zãci neamuri şi cii mai mulţi dintre dînşii au rãmas în Crãm. Dintr-aceşti nohai s-au aflat în Bigeag 40000 la anul 1750 şi sã aratã cã au plecat sã primascã lege creştineascã şi sã sã aşezã în Ungarie.

(71) Ştritor, tomul 3, f. 1118, tom 2, f. 1122, cum şi Cãpt. Sulţãr Istorie rusascã, tom 2, f. 1, 22, 85, 92, cum şi tom 4, f. 388. Vineţienii au cercat sã goneascã pe ghenovezi din Mare Neagrã şi au cîştigat Cafeoa la anul 1297. Însã ghenovezii au biruit pe veneţieni şi le-au luat iarãş Cafeoa şi au oprit de a trece prin strîmtoare Thrachii pe toţi aceii care nu avé steagu lor, pentru cã ei de la anul 1304 avé în stãpînire pãrã în mahalaoa Ţarigradului, adecã Galata şi avé într-însa cîteva corãbii înarmate. Apoi s-au spart putere lor întîeş datã de Temurlechin la anul 1392 cînd au luoat Asoful şi apoi şi de sultan turcesc cînd le-au luoat Pera la [a]nu 1455, apãrîndu-sã de a le îngãdui trecere slobodã corãbiilor lor prin strîmtorile mînii şi la anul 1474, perzînd şi Cafeoa, au fugit ghenovezii orãşeni din locul acesta la Akcherman, dar şi aice, însuş din vina lor, s-au potopit desãvîrşit. Ghenovezii au avut şi în Cathidra Sucevii doo cetãţ dupã adevãrinţa Egum. Boncovici în cãlãtoria sa f. 107 (vezi pe Dl. Sulţãr, tomul 1, f. 431.

32r:

Cu acest chip au cîştegat ei şi în Moldova cîteva cetăţi pe care, după ce le-au luat turcii Cafeoa la anul 1474, le-au perdut şi pe aceste.

Pe lîngă dînşii şi adecă supt a lor stăpînire cerceta şi Raguzei schelele moldoveneşti, carele măcar că la anul 1484 au pierdut magaziile lor cele de mărfuri şi zidirile cele întemeiete (72). Dar tot au rămas în stăpînire neguţătorii tătărăşti şi moldoveneşti care în însuş a lor corăbii şi pînă acum o metaherisăsc la Chilie împreună cu alţi neguţători egipteni şi veniţieni.

Alcătuire politiei de acum a Moldovii
Bogdan Vvd, Ştefan întîi, Petru întîi, Ştefan al doile

După stîngere neamului cumanilor să afla Moldova această de acum sau Cumanie Neagră, precum s-au chemat atunce (73), într-o sistimă foarte proastă, căci pin codrii şi văile cele strîmte lăcue valahii şi bisănii şi pe lîngă 32r//32v

---

(72) Tomul 55 al aceştie istorie f. 491. Să vede adevărat că raguzii încă la anul 1299 înainte ghenovezilor au aşezat neguţătorie lor în Moldova.

(73) Cum că Moldova pînă în vecul al 14le s-au chemat Cumanie Neagră sau Cumanie Mică şi cum că pămîntul cumanilor de ceia parte de Nipru.

32v:

Şi pe lîngã apa cé de neguţãtorie petrece prin oraşãle care înca nu era rãsipite, neguţãtorii greceşti şi [i]taileneşti şi corãbierii, iarã la faţa cîmpului sã strãmuta oardã dupã oardã de tatari şi de cumani (74). Şi din vremi în vremi trece din Moldova în Bulgarie şi prãda multe oarde de volintiri de tãtarii şi cumani şi asãmine şi bulgari. Îşi rãsplãté prin nãvãlire duşmãneşte în Moldavie şi pentru aceia era pãmîntul pustiit şi pãrãginit încît mai nu puté cineva sã strãbatã printr-însul. 32v//33r

---

s-au chemat Cumanie albã, mãrturisãşte Ioan Chiculov la a lui Şfandar scrisori pentru Ungarie, tomul 1, f. 75. Mai tîrziu dupã aceia s-au numit acest pãmînt de greci Peonodachie, Ugrovlahie, Mavrovlahie şi Vlahie. La scrisorile cei leşeşti, cînd sã numeşte Vlahie şi cînd Moldovlahie, precum şi Valahie Mare.

Lãcuitorii o numesc Moldova, iar turcii di pi Bogdan vodã ce au închinat ţara, o numesc Bogdan şi Cara Bogdan, încã şi Craivlah şi Valahie Neagrã şi la dînşii, ca şi la sloveni sã înţãlege cuvîntul negru o ţarã mai micã. Martin Cromver adevereazã cum cã odinioarã ţinuturile cele despre Miazãnoapte şi despre rãsãrit ce sã hotãrãsc cu Podolie sã numé de Polonie Valahie, iar celelalte ţãri despre amiazãzi ce sã hotãrã cu Ardealul sã numé Multovia.

(74) Cum cã Uzbec, dupã rãpunere lui Nogai şi a fãciorului sãu, au fost cel mai de aproape megieşit al Moldovii dintre tatari şi cã nu socoté pre Moldova a fi şi é vreo parte a ţãrii sale, sã vede din rãzboaele lituanilor şi a leşilor şi din jaloba lui Uzbuc cãtrã Papa, anul 1240 ce au dat pentru leşi şi pentru unguri, cã ar fi mergînd de ar fi prãdînd peste hotar. Dl. Proc, f. 141.

f.33r:

Hanul Nogai şi craiul ungureşti sã socoté amîndoî pãrţile cã sînt stãpîni acestui pãmînt şi prin sila armelor cu schimbatã norocire au cãutat tot sã-ş înrãdãcinez protecţie lor. Iarã la urmã, dupã ce s-au rãsipit ce mai mare parte a nohailor şi au întemeiat craiul Lodovic stãpînire la întîeş datã prin multe rãzboae, iar dupã aceia prin tot feliul de orînduele spre lucrare pãmîntului.

Dupã aceia, din întîmplare, au venit în pãrţile Moldovei un Bogdan Vvd al Valahilor din ţinutul unguresc al Maramureşului, trecînd preste munţii Ardealului, despre Galiţie şi au fãcut o micã colonie carele au fost întîeş datã numai de 300 de oamini (75). 33r//33v

---

(75) Istorie moldoveneascã este asãmine de prost lucratã pînã aice ca şi ceia a Valahii. Dl. Pevsonel au adaos în “lucrãrile cele istoriceşti şi gheograficeşti a lui multe noroade care au lãcuit pe ţãrmurile Dunãrii şi a Pontului Evxinul” şi istorie moldovineascã care sã socoteşte ce mai cu amãruntul, însã mie nu mi s-au întîmplat a o avé. Dl. Parohul Benche au fãcut o tãlmãcire şi au adaos-o în Milcovie, tom 2, f. 16 şi înainte de pe istorie cé alcãtuitã în limba leşascã a lui Iozuf Marţãnot, obşesc vicarius al episcopatului Bacãu, prefactul al sfîntului mãsãoani în Moldova, istorie Dereole şi de lege catoliceascã al prinţipatului Mold. Istorie cé mai veche a ţãrii, culeasã din hrisoase şi alte scrisori şi alcãtuitã în limba moldoveneascã cu scrisoare de mînã este fãcutã de Vel Logof Miron vezi (pe Dl. Haronie, marile Ungarii, scrisã şi datã la tom 2, f. 623). Şi altã istorie mai tînãrã sã zice cã ar fi fãcut-o Domnul Ghica Vvd la anul 1720. Vezi cãlãtorie egumãnului Başcovici

33v:

Iar apoi în scurt dupã aceia s-au lãţit pentru cã pustiie pré roditoare în pãrţile aceste şi pentru cã aflîndu-sã în Cumanie multe sate împrãştiete de valahi, cu bucurie au primit şi ei de s-au unit cu aceşti oamini bine nãrãviţi şi s-au închinat lui Bogdan.

Acest Bogdan, sau poate fiul sãu Draguş, au alcãtuit în politie sa sistima evropienească şi nu numai cã au luoat în stãpînire multe ţãri cumaniceşti, ce au supus şi pe cîţiva supuşi ungureşti, apãrîndu-sã dupã aceia de a mai cunoşte protecţie lui Lodevic, craiul unguresc.

Pentru care acest monarh, voind sã-l smerească, au rãmas deşarte toate socotinţele sale pentru cã atît bãrbãţie şi statornicie acestor coloneşti moldoveneşti, cum şi mulţãmé celoralalţi supuşi a lui Bogdan. 33v//34r

---

de la Ţarigrad la Liov tipãritã în Leşie la 1779, f. 108. S-au mai fãcut şi alta de Domnul Dimitrie Cantimir Vodã şi dintru aceasta s-au scos catalogul domnilor moldoveneşti şi s-au adaos tot în gheografie acestui domn ce au fãcut pentru Molodva, carele sã gãsãşte în tom 3 şi 4 al magaziei lui Bişag supt numele de Istorie şi gheografie ce noî carele pînã acum s-au tipãrit de doî ori la anul 1769 şi la anul 1777. Mai este şi altã istorie a lui Cara pentru Moldova şi Valahie în Eşi 1777. În aceasta atîrnã numai asupre vremilor mai noî. Catalog lui Cantimir sã uneşte cu alt catalog ce s-au fãcut asãmine din hrisoave de un gramatic a lui Scarlat vvd ce sã gãsãşte în Dl. Prai, f. 140. Dar cu alte înştiinţãri şi hrisoave a ţãrilor celor megieşite nu sã uneşte la Toaz precum sã va arãta mai jos.

34r:

sau a lui Draguş şi lãcaşurile lor ce era în Bucovina şi prin alţ codri din parte muntelui, au apãrat toatã pornire lui Lodovic fãrã greutate. Cãci în codri aceştie, pré puţini oamini de sã îndosã puté sã opreascã orice oaste puternicã.

Drept aceia craiul Ludovic s-au mulţãmit la urmã numai cu învoiala ce au fãcut cu Bogdan sau cu Draguş, prin care s-au aşezat ca sã fie valahii moldoveneşti ascultãtori supuşi a coroniei ungureşti şi sã dé dajde şi ajutori de oaste, însã pãzindu-şi slobozenie şi de sine stãpînire la toate lucrurile (76). 34r//34v

---

(76) Ioan Chiculau, carele au scris la aceiaşi vreme anul 1364, (vezi scrisorile lui Şvandner pentru lucrurile Ungarii, tom 1, f. 193, 1906). Domnu Catimir, în catalog sãu, aratã cã urzitorul Valahiei moldoveneşti au fost Draguş şi au avut tatã pe Bogdan şi Bogdan ar fi fost ficior unui Ioan. Dar sã vede cã Bogdan s-au strãmutat întîeş datã din Maremureş şi poate cã fiul sã[u] Draguş au sãvîrşit scoposul şi punere la cale a tãtîne-sãu pentru Moldova.

Toate înştiinţãrii pentru pricina descãlecãrii aceştie sã depãrteazã foarte tare una de alta. Luhariile vré sã încredinţãzã cã Draghisa sau Dragvie au fost baron de Ardeal din Ustu şi ş-ar fi aşãzat slobozie sa supt protecsie tãtãrascã la anul 1358. Alţii aratã cã tatãl lui Draguş ar fi fost din famelie crailor de Bulgarie şi domnie lui Draguş ar fi ţinut în Moldova numai doi ani, adecã anul 1352 şi 1353 (vezi pe Dl. Prai, f. 140). Iar alţii zic cã Draguş ar fi fost un ungur, cãpt de cavalerie şi, rãtãcindu-sã în pustie, l-ar fi scãpat de moarte cu mare osteneealã un cojocari (Suceava), hrãnindu-l cu miere unui

34v:

După cum să vede acest dintîi vvod au avut fecior pe un Ştefan care au domnit în locul tătâne-său.

Şi acest Ştefan au lăsat în urma lui doi ficiori lacomi de slavă, pe Ştefan şi pe Petru. 34v//35r

____

Stup, fiind hămesit şi el pentru pomenire, cu cîţiva unguri, ar fi făcut la locul acela oraş Suceava (vezi Călătorie egumenului Boscovici, f. 109).

Iar domnul Cantimir (Magazie lui Biştig, tom 3, f. 543) arată acestă poveste că Draguş, luînd cu sîne 300 de vînători, împreună şi o cotencă [căţea?] ce-i zice Molda. Şi eşind la vînat ar fi dat preste un zimbru carele, gonindu-l pînă la rîul Moldova, l-ar fi săgetat acolo în apă şi, perind acolo şi coteica lui, înecîndu-să în rî[u] pe juneapii. Pentru aceia au dat acestui rîu numele coteicii, au luoat capul zimbrului de stemă şi au zidit cetate Romanului, au pus lăcuitori în cetăţile şi oraşele cele multe de prin prejur ce era părăsite şi pustie, iar Bucovina au dat-o unui rus, anume Iancu care îl întovărăşisă pe dînsul la acest vînat.

Iar căpitanul Sulţăr tom 2, f. 127. Şi Dl. Benche Transilvanie, tom 1, f. 177, cum şi un Lup gramatic a domniei Moldovei, într-o scrisoare a sa de laudă asupra domnului Neculai Mavrocordat care să află adăogată la Istorie lui Fălstih pentru Valahie f. 21 mărturisăsc împreună cu Ioan Chiculev, cum că boeriul Bogdan ar fi urzitoriul al aceştii politie moldoveneşti, iar nu Draguş. Nu cu atîta să depărtează Lupu gramaticul de Benche, că zice că Bogdan ar fi îndemnat pe patriargul Ţarigradului în vecul al 12le de au aşezat un episcop în Moldova şi că ar fi făcătorul oraşelor Suceava, Iaşii şi Romanopole, dar cum că după Draguş au urmat la stăpânire făciorul său Sus sau Sas, acesta cu toţii să unesc. Sas au domnit numai din anul 1354 şi pînă la 1358 şi au fost tată lui Laşcu (Dl. Prai) sau după cum zic alţi scriitori

35r:

care după moarte tătîne-său, neputîndu-să învoi între sine pentru stăpînire (77), au pricinuit răzvrătire între supuşii lor care, gonind norodul pre toţi lăcuitorii cei mai vechi ruşi şi galiţieni care era printre dînşii, s-au intors de la bisărica cé papistăşască către cé grecească.

Iar Petru, întrecînd cu vicleşugul şi bărbăţie pe frate-său cel mai mare, s-au plecat craiului unguresc şi craiul, luîndu-l în apărare ca pre unul care era de lege papistăşască, l-au ajutat. Şi cîştigînd şi mare trecere şi ajutori de la valahii cei proşti, au gonit din ţară pe Ştefan împreună mai cu toţi boerii, fiindcă mai toţi era părtezani cu Ştefan.

Şi Ştefan, năzuind la Cazimir, craiul leşesc, i s-au închinat lui împreună cu toată ţara şi, luînd de la dînsul ajutori oaste Cracăului, a Sadomirului şi a Liovului, au întrat în Moldova şi fiind frate-său mult mai slab decît dînsul, au biruit el la toate războele cele mici ce-i da lui moldovenii 35r//35v

---

că au fost tată unui Bogdan şi acesta ş-au numit ţara sa Bogdanie şi au dat preuţilor săi slovele chiriceşti şi că i s-ar fi dat coronă crăiască de împăratul grecesc şi acesta ar fi fost tată lui Laşche (vezi pe Lucari, f. 105).

(77) Istorie lui Dlugoş pentru Polonie, f. 1122 şi înainte. Analurile moldoveneşti nu cunosc nici pe unie din domnii aceştie, însă după a mé părere prepui că Dragoşul moldovenesc şi Sasu ar fi Petru 1 şi al 2le.

35v:

Iar la urmã, vîrîndu-sã pe un plai strîmt în codru Ploninu a muntelui Sãpeneţ, fu de nãprasnã îngropat supt leasa copacilor cu toatã oaste sa.

Pentru cã frate-sãu pusãsã de au tãet pãdure pe de amîndoî pãrţile plaiului şi dupã ce au întrat Ştefan cu toatã oaste leşascã în mijlocul codrului au oborît asupra lui, tãind pe alţi copaci de istov în spatele copacilor celor mai denainte tãeţ pe jumãtate.

Şi cu acest chip au oborît toatã oaste la pãmînt, i-au dezbrãcat de arme şi i-au prins robi pe cîţi au scãpat cu viiaţã, mãcar cã pre puţini au rãmas vii, dar nici aice întregi la toate mãdulãrile.

Drept aceia craiul leşesc, cãzînd în mare spaimã dupã vestire acestui omor, au trimes cu mare grabã pre mulţi slujbaşi a visterii ca sã rãscumpere pe cei prinşi.

Însã aceastã pricinã n-au avut trebuinţã de multã ostenealã pentru cã fiind atîta de mare numãrul celor prinşi, încît sã dé cu însãrcinare biruitorilui. Pentru aceia i-au slobozit drept puţinã sumã de bani, cu tocmalã însã sã sã îndatoreascã craiul a nu mai da niciodatã ajutori lui Ştefan sau sã facã vreo pretenţie asupra Moldovii. 35v//36r

36r:

Laşcu vvd. Aşezare episcopii la Sãret sau la Bacãu

După Petru vodã au urmat la stãpînire Laşcu ce era fii al bisãricii greceşti. Iar apoi, prin îndemnare unor minoriţi, nu numai s-au plecat de s-au întors cãtrã bisãrica catholicească a Romiei, ce la anul 1370 au fãcut încã şi o al doile episcopie lãtinească pentru Valahie (78), rînduind cathedralã acestui vlãdicã al sãu.

---

(78) Bulele pãpeşti la anul 1370 şi 1372 (la Rainald, tom 16) în care cé de pe urmã bulã sã aratã cã Laşcu Domnu pãrţilor Moldovii sau a neamului Valahii au domnit încã în anul 1372 şi au avut fimei de lege grecească. Iar analurile moldoveneşti au greşalã de hotãrãsc domnie lui de la 1358 pînã la 1365 şi pînã la 1372. Şi poate aceasta este vreme cé adevãratã a domnii lui Laşcu (Dl. Prai, f. 140). Dupã arãtare prenţãpului Cantimir (tom 4, f. 8) au avut Laşcu doi fãciori, adecã pe Bogdan Muşat şi pe Roman. Iar dupã arãtare lui Lucarie, n-au fost Muşat din neamul Drãguşeştilor, ce au fost boeri şi au dobîndit domnie prin alegere şi au lãsat-o apoi clironomie lui Roman, feciorului sãu. Iar în catalog lui Prai sã aratã cã un Coste Musatin, prenţãp sarbãsc, la anul 1372 au ajutat pe fãciorul sãu cel mai mare, anume Petru, de au luoat domnie aceasta. Iar pe cel mai tînãr fãcior, anume Roman, l-au însurat cu Anastasie, fiica lui Laşcu vodã. Şi la anul 1388 l-au pus în locul lui Petru, fratele cel mai mare a lui Roman. Iar dupã cum sã vede la hrisovul anul 1403 (la Cromer, f. 255), apoi n-au fost Roman frate cu Petru, ce au fost fãcior lui Petru.

36v:

oraşul cel din nou făcut sau mai vîrtos întocmit al Siretilui şi au rugat pe Papa Urban al 5le ca să cunoască pe acest oraş de scaun arhieresc şi să scoată eparhie de supt arhiepiscopul grecesc din Galiţie şi să o supue episcopului acestui de Săret şi să priimască atît episcopie cît şi însuş domnie supt nemărginita apărare a scaunului apostolesc ca şi pe alte eparhii şi stăpîniri de a Romiei.

Şi priimindu-să de Papa cerere aceasta, au început a urma şi valahii moldoveneşti cu grămădire după pilda domnului lor, încît să păré la urmă că să va sfîrşi de tot lege grecească din Moldova.

Această întîmplare au fost plăcută Papii, mai vîrtos şi pentru că episcopie catolicească cé de la Milcov să străcas[ă] (79). Însă nici această episcopie despre miazănoapte n-a fost trainică pentru că diadohii lui Laşcu au primit a cugeta iarăş greceşte şi episcopul de la Siret s-au văzut silit a-şi depărta scaunul său de hotarăle leşeşti, mutîndu-să din Siret la Bacău. Şi acolo apoi, după 94 de ani s-au răsipit desărvîrşit de cătră turci.
36v//37r

---

(79) Parohul Banche, tom2, f. 19 Ocalscă floare de Rusie, f. 36 Domnu Fruzie, Mitropolitul de Lăov, f. 8. Episcopii de la Săreti au fost mai totdeauna duminecani şi să numé episcopie ungurească din Colosca şi s-au dat supt cé leşască la Liov. La Bacău s-au spart episcopie a Valahii şi a Moldovii. La anul 1414 ar [fi] eşit de supt episcopie odată de valahii şi de al doile detusă. Întîeş dată au fost aşăzată de Ştefan craiul leşesc şi de al doî oară s-au înnoit de Papa Clement al 3le la anul 1601. Iar pentre vremile aceste

37r:

Petru al 2le vvd. Leşii cîştigã protecţia. Ştefan al 3ler vvd. Roman 1. Protivnic lui Ştefan Ştorbãr vvd. Petru al 3le vvd. Ştefan al 4le vvd. Gheorghi 1. Roman al 2le. Alecsandru 1 cel Bun. Învoialã între leşi şi între unguri asupra Moldovii. Venire armenilor şi a ţãganilor

Dupã Laşcu au cîştigat domniia Petru al doile (80), carile la gîlceava lui Sighismund craiul unguresc cu cumnatul sãu Vladislav craiul leşãsc s-au abãtut la partea lui Ladislav şi la anul 1387 prin însuş înfãţişare sa înainte craiului şi a crãesii împreuna stãpînitoarei s-au adeverit aceasta şi, dupã doi ani, la 8 zile decvrii anul 1389 au fãcut legãturã de rãzboi cu Vlaslav craiul leşesc, împreunã şi cu Mirce, domnul Valahiei împotriva 37r//37v

---

De la 1516 pînã la 1525 au fost numai un decãnat al episcopiei de la Milcov. Cé de a doî oarã aşezatã la anul 1601 este vlãdica de Bacãu numai cu tetlu şi sã alege de cãtrã craiu leşãşt şi sã întãreşte de cãtrã Papa. El are o moşie, anume Batroş, nu departe de rãsipire oraşului Bacãu şi rînduieşte cîte un ghinãral vicari (deplin vechil) asupra bisãricilor catoliceşti a ungurilor şi asupra misionerilor care cei mai mulţi sînt preuţi etalieni.

(80) Acest petru sã zice cã au domnit de la anul 1372 pînã la anul 1388 şi dupã dînsul ar fi urmat Roman (Dl. Prai), însã nici aceşte, nici diadohul nu sã gãsãsc adevãrate prin hrisoave.

37v:

lui Sighesmund, craiul unguresc.

Şi la 17 mart 1390 s-au adunat însuş cîte trii la Suceavã de au pus la cale mãsurile ce sã apuce împotriva ungurilor (81).

Însã Petru s-au sãvîrşit mai înainte de a sã pune aceste în lucrare şi în locul lui au urmat la scaun Ştefan.

Iar craiul Sighismind, înţãlãgînd de această unire, s-au rãdicat din Ardeal cu mare sumã de oaste la anul 1390 şi mai înainte de a sã aduna oştile alianţãlor au întrat în Moldova (82). Iar Ştefan vodã, închizînd plai[u]rile în codri, au pricinuit ungurilor mari zãticnire şi nãvoe, dupã ce au întrat în codri. Însã la urmã, strãbãtînd, au mers întins, fãrã nici o oprire, la rãzãdenţe lui Ştefan. Şi acesta, aflîndu-sã în primejdie despre unguri, ar fi luatã de dînşii mai înainte de a puté sã ajungã vreun ajutori din ţara leşască sau din Valahie. Pentru aceia Ştefan, apucînd drumul zmerenii, au mers împreunã cu boerii sãi la Sighismund unde sã afla tãbãrît şi, aruncîndu-sã la pãmînt înainte lui, l-au rugat sã sã milostivascã asupra sa şi sã-i dé ertare.37v//38r

---

(81) Domn Doghel Condica diplomaticã al crãii leşãşti, tom 1, f. 597 şi 599.

(82) Acest rãzboi s-au fãcut de craiul Sighismund în al patrule an dupã încoronare şi adecã la 1390 iun 1 şi Ştefan al triile sã zice cã ar fi domnit de la 1391 pînã la 1398 şi ar fi fost nepot de frate lui Petru. Dar mai adevãrat este cã au fost frate cu Petru şi cu Roman şi fãcior lui Coste Musatin şi a fetii lui Laşcu vvod. Pe Roman întîi îl aratã hronicarii moldoveneşti cã au fost tatã acelui Ştefan şi prolatoh al lui. Dar fiindcã Roman sã gãsãşte în hrisoave în urma lui Ştefan la anul 1393, apoi trebue sã fie fost frate cu dînsul.

38r:

Şi craiul, neputînd sã zãbovascã îndelung în Moldova şi poftind numai ca sã înnoiascã iarãş protexie ce mai denainte asupra ţãrii aceştie, s-au îndestulat cu aceasta şi i-au poroncit lui vodã şi boerilor ca sã sã lepede prin jurãmînt de toate legãturile cu leşii şi asãmine sã jure înainte lui cã vor pãzi credinţa şi datorie poclonului nezmintitã cãtre dînsul şi cãtre crãie ungureascã.

Şi, fãcîndu-sã aceasta, le-au ertat Sighesmund pedeapsa şi au eşit din Moldova cu toatã oaste ungureascã.

Drept aceia Ştefan acum sã afla în primjedie despre alianţii sãi, cãci un oareşcare Roman care sã pare cã ar fi fost frate cu dînsul, s-ar fi numit pe sine însuş domn la anul 1393 şi s-au închinat coronii leşeşti (83). 38r//38v

---

(83) Mãcar cã Leon Clavie la Istorie turceascã aratã cã Ştefan în vreme unii rãscoale a norodului ar fi rugat pe sultan turcesc ca sã-i dé ajutori. Şi mai înainte de a fi întîmpinat cu ajutoriul, l-ar fi prins riscolnicii şi l-ar fi aruncat într-o temniţã anul 1393. Însã Hal Cocondila pe care Leon Clivie îl duce martur, nu aratã nimicã de aceastã întîmplare. Hrisoavele celor de primire protexie a lui Roman şi a lui Ştefan din anul 1393 şi 1395 sînt la [nu se continuã]

38v:

Însã Ştefan s-au sprijinit putere şi asãmine şi el la anul 1395 au primit protexie leşilor.

Şi la anul 1397 s-au unit cu Valahie şi cu ardelenii iarãş asupra craiului Sighemund, fiind tras de Eleric Bubec, voevodul din Ardeal care sã rãdicasã împotriva lui Sighemund spre folosul craiului Vladislav (84).

S-au arãtat Ştefan şi cu multã duşmãnie asupra ungurilor acelor ce rãmãsãsã credincioşi craiului Sighismund. Pentru aceia Sighismund, fãcînd voevod în Ardeal pe Stibor de la Stiborţãşti, i-au dat şi Moldova supt stãpînire (85).

La aceasta au cãzut Moldova iarãş în stare nenorocitã cãci ungurii şi tãtarii prãda într-însa necontenit şi în mijlocul ţãrii sã goné pretinii şi duşmanii lui Ştefan.

Şi jacurile tãtãrãşti atîta au strînciunat pe pepistaşi din Moldova, încît au îndeplecat pe Papa Bonefatie al 9le de le-au hotãrît sã strîngã oaste de stavrofãri împotriva tãtãrãlor (86). 38v//39r

---

(84) [notã lipsã]

(85) Acest Stibor au fost cavaler leşesc şi craiul Sighismund, la rãzboiul cel nenorocit cu turcii din anul 1396, vãzînd bãrbãţie şi vîrtute cé mare a lui, l-au primit între slujile cele mari credincioase a lui (Cromer, f. 125).

Anii 1398, 1409, 1412, şi 1429 sã gãsãşte numele lui vvod de Ardeal: Haner, foae 157. Capreanii Diploma, ungurii din vreme lui Matei Huniod, tomul 1, f. 373, Dlugoş, tom 2, f. 318, Hronica lui Prai pentru Ungarie, tom 2, f. 296. El au murit la anul 1437 şi au fãcut un spital de obşte. Domnie Moldovii trebue sã-l fi îmbogãţit pre dînsul, pentru cã el au împrumutat pre crujecii nemţãşti din Prusie cu o sutã de bani, prin care au cîştigat Neimarc, precum sã vede în Hrisov din anul 1401, care hrisov îl aratã şi pre dînsul supt tetlu domnul Stibãr Voevod Ardealului, Moldovii. Vezi pe Dl. Gerchen.

(86) Rãinald, tom 17, anul 1399.

39r:

Printre aceste au murit Ştefan şi partezanii lui au ales la domnie pe Petru, fiul cel mai mare al lui Ştefan şi, murind şi acesta, în grabã au rãdicat în domnie pre fiul cel al doile al lui Ştefan ce s-au chemat cu asãmine nume (Ştefan).

Pre acesta apoi l-au gonit un oareşcare Iorga sau Gheorghie (87), dar şi Iorga fu împins de Roman al doile, feciorul lui Petru.

Iar împotriva lui Roman s-au rãdicat Alecsandru, fiul lui Roman 1, care era tinerel de vîrstã, dar nu aşé tare împodobit, încît hronicarii moldoveneşti 39r//39v

---

(87) Prenţãpul Cantimir, f. 9.
La Catalogul lui Prai, f. 140 sã vede pe Ştefan al treiile anul 1391 şi 1398, pe Iorga întîi anul 1399-1401 şi pe Alecsandru întîi anul 1401-1433 cã sînt fraţi cîte trii şi ficiorii lui Roman întîi. Şi pe Petru al triile anul 1398 cã este ficior al lui Ştefan al triile şi pe Ştefan al patrãle cã este fecior lui Petru al triile. Dar dupã cum sã vede prin hrisoave este mai bunã socoteala prenţepului Cantimir cum cã Ştefan al patrule şi Petrul al triile au fost feciorii lui Ştefan al triile şi cum cã Iorga nu este din neamul acesta.

La al lui Albert Vickoianovici Istorie pentru Lituanie din anul 1650, tom 1, f. 290 sã gãsãşte cã un oareşcare prenţãp lotvanesc cu nume Iorga, Iorviev sau Gheorghie l-au dus moldovenii din Podolie şi l-au pus domn asupra lor. Iarã oareşcare orãşani din Suceavã, în grabã dupã aceia, l-ar fi otrãvit, adecã în anul 1332. Însã anul acesta nu este adevãrat pentru cã în anul 1332 încã nu sã fãcusã descãlecare Moldovii. Cum cã Roman al doile pre cari toţi hronicarii moldoveneşti îl trec cu viderea, a fost ficior a unui Petru, aratã Cromãr dintru hrisov leşesc de protexie din anul 1403, f. 255 şi pentru cã Svintre Gail au prins pe Roman şi l-au pus la închisoare au fãcut poate spre rãsplãtire lui Iorga pentru cã Iorga au fost de apropae rudenie lui Svintre Gail.

39v:

i-au dat numele cel bun.

Şi amîndoi aceştie, atît Roman cît şi Alecsandru au apucat drumul cãtrã craiul leşesc, însã lui Roman i s-au întîmplat nenorocire de l-au prins Svitrigail, prinţepul din Lituania, fratele craiului, şi l-au închis într-o cetate.

Iar fraţii lui Roman, anume Cvaşcu şi Veliţu, îmbiind pre craiul pentru slobozire fratelui lor cu o sumã de bani, cu care împrumutasã ei pre craiul şi pre moşul lui pre Vitold, marele duc de Lituania şi mai adaogînd cãtrã acest dar la anul 1400 încã şi pãmîntul Sipenului (88).

Au înduplecat la urmã pe craiul de i-au primit atît chizãşie pentru credinţa fratelui lor celui de la închisoare, cum şi fãgãduinţa ce au dat cã vor fi supuşi crãiei leşeşti, dacã dupã moarte fratelui lor vor clironomisã şi ei scaunul domniei. Dar şi Alecsandru dupã doi ani asãmine au luat de la craiul voe de au fãcut şi el închinãciune sa înainte craiului.

Însã la urmã anul 1403 au slobozit craiul Vladislav şi pe Roman de supt închisoare frãţine-su a lui Svitregail şi l-au pus şi pe dînsul stãpîn preste o parte a Moldovii, lãsînd pre ceialalte parte lui Alecsandru, asãmine supt protecţie crãii leşeşti (89). Apoi, dupã moarte lui Roman, au luoat Alecsandru în stãpînire şi pre ceialaltã parte a ţãrii. 39v//40r

---

(88) Doghiel, f. 600. Pãmîntul Sãnpenu sau Sapisca (precum îl numeşte Dlugoş, tom 2, f. 698) sã hotãrãsc Bucovina. Dlugoş tom 2, f. 322. De acest pãmînt sã ţine cetãţile Hotin, Cenin şi Hlielov. Doghel, tom 2, f. 602 şi cuprinde în sine, dupã alcãtuire de acum, Raiaoa şi ţinutul Hotinului.

(89) Roman s-au închiant craiului, criesii şi copiilor lor şi crãii leşeşti,

40r:

Dar şi acmu de iznoavã s-au mai aflat şi alt protivc la anul 1411, adecã un Ştefan care poate au fost vreun fecior a lui Roman al 2le care, primind a jura şi el datoriile supunerii cãtrã corona leşascã dupã pilda moşilor sãi, îndatorindu-sã la toatã slujba leşilor, lepãdîndu-sã şi de oareşcare clironomisite pretenţii asupra Pocutii, a cîştigat prin aceasta de la craiul întãrire d[o]mnii (90).

Însã, cu toate aceste, Alecsandru, încã în anul acela au înoit legãtura moşilor sau a procatuhilor sãi împotriva lui Sighismund, împãratul rîmlesc şi au împrumutat pe craiul leşesc cu o mie de ruble la cheltuiala rãzboiului împotriva acestui împãrat, pentru care i-au pus craiul amanet Snetin, Colomia şi toatã Pocutia. În grabã dupã aceia, s-au întîmplat întîlnire cé vrednicã de 40r//40v

---

la anul 1403 şi 1404 (Cromer, f. 255, 257), iar Alecsandru la anul 1402, 1404. Doghel Deplomurile Polonii, tom 1, f. 600 şi la anul 1405 (Cromer, f. 257) şi la anul 1407 (Doghel). La închinare din anul 1403 s-au îndatorit voevozii depreunã cu boerii sãi ca sã urmezã şi ei cu oaste la rãzboaele ce vor avé leşii cu oricine nu împotriva pruşilor si a lituanilor nu s-au îndatorit. Aceşti duşmani leşeşti, anume pruşii şi lituanii luoasã pãmîntul Podolei de la craiul leşesc şi craiul sã afla atunce la Caminiţ şi luoas Podolie iarãş înapoi, cînd i-au jurat Alecsandru de iznoavã credinţã la anul 1405 şi acolo sã vedi cã s-au îndatorit Alecsandru sã dé oaste şi împotriva pruşilor şi a lituanilor. Cãci la anul 1423 au trimis Alecsandru oaste întru ajutori craiului care au prãdat Prusia şi au fãcut multã strãcãciune crujecilor (Dlugos, f. 461). Aceste doî neamuri pentru cã era depãrtate de hotarãle moldoveneşti, pentru aceia n-au fost îndatoriţi domnii din Moldova ca sã le dé leşilor ajutori de oaste şi împotriva lor.

(90) Cromir, f. 274 (Hronicile moldoveneşti nu pomenesc nici de Roman al doile, nici

40v:

de luoare aminte amînduror acestor împizmuluiţi crai, Sighismund şi Vladislav şi a marelui duc din Lituania, adecă Sandruvitol, după care au urmat o neaşteptată împăcare între dînşii în anul următor (91).

Şi la aceasta s-au desfăcut cu oareşcare chip o vrajbă ce era asupra Moldovii între aceşti doi crai, însă nu i s-au dat deplin sfîrşit, ce au lăsat dreptate diadhilor săi ca de la 15 mart 1412 şi pînă după cinci ani a morţii celui ce va trăi mai mult dintr-amîndoi craii să înnoiască pretenţiile cele vechi amînduror crailor. Şi pînă atunce să răbde Sighismund şi crăie ungurească ca să fie voevodul Alecsandru supt proecţie leşilor, iar cînd să vor ridica turcii cu război împotriva ungurilor sau ungurii şi Sighismund împotriva turcilor, atuncé Alecsandru să fie datori ca însuş împreună cu toată putere ţării să iasă la război şi să să lupte supt steagul unguresc. Însă poronca la aceste să nu vie de la Sighismund, ce de la craiul leşesc.

Iar, neurmînd a éşi la război, atunce amîndoi craii să é Moldova şi să o împartă între sine întru acesta chip. 40v//41r

---

De Ştefan poate pentru că ar fi stăpînit numai oareşcare ţări.

Domnie lui Alecsandru întîi o arată bine Catalogul lui Prai de la anul 1401 pînă la 1433, însă prenţăpul Cantimir o lungeşte pînă peste vreme săborului de la Florinţe anul 1439. Şi să vede că la aceste au urmat prinţ Cantimir scrisorilor rusăşti celor netipărite care arată domnie lui Alecsandru de la 1407 32 de ani şi 8 luni.

(91)Tom 52 al Istorii aceştie, f. 37 – Dlugoş, tom 2, f. 322.

(92) Ackerman dar încă pe vreme aceia, au fost supt stăpînire domnilor Moldovii, măcar de au şi fost lăcuitorii ei grecii şi să socoté de împărat de Ţarigrad drept supuş ai lui. Căci încă în anul 1424 au trimes împărat grecesc la Astru Castron sau Ackerman pe un Dan pre care l-au vîrît la urmă împăratul şi în scaunul domnii Valahiei. De unde să vede că au trebuit să fie la acea vreme cel puţin măcar o colonie grecească întru această cetate şi atîrnată împărat grecesc. După Istorie lui Işthuanf pentru Ungarie şi descălecare ei, f. 22.

41r:

adecã din pãdure cé mare ce este între Siret şi între Moldova şi din Alpii ungureşti sã întinde pînã la Sireti, cum şi de la Bucovina cé micã ce sã hotãrãşte cu aceste şi sã sfîrşeşte la trup. Sã éi craiul leşesc acestã jumãtate despre miazãnoapte, împreunã cu oraşul Iazna Sitor (Iaşii), iar craiul unguresc sã é jumãtate cé de miazãzi, împreunã cu oraşul Bîrladul, iar denspre celelalte ţinuturi dintre Prut şi dinspre mare sã é craiul leşesc Ackermanul şi craiul unguresc Chilie (92).

Alecsandru cãzu prin aceastã punere la cale în cé mai mare primejdie pentru cã sultanul turcesc sã fãcu acum cel mai aproape megieş a lui, iar pîn cînd i-ar fi vinit lui ajutori de la unguri sau de la leşi, puté sã-l pedepsascã cu nãvãlire şi cu jãfuri în Moldova, cînd ar fi umblat sã ridice arme asupra turcilor. Pe de altã parte, craiul unguresc încã avé dreptate ca sã-i e ţara jumãtate dacã n-a vré sã rãdice şi el rãzboi împotriva turcilor.

La aceastã unire socoti Alecsandru a fi de trebuinţã pentru dînsul ca sã sã îndatoreascã cu amãruntul craiului leşesc şi întîmplîndu-sã de s-au apropiet pe atuncé craiul leşesc de hotarãle Moldovii, venind la Snetin cu crãiasa de au prãznuit zioa pogorîrii duhului sfînt, s-au rãdicat şi el cu toţi boerii la anul 1415 şi mergînd la Snetin au aşternut steagul Moldovii înainte picioarelui craiului şi i-au juruit de iznoavã (93).

Asãmine au mai fãcut Alecsandru şi dupã patru ani (anul 1419) şi mai la urmã anul 1421 cu priimire şi a frãţine-sãu, a lui Ilie, au hotãrît pe tot anul o sumã de 600 galbini ca sã dé prenţãpesii de Lituanie, anume Ringalasora. Craiului leşesc împreunã şi stãpînire oraşul Cosov şi Sãreti pentru toatã viiaţa ei (94).

Dintru aceste, dupã cîţiva ani, au cunoscut Alecsandru un mare folos, cãci împãratul Sighismund, dupã învoiala arãtatã 41r//41v

---

sã adevereşte cã Chilie şi Ackerman au fost stãpînite de craii ungureşti, de Carol, de Ludovig şi Sighismund şi la porţile cetãţilor acestora s-ar fi gãsit şi neşte scrisori sãpate a crailor acestora cu 150 de ani mai înainte şi sã vede cã de cãtrã dînşii au fost date aceste cetãţi domnilor din Moldova pentru ca sã-i aibã în slujbele lor.

(93) Cromãr, f. 279, Dlugoş tom 2, f. 367, Dogle Diplomurile Polonii, tom 1, f. 6

(94) Dogle a.a.o.

41v:

cerînd pe craiul leşesc ca sã supue şi sã împartã Moldova între sine, zicînd cã nu ar fi begat în samã Alecsandru poronca lui, nevrînd ca sã iasã cu oaste într-ajutoriul ce au rãdicat Sighismund împotriva turcilor, ce mai vîrtos încã supuşii lui Alecsandru ar fi întrat în Ungarie de ar fi prãdat.

Atuncé şi craiul leşesc luînd apãrare pentru Alecsandru asupra sa, au dat rãspuns la jalobele împãratului anul 1429, cum cã Alecsandru au avut dreptate de n-au eşit atuncé la rãzboi, pentru cã împãratul cu un an mai înainte, a lãsat pe Alecsandru de l-au aşteptat cu gãtire de oaste cîteva luni în zadar, arãtînd şi aceasta cã nu ar fi lucru încuviinţat nici pentru dînsul, nici pentru leşi ca sã strîmbãtãţascã şi sã strîce de tot pe un domn creştin care totdeauna s-au arãtat credincios lui şi crãii sale, numai pentru cã au prãdat în Ungarie cîţiva din supuşii sãi, poate fãrã ştiinţa lui (95).

Pentru aceasta împãratul mãcar de n-au şi gãsit greu temei la îndeplinirile aceste, dar vãzînd cã nu poate sã metaherisascã armile împotriva lui Alecsandru, fãrã a nu înnoii de iznoavã rãzboiul şi cu leşii, s-au parãsit de scoposul sãu.

Însã Alecsandru, pe de altã parte, în grabã dupã aceia s-au [a]rãtat într-alt chip şi au curmat credinţa acé lãudatã de craiul cãtre crãia leşascã care s-au întîmplat întru acelaşi chip (96).

Craiul Ladislav îi dãdusã lui trii stãrostii leşãşti Ţecinãu, Hlmenov şi Niecimu ca sã le stãpîneascã întru toatã viiaţa lui, pentru ca sã-l lege mai cu amãrunt cãtrã crãie leşascã 41v//42r

---

(95) Dlugoş, tomu 2, f. 514.
(96) Tot Dlugoş, acelaş tom, f. 595.

42r:

Şi după cîtăva vreme, dînd craiul Podolia frăţine-său, lui Svitrigail care să făcusă atuncé mare duc în Lituanie, aşi boerii leşeşti, împotrivindu-să la acest scopos a craiului, au dat pricină lui Svintrigail să metaherisască armele spre luare Podolii.

La care asămine şi craiul, după voinţa boerilor, au fost silit să rădice război împotriva frăţine-său.

Iar Svitrigail, trăgînd în parte sa pe supt cumpăt pe crijecii nemţăşti din Prusia şi pe tatărăi cei mai cu apropiere, au tras şi pe voevodul Alecsandru spre ajutori.

Şi Alecsandru, înduplecîndu-să a socoti pe Svitrigail ca pe un mai mare al său în pricina acelor trii stărostii, şi la anul 1431, auzind el că craiul ţine încunjurată cetatea Luşco, au prădat cu foc şi cu sabie stărostiile Caminiţ, Snetin şi Halici. Iar craiul, luînd ştiinţă de aceste urmări duşmăneşti, îndată la începutul acestor urmări, au trimis înainte lui Alecsandru oştile cele din Podolie rusască şi, întîmpinîndu-l, i-au luoat toate prăzile şi i-au spart toate oştile pe alţii ucigîndu-i, pe alţii luîndu-i robi.

Această stîlcire pînă într-atîta l-au smerit pe dînsul, încît au început a să osîrdui spre a cîştiga ertare de la craiul care, în sfîrşit, cu vreo cîteva luni înainte de moarte sa, au şi cîştigat prin crăiesc hrisov de împăcare şi de ertare (97).

Domnie lui Alecsandru s-au făcut mai vîrtos cu conoscută

42r//42v

---

(97) Doghel, tomu 1, f. 601. Voevodul Cantimir dă lui Alecsandru

42v:

Prin vinire a doî neamuri asãnaticeşti carele au vinit cãtrã dînsul ca neşte fugari şi fãrã de mai mare cãpitenie ţiganii sau eghiptenii. Şi armenii şi amîndoî precum sã vede au fost gonite din sãlaşurile lor de Timirleici cel mai nou mogolicesc silnic al lumii. Şi mulţi ani mai înainte de a ajunge în Moldova s-au învãluit prin tãtãrãi.

Moşul armenilor acestora încã în jumãtatea veculului al patrusprãzãcele cãzusã supt stãpînire crailor a lui Leo sau a lui Livo al cincile şi al şasãle care sã trãgé din 42v//43r

---

alcãtuirea a toatã sistima ocîrmuirii acestui de acum a Moldovii şi aratã în perigrafiia şi gheografia sa pentru Moldova (Magazia lui Bişig, tom 4, f. 67 şi 114), cã împãratul Ioan ar fi dat lui Alecsandru tetlu de despot şi coronã crãiascã şi dupã aceia ş-ar fi alcãtuit sistima divanului şi a deregãtoriile ţãrii dupã feliul grecesc. Şi dupã sfatul lui Theoctin ce s-au fãcut mitropolit în locul lui Mitrofan (unindu-sã acesta la sãborul de la Florinţe cu latinii) ar fi trimis Alecsandru şi pravila împãraţilor greceşti a lui Vasile, a lui Leon şi a lui Costandin (Carte împãraţilor) şi dintr-însa ar fi scos şi ar fi alcãtuit cé dintîi pravilã a Moldovii. Şi tot cu sfatul acestui Theoctin ar fi rãdicat sloavele lãtineşti şi ar fi priimit în locul lor pe cele chelereceşti, mai adãogînd şi alte patru slove aflate de iznoavã. Însã această poveste este foarte scornitã pentru cã Lucrii şi alţi istornici aratã cã primire slovelor iliriceşti şi a sistimii greceşti ceii ocîrmuitoare în Moldova s-au fãcut însuş de voevodul cel dintîi şi din hrisoave sã vede lãmurit cã Alecsandru n-au apucat sãborul cel de la Florinţie, nici scoatere lui Mitrofin din scaunul Mitropolii Moldovii. Asãmine şi titlu dispot nici la un domn moldovenesc nu l-am gãsit, ce numai acel de gospodar Moldovalahii. În hrisoavele cele sloveneşti (vezi pe Luchii la a lui Şvandner Scripturi pentru Ungaria, tom 1, f. 461) era titlul voevodului Moldovii acesta milostiv, bojenacelnic, voevoda Moldovlahiei, adecã cu mila lui Dmnezãu nacealoc şi voevod Moldovii şi acesta este cu totul împotrivã lucru la noima tetlu lui de despot. Deregãtorii ţãrii sã împart în doî stãri, adecã în boeri de sfat şi boeri de divan şi aceştie din urmã

43r:

sã trage din neam Evropii şi au silnicit pe preuţii armenilor ca sã sã unească cu bisãrica catolicească al Romiei.

Aceste sãlnicii, cum şi rãsipire bisãricii armenilor ce în scurt dupã aceia s-au lucrat de cãtrã turci au dat pricinã la mulţi din armeni de ş-au pãrãsit patrie şi s-au imprãştiat prin toate ţãrile cele megieşite.

O mulţãme mare de aceşti fugari s-au rãzleţit în Ţara leşască supt povãţuire unui arhiepiscop de lege lor cé veche şi la anul 1418 au ales Liovul spre lãcaş de cãpitenie şi dinspre aceştie au chemat în Moldova şi Alecsandru cã vreo trii mii de casnici şi-au aşezat în Suceavã şi în alte cinci oraşe, pentru cã era neguţãtori bogaţi şi puté sã aducã înflorire ţãrii (98). Iar ţiganii au venit cu vreo cîţiva ani mai înainte supt povãţuire a mulţi vvozi 43r//43v

---

din urmã au tri stãpîni dintru care cé dintîi stãpînã sã cheamã boeri mari. În stare cé dintîi este Lugoş cel mare sau prezindentul şi cei şapte fruntaşi a neamului. Şi pentru aceia mai înainte era şi alegirea domnilor în mîna lor, adecã amîndoi vornicii de ţara de sus şi de jos, hatmanul (feldmarşal sau arhistratig), postelnic cel mare (sau marşalul curţii), spatariul cel mare, paharnic cel mare, visternic cel mare. Şi însuş numele acestor deregãtorii aratã cã sã trage de la sloveni, iar nu de la greci. Cantimir mai aratã însuş cã boerii de sfat, dupã moarte tatãlui lui Alecsandru, au tras asupra lor alegere domnii (tom g, f. 9), însã într-un hrisov din anul 1389 la Doghel, carte 5, f. 597 sã gãseşte un postelnic mare, voevod în Moldova şi pentru aceia dar deregãtoriile Moldovii au trebuit sã fie cu mult mai înainte lui Alecsandru.

(98) Cãpt. Sulţãr, tom 2, f. 136, 134; Dl. Prai f. 470, Benche Transilvanie tom 1, f. 484. Armenii ş-au zidit în Moldova multe mînãstiri, dar la anul 1672 amestecîndu-sã şi ei la o burzuluire în ţarã li s-au pricinuit din aceasta de au pãrãsit Moldova cei mai mulţi dintre dînşi şi s-au strãmutat la Ardeal. Mulţi dintre dînşii sînt şi pînã acum în Bucovina, alţii de lege lor cé veche şi alţii uniţi. Şi acei de lege veche au cunoscut pînã acum de mai mare cap bisãricii lor pe arhiepiscoul ce de lege vechie din Liotg.

43v:

Vvozia de famelie (Ştuzi) şi supt numé de eghipteni şi nu era hrana lor din ţinere dobitoacelor, precum a altor neamuri care pînã atunci vinisã în pãrţile aceste din Asia ce sã hrãné cu tot feli de înşelãciuni iscusite şi fãrtuşag. Şi, precum sã vede, au vinit aceşti oamini sãlbatici în pãrţile aceste din Siba prin pãrţile poalelor Cafcazului şi prin tãtãrie (99). Însã mai înainte au cercat multe pãrţi de loc prin Asie şi poate şi Eghipetul. De peste tot locul au primit între dînşii 43v//44r

---

(99) Aceste înşãlãciuni atîrnã în plecaria la eresuri a asienilor şi a evropiilor acelor de atunce şi în vrãjile ţiganilor şi s-au fãcut atîta de pãtrunzãtori şi nesuferite, încît cîţiva din stãpînitori au socotit a fi de trebuinţã de au pus de s-au scos în ivalã o de obşte priscriere pentru aceste înşãlãciuni spre înţãlepţiri lãcuitorilor lor (vezi Efemerida omenirii, Ionus anul 1780, f. 733. La lucrurile cele vrednice de luoare aminte a lui Benche pentru ţinutul Batel, f. 853). Gîndurile cele multe a ispitirilor vechimii asupra izvodirii ţiganilor sau a faraonilor care s-au arãtat la tom 54 al istorii aceştie f. 46 sã înmulţãsc încã şi mai mult dintr-o istorie pré largã şi perigrafie a ţiganilor la cel cu pre milostivire priveleghiitã arãtãri a k.k. moştenitoare ţãrii, Cursul 5, f. 159 şi cursul 6, f. 85. Şi la înştiinţare cé istoriceascã pentru ţigani a lui Ioan Tomah tipãritã la Francfurt şi Lipsie anul 1744. În Eghipet încã şi acum sînt ţigani în destui, însã sînt socotiţi de cãtrã cielalţi lãcuitori ca neşte nemernici din Asia. Limba cé mai veche a ţiganilor ungureşti au fost mai cu samã limba sloveneascã (Cursul al 6le, f. 15), însã înţãlege ei şi peste o mie de cuvinte malabariceşti ce le-au pus înainte lor un om învãţat (Tom cursul 6, f. 87), amestecã şi multe cuvinte tãtãrãşti şi poate pentru craiul lor cel tãtãrãsc în scrisorile cele de rînduieli din vremile vechi a stãpînitorilor sã cheamã tãtari. În anul 1418 au arãtat ţiganiii cã craiul lor ar fi fost un Mihail, iar la anul 1439 au pomenit de alt crai vechi, anume Ţãtade.

44r:

Întrã dînşii oameni din alte neamuri streine. Şi cînd au ajuns în Moldova au fost atîta de mulţi la numãr, încît n-au putut a-i primi Moldova fãr îngrijire. Pentru aceia voevozii sau juzii lor, mergînd la împãratul Sighismund şi scoţînd de la dînsul o carte de apãrare şi de trecere slobodã, s-au rãdicat la anul 1411 cu mare gloate şi au trecut în Italie, în Franţa şi în Ţara nemţascã.

Iarã acie care au rãmas în Moldova s-au fãcut sluji domneşti şi boereşti şi unii sã strãmutã prin ţarã ca o turmã de dobitoace fãrã îmbrãcãminte, fãrã corturi şi fãrã trãsuri. Iar alţii sã numesc vãtrãşi şi slujesc stãpînilor lor în chip de robi şi pre lîngã casã şi pre la moşii (100). 44r//44v

---

La venire lor dintîi avé ţiganii mulţãme de aur fãresc nelucrat şi unii din voevozii lor au avut pe lîngã dînşii şi cîte 50 şi mai mulţi cãlãreţi înarmaţi ca o gvardie. Ei nu au însuş a lor lege ce pre dinafarã sã mãrturisãsc la aceiaş credinţã care stãpîneşte în ţara unde sã aflã şi ei lãcuind. Numele more nu este vechi la dînşii şi însãmneazã un cuvînt chemãtori, adecã mai cu care este obicinuit a sã chema oaminii cei proşti (Cãpt. Sulţãr, tom 2). Numele cinghine sã cheamã în limba turceascã muzicant. Dar turcii nu numãsc pe ţigan bucuroşi cu acest nume pentru cã-l trag mai mult în parte lor ca neşte i[u]bitori de muzicã ce sînt, ce-i numesc fãrevne sau faraoani.

44v:

Ilie întîi. Ştefan al cincile
Izvodire protecţiei turceşti

Alecsandru, afarã de vreo cîtva copii fireşti, au lãsat în urma sa şi doi fãciori cu 2 soţii, anume pe Ilia sau Iliaş, cu[m] ş[i] pe Ştefan sau Steşcu (1). Cel mai mare, adecã Ilie era leneş şi nu avé atîta pricepere şi înţãlãpciune, nici vetejie ca frate-sãu Ştefan şi pentru aceia nici era socotit de cãtrã norod. Însã fiind cã soţia sa, Marie prinţãpasa rusascã din Kiev era sorã cu crãiasa leşascã şi fiindcã nici tatãl sãu Alecsandru n-au vrut sã prihãneascã dreptul naşterii dintîi, pentru aceia au cîştigat Ilie diadohie şi la anul 1433 iun 5 dupã moarte tãtîne-sãu i s-au dat voe de au mãrs în ţara leşascã de s-au închinat craiului. Iar maştehã-sa, umblînd ca sã rupã şi é oareşcare parte din Moldova pentru fiul sãu Ştefan, au pedepsit Ilie întoarcere hainlãcul ei foarte aspru şi au poroncit de au înecat-o. Şi asãmine şi pe fiul ei poate ar fi cãzut o aşã soartã, însã acesta fiind în munţi, au scãpat la turci şi, luînd de la sultan ajutori de multã oaste 44v//45r

---

(100) Istorie Cãpt. Sulţãr pentru Dachie Transilpina, tom 2, f. 136 şi 147. Ţiganii cei boereşti, alţii sînt curãţitorii de aur, iar alţii lucrãtori de lemn sau rudari şi alţii purtãtori de urşi sau ursari şi ceurari, iar alţii herari strãmutãtori sau lãeş, iar ţiganii în limba lor sã cheamã rom.

(1) Dlugoş, tom 2, f. 640, Mihovie Istoria Polonia, tom 2, f. 206, Hrisoavele cele de protecţie din anu 1433 şi 1434 sînt la Dughel tom 1, foae 60. Catalogul lui Prai aratã cu ratãcire domniei lui Ilie şi a lui Ştefan în anii 1433, 1440, 1443, 1445 dupã cronicele cele rusãşti netipãrite a domnit Ilie un an: 1441 în odihnã, iar 2 ani şi 9 luni în rãzboi cu frate-su şi şepte ani împreunã cu frate-su.

45r:

Şi gãsind şi în ţarã şi pe mulţi rãscolnici ce s-au unit cu dînsul au bãtut şi au biruit pe frate-sãu şi l-au silit de au fugit în ţara leşascã împreunã cu soţie şi cu copii sãi. Şi aflîndu-sã tocma atunce boerii leseşti adunaţi în Nepolie la noemvre 1433, fãcînd sã înmulţãri, au cerut de la dînşii Ilie ca sã-l pue iarãş în scaunul sãu cel pierdut, dupã puterea apãrãrii cu care era lui datoare ţara leşascã. Însã frate-sãu, împãrţind mulţime de daruri boerilor şi rugîndu-sã cu umilinţã ca sã-l întãreascã pe dînsul în domnie şi portînd boerii şi fricã cã Ştefan poate sã sã uneascã şi mai cu amãruntul cu turcii şi sã aducã pe aceştia înspãimîntaţi duşmani a creştinãtãţii şi pînã la hotãrîrile Ţãrii leşãşti, pentru aceasta s-au dat ascultare şi împlinire cererii lui Ştefan. Şi lui Ilie pentru deregãtorie domnii i s-au dat cîteva moşii a coronii pentru petrecere sa. Dar Ilie neavînd gînd sã schimbe o ţarã aşé de mare cu aceste moşii, au hotãrît mai vîrtos ca sã-ş caute alt ajutori cu care sã-ş poatã lua ţara în stãpînire. Şi voind ca sã fugã întru ascuns din Ţara leşascã, fu prins de oareşcare şleahtin anume Ioan Cola din poronca craiului şi, fiind adus înaintea craiului, l-au pus la închisoare în cetatea Sãraţi. Iar Ştefan, sîrguindu-sã la aceste bune prilejuri pentru dînsul ca sã-l ţie craiul în parte lui, întîmpina cu sãlinţã toate poroncile lui. Şi au mai bãtut încã şi oaste mare de tatari, tocma cînd venisã în gãtire ca sã nãvãleascã în Podolie şi în Rosie roşii. Drept aceia şi craiul spre rãsplãtire vrednicii sale i-au dãruit pãmîntul Cherţon şi Hmilov şi împreunã şi alte ţinuturi mai mici între apele 45r//45v

45v:

Potocu şi Nistru şi pãmînturile Snetin şi Sãpan.

Dar dupã toate aceste, Ştefan la 13 decv. 1433 s-au abãtut supt protecţie craiului unguresc şi poate acesta au dat pricinã bãtrînului crai Vladislav de au cãlãtorit la Halieci (2) pentru ca de iznoavã cu prãznuire sã înnoiascã datoriile lui Ştefan şi a boerilor sãi.

Pe aceastã cale sã sãvîrşi Vladislav la 31 mart 1434 şi solii lui Ştefan au cîştigat prilej a sã afla împreunã la alegere craiului Vladislav cel tînãr şi au jurat datoriile protecţii.

Acel crai nou, fiind încã de vîrstã brudii, au cîştigat mumã-sa mai multã putere în trebile ocîrmuirii decît avé mai înainte. Pentru aceia, den îndemnare ei, la 8 mai 1455 s-au pus întrebare înainte boerilor la Sãfaţã cum vor fi cu cuviinţã ca sã sã sloboade de la închisoare pe vvodul Ilie, bãrbatul surorii sale care totdeauna s-ar fi arãtat credincios coronii leşeşti (3). Aceastã întrebare au fost foarte gré de a sã da rãspuns pentru cã rudire neamului crãesc vorove pentru Ilie, iarã frica turcilor şi osãbite folosuri ce fãcusã Ştefan ţãrii leşeşti vorové pentru Ştefan.

Mai avé Ilie şi a mulţime de partezãni în Moldova care s-au unit cu toţii şi strãbãté în toate pãrţile pentru slobozire lui. Darã Ştefan, arãtînd de iznoavã mare slujbã crãii leşeşti (4), luînd de la Linvani cetate şi oraş Braclau 45v//46r

---

(2) Cum cã Ştefan la anul 1433 şi 1434 au stãtut supt protecţie ungureascã sã vede dintru hrisov a împãratului Sighismund la Diploma lui Bagnir, foe 379, în care hrisov sã cheamã Ştefan şi sã pomeneşte într-însul şi pentru mulţi curueri ce au trimis Sighismund la vvodul din Moldova. Aşedar Ştefan au avut trii stãpîni: pe marele sultan, pe împãratul şi pe craiul.

46r:

Braslãu sau Breslav şi, dîndu-le amîndoî craiului, fãrã sã-ş é napoi cheltuiala rãzboiului, au curmat cu aceastã faptã toatã cercetare ce era sã sã facã între dînsul şi între frete-sãu. Şi pe Ilie s-au hotãrît ca sã rãmiie supt necontenitã închisoare pînã la sãvîrşire anilor celor copilãreşti a craiului.

După aceasta, cãutînd Ilie ca sã sã ajute însuş pe sine şi, fiind poate ajutat şi de cumnatã-sa prin tainã, au cîştigat prilej de au fugit din Seraţi, îndatã dupã ce s-au imprãştiet seimu şi, viind în Moldova, s-au adunat pe lîngã dînsul toţi prietenii lui şi alţii ce nu era mulţãmiţi cu Ştefan şi au lucrat cu atîta mai multã cruzime asupra celor ce era credincioşi lui Ştefan, pentru cã-i socoté de haini şi pentru aceia dupã lege trebuia sã-ş piardã şi viiaţa şi averile.

Iar leşii au trimis deodatã oareşcare ajutori lui Ştefan, însã craiul leşesc, fiind mai mult plecat în parte lui Ilie, a unchiului sãu decît în parte lui Ştefan şi fãcîndu-sã şi numãrul rãscolnicilor în ţarã foarte mare, au sfãtuit leşii pe Ştefan şi l-au înduplecat la urmã de au dat şi lui Ilie o parte de ţarã ca sã ca sã stãpîneascã. Şi la anul 1435 au jurat amîndoi craiului leşesc ca sã fi supt protecţie lui amîndoi de obşte stãpînitori vvozi în Moldova (5).

Însã nici aceastã sistimã nu au curmat desãvîrşit gîlceava între fraţi şi pentru aceia craiul şi boerii leşi au împãrţit Moldova în doî stãpîniri şi au dat lui Ilie Suceava, Vãmile sau Moldova de sus, iarã lui Ştefan i-au dat Ackerman sau Schelele sau Moldova de jos.

Şi nici cu aceasta pãré cã nu sã vor primi, cãci amîndoi, cîtãva vreme s-au apãrat a înnoi jurãmîntul protecţii ce li s-au cerut 46r//46v

46v:

De cãtrã leşi. Iar la urmã, fãcînd Ilie întîlnire la Liov cu mai marii leşeşti la 29 sãpv. anu 1436, nu numai jurãmîntul acesta au primit, ce încã şi alte lucruri mai mari ce i s-au cerşut de cãtrã leşi, îndatorindu-sã pe sine şi pe supuşii sãi ca pe tot anul sã dé craiului şi crãii leşeşti un bir hotãrît de 200 camiri (mãsuri cîte de 12 ocuna) de moron, 400 de boi, 100 de cai şi 200 de brîe de mãtasã (6). Şi, spre rãsplãtire pagubii ce fãcusã tatãl sãu Alecsandru cu cinci ani mai înainte lãcuitorilor ţinutului Sipenu, cu cetãţile Hotin, Cenin şi Hmilov pe care le dãruisã craiul cel mort lui Alecsandru, tatãl al lui Ilie (7).

Pentru aceia craiul leşesc au deşãrtat pentru Ilie cetate Haliciu ca sã-i fie de scãpare şi pazã averilor sale la vreme de nevoe. Şi, mai rugîndu-sã Ilie craiului 46v//47r

---

(3) Dlugoş, tom al 2le, f.679.

(4) Tom Acole, f. 692.

(5) Doghel, tom întîi, f. 601.

(6) Dlugoş, tom al 2le, f.690. Materiile aceste pe care le culege Dlugoş şi Mihovie, f. 206 vişinii le prescrie Cromer f. 313 cã era Caneţe. Eu socotesc cã aceste materii vişenii sînt brîele acele leşeşti care în vecul al 16le sã zice de mãtasã şi de pãr de cãmilã şi sã trimãt în Rosie. Şi sã vede cã armenii au fãcut cunoscute mãrfuri de mãtasã aşe devreme în Moldova şi în ţara leşascã şi dupã cum sã prepune de numãrul acest mare de brîele aceste ce sã dau bir, au fãcut armenii şi în oraşele Moldovii fabrice de metas. În vremile vechi era Camuca o materie foarte vîrtoasã în pãrţile rãsãritului, dupã cum aratã Freşner.

(7) Dipolomurile la Prai şi la Doghel tom 1, f. 601. Aceste oraş le-au cîştigat Ilie iarãş în stãpînire sa şi i-au lãsat

47r:

Pentru oareşcare Ioan Drovaci ca sã-i dé cé episcopie Liovului, i-au arãtat craiul şi prin aceasta sãmn de drag[o]ste, fãcînd pe acest Ioan arhiepiscop dupã cerere lui Ilie şi depãrtînd pe alt cãlugãr canditat pre carele îl alesãsã sãborul. Iarã frate-sãu Ştefan, voind şi el ca sã facã jurãmînt leşilor, s-au rugat ca sã sã pue soroc. Dar boerii leşãşti, aflîndu-sã foarte mulţãmiţi cu darurile şi ospeţile ce le fãcé Ilie, n-au vrut mãcar sã asculte pe voevodul Ştefan şi solii, rãdicînd glasul, vorbé foarte mult de bãrbãţie domnului lor, cã nu de multã vreme ar fi supus o cetate pentru crãie leşascã şi ar fi tari hotãrît ca sã o apere toate nãvãlirile tatarilor în Podolia şi în Rosie Roşii şi în ţara leşascã. Dar cu toatã voroava lor, au fost siliţi sã sã întoarcã înapoi fãrã nici o izbîndã.

Prefacere sistimei bisãricii greceşti

La aceastã vreme s-au arãtat la bisãrica rãsãritului o întîmplare vrednicã de luare aminte, cãci împãratul Ioan Paleologul şi Iosif patriarhul Ţarigradului, hotãrînd ca sã unească bisãrica greceascã cu bisãrica latineascã 47r//47v

---

Clironomie fãmeii lui (Dipoloma din anul 1444), dîndu-i dupã moarte lui şi Sãreti şi Oşoviţa în anul 1456. Din Hrisovul protecţii aceştie sã vede lãmurit şi netãgãduit cã nu numai însuş vodã Ilie, ce şi boerii şi ţara s-au supus a plãti bir la leş. Prenţãpul Cantimir (carele de cîte ori vorbeşte pentru lucrurile Moldovii, todeauna sã face vinovat de neertatã pãrtinire) tãgãdueşte cã niciodatã Moldova n-au fost supusã leşilor sau ungurilor şi cum cã cîţiva din leşi ar fi arãtat cu iscodire cum cã ţara leşascã ar fi avut vreodatã protecţie asupra Moldovii, mãcar

47v:

a Romii pentru cã nãdãjdué cã prin aceasta mijlocire vor cîştiga ajutoriul Papii apusenilor împotriva turcilor sau a osmanilor, fiindcã sã fãcusã foarte înfricoşaţi grecilor. Şi pintru aceia, silindu-sã amîndoi ca sã înduplece şi pe cielalţi patrieşi greceşti ca sã-i unească sfatul lor, s-au întors la urmã şi cãtrã voevodul Moldovii (8) şi cãtrã Mitrofan, mitropolitul moldovenesc şi i-au tras şi pe aceştie în parte lor. Şi atît mitropolitul Mitrofan, cît şi solii voevodului Ilie, au întovãrãşit pe împãratul şi pre Ioasif, patriarhul de Ţarigrad, împreunã cu vechili celorlalţi patrieş de Ierusalim, de Atiohie şi de Alexandrie de au mers la sãborul de la Florenţie ce s-au fãcut de Papa Evghenie (9). La cest sãbor la 6 iunie anu 1439, iscãlind vechilii patrierhilor şi patriarhului de Ţarigrad aşezãmîntul ce s-au fãcut între amîndoî bisãricile, prin care aşezãmînt au cunoscut pe Papa ca un mai mare cap a tuturor creştinilor celor bine credincioşi (10), au urmat dupã pilda lor şi Mitrofan, mitropolitul Moldovii. Însã această unire au fost numai o orbire, cãci grecii, rãmînînd statornici în neplecarea lor cãtrã Papa şi mulţi din cãpitanii lor cei bisãriceşti care trimisãsã vichili din parte-şi la Florenţie s-au apãrat 47v//48r

---

mãcar de şi aratã Lasco, arhiepiscopul şi solul leşesc între o înştiinţare a sa ce au pus înainte pãrinţilor de la sãborul lotrãnesc, Rainald, tomul 20le, anu 1514, zicînd cã voevodul Moldovii este supus atît leşilor, cît şi ungurilor şi porţii otomaniceşti. Cercetãrile cele mai noî pentru protecţie leşască au fãcut-o Ştec, sfetnicul de taină şi s-au tipãrit la Hale anu 1779.
(8) Sã vede cã Ilie au fost unit cu bisurca latinească pentru cã el au fost

48r:

Ca sã primeascã de bunã iscãlitura vichilor lor. Patriarhul Iosãf, murind la Florenţie a luoat diadohie Ghenadie şi asãmine şi acesta, precum zice clirosul grecesc, s-au fãcut el eretic. Pentru aceia de lege vechi la al 11le an dupã unire grecilor cu latinii, l-au scos din scaunul patrierşii şi l-au izgonit.

Asãmine soartã s-au întîmplat şi lui Mitrofan, însã cu mult mai devreme pentru cã el cã s-ar fi defãimat iscãliturile acelui aşezãmînt şi de cãtrã voevodul Moldovii foarte cu cuvinte aspre, n-au îndrãznit pentru aceia sã sã întoarcã la scaun în Moldova şi ş-au pierdut scaunul.

Prin aceastã întîmplare s-au prefãcut sistima greceascã în bisãrica Moldovii, cãci pînã atunce avé moldovenii doi arhierei, unul la Suceavã şi altul la Roman şi cel de la Suceava, ca unul ce era cãpetenie, luoa întãrire lui de la patriarhul cel de la Ţarigrad, mãcar de sã şi socoté el în Ţarigrad ca un mitropolit de sãneş supus supt altã cãpetenie bisãriceascã (11). Iarã dupã ce au pãrãsit Mitrofan bisãrica şi Marcu, de lege veche, arhiepiscopul de la Eres, cel mai de frunte rãvnitori din partezanii de lege veche au trimes moldovenilor pe Theoctis arhidiacon sãu, rugîndu-sã ca sã-l primascã mitropolit în Moldova. Şi acest Theoctis, fãcîndu-sã mitropolit 48r//48v

____

pãrtaş la aşezãri episcopii Leovului şi sã mai vede cã el au fost vvodul acela a Moldovii carele la anul 1438 s-au unit cu Danã vvodul Valahii împotriva lui Dracula, luîndu-l şi ţinere cu fiicã-sa. Popistãsii era în vreme lui foarte mulţi la numãr în Moldova, încît, aflîndu-sã între dînşii husiţi, au socotit Papa Evghenie de trebuinţã de au rînduit un osãbit incviţãtor în Moldova.

(9) Prenţãpul Cantimir în Magazie lui Bişig, tom 4, f. 100.

(10) Rainold, tom 18 anu 1439.

(11) [notã lipsã]

48v:

(şi Ghenadie, patriarhul de Ţarigrad, fiind partezan bisăricii latineşti) nu ş-au luoat întărire sa de la Ţarigrad, de la arhiepiscopul de Ohrida şi apoi, tot de aice, ş-au luoat mitropoliţii întărire pînă cînd la urmă la anul 1634 au îndeplecat Parthenie patriarhul de Ţarigrad pe Vasile vvodul de au dat întărire iarăş patriarhului de la Ţarigrad.

Însă această urmare n-au fost atîta de trebuitoare, pentru că mitropolitului Moldovii nu i să dau poroncile de cătră patriarhul de Ţarigrad, de cătră însuş vvodul. Asămine din poronca voevodului cu vreo sută de ani ş-au mutat mitropolitul scaunul său din Suceava la Eşi. Şi numai voevodul are putere ca să facă şi să scoată mitropolii şi episcopi măcar că de a-i scoate nu poate lesne fără de învoire şi primire boerilor.

În trebile bisăriceşti şi a credinţii încă nu are patriarhul o putere, ce întru aceste este însuş mitropolitul însuş de sine şi nu numai toate trebile bisăriceşti le săvîrşeşte după plăcere sa, dară nici pe voevodul nu-l îngăduieşte ca să facă vrei schimbare în trebile bisăriceşti, fără ştiinţa mitropolitului. 48v//49r

---

(12) Supt mitropolitul sta mai înainte doi episcopi, unul la Rădăuţi în Bucovina şi altul la Huşi, lîngă Prut, precum şi un arhiepiscop la Roman (Prenţăpul Cantimir la Magazie lui Bişeg, tom 4le, foae 160). Dar nici arhiepiscopul, nici episcopii nu avé putere tetlului lor, ce numai ce tetlu. Cel de la Rădăuţi la anu 1777, cînd s-au despărţit Bucovina de Moldova, au căzut sup arhiepiscopie Carlovăţului. Şi la anu 1782 fev s-au mutat episcopie aceasta de la Rădăuţi la Cernăuţi. Pînă la anul 1777 de multe ori să hirotonisi preuţii romînilor din Ardeal şi din Ungarie de arhierei moldoveneşti. Cei patru arhimandriţi de loc şi egumeni cei mulţi ai mănăstiri greceşti sînt slobozi de supt stăpînire arhierească şi alegerile lor să face de cătră călugării mănăstirilor lor, cu primire domnilor. Cele mai multe mănăstiri din Moldova sînt streine, adeca acareturi ale mănăstirilor de la Ierusalem, Sinai şi Athos.

49r:

Roman al 2le, Petru al 4le, Alecsandru al 2le vvodul în Moldova de sus, Bogdan al 2le vvod, Petru al 5le Aron vvod în munte

Vvod Ilie, pomenitul de mai sus, au înnoit jurãmîntul protecţii cãtrã corona leşascã la anul 1443, iarã în anul al doile dupã aceia, orbindu-l frate-sãu Ştefan, i-a rãpit domnie.

Acest frate a lui aşijdere au întrat supt protecţie leşilor la anul 1445 şi, dupã aceia, au murit şi el la doi ani dupã frate-sãu (13). De la amîndoi fraţii au rãmas feciori, Roman şi Alecsandru, fãciorul lui Ilie şi Petru al patrãle, feciorul lui Ştefan.

Dintre aceştie au luoat craiul Cazamir pe Alecsandru îndatã supt protecţie sa (14), iar dupã aceia fu împins Alecsandru de farte-sãu Roman (15). Iarã Petru, vãrul lui Roman, pe de altã parte, întorcîndu-sã cãtrã craiul unguresc şi fiind ajutat de Ioan Huniad voevodul de Ardeal, au rãpit ţara de supt stãpînire lui Roman. Şi Roman, fugind în Podolia, au chemat în ajutori pe craiul leşesc şi craiul, purcegînd cu oaste ca sã vii într-ajutori, mai înainte de a ajunge în Podolia, i-au eşit 49r//49v

---

(13) Doghel, tom 1, f. 631. Cromer aratã cã moarte lui Ilie şi a lui Ştefan au fost în anul 1446. Dar dintr-un ispisac (în Diploma lui Doghel pentru stãpînire Polonii) sã vede lãmurit cã Ştefan au trãit încã şi la 25 zile de iunie anul 1447 şi au fãcut legãturã de unire cu Cazamir, marele duc al Lituaniei. Dupã hronicile cele netipãrite a ruşilor, au stãpînit Ştefan şapte ani dupã ce au orbit pe frate-sãu Ilie şi dupã aceia l-au omorît şi pe dînsul nepotul sãu Roman.
(14) Diploma Polonii la Doghel, tom 1, f. 601.
(15) Cromer f. 535, hronicile cele netipãrite ale ruşilor aratã cã Roman în al doile an a domnii sale ar fi fost gonit de oareşcare Ceubãr, însã acest Ceubãr ar fi fost în scaunul lui numai douî luni. Petru, vãrul lui Roman, ş-au cumpãrat apãrãri prin dare cetãţii Chilie, însã aceastã apãrare, nefiind aşé de tare, fu împins Petru de pe un an de Alecsandru, fratele lui Roman. Socoteala anilor ce sã gãsãşte la înştiinţare aceasta nu sã potriveşte cu anii acie ce sã adevereşte prin hrisoave. Acest Ceubãr poate este Petru Ceubãr pentru care vom vorbi mai jos.

49v:

Înainte Marie, maica lui Roman împreunã cu Alecsandru, fiul ei cel mai tînãr şi cu doî sute de cãlãreţi moldoveni şi i-au arãtat cã Roman ar fi murit otrãvit la 2 zile a lui iuli, anu 1448 şi cã pre dînsa ar fi umblat sã o omoare. Dupã aceasta craiul i-au dat ei oraşul Colomir ca sã şazã într-însul şi au trimis şi în Moldova cîţiva oamini ca sã întãrească şi sã ajutorezã oştile di pin oraşele care încã mai rãmãsãsã aceii.

Iarã cãtrã vvodul Petru au trimis solie şi l-au cerut ca sã jure coronii leşeşti şi sã triimitã şi pre un oareşcare Mihail, prinţãpul Lutuanesc ce sã arãtasã împotrivitori şi-l luoase Petru supt apãrare sa. Şi neprimindu-sã nici una dintr-amîndoî cererile lui, s-au ridicat craiul cu oaste rusascã şi au mers la Cameniţ şi s-au lãudat cã va da nãvalã în Moldova. Drept aceia, îndatã Petru cum au vãzut cã nu este lucru de şagã, au trimis solii la Hotin de au jurat înainte craiului fãgãduinţã, cã dupã trii luni va merge şi însuş în tabãra craiului şi va jura. Şi s-au lepãdat şi de toate legãturile ce fãcusã cu ungurii şi cu alte stãpîniri şi pentru Mihail, prinţãpul lituanesc cã nu l-au dat precum s-au cerut, s-au dezvinovãţit, zicînd cã, prinzînd de veste acest prinţãp, au apucat mai înainte de au fugit la tatar.

Iar dupã moarte lui Petru au cîştigat prinţipul Alecsandru al 2le moşie tãtãne-sãu supt epitropie maicã-sa şi protecţie leşascã (16). Darã şi dupã aceasta, s-au arãtat fãrã zãbavã un alt pretendetor, anume Bogdan, ce s-au fãcut cã este jumãtate de frate cu pãrinţii lui Alecsandru şi a lui Petru, adecã fãcior afarã de cununie lui Alecsandru, vvodul cel bun.

Şi fãrã de veste s-au pornit de la munte şi, întrînd în ţarã, au gonit pe Alecsandru, împreunã şi pe maicã-sa (17) 49v//50r

50r:

La aceasta, hotărînd craiul Cazimir ca sã supue desãvîrşit Moldova şi sã o prefacã în ţinut leşesc şi lui Alecsandru sã-i dé moşie în tara leşeascã, însã boerii leşeşti s-au împotrivit la sfatul craiului la anul 1450 pentru cã sã temé cã moldovenii mai degrabã sã vor supune sultanului turcesc decît vor rãbda sila leşilor.

Pentru aceasta craiul, fiind rugat mai vîrtos şi de mulţi boeri moldoveneşti carele urîsã pe Bogdan, au trimes pe Alecsandru în Moldova cu trii oşti. Şi Bogdan, înţãlegînd de aceasta, n-au vrut sã sté faţi, ce s-au ascuns pen codrii şi-l ruga de pace, care i s-au şi îngãduit cu oareşcare tocmele foarte folositoare pentru leşi. Cãci orînduindu-le şi ca sã stãpîneascã domni, pînã va veni Alecsandru în vîrstã de 15 ani, l-au îndatorit pînã atunce ca sã plãteascã bir pe an cai, boi şi şapte mii galbini turceşti.

Însã birul acesta, pãrîndu-sã lui a fi pré mare, au hotãrît ca sã-l ştargã împreunã cu viiaţa leşilor şi supuindu-sã la o strîmtoare ca sã dé nãvalã cu vicleşug asupra leşilor. S-au vãdit scoposul lui mai cu devreme şi au rãmas zãdarnic, cãci leşii la 6 sãptv 1450 l-au primit pe dînsul, aflîndu-sã gata şi tocmiţi la rãzboi şi l-au gonit în fugã, însã au pierdut şi ei pe cei mai buni povãţuitori ai oştilor lor şi au fost siliţi de au eşit cu mare grebire din ţarã pentru ca sã sã mîntue dupã ce au fãcut rãzboi.

Iar Alecsandru de iznoavã au fugit iar şi la leşi, însã craiul leşesc, întovãrãşindu-l cu voevodul de Liov 50r//50v

---

(16) La Mihovia, f. 214 sã cheamã Alecsandru Ilihnor şi poate cã sã înţãlege acest nume Alecsandru, fãciorul lui Ilie.

(17) Cromer, f. 334.

50v:

Şi cu cîţiva caţeleni rusăşti l-au trimes iarăş înapoi la Suceavă şi au mijlocit de s-au învoit cu Bogdan.

Bogdan au mai avut un frate afară de cununie, anume Petru Aron care, pizmuind norocire frăţine-său Bogdan, s-au unit cu tînărul Alecsandru împotriva lui. Anu 1451 l-au omorît în beţie şi vrînd să omoare şi pe Alecsandru, n-au putut pentru că Alecsandru au fugit şi au scăpat de sabie lui.

Şi după aceasta, Petru Aron, văzîndu-să izbînditori, au socotit ca să apuce stăpînire. Însă Alecsandru, viind pré în grabă cu oştile caţealanilor din Podolie, l-au gonit la munte şi după aceasta au cîştigat Alecsandru atîta de mare ipolipsis la norod încît s-au siguripsit pentru cîtăva vreme de orice primejdie (18). 50v//51r

---

(18) Alecsandru al 2le au dat leşilor hrisov de închinăciune la anul 1453 şi 1455 (Doghel, tom 1, f. 601), însă numai ajutori de oaste s-au îndatorit să dé şi mai vîrtos împotriva tătarălor (Cromer f. 340). Anul în care au murit el îl arată Cromer, f. 352. El, după arătare lui Cantimir şi a lui Prai, au avut făciori pe Bogdan al 2le şi pe Petru Aron şi Ştefan cel Mare i-ar fi fost nepot lui. Însă aceasta nu să poate crede, căci el au murit în vîrstă abie fiind de 20 ani, iară hronicile rusăşti arată că Ştefan au fost făciorul lui Bogdan al 2le şi nepotul lui Alecsandru întîi şi pe Petru Aron nu-l numără în neamul Drăguşeştilor.

51r:

Însã potrivnicii lui, vãzînd cã sila cé pre dinafarã nu poate sã-i strice lui nimicã, s-au întors la urmã sã-şi ispiteascã norocul prin mijlocire otrãvii şi prin aceasta, dupã cîţiva ani, l-au trimis în cãlãtorie vecurilor la an 1456. Dupã aceasta au rãmas îl locul lui Alecsandru, Petru al 4le ce era mai de aproape de rudenie cu dînsul şi au domnit toatã Moldova (19).

Şi apoi acesta au trãit de au vãzut surpare împãrãţii Ţarigradului, din care au simţit şi el cele mai rãle întîmplãri, cãci 51r//51v

---

(19) Încît pentru Petru al 4le şi Petru Aron tot este încã o întunecare ce nu vra sã sã lãmureascã, dupã catalogul lui Prai, au domnit Petru al patrule cincisprãzãce ani şi adecã pe la anul 1461 şi dupã dînsul ar fi urmat în diadohie ficiorul sãu Ştefan (vezi şi pe prenţepul latinilor, Magazie lui Beşig, tom 4le, f. 9). Acest Petru al patrule sã socoteşte Petru Ciber şi în vreme lui la anul 1458 ar fi întrat tãtarii pin Moldova şi ar fi trecut Dunãre (Lucare, f. 105) şi tot acesta ar fi carele la anul 1456 au fãgãduit craiului leşesc cã va da Sãreti leşesc şi Oşviţa vãduvii voevodului Ilie şi nici pe fiica lui, Nastasie, nu o va mãrita fãrã ştire craiului (Doghel, tom 1, f. 602). Şi dacã ar fi fost Petru Aron acela ce au dat aceste scrisori de legãturã craiului nu s-ar fi pomenit în scrisoare numai de fatã, fiind cã Aron au avut la aceiia vreme şi copii parte bãrbãteascã în vîrstã şi nici craiul nu s-ar fi îngrijet atîta pentru bãrbatul fetii dacã însuş Petru Aron ar fi fost acela cu care au fãcut legãturã.

Cu pãreri sã vede şi scrisoare cé de legãturã din anul 1458 ce sã vede în scriisorile lui Doghel, încã au fost a lui Petru şi ţara de sus şi ţara de jos, dupã moarte lui Alecsandru, s-au întrulocat iarãş de Petru al 4le pînã la cel mai mic ţinut ce au putut sã aibã Petru Aron. Hronicile rusãşti aratã cã Petru Aron au domnit doi ani de la 1466 la 1468 şi la anul 1468 l-ar fi ucis Ştefan (anu acesta de pe urmã este adevãrat).

51v:

prin acesti, făcîndu-să putere turcilor atîta de mare, încît şi el necontenit avé de a lupta cu bulucuri de oşti turceşti care trăcé şi prăda în Moldova, şi neputînd găsi alt chip ca să sigurihască pe lăcuitorii săi de primejdiile năvălirilor turceşti, s-au supus a plăti sultanului cîte 2000 galbini pre an pentru ca să aibă pace cu dînsul (20).

Iar cu Ahmet, hanul de Crăm, s-au luptat prin războaie mai cu norocire şi au cîştegat la mînă încă şi pe făciorii hanului (21) pe cari apoi, după pofta lui Cazimir, craiul leşesc, i-au trimis la dînsul, primind atuncé împreună (la 29 iun 1456) a plăti leşilor şi o dajdie de 400 boi.

El alţi făciori n-au avut fără numai o fată care după părerea lui era să clironomisască scaunul domnii. Însă după moarte lui, aflîndu-să în vîrstă o mlădiţă din casa cé stăpînitoare a Dragoşeştilor, anume Ştefan, făcior peste cununie a lui Bogdan al 2le au urmat diadohia şi s-au pus în stăpînire a toată ţara. 51v//52r

---

(20) Cromer, f. 352.

(21) Hanu ce să numé în Diplomă Sahmet Han, împăratul tătarălor. Acesta trebueşte să fie Ahmet Han carele au stăpînit Zagatas şi alte ţări megieşite cu Rosie şi cu Polonie şi să trăge de neamul lui Termurghel, căci făciorii lui au trăit în ţara leşască şi cel mai mare făcior a lui au năzuit în ţara leşască după ce i s-au răsipit Crămul de cătră Menghirai, moşul şi trupina hanilor de Crăm acestor de acum.

52r:

Ştefan al 6le cel Mare

Acest Ştefan pe care cei din vreme lui cu dreptate cu dreptate îl numãsc cel mare şi cel bun, au cãutat pe Petru Aron, ucigaşul tãtîne-sãu, ca sã facã rãsplãtire uciderii. Şi Petru s-au împotrivit deodatã armelor lui, darã pe urmã, cunoscîndu-sã cã este pre slab, au fugit în Ţara leşascã.

Au mai mers în ţara leşascã şi alt protivnic a lui Ştefan, anume Berindel, cercînd domnie, însã Ştefan pre amîndoi aceştie protivnici i-au prigonit prin solii sãi. Şi craiul Cazimir, urmîndu-sã la cel mai puternic dintre dînşii, au primit numai închinãciunile lui Ştefan şi pe Berindei l-au depãrtat desãvîrşit, iar pentru Petru Aron au jurat pe solii lui Ştefan la anul 1459 ca întru nimic sã nu fie supãrat Petru de cãtrã domnul lor Ştefan, în cîtã vreme nu sã va ivi în Moldova şi va trãi la Smotrici, pe hotarul Podoliei (22).

Dupã aceasta au cerut craiul de la Ştefan în al doile an de i-au dat ajutori de oaste înpotriva crijecilor prusãşti şi de au luoat în apãrare sa şi pre minoriţii din tagma franţişcanilor ce era în Moldova, pricinuindu-le atîta siguranţã 52r//52v

---

(22) Doghel, tom 1, f. 601, Dupã Catalogul lui Catimir şi a lui Prai, au început domnie lui Ştefan la februarie anu 1456 (vezi şi Istorie lui Cantimir pentru Împãrãţie turceascã) şi dacã este anul acesta adevãrat, apoi Ştefan au trebuit sã fie strãmtirit aşijdere şi pe Petru al 4le sau cã au împãrţit domnie cu dînsul, dacã nu cumva au luoat fãmei pe fiica lui Petru şi au dat prin aceasta pricinã de rãtãcire şi de greşalã. Scrisoare lui Cantimir ce zice cum cã dupã Petru a patrule ar fi luoat diadohie fãciorul sãu, Ştefan.

52v:

încît au întors la bisãrica papistãşascã şi pre mulţi pravoslavnici (ruşi şi valahi, cum şi armenişi husãţi) şi fãcîndu-sã şi punere la cale sã întemeiezã iarãş episcopiile cele cãzute papistãşeşti şi sã împartã toatã Moldova în eparhie (23).

Dar dupã toate aceste, putere craiului tot au rãmas slabã în Moldova şi n-au putut sã înduplece pe Ştefan ca sã margã însuş de faţã sã sã închine înainte craiului, mãcar de au şi fãgãduit boerii la anul 1462 cã în vade de doî luni sã va arãta însuş Ştefan şi va face închinãciunile sale, cãci Ştefan hotãrîsã ca sã sã apere şi sã sã descurce de toate protecţiile cele streine.

Drept aceia un aşa lucru vãzînd Ştefan cã nu-l va puté sãvîrşi numai cu moldovenii sãi fãrã de a nu avé şi alţi mai mulţi supuş rãzboinici au hotãrît sã rãpascã şi sã supue şi alte ţãri.

Şi din megieşii sãi, aflîndu-sã mai slab Vlad vvodul Valahiei care, avînd supt stãpînire şi pre ce mai bunã cetate a Moldovii, Chilie, au început Ştefan asumuţa pre marele sultan ca sã rãdice rãzboi împotriva lui Vlad şi au legat cu dînsul şi alianţe (24). Apoi dupã ce 52v//53r

---

(23) Bula lui Papa Evlavie sau Pius al doile scrisã la 11 zile sãpt anu 1465 la carte lui Caprian pentru Diplomurile Ungarii de pe vreme lui Matei Huniad, tom 2, f. 506.

(24) Pentru aceastã legãturã de alianţe s-au pomenit în tomul 56 al Istorii aceştie.

53r:

s-au desprimăvărat la anul 1462, s-au rădicat Ştefan cu ostaşii săi moldoveni şi au încunjurat Chilie pe uscat, avînd la aceasta cîtăva vreme şi sprijineală de la o flotă turcească. Îns[ă] această flotă fiind hotărîtă spre altă săvîrşire au lăsat cetate şi au mers cu grăbiri la Vidin ca să treacă armie cé mare a turcilor preste Dunăre. Pentru aceia şi Ştefan au părăsit Chilie şi s-au întors cu oaste asupra Valahiei, ispitindu-să ca să o e în stăpînire. Însă şi această socoteală a lui au rămas zădarnică. Drept aceia au cercat apoi prieteşugul lui Mateş, craiului unguresc şi au primit protecţie ungurească.

Iar după cîtăva vreme, la anul 1466, născîndu-să o nemulţămire între ardeleni de craiul Măteeş pentru neşte biruri noî ce scosăsă, Ştefan îndată ce au înţăles, s-au rădicat pre sine protector şi apăsători acelor nemulţămiţi de craiul şi s-au apărat a-i da dajdie şi ajutori, precum să făgăduisă şi, luînd ajutor de oaste de la turci, au smuls cetate Chilie din mîna voevodului de Valahia şi au răpit şi pre unul din ţinuturile Moldovii ce era supt stăpînire craiului de Ungaria (25). Iar craiul Măteeş, rădicîndu-să îndată, au mers la Ardeal, şi, răscolnicii aceii de acolo smerindu-să îndată după ce au văzut înfăţişare lui, au întrat apoi Măteeş în Moldova la sfîrşitul lui noemvrie, anul 1467 cu 12000 de ostaş şi cu Berendel pretentarul domnii Moldovii (26). 53r//53v

---

(25) [notă lipsă]

(26) Acest război mulţi istornici îl scriu în osăbite feliri Bomfinie, f. 571, Cromer f. 393 şi Prai la Analurile Ungarii, tom 4, f. 36. Şi la toţi locul năvălirii aceşte a lui Ştefan să numeşte numai bae sau tîrgul. Însă pentru că în locul acesta unde au tras Măteeş să facă Crăciunul s-au aflat şi un episcop catolicesc, apoi trebue să fi fost acest loc Bacău. Apoi Bacăul acesta cît şi mînăstire franţişcanilor de la Trotuş, au să mulţămască pentru facere lor Mariei, doamnei lui Ştefan (Zimon Ismagu, tom 1, f. 16, 20).

53v:

De aceasta luînd Ştefan înştiinţare, au pus de au tăet pădurile, au făcut meterezuri şi au astupat toate plaiurile. Însă Măteeş, străbătînd prin toate aceste şi eşind în Moldova, au tăbărît la Roman şi au năvălit asupra acestui mic oraş. Şi moldovenii, pierzînd bărbăţie şi fugind, n-au putut pentru aceasta nici Ştefan să sté la război, ce au cerut ca să să împace cu craiul şi să să învoiască.

Însă craiul, făcînd neşte cereri pe cari n-au putut să le priimască Ştefan, îndată s-au rupt armistiţiu şi au început ungurii iarăş a prăda şi a arde. Şi la urmă, mergînd craiul la Baia, poate ca să sărbeză praznicul naşterii, au pus Ştefan hotărîre ca să-l năvălească în vreme nopţii. Însă scoposul lui s-au vădit mai de cu vreme craiului, încît au apucat craiul de ş-au întrulocat oaminii şi s-au gătit de război. Dar cu toate acele cu cé mai mari primejdie au fost silit a să lupta craiul pînă la miezul nopţii, pînă ce au putut să facă pe duşmanii să fugă.

Căci ei la începutul războiului au dat foc oraşului de multe părţi şi prin unire focului, au împrăştiet în fugă pre mulţi unguri, însă au perdut 7000 de oamini, iar ungurii au perdut numai 1200 şi au luoat şi craiul o rană foarte gré.

Şi fiind şi vreme foarte sălbatecă au mai rămas ungurii numai vreo cîteva zile de au prădat şi pe urmă au eşit din Moldova şi au trecut la Braşov. Şi de acolo la începutul celuelalt an, s-au grăbit Măteeş de au mers la Buda şi cu mare pompă au dus în bisărica cé mare steagurile ce luoasă de la moldoveni.

Iar Ştefan, aflîndu-să în grijă să nu să întoarcă ungurii de iznoavă şi cu mai multă putere, au trimes pre cei mai întălepţi din boerii săi în Ţara leşască şi în Ungarie, în Ţara leşască ca să ceii ajutori şi în Ungarie ca să facă pace cu Măteeş. La aceasta Măteeş s-au 53v//54r

54r:

mulţãmit numai cu vreo cîteva îngroziri ce s-au lãudat asupra moldovenilor şi au ertat urmãrile cele cu nesupunere a lui Ştefan, dupã ce au înnoit îndatorire sa cé veche cãtre corona ungureascã.

Însã aceastã molãtate a lui Mãteeş, tãlmãcind-o Ştefan drept oareşcare slãbãciune, s-au îndemnat şi îndatã au priimit protecţie craiului leşesc, fãcînd cu dînsul de iznoavã legãturã la iunie anu 1468, prin care s-au aşezat ca numai craiului leşesc sã fie Ştefan supus şi fãrã de ştire lui cu nimine sã nu facã rãzboi. Iar craiul Cazimir s-au îndatorit ca nici pe unii cîţi vor cerca domnie Moldovii sã nu-i sufere în ţara sa.

Pentru aceasta Petru Aron, fiind silit, au fugit la Ardeal şi din poronca craiului Mãteeş, fu luoat acolo în apãrare. Dupã aceasta, în anul 1469, luna lui ghenari, pentru mai bunã încredinţare, s-au cerut lui Ştefan ca sã margã însuş la Liov ca sã facã jurãmîntul credinţii, însã aceasta nu s-au primit de cãtrã Ştefan, desvinovãţindu-sã, cã s-ar fi aflînd în primejdie de înfricoşerile turcilor şi a ungurilor şi au trimis numai vichil în locul sãu. Şi dupã aceasta au întrat de doî ori în Ardeal de au prãdat şi au adus de acolo mare pleanuri în Moldova. Gãsit-au la urmã acolo şi pre Petru Aron şi, luîndu-l cu sine, au pus de i-au tãet capul ca al unui ucigaş (27).

Dupã puţinã vreme apoi au nãvãlit în Moldova şi tãtarii de preste Volga, nohai din Hãnie Astrahanului, însã Ştefan de trii ori i-au înfrînt cu strînciunare lor şi au prins şi pe fãciorul lui Maniac, a hanului lor. 54r//54v

---

(27) Cum cã Petru acesta au fost al cincile cu numele acesta aratã Sipler într-o Sholie, f. 60, zicînd cã Petru al 5le ar fi ucis pre tatãl lui Ştefan.

54v:

Şi hanul prin multe înfricoşări cu o solie de 100 bărbaţi, poroncind lui Ştefan ca să sloboadă pre făciorul săi şi să-l trimită de îndată la dînsul, nu i să dăddu ascultări, ce la anul 1470, scoţind Ştefan pre acest tînăr nenorocit înainte soliilor tătărăşti ca pre un tîlhari, au pus de l-au tăet bucăţi şi pre 99 de soli i-au pus în ţapă. Iar pre cel de al suta, tăindu-i nasul şi urechile, l-au trimes înapoi ca să spue stăpînului său pentru străşnicire şi cumplire lui.

După aceasta, în anul al doile, au mai cercat Ştefan de a doî oară ca să-şi întindă stăpînire asupra Valahii, însă fiindcă atunce să afla îndestul de tare voevodul Valahii, Dragula sau Radul, au început Ştefan a-l slăbi dintru tăi cu de să năvăliri.

Iar craiul leşesc, pre de altă parte, au cerut ca să contenească duşmăniile şi să margă la dînsul ca să facă jurămîntl acel de atîté ori făgăduit (28). Însă el nu au dat craiului nici o ascultare, ce au adus pre Dragula într-atîta nevoe, încît au fost silit de s-au rugat turcilor să-i dé ajutori (29).

Pentru aceia sultanul la anul 1471, i-au trimes ajutori lui Dragula, pe Suliman Begler Bei, ca să-l mîntue de asuprelele lui Ştefan. Însă Beglerbei, la lovire cé dintîi cu Ştefan, au perit la Fălcii, lîngă Prut (30).

Pentru aceasta, mîniindu-să sultanul Muhamed, rădicatu-s-au însuş în al doile an şi au întrat în Moldova cu multă oaste şi, neîntîmpinîndu-l nici o potrivire 54v//55r

---

(28) Cromer, f. 390, Doghel, tom 1, f. 603.

(29) Istorie Prenţăpului Cantimir pentru Osmani, f. 166 şi Cromer, carte întîi, Cara f. 47. Însă acesta din Ştefan cel Mare face doi Ştefani care cu o sută de ani sînt depărtaţi unul de altul, pentru că urmează după istoriecé turcească a lui Cantimir, f. 65 unde să arată biruinţa lui Ştefan asupra lui Baezăd la anu 1390.

55r:

s-au întors înapoi cu mare dobîndã.

La aceastã vreme s-au fãcut vrajbã între craiul leşesc şi între cel unguresc pentru pretenţiile asupra Moldovii, însã la urmã s-au unit amîndoi la 13 zile a lui ghenari anu 1474 ca în curgere a doi ani sã facã cercetare pretenţiilor şi pînã atunce nici unul sã nu sã arate cu duşmãnie, nici asupra Moldovii, nici asupra voevodului ei (31).

Dupã aceastã au întrat Ştefan fãr de veste în Valahia şi au nãvãlit asupra cetãţii Dîmboviţa şi, luîndu-o, au rãpit toate visteriile lui Dragula, prinzînd şi pre doamna şi pre copiii lui şi l-au bãtut şi pre dînsul cu rãzboi.

Apoi, mai trecînd cîteva zile, multã oaste de turci s-au arãtat. Pentru aceasta Ştefan, îndatã primejdiind, la craiul leşesc s-au rugat ca sã-i dé ajutori şi craiul, primind, au hotãrît sã-i dé ajutori, însã oaste n-au putut sã strîngã, ce au trimes numai soli cãtrã sultan, ca sã vorovascã pentru Ştefan.

Dar craiul Mãteeş, umblînd sã apere pe Dracula, trimisãsã în Moldova puţin mai înainte la noemvre pre Vlasie Maghiar, voevodul Ardealului de au cuprins în stãpînire o mare parte a ţãrii aceştie (32).

---

(30) Aceste întîmplãri sînt arãtate în osãbiţi ani cu rãtãcire la Analurile lui Leoclavie, f. 31, la Mihovie, f. 222, la Istorie lui Cromer pentru Polonia, f. 407, 416 şi la scrisorile sãpate în Braşov ce sã gãsãsc în Istorie lui Şvandner pentru Ungarie, tom 1, f. 886. În hronicile turceşti sã [ilizibil] Ştefan Ivan Techior (sau Craio) al Moldovii.

(31) În scrisorile lui Somerberg pentru Şlezie, tom al 2le al Diplomurilor, f. 83.

(32) Analurile lui Corones, f. 886. Prenţãpul Cantimir şi Cromer iscodesc cã Ştefan, cu puţin mai înainte ar fi luoat de la

55v:

Dar după ce au văzut năvălire turcilor, s-au împăcat cu Ştefan şi au poroncit lui Maghiar ca să dé război asupra turcilor.

Iar Ştefan, pînă într-atîta pierdusă bărbăţie, încît însuş el ş-au pustiit ţara, arzînd toate satele, pentru ca să să facă foamete în ţară şi să gonească pe turci cu foametea. Însă la urmă, îmbărbătîndu-să, s-au unit cu Maghiar şi au dat năvală turcilor între Racova şi între apa Bîrladului, bătînd un război cu atîta biruinţă la 17 zile al lui Ghenari anu 1475, încît au ucis 120000 de turci înarmeţ şi pre puţini numai au lăsat cu viiaţă pre acie care au scăpat preste Dunăre.

Această biruinţă a lui Ştefan au trecut preste nădăjduire lui, încît au socotit-o de minune Dumnzăiască şi au poroncit la toată oaste lui de au postit patru zile, pentru ca prin aceasta să aducă jărvă de mulţămită lui Dmnezău. Şi nici pre unul din cîţi turci au prins vii nu i-au lăsat cu vieaţă, ucigînd şi pre patru paşi şi alţi turci aleşi pre cari îi prinsăsă robi, pentru ca să înspăimînteză pre sultanul (33).

Iar la urmă, căutînd ca să dé sfîrşit cu cinste războilui 55v//56r

---

ardelenii tot muntele din Bucovina, din carele curg rîurile cele ce să varsă în Moldova sau ţinutul Neamţului şi a Romanului, împreună cu o parte de Bucovina (vezi Peregrafie lui Cantimir în Magaziile lui Bişig, tom 4, f. 546) şi cum că săcuii şi ardelenii ce zic că i-ar fi supus Ştefan, ar fi fost siliţi a să lupta şi ei la acest război împreună cu Ştefan, ca neşte supuşi ai lui. Însă întîmplările de mai sus povestite adevărează că ţinuturile aceste ar fi fost totdeuna a Moldovii şi împreună ca şi Bucovina au fost cé mai vechi parte de loc a stăpînirii moldoveneşti.

(33) Ştefan metaherisasă la acest război mulţame de ţărani şi pentru ca să îmbărbăteză şi pre alţii, i-au rădicat pre toţi în stare boerască.

56r:

cu sultanul, i-au trimes înştiinţare cum cã nãvãlind asupra lui o mulţãme de turci, oameni rãi s-au apãrat de dînşii şi i-au şi biruit, însã vreo cîţiva tot au scãpat de pedeapsã, fugind în stãpînirea turceascã şi pentru aceia sã rogã sultanului ca sã nu apere, fiind oamini rãi 56r//56v

---

Aceastã întîmplare cuprinde cé întîi urmã în istorie moldoveneascã pentru neamul boeresc (Nemişul Evghinis). Starea boereascã aceastã de acum este alcãtuitã de Evghenis sau nemiş care sînt îmbrãcaţ cu dregãtorii boereşti. Al doile din curteni care au din clironomii cîte un sat, al treile din cãlãreţ sau fiudale cari pentru moşie sînt datori sã slujascã în oaste cu a lor cheltuialã. Şi toţi aceştie sînt slobozi de dajdie şi mai au şi alte pronomii cu care sã deosãbãsc de rãzãş sau ţãrani slobozi. Şi numele lor este cu clironomie şi sînt 75 de neamuri, care sã trag altele din moldoveni vechi, iar altele din leşi şi altele din greci (vezi Istorie lui Cantimir). Şi fiindcã acum domnii stãpînesc în voinţa lor şi în fieştecare zi întî a lui ghenari, iau dregãtoriile de la boeri şi le dau la alţi boeri sau întãresc pre acei vechi iarãş în deregãtoriile lor, încã şi de cîte ori voesc dau celui mai prost din vecini şi cé mai aleasã dregãtorii a boerii, pentru aceia nu au acum starea boerii moldoveneşti, acel ipolipsis pre la streini ce sã cuvine unei stãri ca aceştie. Egumenul Boscovici în cãlãtoriile sale, f. 100 mãrturisãşte cum cã neamul cel slobod a boerilor cei vechi, de cînd au înjugat turcii ţara, de atuncé au sãrãcit şi cé mai mare parte s-au stîns. În ţaranii molodveneşti ca şi alte stãri ce sã stãpînesc de pã sistima slavoniceascã sînt vecinii pe la boeri stãpînitori a moşii lor, afarã numai de lãcuitorii din tri vãi şi codri, adecã Cîmpu Lung în Bucovina, Vrance în ţinutul Putnii şi Codrii Tepecului unde lãcuesc pãstorii de oi slobozi. Şi de multe ori nu primesc nici pre dregãtoriul care li sã trimete de la domnie. Orãşanii şi ţãranii cei slobozi din Moldova sînt toţi ungureni şi venetici streini.

56v:

ce sã-i tirmitã şi pe acie la dînsul sã-ş ia cãzuta pedeapsã.

Însã sultanul, mai avînd nãdejde încã sã-ş rãsplãtească paguba, au început a sã gãti de rãzboi. Iar Ştefan vvod, îngrijîndu-sã de această, îndată au trimes la craiul Cazimir şi la craiul Mãteeş şi la PapaSicstul al 4le, rugîndu-sã ca sã-i dei de sirg ajutori. Şi Papa i-au trimes la anul 1476 o Bulã şi isdulghenţi ca sã vîndã pre la lãcuitorii cei de lege pãpistãşascã din Moldova, sã ie bani pre dînsele pentru cheltuiala aceasta (34).

Asãmine şi Mãteeş au poroncit ardelenilor ca sã margã întru ajutori lui Ştefan, iar Cazimir, însuş fiind fãrã bãrbãţie, au mai cerut de la Ştefan de i-au mai fãcut încã de iznoavã jurãmînt şi dupã aceia, în loc de ajutori de oaste, au trimes la sultanul pre cîţiva boeri leşeşti ca sã-i arate cã Ştefan este supus leşesc şi sã-l poftească ca sã nu mai între cu oaste în Moldova. Şi aceştie, aflîndu-l pe sultan la Varna, aproape de hotarul Moldovii, au luoat de la dînsul rãspuns cã dacã n-ar fi apucat a hotãrî sã înceapã rãzboi şi n-ar fi apucat a purcede cu oaste, poate ar fi ţinut samã poftirilor, dar, cu toate aceste, şi acum sã va întoarce înapoi, dacã Ştefan îi va tremete pe turcii cii robiţi (35) şi dacã ii va da şi Chilia şi toatã Besãrabia şi dacã sã va îndatori sã-i plãtească bir.

Însã aceste nici una nu s-au primit de Ştefan, drept aceia, sultanul fãcînd cinci poduri preste Dunãre şi trecînd în Moldova au început a prãda şi a rãsipi ţara cu foc şi cu sabie. 56v//57r

---

(34) Bula lui Papa Sicstul datã în luna lui ianuarie anu 1476 la Carte lui Rainald, tom 19.

(35) Aceşti robi nu era numai acie pre care îi prinsãsã la Racova, ce mai vîrtos 150 de tineri aleşi pre care îi luoasã turcii din cetate Cafa

57r:

Iar Ştefan, vãzînd cã n-au putut opri trecere turcilor de preste Dunãre, au alergat la hotarãle cele despre miazãnoapte a ţãrii sale şi au cãzut în satele tãtarãlor şi i-au gonit pînã preste Nipru. Si dupã aceia, întorcîndu-sã, s-au bãgat prin codrii şi prin munţi şi din zi în zi au prins preste 30000 de turci care sã rãzleţã pré departe de oaste lor cé mare. Şi pre cîţi i-au cîştigat vii la mînã pre toţi i-au ucis, pre alţii puindu-i în ţapã şi pre alţii despoindu-i de piele.

Pre urmã au început a pribegii oamenii lui şi a-l pãrãsi şi craiul leşesc, perzînd vreme cu sfaturi zãdarnice şi cu întrebãri de pot sã dé ajutori lui Ştefan sau ba. Au întrat la urmã turcii şi în ţara leşascã de au început a prãda. Şi atunce, trezvindu-sã ruşii leşeşti, au apucat armele, dar, nevrînd şi ei ca sã iasã întru întîmpinarea turcilor, pînã nu vor fi povãţuiţi de însuş craiul, iar craiul sã dusã tot în urmã, s-au împrãştiet şi aceştie fãr sã atingã pre turci, ba şi încã însuş ei au mai prãdat şi acele rãmãşiţuri în Moldova ce le trecusã turcii cu videre 57r//57v

---

a Ghenuvezilor, dupã ce au luoat-o de la ghenuvez şi, trimeţîndu-i la Ţarigrad, împreunã şi cu multe alte dobînzi, ei pe drum s-au imputernicit asupra corãbierilor turceşti şi au fugit la Chilia. Flota turceascã, dupã ce s-au rãdicat de la Cafa, au venit la Ackerman la anul 1475 şi cu ajutorul tãtarãlor au luoat aceastã cetate. Însã îndatã dupã ce s-au depãrtat flota, au luoat Ştefan vvod cetate iarãş la stãpînire. Sultanul au cerut atunce de la Ştefan, precum s-au zis mai sus, atît cetate aceasta cît şi Chilia pentru dînsul şi pentru hanul de Crãm (Cromãr, f. 141).

57v:

şi s-au întors înapoi cu dobîndã.

Iar sultanul Muhamed hotãrîsã cu statornicie ca sã prefacã Moldova în ţinut turcesc şi aştepta cu nerãbdare flota care îi aducé zahire şi istrumenturi pentru luoãri cetãţilor şi rãzãrvã de ostaş proaspeţ.

Însã aceastã flotã, spãrgîndu-sã la sãpv anul 1476 şi lãţindu-sã şi veste la aceeş vreme de venire în Moldova a doî oşti mare de leşi şi de unguri şi fiind şi lipsã mare de hranã, s-au intors Muhamed cu toţi oamini sãi şi cu mare grabã au trecut Dunãre (36).

Iar aliiantul sau supusul sãu, Dracula, vvodul Valahiei, dupã vreo cîteva luni, aflîndu-sã toţi povãţuitorii oştilor ungureşti adunaţi la nu[n]ta craiului lor, au îndemnat pre paşii cei dinprejurul hotarãlor Moldovii de au trecut Dunãre pre gheaţã la 4 decvre anu 1476 şi au nãvãlit în Moldova de au prãdat, pricinuind nenorocire la patruzãci de mii de oamini de neamul şi de lege lui, luîndu-i turcii pre toţi robi şi ducîndu-i cu sine.

Cãci Ştefan Bator, vvodul Ardealului ce era trimes de Mãteeş sã vie cu cé mai mare grabã cu ardelenii în Moldova împotriva turcilor, n-au putut sã ajungã turcii ca sã scoaţã prãzile şi robii din mîna lor.

Iar Ştefan, cãutînd sã-ş rãsplãteascã, ş-au fãcut învoialã prin tainã cu orãşenii de la Braşov, unde sã afla Dracula prebejit şi l-au cîstigat la mînã şi apoi, gonind pre turci di prin cetãţile Valahii au poroncit de s-au închinat valahii şi i-au jurat şi lãsînd vechilul sau nãmesnicul sãu la domnie Valahiei pe un Stãpãluş, s-au întors înapoi şi au pustiit 57v//58r

---

(36) Tom 52 al Istorii aceştie, f. 509 şi 510.

58r:

La întoarcere locurile ocnelor de preste Trotuş pentru cã nu putea sã scoatã pre turci di prin cetãţile din oartea aceia.

După aceasta, anul 1479 au mai cerut de iznoavã Cazãmir, craiul leşesc, ca sã margã Ştefan însuş de faţã sã jure, însã nici acum nu i s-au fãcut dupã voinţã, ce i s-au trimis numai solie de au înnoit jurãmîntul acel de multe ori poftorit.

Şi mai vîrtos Ştefan dinpotrivã la anu 1481 au fãcut cu Mãteeş legãturã de oaste împotriva turcilor şi au gonit împreunã pre turcii aceii caremai incã rãmãsãsã prin cetãţile dincoace de Dunãre (37).

Apoi, dupã doi ani, au legat Mãteeş pace cu sultanul, cuprinzînd la aceasta cu gura şi pre moldovenii, însã vechilul sãu la facere tractatului de pace, fãcînd greşalã de n-au pomenit în scris şi pentru moldoveni. Pentru aceia, sultanul Baezid au trimes o flotã în Besarabia care la anul 1484 au luoat Chilia prin vicleşugul pîrcãlabului cetãţii, iar Ackermanu l-au cîştigat prin învoialã. Şi mãcar cã ackermãşenii fãcusã tocmalã cu turcii ca sã iasã în pace cu toate averile lor din cetate. Dar turcii nu ş-au ţinut cuvîntul, ce au luoat cu sine 500 de orãşani şi 58r//58v

---

(37) Bonfinie, f. 641. Ştefan vvod în anul acesta 1481 au priimit în ţarã cîteva neamuri de a husiţilor cé sã izgoné de Muravie, însã aceştie, neputînd suferi la urmã asupririle lui şi prigonirile pravoslavnicilor, au eşit iarãş din Moldova dupã şapte ani. Ştefan voevod, cît au domnit, au cãutat sã-ş întãreascã ţara pe dinlãuntru şi au zidit iarãş la loc cetãţile cele vechi rãsipite, precum Smeredova la Sireti şi Tinti în Bãsãrabie, întãrind şi pre alte multe în Moldova şi în Valahie.

58v:

şi i-au dus la Ţarigrad (38).

Iar craiul Mãteeş au trimes oaste ca sã scoatã cetãţile, însã au sosit pre tîrziu şi pre urmã cîrtind sau bãnuind sultanului, cãci au stricat pacea, au arãtat sultanul testamentul sãu, aşezãmîntul cel de pace, însã au fãgãduit cã de acum nu o va mai supãra.

Iar Ştefan nu s-au mulţemit cu pace numai de un an sau doi sã o cumpere cu pãgubire a doî cetãţi care era sprijinealã neguţãtorii di pre apã, ce s-au nevoit ca sã întoarcã cetãţile iarãş înapoi. Şi Mãteeş craiul, apãrîndu-sã de a da ajutori de oaste lui înainte pînã nu sã va sãvîrşi vadiaoa pãcii cu turcii. Pentru aceia Ştefan au nãzuit la craiul leşesc şi acesta, mustrîndu-l întîi pentru nestatornicie şi necredinţa lui, la urmã totuşi au hotãrît ca sã-l sprijineascã, pentru cã sã temea, cã dacã va luoa sultanul Moldova, apoi va jãcui si va prãda şi în ţara leşascã.

Dupã aceia, în anul urmãtori, s-au ivit sultanul cu oaste 58v//59r

---

(38) Cromer, f. 424; Analurile Leonclavie f. 32; Painduc, f. 181; Rainald, tom 19, anul 1485; Analurile lui Prai pentru Ungarie tom al 4le, f. 174. Luoare cetãţilor Chilie şi Cetate Albã la care au perdut raguzinii foarte multe mãrfuri şi negustorii, o scrie Lucarie, istornicul Paguzii la Analurile Raguzii f. 116 şi o pune în anul 1483, arãtînd cã ar fi fãcut prin vicleşug sau vînzare unui Vlad Cãlugãrul rumãnesc şi pe Ştefan vvod îl numeşte Lucare. În litopisãţile rusãşti sã gãsãşte cum cã Ştefan au cîştigat Chilie de la craiul unguresc la anul 1482 şi la anul 1484 iarãş au perdut-o luîndu-o turcii.

59r:

şi craiul Cazimir au aduna la Colomiia 20000 de cãlãreţi ca sã-i trimitã împotriva sultanului. Însã, întîeş datã au hotãrît ca sã nu i sã dé lui Ştefan acest ajutori, pînã cînd va face însuş jurãmînt înainte craiului.

Drept aceia Ştefan, neavînd alt chip de mîntuire decît acesta, rãdicîndu-sã cu boerii şi cu cei mai aleşi supuşi ai lui, au mers la Liov şi la 12 zile a lui sãpv anu 1485 s-au aruncat împreunã cu steagul domnii sale la picioarele craiului şi au jurat cã nici odinioarã nu va cunoaşte altã protecţie decît cé leşascã şi nici odinioarã fãrã de ştire şi voe craiului nici va începe rãzboi, nici va face pace (39).

Dupã aceasta i-au dat craiul numai 3000 de cãlãreţ care însuş el au trebuit ca sã-ş caute şi au vinit cu dînşii înapoi în Moldova şi n-au cutezat sã dé rãzboi sultanului numai cu aceşti puţini ostaş. Însã ceambulurilor celor mai mici turceşti ce sã trimité înainte din urdie cé mare atîta pagubã şi rãsipã le-au fãcut, încît au fost siliţi sultanul de au pãrãsit Moldova, întorcîndu-sã însã cu mare dobîndã.

Iarã în anii urmãtori 1486 şi 1487, iarãş au început prãzile şi nãvãlirile turceşti, smulgîndu-sã la aceeş vreme 59r//59v

---

(39) [notã lipsã]

59v:

şi Valahie de supt stãpînire nãmesnicului moldovenesc, mãcar cã dupã aceia au mai rãmas ei încã şasã ani supuş de oareşcare priciri lui Ştefan voevod (40).

Iar Ştefan s-au tras înapoi la codri şi la anul 1491 ş-au rãscumpãrat paguba prin o pradã ce au fãcut în Rusie leşascã.

Între acesta jurãmîntul cel de l-au fãcut Ştefan însuş de faţã înainte craiului leşesc au aşãzat iarãş de iznoavã vraja cé vechi pentru Moldova între craiul unguresc şi între cel leşesc. Şi craiul Mãteeş au pîrît pre Cazimir craiul la Papa Inochentie al 19le şi acesta s-au fãgãduit cã dacã craiul leşesc sã va arãta înainte scaunului celui de judecatã a Papiei va cercetã la anul 1486 cu amãruntul toatã pricina vrãbii şi o va hotãrî fãrã pãrtinire.

Însã apoi dupã cîţiva ani cu totul s-au prefãcut stare pricinii aceştie, cãci amîndoi craii au murit şi în scaunile lor s-au rãdicat amîndoi fãciorii lui Cazimir, adecã cel mai mare fãcior Vladislav în scaunul unguresc şi cel mai tînãr, Ioan Albrehtu în al ţãrii leşeşti.

Aceşti monarhi, amîndoi au avut a sã lupta cu supuş împotrivitori şi la anul 1492 s-au unit între sine ca sã-şi strijineascã de obşte drepturile lor. Şi la acest prilej au dat Vladislav voe frãtine ne-sãu ca sã ia de la turci 59v//60r

---

(40) Cel dintîi voevod a Valahii, dupã ce a eşit Valahie de supt stãpînire Moldovii, s-au vãzut la anul 1493. Ştefan, dupã ce au scãpat Valahia din mînã, au oprit ţinutul Putnii care şi pînã acum este al Moldovii, precum aratã Cãpt. Sulţãr, tom 1, f. 394.

60r:

Cetãţile Chilia şi Ackermanu şi sã le supue supt stãpînire leşascã (41), iar Moldova sã o supue pentru Sighismund al triile, fratele lor.

Şi poate aceste s-au lucrat foarte prin tainã, însã la urmã strãbãtînd la urechile a cîţiva unguri boeri mare, au dat de ştire lui Ştefan vvod, atît din pricina pentru cã sã mîniesã cã sã fãcusã aceste lucruri prin tainã fãrã ştire lor, cît şi pentru cã sã ştié Moldova tot la crãie lor.

Craiul Ioan Albreht îndatã dupã ce s-au vãzut cã are îndestulã putere, au adunat toate oştile crãii sale la Liov în luna lui mai 1496 şi au cerut şi pe Ştefan ca sã sã uneascã cu dînsul şi sã-i ajute a scoate Bisarabiia din mînele turcilor.

La aceasta Ştefan îndatã s-au aflat gata, fãgãduind cã va ajuta pre craiul şi cu zaereaoa trebuincioasã şi sã va şi întruloca cu dînsul îndatã dupã ce va întra prin Moldova în stãpînire turceascã.

Şi dupã aceasta, rãdicîndu-sã oaste leşascã au purces sã margã la Bisarabia, însã îndatã farã de veste, s-au întors asupra Pucotii ca sã între în Bucovina (42).

Iar Ştefan, vãzînd îndatã au trimes de l-au întrebat 60r//60v

---

(41) [notã lipsã]

(42) Cromer, f. 431, Hronicile turceşti la Leonclavie în Istorie musulmanilor, f. 656 aratã pentru întîmplare aceasta cã au fost la anul 1494 şi pre craiul leşesc îl numãsc un crai rusãsc. Însã craiul cel adevãrat al ruşilor, ţarul Ioan Vasilovici, carele au avut norociri la aceastã vreme de ş-au scos împãrãţie de supt stãpînire tãtarãlor, au cãutat mai vîrtos de s-au fãcut prietin şi cuscru cu Ştefan (Cromer, f. 544). Ştefan într-o vreme au zis pentru Vasiliovici cã este atîta de norocit, încît dormind ş-au lãţit atîta de tare împãrãţie şi el cu toatã putere sa de avé poate numai de-ş apãrã ţara sa.

60v:

sã-i arate adevãrul scoposului sãu, îngrozindu-l împreunã cã-i va face şînjuratã împotrivire dacã cumva va îndrãzni a rãdica rãzboi asupra lui, precum s-ar arãta cunoscut drumul pre carele au apucat.

Asupra aceştii întrebãri n-au dat craiul nici un rãspuns, ce aruncînd pre solii lui Ştefan într-o temniţã la Liov, s-au rãdicat cu 80000 de ostaş şi au vinit drept la Suceavã şi au blogarisit (încuingiurat cetatea). Iar lãcuitorii orãsãni al acestii cetãţi s-au apãrat cu cé mai mare vitejie şi noapte astupa spãrturile zidului ce fãcé leşii zioa cu puşcile. Iarã Ştefan sta în codri cu oastea cé puţinã a ţãrii sale şi au trimes scrisoare cãtrã sultanul şi cãtrã paşii cei mai de aproape, rugîndu-i sã-i trimatã ajutori, trimiţînd şi aşijdere şi la craiul unguresc de l-au rugat sã între mijlocitori de pace.

Însã pentru aceste au strîns şi ostaş cu platã sãcui ardeleni, valahi, tãtar[i] şi turci (43) şi prin aceştie de pre urmã mijloc au cîştigat în grabã un mare ajutori de oaste. 60v//61r

---

(43) Scrisoare lui Ştefan cãtrã sultanul. În [mult spaţiu liber]. Sultanul (precu[m] aratã acest istornic de crezare) s-au temut de vreun vicleşug şi pentru aceia numai o a trie parte de oaste au trimes dincoace de Dunãre. Iar din alte pãrţi le-au oprit la lucrare ca sã-i fie de sprijinealã şi parte aceia care au trimes-o în Moldova au venit pre tîrziu cînd sã închesãsã pace.

61r:
Iar craiul unguresc, temîndu-sã ca nu cumva, viind turcii sã biruiiascã pe leşi şi apoi sã nãvãleascã şi în Ungarie, au trimes pentru aceia în tabãra leşilor pre cîţiva din cei mai iscusiţi boeri ai lui ca sã lucrezã de pace.

Ştefan ceré cu statornicie rãsplãtire pagubii cerînd de la craiul Ioan Albreht şi Chilie şi Ackerman, precum sã fãgãduisã mai înainte cã i le va scoate aceste cetãţi de la turci şi le va da lui.

Iar la urmã au tãet solii ungureşti aceastã împedecare, dînd lui Ştefan douã locuri din hotarul Ardealului, anume Ciţova şi Cihil ca sã le stãpîneascã pînã cînd sã vor luoa de la turci aceste doî cetãţi ce s-au zis mai sus şi i sã vor da în stãpînire (44).

La aceasta sã fãcusã voroavã ca sã sã întoarcã craiul Ioan Albreht iarãş îndatã înapoi la stãpînire sa şi Ştefan întru nimicã sã nu-l supere sau sã-l goneascã, ce sã trimatã împreunã cu dînsul vreo cîţiva din boerii sãi ca sã încheii în ţara leşascã o statornicã şi desãvîrşitã pace.

Drept aceasta craiul leşesc, rãdicînd îndatã blocada s-au întors înapoi, luînd însã drumul sãu pre de altã parte, nu pre aceia cari venisã. Pentru aceia Ştefan, avînd prepus ca nu cumva de iznoavã sã mai aibã craiul vreun vicleşug tãinuit, i-au adus aminte ca nu cumva sã mai dé pricinã moldovenilor sã facã vreo strãcãciune la strîmtoare drumului lor, fiind mai vîrtos 61r//61v

---

(44) Analurile lui Prai pentru Ungarie, tom 4, f. 270, Coreţie, f. 76 aratã cum aceste locuri s-au dat lui Dracula, vvodul Valahiei, pentru paguba Cetãţii Albe, însã sã vede cã are greşalã la numire ipochimenului. Ţehil sã cheamã într-alte scrisori Chichelãvar şi era lîngã Megieş, iarã Ciţova era lîngã Bitriţa. În limba romîneascã sã cheamã aceste doî cetãţi Balta şi Ciceul.

61v:

tulburaţi şi mînieţi şi pentru pricina prãzilor celor mai de înainte ce au fãcut leşii, însã craiul, nesinchisindu-sã de aceasta, au urmat drumul sãu cu statornicie. Şi la urmã, ajungînd la Cotnari întru codru foarte întunecos care avé o lungime de doî mile au trimis înainte pin codru o parte a oştii sale, iar el cu ceialalte oaste au tãbãrît la gura codrului. Şi dupã ce au eşit transpeltul cel dintîi afarã din codru, au urmat şi el cu o parte de oaste şi dupã dînsul apoi au întrat şi toatã rãmãşiţa. Însã aceastã ramãşiţã, nepãzind nici o rînduialã la mergere sa şi povãţuitorii ei pãrãsindu-o, au mers împreunã cu steagurile ce trecusã mai înainte.

Drept aceia Ştefan, aflîndu-sã stînd aproape tãinuit, îndatã dupã ce au înţãles cã au ajuns craiul în mijlocul codrului, au poroncit molodovenilor de au dat nãvalã în codru, iarã el însuş s-au aruncat în spatele rãmãşiţii, metaherisind la aceasta şi ajutoriul cel obicinuit al moldovenilor, adecã oborãri copacilor preste duşmani. Însã aceastã datã au avut norocire leşii de au strãbãtut prin codru, întorcîndu-sã cu craiul iarãş la locul taberii de unde întrasã în codru şi dupã un rãzboi foarte sîngerat, au rãmas la urmã craiul biruitori şi au înfrînt pe Ştefan (45). Şi dupã aceea au rãmas cîteva zile în locul unde s-au luptat de au adunat pe leşii care fugisã pin codrii.

Iar Ştefan, întorcîndu-sã de acole au eşit înainte a 600 de cãlãreţi mazuri care viné din Ţara leşascã şi, tãindu-i pe toţi, 61v//62r

---

(45) Hronicile moldoveneşti pe care le-au metaherisit domnu Cantimir la Scrisoare sa prescriu foarte cu rãtãcire acest rãzboi şi amestecã în povestiri şi multe basne nebuneşti şi sã vãd cu mult mai încurcate decît toate analurile di pi aceeaş vreme altor noroade. Poveste lor este aceasta (vezi Istorie cé turceascã cum a lui Cantimir)

62r:

s-au aşezat la Cernãuţi lîngã Prut ca sã tae trecerile leşilor preste apa aceasta. Însã craiul, înfrîngîndu-l şi acum de iznoavã şi rãpind ţinutul Sipinului au mers cu prãzile la Snetin şi mulţãmind oştilor, le-au slobozit.

Iar sultanul, perzînd la rãzboiul de la Cotnari mai toate oştile ce le trimisãsã ajutori lui Ştefan, au trimes pentru aceasta al doile an o oaste foarte mare în Moldova anul 1497 cari, unindu-sã cu moldovenii şi cu tãtarãii, au rãsipit Rusie leşascã cu pradã şi cu foc, asãmine lui, ajungînd şi al doile an primãvara.

Dupã aceasta, cîştigînd îmbãrbãtare un oareşcare Valis prin îndemnãri lui Malcovici, s-au rugat marelui sultan 62r//62v

____

precum şi Scrisoare lui pentru Moldova, tom 3), cum cã Ştefan, prinzînd robi 20000 de leşi aleşi, i-au înjugat la plug şi au arat cu dînşii cîmpu întru care s-au fãcut rãzboi, sãmãnînd în arãtura aceia gîndã, din care s-au fãcut Bucovina, care s-au numit de atunce Dumbrava Roşie pentru cã s-ar fi udat cu sîngele leşilor. Şi cum cã tot atuncé ar fi luoat Ştefan toate cãtãţile şi oraşele din Rusie Roşie şi pînã la Liov, însã apoi ş-ar fi oprit numai Hotinul. Şi Bucovina, care mai înainte era a leşilor. Sã vedi cã logaft Miron carele au fost el dintîi ce au primit în scrisoare hronicilor aceastã parimie a norodului, au uitat la povestire aceasta, cum cã rãzboiul s-au fãcut în mijlocul codrului şi cum cã în mijlocul Bucovinii au fost scaunile cele mai vechi a voevozilor moldoveni la Sireti şi la Suceavã, lãsînd de a zice ca 20000 de oamini nu sînt însã îndestul ca sã are un codru ce este cel puţin de 60 de miluri. Însã şi ţinut Hotinului cu 100 de ani mai înainte era cuprins în stãpînire Moldovii.

Asãmine şi altã poveste mai au scornitã hronicile turceşti, adecã cum cã Paşa de la Sãlistra au trimes lui Ştefan ajutori numai 800 de oamini şi Ştefan, lãudîndu-sã cãtrã leşi cã-i viné într-ajutori o nenumãratã mulţime de oaste turceascã, i-ar fi cãzut prin

62v:

Ca sã-i dãruiascã Ţara leşascã şi, primind sultanul cererile lui, dãruindu-i Ţara leşascã ca un ţinut turcesc, s-au rãdicat acista cu 70000 de turci, ostaşi aleşi, şi întrînd în Moldova şi unindu-sã şi cu 6000 de lãcuitori moldoveni şi luînd cu sine din ceia parte de Prut şi mai mulţ tãtari de Crãm (46), au întrat în ţinuturile leşeşti. Şi, neîntîmpinîndu-i nici o împotrivire, au jãcuit şi au ucis pe lãcuitori, rãsipind ţinuturile cu cé mai mare îndemnare şi cînd sã îngheoia 62v//63r

---

Prin aceasta craiul leşesc în spaimã şi-au rugat pe Ştefan ca sã opreascã pe turci cu mîngãere pînã ce sã va depãrta. Şi îndatã dupã ce s-ar fi fãcut nevãzut în ochii moldovenilor, au venit şi acei 800 de turci şi, vãzînd cã au fugit leşii, s-au fãcut nerãbdãtori pentru fuga leşilor, crezînd cã ar fi scãpat prin aceasta o mare mare dobîndã. Şi Ştefan, în zadar le-ar fi artãtat cã leşii ar fi preste mãsurã la numãr şi nu s-ar puté birui de cãtrã dînşii, iarã cerînd de sîrg, de li s-au arãtat drumul pre carele au apucat leşii şi, ajungîndu-i la o strîmtoare de drum, i-au tãet leşii pe toţi, iar sultanul, mîniindu-sã pintru aceasta, au început rãzboi cu leşii. (Istoria lui Leo Clavi pentru misulman, f. 656). La aceasta sã vede cu adevãrat, precum aratã şi Tubero, cum cã turcii, parte acé a trea ce s-au zis mai sus, ce au trimis-o sultanul de la Dunãre ajutori lui Ştefan, au sosit îndatã dupã închiere arminstinţii şi i-au sfãrmat leşii împreunã şi pe dînşii la Cotnari. Şi pricina armiştiţii au fost mai multã oaste turcilor ce mare de la Dunãre.

(46) Leu Clavie, f. 657, Crumer, f. 535, Tuber, f. 217.

63r:
cu prãzile, viné de le descãrca în Moldova şi în cetãţile de pe împrejur tãtãrãşti şi turceşti şi iarã sã întorce într-alte pãrţi a ţãrii leşilor.

Iarã la urmã la 5 zile a lui ghenari anul 1499, cuprinzindu-i o rãcealã neobicinuitã pentru dînşii, împreunã şi cu un vifori iuţi şi necontenit şi nefiind cii mai mulţi turci obicinuiţi cu rãceala, atîta au pãtimit, încît numai 30000 au ajuns de au vãzut hotarul Moldovii. Iar moldovenii, trãgînd multã nevoe la trecere acestor oamini sãlbatici şi ştiind mai vîrtos cã sultanul, mai marele lor, sã nevoé ca sã rãpascã Moldova, au închis turcilor toate trecãtoarele drumurilor prin Moldova, înfrîngîndu-i înapoi pe cîţ vra sã sã sili ca sã rãzbatã, tãindu-le şi zaharelele.

La urmã au strãbãtut rãmãşiţa de au vinit pre malul mãrii, prin basarabie pînã la Dunre, însã şi pe drumul acesta bulucuri întregi i-au aruncat furtuni în mare, iar pre mai mulţi i-au omorît gerul, rãmînînd ţapini peste 10000 pe amîndoî ţãrmurile Dunãrii si de abie 10000 au vinit înapoi la patrie lor. Şi dupã aceastã nenorocire, n-au mai cutezat turcii sã mai intre în Ţara leşascã, pentru cã sã socotia ca cînd ar fi fost încredinţaţ cã însuş Dmnezãu sã lupta pentru ţara leşascã.

Craiul leşesc foarte cu trîndãvire s-au purtat la aceastã nevoe a turcilor, neapucînd mãsurile care trebuia sã ia la o aşa îmtîmplare primejduitoare.

Apoi la 20 zile a lui iun anu 1498 dupã rugãminte frãţine-sãu
63r//63v

63v:

a craiului Vladislav, au fãcut pace Ioan Albreht cu Ştefan vvod, fãgãduind Ştefan craiului leşesc ca sã-i deie de ştire de cu vreme de cîte ori vor face turcii vreo gãtire de oaste sã intre în Ţara leşascã.

Însã numai aceasta nefiind lucru îndestul folositori şi sãgur despre turci, s-au adunat pentru aceia la 15 apriil anu 1499 toţi fraţii: Ioan Albreht, Vladislav, Alecsandru şi Sighismund şi s-au unit cu toţii împreunã şi cu vvodul Ştefan şi cu fiul sãu Bogdan ca sã facã de opşte oştiri împotriva sultanului (47).

Ştefan s-au arãtat la aceasta mulţãmitori craiului leşesc pentru cã l-au ertat pentru supãrãrile ce i-au fãcut şi au fãgãduit cã nu sã va uni cu turcii dacã nu va fi silit de vreo putere mai mare decît a lui şi cã toate mişcãrile şi sfaturile turcilor le o va vãdi la amîndoi craii, iar el sã va lupta supt steagul leşesc dupã ce vor întra amîndoi craii în Moldova ca sã iasã împotriva turcilor şi asãmine va bate rãzboi şi supt steagul unguresc cînd sã va afla povãţuitori rãzboiului numai sîngur craiul unguresc.

Iarã craii amîndoi s-au îndatorit ca sã urmezã la acest rãzboi pre o cale hotãrîtã, iar craiul leşesc au dezlegat neguţãtorie muldovenilor cu leşii de toate vãmile şi au fãgãduit voevodului cã atît 63v//64r

---

(47) Doghiil, carte întîi, f. 87, 94, 101 şi 603, Cromer, f. 436. Titlu lui Ştefan in Diplomuri.

64r:

pentru dînsul cît şi pentru soţie, copiii şi boerii săi şi pentru toată gloata, slujbaşii şi slugile şi averile lor le va da loc săgur de ocrotire în ţara leşască şi în Litfa şi le va da şi grabnic ajutori, dacă din întîmplare vor fi goniţi din Moldova, îndatorindu-să amîndoî părţile ca nici pe cei izgoniţi sau vrednici de pedeapsă să nu-i sufere în ţara lor sau să-i ia supt apărare.

Dintru aceste mai di pe urmă îndatoriri au tras Ştefan în grabă după aceia folos, căci la anul 1501 au cerut de la boerii leşeşti pe un Ilie, făciorul lui Petru Aron vodă, pe care îl luoas leşii supt apărare lor, cerîndu-l înainte ca pre un hain sau ca pre un vînzători a patriei, pricinuind prin această cerere o mare uimire leşilor. Căci craiul tocma atunce să găté să facă războí împotriva pruşilor şi era sălit ca să ţie preteşugul cu Ştefan. Şi Ştefan să lăuda că dacă nu i să va da pe Ilie după cererea sa va deznoda preteşugul cu leşii, iar pre de altă parte atît craiul cît şi boerii nu era bucuroşi ca să-ş facă nume rău şi să să arăte necredincioşi şi neţiitori de cuvînt, precum cu adevărat aşé ar fi şi fost dacă ar fi primit a da pe Ilie lui Ştefan, împtriva făgăduinţii ce dides[ă] lui Ilie.

Însă la urmă pentru ca să lămurească leşii dintr-această încurcare au scos pe acest nenorocit înainte solilor muldovineşti, i-au tăet capul (48). Şi pentru că şi atuncé era lume destul de obraznică, încît şi această faptă puté să o numere de o defăimare a aşezămîntului 64r//64v

64v:

de pace. Pentru aceia leşii s-au dezvinovăţit la urmare această a lor, supt cuvînt că Ilie ar fi amăgit pre craiul cu nişte scrisori viclene.

După aceasta, netrecînd multă vreme, au murit craiul Ioan Albreht şi în locul lui s-au rădicat frate-său Alecsandru. Şi apoi de supt mîna acestuia au zmuls Ştefan fără de veste pămîntul Pocutiei la anul 1503, cu cuvînt că ar fi acest pămînt o bucată perdută a ţării sale.

Şi fiindcă la aceia vreme au acoperit Rusie Roşie şi Podolie o mulţime de oaste de tătari perecopiceşti, n-au putut leşii să facă nici o împotrivire lui Ştefan şi au rămas Pocutia supt stăpînire Moldovii.

Iară la urmă craiul leşesc, jăluindu-să asupra lui Ştefan la craiul unguresc ca la un mai mare ales (49), au 64v//65r

---

(48) Cromer, f. 442.

(49) Prai, f. 148. Mai că să vede că craiul unguresc ar fi dat Moldova sau mai vîrtos ar fi avut gînd să o dé lui Ioan Corvin, căci după o scoatere de pe scrisorile cele priiveleghite a k.k.ţări tipărită în Viena f. 249 să vede o monedă de bani pe de o parte cu marca lui Corvin şi cu scrisoare împrejur (Ioan Voevoda anul 1503), iar pre de altă parte chipul precuratei fecioarei Mariie cu scrisoare împrejur (Patrona Moldovei). Corvin au murit la 12 zile a lui ocv anul 1504, însă nici într-o Diplomă a lui nu să vede tetlu moldovenesc. Şi de este această monidă adevărată moldovenească, apoi numai sîngură aceasta este pe care putem să o arătăm mai înainte de anul 1562, căci înştiinţare lui Miron prin care arată că în vreme lui Ştefan s-ar fi găsit la Smeredova o altă monedă mai veche să socoteşte a fi iscodiri.

65r:

Înduplecat craiul unguresc pe Ştefan de au făgăduit de va da Pocutia iarăş înapoi la leşi, însă la urmă, neprimind ca să o de desăvîrşit supt stăpânire leşilor, ce primind numai ca să o dé [ilizibil] al triile mînă, pînă cînd să va face vreo cercetare cu amăruntul, pentru aceia craiul Alecsandru, apucînd la urmă armele, ş-au scos de supt mîna moldovenilor atît cetăţile care era cuprinsă de dînşii cît şi celalalte locuri.

Iar Ştefan fu silit a fugi înapoi şi a să întoarce de la război acasă pentru că-l împresurasă o sîmţătoare pothagră de care pricină au şi murit după aceia la 2 zile a lui iunie anul 1504 (50).

Şi la ceasul morţii sale să zice că au dat sfat lui Bogdan, fiului său, ca să nu-ş razime nădejde în megieşii săi pentru că ungurii şi Crămul ar fi mai desăvîrşit cuprinsă de sultanul, asămine şi Valahie ar fi ascultînd de dînsul, iară Ţara leşască ar fi avînd stăpîniri nestatornice şi ţara nemţască ar fi slăbită prin războaele cele din lăontru. Cel mai săgur lucru ar fi ca să să închine sultanului turcesc, dacă să va primi să-i dé numai ajutori de oaste şi dajdie şi nu va cere a să amesteca nici la pronomile nici la sistima politicii moldoveneşti. Iar de va voi sultanul ca să cei mai mari putere asupra Moldovii, atuncé fiul său, Bogdan, să metaherisască armele şi să jărtfască pe săne atît pentru lege cît şi pentru slobozănie sa şi a neamului său (51). 65r//65v

---

(50) Carte lui Mihovie, f. 256, Ştefan ş-au lăsat un sămn de pomenire în Muntele Athos, căci la anul 1497 şi 1502 au rădicat doî mănăstiri năruite (Carte lui Monfascunt pentru lucurile cele vechi a grecilor, f. 494 şi 482).

(51) Cara, f. 38 şi Istorie prenţăpului Cantimir pentru Împărăţie turcească, f. 279.

65v:

Bogdan III Chiorul. Moldova sã supune supt protecţie turcilor. Ştefan al 7-le. Petru al 6le Rarãş

Acest voevod nou Bogdan au apucat cu totul alte cãi spre întimeierea politiei sale, hotãrînd sa sã încumnãţascã cu craiul leşesc şi prin aceasta mai cu amãruntul sã sã unească cu dînsul. Şi drept aceia, dînd înapoi lui Alecsandru, craiului leşesc, doî ţinuturi mici din Rusie Roşie, anume Tesmeniţa şi Cisibinie care era luate de la leşi de tatãl sãu, au cerut de la craiul la luna iuni anu 1505 ca sã-i dé femeie pe sora sa Elisafta (52), cãci aceastã prenţãsã l-ar fi unit cu toţi megieşii cei puternici papistaşi pentru cã maica ei Elisafte era prenţesã din casa Austrii şi fiicã a împãratului Albreht, iarã surorile ei avé bãrbaţi pe ducul de Pomeranie, pe ducul de Brandaburg şi de Bavarie. Însã fiindcã el era chior de ochi sau poate încrucişat şi avé şi nume cã ar fi un om rãzboinic, sãlbatec şi tiran şi ar fi foarte rãvnitori în lege pravoslavnicã, pentru aceia nici muma prenţãsii, nici prenţãsa n-au vrut sã sã înduplece la sfatul craiului şi solii lui Bogdan au fost siliţi a sã întoarce înapoi cu un rãspuns încurcat.

Iar Bogdan, înţãlegînd cã mai vîrtos muma prinţãsii 65v//66r

---

(52) Cromer, f. 444.

66r:

s-ar fi împotrivit cererii sale şi, aceasta murind apoi în grabã dupã aceia, iarãş au înnoit Bogdan cerere sa. Însã şi acum însãş prinţãsa n-au primit. Pentru aceia, tulburîndu-sã Bogdan, au nãvãlit în Pocutie la anul 1506, au prãdat-o şi au încunjurat cetãţile. Iar craiul leşesc, strîngînd şleahta au scos cetãţile şi au gonit pe ostaşii lui Bogdan pînã în Moldova.

Însã aceastã biruinţã, pãrînduli-sã leşilor a nu fi îndestulã siguranţie pentru paza marginilor sale, au primit pintru aceia craiul mai cu mult plecãri o altã solie mai de iznoavã a lui Bogdan şi au dat la mînã solilor o diplomã prin care s-au fãgãduit lui Bogdan cã îi va da pre sora sa dacã va primi şi Papa. Însã Bogdan sã fi silit a sã întoarce spre bisãrica papistãşascã cu toatã curte sa şi sã rînduiasca şi la scaunul sãu un episcop papistãşesc. Aceste tocmele le-au primit Bogdan, îndatorindu-sã împreunã cã totdeauna în oaste leşascã sã va lupta împotriva turcilor şi va ţine cel mai de aproape preteşug cu leşii.

Însã în scurt dupã aceasta au murit craiul Alecsandru şi corona lui au clironomisit-o frate-sãu Sighismund şi acesta la 28 zile a lui mai anu 1507, fãcînd învoialã asupra Moldovii cu fratele sãu cel mai mic Vladislav, craiul Ungarii şi a Bohemiei (53) au 66r//66v

---

(53) Doghel, carte întîi, f. 104.

66v:

au aşezat vorbã între sine ca fãrã prelungiri sã apuce mãsurile învoelelor celor mai vechi şi sã hotãrascã cum sã fie Moldova de a purure moşie a lor, iar pîrã la stîngere neamului lor parte bãrbãteascã sã sã socoteascã Moldova ca un ţinut a Ungarii, însã amîndoi craii a acestor crãii sã o apere de obşte necontenit. Şi dacã voevodul din Moldova va face vreo supãrare vré unuia dintre dînşii, atunci amîndoi sã-l smereascã şi sã-l metaherisascã spre ajutori împotriva turcilor (54).

Iar Bogdan, supãrîndu-sã sau pentru aşezãmîntul acestor învoele sau pentru prelungire logodnii, au întrat în Podolia cu mulţ turci şi tãtarã şi au pustiit pãmîntul şi au încunjurat Caminiţa, Halici şi Liovul, însã în zãdar şi, mergînd şi la Rohatin, au cerut de i s-au închinat orãşenii de acolo de bunã-voe, dar cu toatã închinãciune au dat foc oraşului şi, luînd pe orãşani cu sine împreunã şi multe clopote, odoarã bisãriceşti şi alte lucruri scumpe şi robi, s-au întors în Moldova.

Iarã craiul Sighismund, cu mari grãbire au strîns 60000 de oamini şi au cerut şi pe craiul unguresc spre ajutoril cel îndotorit, însã craiul unguresc mai vîrtos au mijlocit pentru Bogdan, dezvinovãţind urmare lui. Pentru aceasta, craiul Sighismund, 66v//67r

---

(54) Iştuanfi, carte întîi, f. 52. Deţie Istorie Polonii de pe vreme lui Sighismund, tom 2, f. 307.

67r:

bolnãvindu-sã, au încredinţat povãţuire oştilor sale asupra lui Neculai Caminschii, voevodul de Cracãu şi acesta 20 de zile, umblînd prin Moldova ca un turbat, au ucis şi au înjunghiet fimeile, fetele şi copiii bolnavi şi pe cii bãtrîni, încã şi pe însuş dobitoacele şi pe oaminii cii sãnãtoşi dacã-i cãdé cu însãrcinare la ducere şi au ars oraşele Hocimul, Hamovie şi Sipanovce şi au încunjurat cetate Sucevii. Iar pe urmã, dupã ce au sfîrşit hrana, au fost silit de s-au întors înapoi. Iarã Bogdan, aflîndu-sã supus pin codri cu oaste sa dupã obiceiul moldovenesc, au nãvãlit asupra leşilor la trecãtoare Nistrului la 4 zile a lui ocvri, mãcar de şi era leşii cu mult mai puternici decît moldovenii şi turcii lui. Însã aceastã îndrãznealã a lui au eşit atîta de nenorocitã, încît mai pe toţi boerii sãi i-au pierdut acolo şi el însuş fiind greu rãnit, de abé au putut de s-au strãcurat cu fuga.

După aceastã întîmplare, cîţva din leşii cei pricepuţi în trebile politiceşti sfãtuia pe craiul Sighismund ca sã prefacã Moldova în ţinut leşesc, însã Sighismund n-au primit sfatul lor (55), pentru cã sã temé cã moldovenii, fiind tari de prinţip în ideile slobozãnii, mai bucuroşi sã vor supune sultanului turcesc, decît vor primi aceastã urmare a leşilor. Şi apoi pe turci (a cãrora megieşie era urîtã craiului)totdeauna îi vor ajuta 67r//67v

---

(55) Oraţie lui Cromer pentru moarte lui Sighismund, f. 456.

67v:

Moldovenii în capul leşilor.

Şi după aceste cugetări s-au aflat plecat craiul de au primit numai smerire lui Bogdan şi mijlocire craiului unguresc.

Şi la aceasta Bogdan la 20 de zile a lui ghenari anul 1510 s-au îndatorit că va sluji împotriva turcilor şi a tătarălor şi, dînd înapoi şi pe oaminii ce-i robisă din Podolie, pînă şi toată odoarăle bisăriceşti şi ceilalte prăzi, cum şi diploma prin care să făgăduisă craiului leşesc că va da lui Bogdan fămei pe sora sa, s-au lepădat şi pre toate pretenţiile asupra ceştii prinţăsă şi asupra ţinutului Pocutii şi s-au supus a să primi cu hotărîre craiului unguresc în cercetare hotarălor celor de pricină (56).

Apoi n-au trecut multă vreme după această întîmplare şi au pătimit Bogdan altă pagubă şi mai mare din pricina tătarălor perecopiceşti şi dintru a căzacilor, căci întrînd în Moldova 60000 de tătară au răpit 74000 de moldoveni. Iar Bogdan cu mari grabă s-au rugat craiului leşesc şi ţariului rusăsc ca să-i trimită ajutori. 67v//68r

---

(56) Diploma lui Doghel, f. 607. Întru această diplomă este numele lui Bogdan întîeş dată Ioan pe care nume toţi domnii moldoveneşti l-au avut în timpul lor. Dare leşilor celor robiţi şi a prăzii lor s-au întîmplat la martie anul 1510 (Deţie f. 309). Prenţăsa aceasta s-au măritat la anul 1515 după Frideric, ducul de Ligniţ.

68r:
Însã tãtarii au apucat şi au întors înapoi mai înainte de a sosã ajutoril leşilor şi a ruşilor, iar la trecere peste Nistru din nebãgare de samã s-au înecat Berchi Ghirai, ficiorul lui Megheli, hanului perecopicesc, împreunã cu vreo 1000 de tãtar şi cu mai mulţi robi.

Pentru aceasta Corpaci, hatmanu moldovenesc, aflîndu-sã supus întru codru şi auzind de aceastã nenorocire a tãtarãlor, au nãvãlit asupra lor, socotind cã cu 1000 de oamini ce avé cu dînsul, va scoate pe cielalţi robi de la tãtarã şi, prin aceastã faptã priipitã a lui, au mai dat în mîna tãtarãlor încã 700 de ostaş aleşi, din care pe alţii i-au tãet tãtarãi şi pe alţii i-au luoat robi (57).

Iar cazacii era priibegi rusãşti, care la unire patrii lor, adecã cnejie cé mare a Kievului cu crãiia leşascã la anul (1471), mîhnindu-sã pentru strîmtorire pronomiilor lor şi a obiceiurilor legii greceşti, s-au strãmutat în pãmîntul care mai înainte fusãsã a polovştilor. Şi acolo ş-au aşezat o politie cu o sistimã ca sã sté totdeauna cu armele în mîini şi sã sã hrãneasca din prãzi. Şi drept aceia necontenit nãvãlé asupra tãtarãlor şi a turcilor şi prãda şi s-au lãţit de la Nipru pînã la Nistru, primind între sine şi pre alţi creştini, nemulţãmiţi de stãpînitorii lor şi asculta numai de hatman, dupã clironomii care sã zice cã era din neamul domnilor Moldovii şi purta nume Bogdan.

La urmã, dupã ce s-au fãcut aceşte îndestul de înfricoşaţi şi puternici, nu s-au îndestulat numai cu jãcul 68r//68v

---

(57) Deştie f. 310.

68v:

megieşilor săi, a muhamedanilor şi a păgînilor, ce au început a năvăli şi asupra celor de o lege cu dînşii.

Şi asămine, la anul 1510 fără de veste au năvălit şi în Moldova asupra cetăţilor celor de neguţătorie Bendiri şi Ismail şi le-au prădat, răspind desăvîrşit şi magaziile cele pline de mărfuri a neg[u]ţătorilor streini şi mai ales a raguzanilor (58).

Iară tătară, măcar că pe cazaci i-au putut să-i stîngă, dară atîta s-au făcut de puternici, încît pe Ţara leşască o socoté ca o ţară dintru care puté să é oamini robi după plăcere lor şi să-i vîndă pe la schelele cele de lîngă apă. Pentru aceia craiul Sighismund au fost silit a să primi ca să le plătească dajdii prin care să poată agonisi supuşilor săi măcar vreo cîtăva săguranţe.

Tocma întru această vreme, pre cînd au făcut craiul leşesc cu tătarii tocmală, au venit Sălim la Cafa în anul 1511, biruit fiind de tata-său, Baezit, fiindcă că răcoşasă împotriva lui şi fugind la Cafa, au îndeplecat pe făciorul hanului, stăpînitoriul tătarălor de Crăm, ca să-l ia supt apărare şi să-l ajute. Şi, rădicîndu-să de acolo amîndoi ca cu vro 40000 de oamini, au întrat în Moldova şi au înconjurat cetăţile Chilie şi Cetate Albă, care avé atuncé într-însele oştile ungureşti, iar craiul unguresc, înţelegînd îndată, au trimes în Moldova 800 de ardeleni spre apărare cetăţilor. Iar în urmă au început a face gătire cu toate putere crăii sale. (59) 68v//69r

---

(58) Lucarie, Istorie pentru osmani, f. 126.

69r:

Încã şi craiul leşesc au trimis cîtva ajutori. Însã Sãlim cu fãciorul hanului pînã a nu sosi ajutoriul de îmbe [poate ambele] pãrţile, au apucat de au luoat cetãţile şi s-au întors înapoi la Cafa, fiindcã tãtarii nohai, nãvãlind în Crãm şi sã temé ca sã nu-i izgoneascã din Crãm nohaii.

Bogdan, prin aceastã întîmplare au cãzut într-o spaimã atîta de mare, încît au hotãrît sã împlineascã sfatul tãţine-sãu şi s-au dat supt protecţia sultanului turcesc, primind ca sã-i dé ajutori de oaste şi dajdie (60). Şi prin aceastã urmare au cîştigat odihnã, dar nu s-au folosit de dînsa aşé îndelung, cãci dupã cîţiva puţini ani ş-au sãvîrşit vieaţa şi în diadohiia s-au rãdicat fiul sãu Ştefan, prin alegere boerilor şi arhiereilor, şi la anul 1516 au primit şi de la sultanu Sãliman sãmnele cinstirii cele obicinuite pentru dregãtoriile înalte a Porţii.

Acest Ştefan, cu toatã protecţia turceascã, au înnoit 69r//69v

---

(59) Cum cã Chilie au avut într-însa oştile ungureşti aratã poronca craiului Vladislav din 27 zile a lui mai anu 1511 ce au dat cãtrã ostaşii ardeleni, ca sã sã scoale şi sã margã spre apãrarea cetãţii (în carte lui Prai, f. 150) şi cum cã turcii au luoat Chilia atuncé aratã Deţie, f. 319. Oastea ţãrii Moldovii, dupã pierdere amîndurora cetãţilor, au fost la numãr la anul 1514 numai de 40000 de oamini (vezi Analurile lui Rainald, tom 20, anul 1514, nota 69).

(60) Domnu Catimir la Istorie sa cé turceascã, f. 279 aratã cã plecare lui Bogdan supt jugul turcesc s-au fãcut în al 7le an al domnii lui Bogdan (la anu 1511) şi altã datã s-ar fi fãcut la anu 1529, precum aratã la

69v:

legãtura ce vechie a tãtîne-sãu cu craiul leşesc împotriva turcilor la 9 zile a lui martie anul 1518 (61) şi la anu 1524, întrînd tãtarãii în Pocutia, au îmbrãcat Ştefan moldovenii cu port leşesc şi au trimes de au dat nãvalã asupra tãtarãlor şi i-au stîns desãvîrşit.

Încã şi lui Ludovig, craiului unguresc, i-au trimis Ştefan la anul 1526 cîteva steaguri de ostaş deprinş la arme care au fost pãrtaş la sfãrmare sau stropşire de la Mohaci.

Dupã aceasta n-au trecut mulţi ani şi au murit Ştefan (62). Şi

69v//70r

La perigrafie sa pentru Moldova, în Magazie lui Beşeg, tom 4, f. 76 şi tot acolo încã mai mãrturisãşte cã Ştefan, fãciorul lui Bogdan, s-ar fi întãrit în domnie de cãtrã sultanul la anu 1516. Nevoe întru care sã afla Bogdan la anu 1511 dã a înţãlege, cum cã el atunce au fost silit de ş-au cumpãrat apãrare de la sultanul turcesc, însã de s-au fãcut cu tocmelele pre care le aratã Cantimir încã este îndoialã, cãci pre cele mai multe aşãzãmînturi de învoele cu turcii le-au fãcut Petru, un voevod care avé mai multã trebuinţã de apãrare turcilor decît pre Bogdan. Turcii au avut cel dintîi supus lor dintre domnii Moldovii pre Bogdan şi pentru aceia numãsc ei şi Moldova Bogdan sau Bogdania (adecã Ţara lui Bogdan). Sã zice cã Bogdan s-au primit sã dé turcilor pe an 4000 de galbini (care dupã Catalogul lui Prai, au cuprins 10 pungi de bani), 40 de cai şi 24 de şoimi şi cînd va merge însuş sultanul la rãzboi sã dé şi 4000 de moldoveni sã fie pentru tocmire podurilor şi a drumurilor. Fãciorul lui Bogdan, cînd au luat domnie, sã zice cã au primit heritisiri de la sultanul, împreunã şi un turban şi un caftan şi un calcuşa şi cu podoabe sau tacîmuri împãrãteşti cum şi doî tuiri şi un sînţeac.

(61) Diplomurile Polonii la Doghel, carte 1, f. 611. Legãtura s-ar fi înnoit de Ştefan şi de Petru, însã acest Petru nu-m[i] este cunoscut. Ştefan sã cheamã în diplomã fiul lui Ioan Bogdan. Bogdan dupã Catalogul lui Prai au murit la anul 1516. Siglu aratã în carte sa f. 66 cum cã Moldova s-au primit ca sã dei dajdie turcilor dupã înnoire aceştii legãturi cu leşii [2 cuvinte ilizibile] 1521.

70r:

Şi, după moarte lui au căzut boerii în mare uimire, căci cu dînsul s-au stîns împreună şi neamul cel stăpînitor al casăi Drăgoşăştii.

Însă după aceia, înviindu-să un oareşcare Păscari (majă), anume Petru Rareş şi, arătîndu-să că ar fi din neamul Dragoşăsc peste cununie, şi măcar că sămnul cu care să înhera copii voevozilor la naştere lor n-au avut asupra sa (63), ce numai o scrisoare a lui Ştefan voevod cel Mare prin care era apărată mumă-sa de dare birului şi Petru arătat că ar fi drept făcior a lui Ştefan 70r//70v

---

(62) După Catalogul lui Prai au murit Ştefan la anul 1525, iar Petru ar fi urmat în domnie în anul 1527. Pe voevodul care au trimis oaminii săi la războiul de la Mohaci îl numeşte Iştuanf Bogdan (carte 1, f. 115), iară Broderit, f. 757 dimpotrivă îl numeşte Ştefan. Însă Gheorghie Reiherdorf rădică şi lămureşte această filonichie, zicînd ca pe vreme lui s-au chemat toţi domnii moldoveni Bogdan, însă horografia sa pentru Moldova au dat-o el în stambă la anul 1550, vezi scriptura lui Şfantner, tom 1, f. 808.
(63) Prenţăpul Cantimir, tom 4, f. 10. Însuş maica lui Petru Rareş nu i-au descoperit lui viţa neamului său, ce au ţinut-o tăinită pînă in minuntul ce au avut trebuinţă ca să să ştie. Raihersdorf îl numeşte pe dînsul Petru Bogdan, însă în diploma lui cé de alienţe cu leşii din 13 a lui decvr anul 1527 (ce este în adunările lui Doghel, cartea 1, f. 612) nu este numele său Bogdan, precum să vede întru acest period adecă [nota se opreşte aici – spaţiu gol în restul paginii]

70v:

Îndată boerii, bucurîndu-să de descoperire aceasta, au rădicat pe Petru în scaunul domnii şi s-au închinat lui ca unui născut mai mare a lor, măcar că mai înainte fusasă numai un păscari prost.

Acest Petru după aceia la anul 1527 au înnoit iarăş de iznoavă legătura cu leşii, însă acum această legătură n-au mai fost cu o supunere, ce numai alianţe şi însoţire de ajutori în război împotriva turcilor şi a tătarălor, iar protectorul cel adevărat al său era craiul unguresc.

Însă după ce au slăbit putere Ungariei prin războiul de la Mohaci şi apoi prin răcoşirea voevodului de Ardeal sau a craiului Ioan împotriva craiului Ferdinand, slăbind ungurii mai desăvîrşit, au găsit Petru prilej de s-au smuls şi de supt acé protecţie a crăii ungureşti.

Căci deodată s-au arătat la răscoala aceasta a lui Ioan a ţine în parte lui Ferdinand, iară apoi, după ce au rămas biruit Ioan şi s-au gonit în Ţara leşască, viind oştile lui Fărdinand la Ardeal şi umblînd ca să supue cetăţile, s-au temut pentru cetăţile lui, anume Balta şi Ciceul care era dăruite mai înainte moşului său Alexandru I, ca să nu le ia, nefiind el drept după cununie din neamul lui Alecsandru şi pentru aceia s-au rădicat cu toate oştile ţării sale şi au întrat în Ardeal (64). Şi povăţuitorii oştilor lui Fărdinand l-au socotit de prietin a lor, însă el fără de veste i-au gonit de la cetăţile 70v//71r

---

(64) Iovie, carte 11, anu 1541.

71r:

ce le ţine încungiurate şi le-au luoat şi tunurile care fiind de spijã şi mari, au dat pricinã de au început a cugeta cã prin aceste tunuri s-ar fi fãcut nebiruit. Cãci alte tunuri care vãzusã el pînã atuncé era numa neşte tunurele de her de cele mici de corãbii pe care le cumpãrasã sau le luasã în silã de pre la corãbieri care viniea în cetãţile cele de neguţãtorie a Moldovii de lîngã Mare Neagrã.

Iar craiul Ioan, socotind urmare lui Petru cã s-au fãcut pentru cã ar fi Petru prietin cu dînsul, au îmbiet pre Petru de au fãcut o legãturã folositoare pentru dînsul împotriva lui Fãrdinand. Însã Petru avé în cuget ca sã goneascã pre amîndoi craii şi sã-ş supue Ardealul pentru sine. Şi pentru aceia au luoat întîi cetatea Bistriţa de la sasi şi, cerîndu-o Ioan de la dînsul, nu au primit ca sã i-o dé, zicînd sã o lasã lui pentru cheltuiala rãzboiului, fiind aproape de Ciceu, cetate ce de clironomie a lui.

Iar la urmã, vãzînd Petru cã nu ar fi aşa lesnicioasã luare Ardealului, precum cugetasã el, s-au întors înapoi în Moldova cu multã dobîndã.

Şi dupã cîţiva ani iarãş au înnoit duşmãnie sa în ţara sãcuilor, au bãtut pre ardeleni şi pre povãţuitoriul ei, anume vlãdica Neculai la oraşul Marienburg la 22 zile a lui iuni anu 1529 şi au dat foc oraşului Prozmara. Şi la al triile an au mai prãdat şi alte ţinuturi şi la 29 ocv anu 1534 au luoat Braşov în stãpînire pentru craiul Ioan (65). 71r//71v

---

(65) Siglu, f. 68; Scripturile lui Şfanţner pentru Ungaria, tom 1, f. 887.

71v:

Moldova sã supune desãvîrşit supt stãpînire turcească. Ştefan al 8le. Alecsandru al 3le. Petru al 5le. Rareş de al dou orã domn. Ilie al 2le. Ştefan al 9le

Printre aceste craiul Ioan fãcusã cu sultanul Suliman o nepotrivitã legãturã de ajutori, fãcîndu-sã şi birnic sultanului.

Sultanul din vreme în vreme, fãcîndu-sã tot mai puternic asupra ţãrãlor despre apus şi Valahia fiind supt ascultare lui, precum şi tãtarãii de Crãm fiind plecaţi poroncilor sale, fiind tot de lege cu dînsul şi avînd şi în Mare Neagrã numai el singur flotã, au împresurat şi Moldova din toate pãrţile.

Pentru aceia voevodul Petru s-au vãzut silit a sã supune sultanului mai mult decît procatohii sãi (66). Şi, mergînd sultanul cu oaste în Ungaria şi luînd Buda şi Granu şi pre urmã încunjurînd şi Viena, s-au nevoit Petru cu mare grabã ca sã-ş sãvîrşascã scoposul sãu şi au trimes în numele sãu şi a tuturor boerilor ţãrii pre Tãutul, cel dintîi sfetnic sau logf mare la urdie sultanului la Buda.

Tãutul acesta era om tertipciu şi priceput în trebile politiceşti, era învãţat şi cu bãrbãţie şi, mergînd 71v//72r

---

(66) Eu povestesc aice întîmplare aceasta precum o mãrturisãşte prinţãpul Cantimir în istorie sa pentru impãrãţie osmanilor, f. 279 şi 284. Poate cã Bogdan s-au plecat sultanului numai însuş el pentru a sa persoanã sau numai pe vreo cîţiva ani sau cel mai puţin nu cu aşé strîmtorite legãturi, cãci apoi nu ar fi cutezat a sã uni cu duşmanii turcilor, fãrã a sã temé de pedeapsã şi Suliman nu ar fi socotit supunere lui Petru

72r:

înainte sultanului, au cerut ca sã fie sultanul necontenit şi statornic protector şi mai mare stãpîn Moldovii. Însã numai cu aceastã tocmalã ca sã rãmîe Moldova farã prihanã, atît în sistima ei, cît şi în lege, în pravile şi in veniturile ţãrii şi voevodul ţãrii sã fie totdeauna ales de boeri şi sã fie numai întãrit de sultanul în domnie, însã de a-l pune sau de a-l scoate sã nu fie volnic sultanul.

Aceastã cerere au deşteptat luare aminte a sultanului şi mãcar cã printr-însa au cîştigat sultanul numai o liniştire a cugetului cã nu sã va adãoge putere duşmanilor sãi şi cu Moldova, ce încã mai vîrtos voevodul ar fi nevoit ca sã-i dé încã şi ajutori de oaste cu vro cîtãva mii de omini şi un dar de bunã-voe statornic pe tot anul (peşchiş) de 4000 de galbini, monedã de aur, 40 de cai şi 24 de şoimi. Însã aceste mici folosuri i-au pãrut atît lui cît şi vizirilui atîta de gingaş, încît cu videratã bucurii au priimit tocmelele aceste şi au iscãlit hrisovul însuş cu mîna lui.

Apoi, dupã ce s-au întors din Viena farã slavã şi fãrã noroc, i-au esit întru imtîmpinare la Sofia voevodul Petru, noul supus a lui şi au fost de dînsul şi mai bini primiţi, ştiind cã avé trebuinţã de ajutoriul lui. Pentru aceia l-au împãrtãşit cu toatã protie pre care era obicinuit sultanul sã o îngãduiascã numai crailor (67). I-au dat 72r//72v

---

de un aşé mare noroc, precum sã zice cã l-au socotit Hrisovul sultanului asupra lui Petru şi asupra pronomiilor şi îndatoririlor, mãcar cã la anul 1686 s-au ars în ivalã în Eşi de Ioan Subescu, craiul leşesc. Însã domnul Cantimir i-au cãzut la mînã acest hrisov şi ar fi putut sã arate cuprindere lui cu amãruntul.

72v:

haina acé bogatã (hileti faşir) care numai viziri lui celui mare şi paşilor celor de trii tuiri sã poate da. I-au dat şi 4 oamini din gvardie sa ca sã-i dvoreascã şi afarã de sînjac i-au dat şi doî tuiri şi l-au primit în ceata ienicerilor sau la ojac şi au poroncit de i-au pus pe cap şi şlisul acel împodobit cu pietri bune şi cu pene de struţ ce sã zice cuca pe care o poartã 72v//73r

---

(67) Domnu Cantimir aratã cã ca o vrednicie crãiascã a voevozilor moldoveni sã socoteşte muzica ajeneascã şi gvardie împãrãteascã şi cîteva alaiuri cu prîznuiri, cum şi teatlu care sã dã de cãtrã sultanul în dermanorile sale cãtrã domni însã şi cînd sînt hotãrîţi şi în ce mai mari vinovãţie. O putere crãiascã o aratã Cantimir cã sã cuprinde întru un despotism fãrã hotarã ce sã metaherisãşte în Moldova de cãtrã voevodul ei. Cãci el aşazã biruri şi sarcini dupã plãcere sa şi strîcã aşezãmînturile procatohilor sãi ce sã fac asupra supuşilor moldoveni, merg şi cu blãstem patriarhesc şi, fãrã nici o pricinã, poate sã scoatã din dregãtorie şi pe boerii cei mai mari şi mai de neam şi sã-i pedepsascã cu bãtae şi cu moarte şi cu globire averilor sale, necutezînd nimine sã sã împotrivascã urmãrilor lui sau sã sã drãmuiascã cu pîrã asupra lui, mãcar de au şi dreptate. Sã vede întru adevãr cã aceastã putere nu este cu dreptate, mãcar de o şi aratã domnu Cantimir şi vra sã o sprijineascã şi mãcar de sã şi gãsãşte o asãmine putere primejduitoare şi într-alte politii întocmite cu sistimã tirãniceascã, ce atîrnã numai asupra lãcomii turcilor, cãci, dacã le dau domnii bani, apoi însuş ei bucuroş îi apãrã împotriva boerilor, fiindcã însuş ei sînt obicinuiţi cu o aşé putere desfrînatã. Cum cã putere cé dreaptã a voevodului este îngrãditã sã cunoaşte dintru aceasta, cãci el la toate trebile cele de ocîrmuire este silit ca sã tragã şi pe sfetnicii cei dintîi şi boerii cei mari şi cã mitropolitul are putere ca sã-l pue supt blãstem şi fieştecare judecatã nedreaptã a lui sã o lepede, însã cei mai mulţi dommni cu sila îl îndepãrteazã de putere aceasta (vezi Scrisorile domnului Cantimir pentru Moldova unde prescrie dreptãrile politiceşti, tom 4, f. 1).

O prubã pentru tetlu moldovenesc ce sã dã din canţalarie turceascã

73r:

numai ficheamiei sau dregãtorii cei mai mari a inicerilor şi i-au dat şi un cal împãrãtesc, frumos îmbodobit.

Aceastã cinste mãcar cã deodatã au bucurat foarte pe Petru, dar la urmã l-au fãcut a sîmţî dintru dînsa cele mai rãle urmãri.

Creştinii cei de o lege cu dînsul din ţara turceascã l-au cinstit dupã aceasta ca pe un crai puternic şi au început a metaherisi la ungere diadohilor lui toate prãznuirile şi ţãrãmoniile acele care era obicinuite la încoronare împãraţilor Ţarigradului.

Iar pomenitul mai sus Tãutul, marele logf, au fãcut în Ţarigrad cu însuş a sa cheltuialã un palat şi o bisãricã care şi pîrã acum slujeşte voevozilor sau gospodarilor Moldovei de lãcuesc într-însul, cînd merg cu vreo treabã la Poartã sau cînd sã mazilesc din domnie şi cîştigã de la turci vieaţã şi slobozãnie.

Voevodul Petru dupã aceastã faptã au cîştigat încã mai multã îndrãznealã decît avé mai înainte, 73r//73v

---

în fermanurile cele de mazilie este asãmine, adecã cel mai cu evghenie dintre domnii care cred în Mesie şi cel mai ales dintre boerii norodului lui Hs. odineoarã voevodul al Moldovii, sfîrşitul tãu sã fie cu norocire şi leneviri la sãvîrşire poroncilor a împãrãteştii noastre mãriri, te-ai fãcut vinovat a tot feliul de pedeapsã şi de canonisire iproci (Scrisoare lui Cantimir pentru Moldova, Cap. 5: Pentru scoatere sau mazilire domnilor, f. 29).

73v:

au făcut pretenţie asupra Pocutii şi cu o năvală fără de veste au luoat-o în stăpînire (68) şi au bătut pe castalanii de Podolie care să împotrivisă lui.

Iar povăţuitoriul cel mai mare a oştilor leşeşti, graful Ioan Taonov, voevodul rosăilor, viind mai tîrziu întru întîmpinare lui Petru şi fiind şi mai slab decît dînsul, au făcut pălancă de cară la Obertin şi Petru, năvălind asupra aceştii pălănci sau meterez cu 22000 de români plini de bărbăţie şi de turci, au împuşcat asupra lui cu 48 de tunuri ce le luoat de la Fordinand, cu toată sîrguinţa cîtă s-au precepuit tunarii lui cei nedeprinş[i]. Şi graful Tornovschi, măcar că era unul din cei mai ispitiţi arhistratici de pe vreme sa, au pus nădejde sa numai în 7000 de călăreţ în zăoaţ [probabil în zale] ce avé cu sine şi, împărţindu-i în trii cete, i-au ţinut în pălanca cărălor, pînă cînd au văzut că s-au aprins de mînie din pricina pagubii ce le lucra tunurile duşmăneşti. Şi apoi, dînd drumul la o ceată asupra moldovenilor la 24 a lui augv anul 1531 şi văzînd că pe aceştie era aproape să-i biruiască moldovenii au deşchis tabără cărălor pe doî părţi şi au slobozit în aripile moldovenilor şi pe ceata a doî şi a trie şi apoi aceştie au hotărît războiul, pentru că moldovenii au apucat fuga şi leşii au luoat toate tunurile şi au luoat robi şi 200 de boeri. Iar Petru, străcurîndu-să, s-au închis în Cetate Hotinului 73v//74r

---

(68) Oraţie lui Cromer la moarte lui Sighismund, f. 456. Prescriere acestui război de Ioan Dantic, solul leşesc de la Brisel cuprinsă în Istorie leşască, tom 3, f. 12. Ioviei leocalul al 40le.

74r:

Şi încunjirîndu-l leşii au făcut capitulaţii, adecă s-au închinat. Şi împreună cu boerii săi au făcut craiului şi crăii leşeşti jurămîntul obicinuit de mai înainte. Şi această întîmplare l-au făcut a să linişti cîtăva vreme.

Însă dupe cîţiva ani, viind la dînsul din Ţarigrad Lodovic Grit, ispravnic craiului Ioan cu vro cîteva mii de ostaşi şi avînd scopos ca să răpască ţara stăpînului său pentru sine, au adus lui Petru un fărman de la sultanul prin care i să poroncé ca să-l ajute pe Grit, atît cu sfatul cît şi cu fapta. Pentru aceia Petru n-au putut ca să să stăpînească să nu-şi mai ispitească norocul încă odată în Ardeal cu război (69). Şi întrînd amîndoi în Ardeal, au cutezat Grit la anul 1534 şi au ucis pe Emeric Ţăbac, voevodul Ardealului, iar ardelenii, apucînd armele l-au încunjurat şi l-au strîmtorit în oraş Medieş. Şi Petru, părăsindu-l şi hotărînd ca să să dé în parte potrivnicilor lui Grit, au fugit la urmă Grit în tabăra moldovenilor şi rădicînd în mîna sa fărmînul sultanului, ce am zis mai sus, şi rugînd pe Petru ca să-l izbăvască după datorie ce ar fi avînd către sultanul, au rămas Petru neînduplecat şi, prinzînd pe Grit, l-au dat în mîna ardelenilor de l-au omorît cu ocară, căci era îngrijet numai pentru turci ca să-i scape fără strinciunări (70). 74r//74v

---

(69) Vezi tomul la 54le al Istorii aceştie f. 63 la Analurile lui Prai pentru ocîrmuire Ungarii, tomul al 5le.

(70) Copii şi averile lui Grit le-au luoatu-le Petru şi le-au dus cu sine în Moldova. Însă pe copii în grabă după aceia, i-au depărtat de lîngă sine. O fată a lui Grit pe urmă s-au măritat după Ştefan, carele au luoat domnie din mîna lui Petru.

74v:

Şi dupã aceia, scãpînd turcii iarãş în patrie lor, prin mijlocire lui, nu s-au arãtat mulţãmitori cãtrã dînsul, ce mai vîrtos l-au pîrît înainte vizirilui pentru necredinţa cu care s-au arãtat cãtrã Grit. Şi asãmine şi alţi mulţi turci corãbieri, dînd jalubã şi mai sîmţãtoare asupra lui Petru, învinovãţindu-l cã ar fi rãpus vieaţa prin mîna jlatului a vreo cîţiva din patrioţi şi rudeneile lor fãrã de nici o vinã sau şi numai cu vreo vinovãţie fãrã cuvînt, numai ca sã nu fie silit sã le dé iarãş înapoi împrumutele de bani ce cu sila luoasã de la dînşii, adãogînd cã ar fi avînd şi obicei de a-i dé la dînşii multe mãrfuri cu sila şi le plãteşte cu preţ mult mai eftin sau nici le dã nimicã, iar dupã acele i-ar fi asuprit şi cu vãmi grele.

Pe urmã s-au unit şi craiul Ioan cu aceşti duşmani ai lui Petru şi au fãcut şi el arãtare sultanului la anul 1535, cum cã Petru s-au fost unit cu craiul Frdinand împotriva lui şi împotriva Porţii şi au jãfuit pe supuşii sãi în pãmîntul sãcuilor şi au luoat multe cetãţi a sale în Ardeal şi au pus stãpînire într-însele (71).

Toate aceste au fost socotite la Poartã, însã aceastã datã n-au cutezat turcii ca sã ceii dare de samã de la Petru. Pentru aceia el la anul 1536 iarãş au rãdicat 74v//75r

---

(71) Craiul Fãrdinand au dat lui Petru la 17 zile a lui ghenari anul 1535. Hrisov de întãrire asupra cetãţilor celor clironomisite s-au luoat cu rãzboi, anume Balta, Ciceul, Balvaniosul şi Bistriţa (vezi Analurile lui Prai pentru ocîrmuire Ungarii, tom al 5le, f. 277).

75r:

capul asupra leşilor şi de iznoavă au prădat Pocutia.

Iar craiul Sighismund în anul următori 1537, cerînd de la boerii săi ca să-l ajute cu bani şi cu oaste să iasă împotriva lui Petru şi neprimindu-să de cătră boeri nici una din cererile lui, au părăsit a mai cere ajutori de la dînşii, ce au triimis la Pocutia întru întîmpinarea lui Petru numai oastea lui cé de casă şi stropşind-o Petru, au pustiit tot pămîntul Podolii.

Iar Sighismund, văzînd această pagubă au apucat alt drum mai sîmţători pentru Petru şi l-au pîrît la mai marele lui, la sultanul ca pe un tîlhari de drumuri. Şi, întîmplîndu-să că tocma întru aceeş vreme, de au căzut în gîlceavă oştile cele turceşti de tătari din cetate Chilia cu lăcuitorii moldoveni de la codru Tigheceului, pentru codrul acesta a Tigheceului care era supt stăpînire acelor lăcuitori şi să metaherisă şi de garnizonul din Chilie în trebuinţa cherestelii şi biruind moldovenii pe tătari, au ars Chilie.

Această întîmplare nu atîta de socotită au dat pricină sultanului de au trimes cu mare grabă asupra moldovenilor oaste care mai înainte cu atîta vreme era gătită pentru dînşii, iar craiului Sighismund i-au trimis răspuns la anul 1538 că însuş el îi va face îndestulată răsplătire despre Petru. Iar moldovenilor le-au dat amăgită înştiinţare că vra însuş să margă prin Moldova în Ţara leşasca să supue şi această crăie supt a sa stăpînire (72). Drept aceia Petru, înţălegînd scoposul cel adevărat a sultanului, ş-au trimis soţie 75r//75v

---

(72) Istorie lui Cantimir pentru Împărăţie osmanilor, f. 304, 283 şi înainte. Iovie Localul al 40le anul 1538 Istorie

75v:

copiii şi averile sale în catate sa Cicieul de la Ardeal şi au adunat 60000 de oamini ca sã sté cu dînşii împotriva sultanului. Însã boerii şi norodul sãu, avînd urã asupra lui încã mai dinainte pentru tirãnie lui şi, dupã aceasta, avînd încã mai multã fricã despre turci, l-au pãrãsit pre dînsul. Şi la urmã, întrînd sultanul în Moldova de abie au putut Petru sã sã siguripsascã pe sine cu fuga pe drumuri necunoscute, strãcurîndu-sã şi scãpînd în cetate Ciceul.

Însã cu toatã fuga sa nimicã nu s-au oprit pre sine sultanul a nu prãda Moldova cu cé mai mare cruzime şi la urmã au tãbãrît asupra Sucevii. Iarã boerii, rugîndu-sã ca sã sã milostivascã asupra lor şi sã-i cruţ[ã], le-au fãcut întîi mustrare cã prin ardere cetãţii Chilii pentru care pre tot neamul îl socoté vinovat, precum şi prin vãrsare de sînge acelor buni credincioşi (adecã a turcilor) s-ar fi fãcut însuş ei vinovaţi morţii, şi trebuie sã ia cele mai aspre pedepsã.

Însã la urmã totuşi i-au ertat şi, pentru rãsipa Chilii, ei au cerut visteriia pribagului Petru şi afarã de peşcheşurile sau darurile cele de mai înainte, a cerut sã-i dé 75v//76r

---

turceascã a lui Leon Clavie, f. 781, Turoţu, f. 51, Iştuanfi, f. 218. Domnul Cantimir povesteşte cu rãtãcire aceastã întîmplare, zicînd cã Petru ş-au lãsat scaunul de bunã-voe, pentru cã au fost mai bucuros sã-ş piarzã domnie, decît sã însãrcinezã ţara cu adãogire de bir. Şi, dupã aceia, s-ar fi strãmutat la Ardeal şi ş-au cumpãrat cetate Ciceul de au trãit într-însa ca un privat liniştit. Asãmine Cantimir şi în Perigrafie sa pentru Moldova f. 76 aratã tot întru acestãş chip şi pentru Petru Şchiopul care ş-au pãrãsit scaunul la anul 1580.

76r:
Şi un bir sau haraţ preste an de 12000 de galbini.

Amîndoî cererile aceste s-au primit de cãtrã boeri. Şi, dupã aceia, sultanul, mazilind pe Petru în ivalã, au poroncit de s-au ales în domnie pe Ştefan, fratele lui Petru (73) şi dîndu-i sangeacul şi cuca, i-au dat şi poroncã ca dupã fieştecare curs de 3 ani sã fie datori a merge la Ţarigrad ca sã sãrute pragul Înaltii Porţi.

Slugile ce le primisã de sultanul pentru rãdicare rãmãşiţii averii lui Petru, n-au luoat numai acé rãmãşiţã de avere a lui Petru, ce au luoat împreunã şi odoarãle şi banii din visterie ţãrii.

Sultanul, dupã ce au trecut Dunãre pe la Brãila, au lãsat podurile spre facere de iznoavã a cetãţii Chilia. El ar fi fost bucuros ca sã sã prefacã aceastã datã Moldova în ţinut sau paşalîc turcesc, însã, vãzînd cã încã nu ar fi vreme ca sã poatã sãvîrşi acest lucru, s-au mulţãmit numai
76r//76v

---

(73) Dupã adeverire lui Iştuanf, f. 221 şi dupã cuprindere istorii lui Leon Clavie pentru musulmani, f. 18, au fost Ştefan frate cu Petru Rarãş şi pã sãmne aşijdere fãcut peste cununie. Prenţãpul Cantimir îl numeşte odatã (în Istorie Moldovii, f. 10) cã au fost strenepot lui Alecsandru al 2le, iar altã datã în istorie sa pentru osmani, f. 305 îl aratã cã au fost ficior preste cununie a lui Bogdan al 3le. Însã cu adevãrat sã vede cã înştiinţare lui Iştuanf pentru Ştefan este adevãratã.

Petru, aruncînd un prepus asupra lui Ştefan, fratelui sãu, i-au fost dat pricinã de au fugit la Ţarigrad şi acolo l-au fost ţinut sultanul cîteva vreme supt ocrotire sa.

76v:

de au întrupat la stăpînire turcească jumătate pămîntul Moldovii dintre Mare şi dintre Prut.

Şi au rînduit asupra acestui loc un sîngeac (74). Şi la întoarcerea înapoi, înştiinţîndu-să sultanul cum că crai Ioan şi Fărdinand strînsăsă oaste şi o pusăsă în poticele munţilor Ardealului care răspunde în Moldova şi în Valahie, pentru ca vrînd sultanul să între şi în Ardeal, să-i tae drumul. Foarte cu mari mînie s-au tulburat sultanul asupra craiului Ioan. Însă Ioan îndată au dat altă prifacere urmării sale care iarăş au liniştit cugetul sultanului, căci el, întorcîndu-să cu oştile de la munte, au încunjurat pe Petru în cetate sa Ciceul şi au înştiinţat pre sultanul cum că oaste aceia n-au fost gătită pentru sultanul, ce pentru vrăjmaşul său Petru, pre carele acum îl şi ţine încungiurat ca să facă voe sultanului şi fără de poroncă hotărîtă.

Iar Petru, neputîndu-să apăra delungul, pentru că ostaşii lui era cei mai mulţi supuş de a craiului Ioan şi n-au vrut ca să rădice arme împotriva stăpînitoriului lor, s-au rugat craiului ca să-l erte de supărările ce i-au făcut şi i-au deschis cetate şi craiul nu numai că l-au întărit în stăpînire averii lui, ce l-au luat încă şi în apărare despre turci.

Între aceste, voevodul Ştefan, nevoindu-să cu toate chipurile ca să cîştige la mînă pe Petru, au înduplecat pe 76v//77r

---

(74) Istorie turcească a lui Leon Clavie, f. 781. Scaunul acestui nou sîngeac au fost un oraş mic, nu departe de Dunăre, în dreptul oraşului bulgăresc Isacce. Şi adecă au trebuit să fie Ismailul şi această raé de acum a cetăţii aceştie au trebuit să fie rămas în mîinile turcilor de sîngeacatul acesta.

77r:

Sultanul de au poroncit craiului Ioan ca sã trimatã pe Petru la Ţarigrad, legat şi în fiarã. Însã craiul au dat rãspuns la aceastã cerere cu sîmţie a sultanului cum cã fãgãduinţa ce au dat lui Petru îl îndatoreşte ca sã rãspundã pentru vieaţa lui şi pentru aceia nu poate ca sã-l dé pînã cînd nu va fi desãrvîrşit încredinţat cã mãrime de suflet a sultanului în loc de dreptate va metaherisi cu dînsul milostivire.

Iar Petru, deschizînd visteriile lui Grit şi scoţînd o pãreche de cercei de mãrgãritari care avé o mãrime peste rînduialã, i-au dat sultanei cei mai aleasã şi prin aceasta au cîştigat milostivire şi, mergînd la Ţarigrad, s-au aruncat înainte picioarelor sultanului şi cu cuvîntul cel ritoricesc ce avé s-au apãrat şi s-au îndreptat împotriva jalobelor craiului leşesc şi a vreo cîţiva boeri moldoveni. Drept aceia fu depãrtat numai la Pera, lîngã Ţarigrad şi sã da acolo toatã cinste care sã cuvine unui voevod stãpînitori.

Boerii şi nãrodul în Moldova, cãzînd în mare întristare atît pentru sarcini noî de bir, cît şi pentru pierdere a pãrţii aceii de ţarã dintre mare şi dintre Prut, începusã a-şi arãta în ivalã nemulţãmire lor asupra lui Ştefan.

Pentru aceia Ştefan, cugetînd ca sã-i sparie prin asprime şi tirãnie, au început a sã porni ca un turbat asupra celor nemulţãmiţi şi însuş cu mîna sa pre mulţi omorã cu vicleşug la masã, pre care avé vreun prepus (75). Iar la urmã, 77r//77v

---

(75) Dupã Scrisoare lui Graţian pentru Ioan Eraclid, f. 23 sã vede cã Ştefan, fãcînd amori cu o fatã de turc, au fost înduplecat de dînsa ca sã primeascã lege turceascã şi prin aceasta mai vîrtos s-ar fi îndemnat supuşii sãi de l-au omorît.

77v:

Sfãtuindu-sã şi unindu-sã cîţiva din boeri asupra lui, au rãscumpãrat sîngele prietinilor lor cu moarte lui. Şi dupã aceasta au început a striga norodul ca sã sã aleagã domnie iarãş pe Petru Vodã mazilitul. Însã sfetnicii cei 8 asupra cãrora atîrna alegerea, avînd dreptate a sã teme de rãsplãtire lui Petru, n-au cutezat sã facã alegere pentru dînsul, ce au chemat din Ţara leşascã pe un Alecsandru, fiu a lui Ilie pe care Ilie odinioarã îl luoa boerii leşeşti în apãrare şi cãrãe mai pe urmã dupã cerere lui Ştefan al 6le, i-au tãet capul. Şi viind acest Alecsandru din Ţara leşascã, l-au rãdicat în scaunul domnii.

Însã acest pas, socotindu-sã de cãtrã sultanul cu cu obrãznicie, n-au primit a-l îngãdui şi pentru aceia, boerii au trimes cu degrabã la craiul Fãrdinand şi la împãratul Carol şi s-au rugat ca sã-i ajute şi sã-i sprijineascã fãrã întîrziere şi au cunoscut pe Fãrdiand de mai mare stãpîn şi protector a lor. Însã acest monarhi nu au fost atunce în stare ca sã apere şi sã sprijineascã Moldova şi pe boeri.

Între aceste viind veste la Ţarigrad de ucidere lui Ştefan şi de rãscoala ce sã fãcusã în ţarã, cum şi de cercarea boerilor la împãratul Carol şi la craiul Fãrdinand, au adus pre sultanul întru atîta îngrijare, încît cu mare grabã au pus pre Petru iarãş domn la locul sãu, mãcar de şi cheltuisã el pînã atuncé mulţime de bani în zãdar ca sã cîştige domnie, au rãdicat sultanul şi sîngecatul şi au dat lui Petru toatã Moldova, osãbit de Chilie, Cetate Albã şi de Ismail şi l-au trimes în Moldova la scaunul sãu 77v//78r

78r:

cu cîtãva oaste turcească supt povãţuire inbro horului sau acolisului celui mari.

Această lucrare au agitat de iznoavã rãcoşire în norod şi boerii au urmat neomenie de au tãiat capul voevodului Alecsandru şi l-au trimis la Petru, pentru ca sã-l împace cu această faptã.

Şi Petru deodată au lãudat urmarea lor, însã, îndată după ce s-au aşezat cu temei în scaun, au vãrsat sîngele lor ca o apã, cãci el nu s-au odihnit pînã cînd n-au împlut odãile curţii şi uliţele oraşului de trupuri zdrumicate şi pînă cînd n-au rãdicat vieaţa la tot acela ce avé ipolipsis sau socotinţã la norod sau pentru neam sau pentru avere sau şi pentru orice alt dar ce ar fi avut asupra sa.

Iar alte persoane de naştere mai proaste pre care le socotiea el a fi primejduitoare pentru dînsul le-au ceocîrtit sau le-au scos ochii şi, pentru ca sã-şi aducă aminte norodul de apurure de strãşnicie lui, purta pre lîngã sine totdeauna de aceşti oamini batjocoriţi şi-i hrãnié în curte sa.

El, îndatã după ce au vinit şi s-au aşezat iarãş la Suceavã, au curmat vrajba sa cu craiul leşesc la anul 1539 şi au înnoit iarãş alianţa cé veche (76). Şi, după aceia, din poronca sultanului (77), încã între acestaş an au mers spre ajutori 78r//78v

---

(76) Diploma din 2 zile a lui fevari anu 1539 la Diplomurile lui Doghel pentru Polonie, f. 613.

(77) Epistolile turceşti, alcãtuire lui Revzner, carte 9, f. 13.

78v:

Craiului Ioan împotriva lui Ştefan Mailat şi a lui Emerih Balaşa şi la anul 1541, la încunjurare cetăţii Făgăraşului, au prins cu vicleşug pre Ştefan Mailat şi l-au dat în mînă turcilor.

Iar la urmă, sfătuindu-să cîţiva din boeri asupra lui, l-au omorît (78). Şi în diadohie au urmat fiul său, Ilie sau Ilieş şi acesta s-au arătat mai blînd şi mai măsurat în putere sa ce fără hotar.

Dar şi acesta cred că din poronca sultanului, intovărăşindu-să cu turcii, au făcut o năvală foarte cu duşmănie în ţara săcuilor şi au prădat, primejduind pre mulţi săcui, luîndu-i turcii robi. Si la anul 1552 cu multă dobîndă, s-au întors înapoi însă pînă a nu apuca a trece hotarul munţilor, ajungîndu-i ostaşii cei de ţară a Ardealului, măcar că era mai slabi decît dînsul, i-au răpit prăzile (79) şi le-au întors înapoi.

După aceia, măcar că nu eşisă bună această apucare a lui, dar n-au trecut multă vreme şi au năvălit în Ţara leşască, au luat Broslavu şi au tăet pri toţi ostaşii cîţi au găsit într-însul. La aceste războaie atîta să obicinuisă el cu turcii, încît au lepădat şi lege creştinească şi au primit pre cé turcească 78v//79r

---

(78) Iştuanf, f. 222. După Catalogul lui Prai, au domnit Ilie pînă la anul 1546 şi făciorul său cel mai mare pînă la anul 1554 şi Ştefan, al 2le făcior al lui Ilie pînă la anul 1558, însă anii aceştie nu sînt bine arătaţi.

(79) Tuan în scrisoarea sa dă războiul acest din anul 1552 lui Ştefan, însă Iştuanf îl dă lui Ilie şi acesta este mai vrednic de crezare. Pentru năvălire în ţara săcuilor arată Inscripţiile Braşovului în carte lui Şvadner, f. 888 că s-au făcut la anul 1550, tocma în anul în care Raifdorf, f. 808 în Horografia sa laudă pe Ilie că au fost înţălept şi cuminte prietin al ardelenilor.

79r:
tãindu-sã şi împrejur.

Drept aceia boerii şi norodul, îndatã dupã ce s-au înştiinţat de aceastã faptã a lui, l-au silit de au fãcut loc la domnie lui Ştefan, fratelui sãu celui mai tînãr, însã acesta îndatã s-au arãtat sãlbatec şi tiran, golind politia sa încã în anul cel dintîi, cãci mulţãme de cete de moldoveni şi din stãrile cele mai alese şi din cele mai de jos care îş iubie veaţa, ş-au pãrãsit patrea şi au pribegit în Ţara leşascã şi în Ardeal de groaza şi tirãnie lui.

Şi între aceia care au pribegit în ţara leşascã s-au aflat şi un Petru Lãpuşneanul vel stolnic care avé de aproape preterşug cu Neculai Sinavsche, voevodul de Belgru şi al doile hatman sau arhistratig leşesc şi cu Castaldo, ghenãral cãpitan în Ardeal a lui Fãrdinand.

Drept aceia aceştie amîndoi s-au unit ca sã izgoneascã pre voevodul Ştefan şi sã pui în locul lui la scaunul domnii pe Petru Lãpuşneanu. Şi Sinavsche au îndemnat pre craiul sãu de au numit pe Petru voevod de Moldova la 6 zile a lui sãpv anul 1552 cu primire hatmanului celui mare, apostelnicului celui mare şi a starostelor de Soroca, cum şi a altor 60 de boeri din toate stãrile, puindu-i numele Alecsandru (80).

Însã dupã ce au dat Sinavsche craiului testamentul prin care sã îndatoré noul voevod Alecsandru atît pre sine cît şi ţara sa 79r//79v

---

(80) Deploma la Doghel, f. 619 în care este titlu lui Petru pentru Alecsandru, palatin Ţãrii Moldovii şi a Valahii şi crãii leşeşti lui Sighismund, electu şi conţãtust Valahie care sã vede în titlu acesta cã este Moldova de Jos.

79v:

şi pe diadohii săi a fi supus coronii leşeşti şi a avé în gătire totdeauna 7000 de oamini ostaş cu leafă spre slujba coronii şi cînd va fi mai mare trebuinţă, atuncé să slujască şi cu toată oastea ţării sale, n-au vrut craiul să primască un aşé lucru, purtînd frică că nu va puté sta împotriva armelor turceşti, dacă vor rădica turcii război asupra lui Petru hainlăcul sau necredinţa supuşilor lor moldovenilor.

Dar, cu toate acestea, Sinavsche au tras oştile ce îi era încredinţate lui şi le-au adunat la hotarul Moldovii, luînd cu sine în tabăra sa şi pre Alecsandru şi pe părtezanii lui. Şi vicleanul Castaldo, ştiind că doi boieri era cel mai ales reazim a voevodului Ştefan a cărora credinţă nu să puté întoarce de cătră Ştefan, au scris cărţi cătră dînşii cu înştiinţare pentru curgerea punerii la cale spre surpare lui Ştefan şi le-au trimes cătră dînşii cu un chip ca să cadă cărţile în mîna voevodului Ştefan.

Drept aceia Ştefan, după ce i-au căzut în mînă scrisorile aceste, îndată au hotărît moarte acestor doi boeri, nevrînd a să îndupleca să le dé crezare cum că nu sînt şi ei întru sfat cu duşmanii lui.

Şi pentru aceia ei ascunzîndu-să, i-au oprit Ştefan ca să nu să mai arate în ţară şi le-au luoat toată avere. Iar ei fu siliţ pentru izbăvire lor, de s-au sfătuit ca să-l ucidă şi prietinii lor, găsind prilej spre această faptă, au omorît pre Ştefan în cortul său, în mijlocul a doî mii de turci şi tătari ostaş a lui cu leafă pre care de a pururea îi avé Ştefan pre lîngă sine de strajă 79v//80r

80r:

ca o gvardie. Şi ucigaşii, ştiind cã Sinavschi sã aflã stînd aproape, au fugit în oaste lui pentru ca sã scape de rãsplãtire sultanului.

Iarã muma lui Ştefan îndemna pre cielalţi boeri puţini ce mai rãmãsãsã credincioş ca sã aleagã voevod pre Jolde, ginerele ei. Însã parte cé mai mare ce era pribegã s-au închinat lui Petru care sã zicea acum Alecsandru, fiind adus în Moldova de oaste leşascã a lui Sinavschi. Şi dupã doî zile, prinzînd pe Jolde la Şipote, l-au fãcut netrebnic de de domnie, bortindu-i nãrile dupã legile moldoveneşti.

Alecsandru al 4le.

Vicleşugurile lui Iacob despot. Iacob voevodul despot

Cu moartea lui Ştefan sã stînsãsã şi neamul cel preste cununie a stãpînitorilor Moldovii care sã zicea neamul lui Bogdan sau sãmînţiia lui Dragoş. Însã Alecsandru, cãsãtorindu-sã cu Rucsandra, sora lui Ştefan şi a lui Ilie, s-au alãturat şi el cãtrã acel neam şi aşa era socotit şi el un Dragoşesc. (81) 80r//80v

---

(81) Prai, f. 140. Pebru [sic! pentru] Rucsandra au mãrturisit pre urmã şi Ioan Despot cã este prinţãpeasã de Thrachia şi cã prin aceia sã rudişte cu dînsul. Aceastã Rucsandra au fost de aproape rudenie şi cu Ioan Visiliovici, ţariul Rosiei.

80v:

Şi sultanul, necutezînd încã ca sã calce vreo alegere fãcutã a boerilor, i-au dat lui Alecsandru sãmnele domniei şi fãrman de întãrire. Însã i-au şi poroncit cu atîta tãrie ca sã gonească oştile lui Fãrdinand di prin cetãţile Ardealului, încît încã în toamna cé dintîi a domnii lui, anu 1552, au întrat cu oaste în Ţara Bîrsii şi au încungiurat cetatea Tartlu sau Parmaru (82), însã ardelenii l-au bãtut şi l-au gonit înapoi.

Şi în al doile an iarãş ş-au adunat oastea la hotarãle Ardealului, însã această datã au rãmas de n-au intrat în Ardeal pentru cã oastea turcească ce era sã vie ca sã ia Ardealul sã-l deie vãduvii craiului Ioan şi fiului ei, n-au vinit.

Împotriva lui s-au rãdicat voevod un oareşcare Aron, fiind ajutat de cîţiva boeri şi de Castaldo, însã Aron au rãmas biruit de Alecsandru şi fugind au nãzuit la craiul Fãrdinand şi acesta i-au fãcut o leafã pre an ca sã aibã de cheltuialã în cele trebuincioase (83). Apoi, nu dupã multã vreme, au cîştigat Alecsandru alt protivnic mai primejduitori, cãruia însuş el i-au decshis drumul la domnie, adecã pre un Iacob amãgitori şi bîrfitori, grec de neamul sãu care era fãcior unui corãbier prost sau matroz şi era nãscut în ostrovul Samos sau precum zic alţii în Crit şi avé o agerime de minte preste rînduialã, încît orice învãţa şi orice întîmplare îl întîmpina puté sã o întoarcã şi sã o prifacã (84) 80v//81r

---

(82) Sigler, f. 73, Analurile lui Prai pentru Ungarie, parte al 5le, f. 493.

(83) Diploma din anul 1557, Scrisorile lui Prai, f. 152.

(84) Iştuanf, f. 401 şi înainte. Pentru istoria lui sã zice cã este alcãtuire supt titlu

81r:

Acesta în anii cé dintîi a tinereţilor sale au învãţat limba latinească, elinească, franţuzască şi işpaniolească şi au fost scriitori sau gramatic la biblioteca a Vaticanului în Roma. Şi întru această slujbă a lui au avut prilej de au citit multe cãrţi, din care unele i-au pricinuit bunã cunoştinţã pentru lume, iar altele, prin povestire de lucruri întîmplate, i-au înãscut o hotãrîtoare rîvnã ca sã sã facã şi el nemuritor prin lucrãri şi apucãri îndrãzneţã.

Mai tîrziu, dupã aceia au învãţat şi mathematica sau mai vîrtos astrologiia (cetire stelelor) şi ş-au 81r//81v

---

Mai cunoscutã este istorie lui în altã carte supt titlu a lui Antonie Marie Graţiani pentru despotul Ioan Heraclind, prenţãpul Valahii, şi pentru Iacob dascalul, fratele lui Ioan, tipãritã în Varsovia anu 1759 de pe scrisoare de mînã a bibliotecii Zaluşcicului care sã aflã în istorie sfetnicului Mizler din Colof în scriere pentru Polonia şi pentru marele ducat al Litvii.

Graţiani pe vreme lui Heraclind, au fost sicritari al cardinalului legat al Papii din Polonia, însã cîteva pricini a lui Despot le-au aflat mai cu greşalã decît a Iştuanf. Iacob, a cãruie istorie este în cel dintîi lucru al lui Graţiani, au avut un cap asãmine de norocit şi apucãtori de orice treabã ca şi fratele sãu, cãci el au fost multã vreme la Nicosiia în Chipru dascãl foarte iscusit şi doftor şi cuvîntãreţ în amvon, pînã cînd, prin strãdania şi prin iscusinţa sa, prin neiubirea de sine şi prin fãţãrnicie evlavicoasã, au cîştigat inimile tuturor lãcuitorilor din Chipru şi a celor aleş şi a celor mai proşti, agonisîndu-şi între dînşii atîta ipolipsis şi socotinţã, încît, prin ajutoriul lor dupã scoposul lui întru adevãr ar fi gonit pre vineţieni şi s-ar fi rãdicat crai în Chipru, dacã din prostie solului sãu la Poartã, nu s-ar fi vãdit pre devreme scoposul lui.

81v:

închipuit prin mijlocirea acestui meşteşug, o prorocire care era mãsuratã dupã rîvna şi pofta lor şi îi îngãduia o putere mare. Şi dupã aceia ş-au atîrnat toate cugetele sale asupra împlinirii aceştii poronci. Au pãrãsit Roma şi au mers la Işpania la rãzidenţia împãratului Carol poate ca sã-ş caute norocul cel tãinuit la rãzboaiele acestui împãrat.

Acolo au aflat pre un oareşcare grec bogat, anume Iacob Heraclid care credea cã are clironomisitã pretenţie de a stãpîni ostrovul Paros şi Samos şi la anul 1534 vinisã în Ţãrãle de Jos (sau Niderlanda) cu işpaniolii cei izgoniţ din Coron de la Morea.

Şi acest grec, luîndu-l pre dînsul pe lîngã sine în chip de slujbã pentru tovãrãşie, atîta s-au deprins şi s-au obicinuit cu dînsul pentru credinţa lui şi rîvna ce avé la slujbã şi pentru ştiinţa şi învãţãtura lui, încît îi descopere lui toate tainele sale şi niciodinioarã nimicã nu fãcé fãrã de sfatul lui.

Iar el, dupã ce au murit stãpînul sãu, s-au sfãtuit cu cielalţi slugi de l-au arãtat cã este nepot de frate lui Despot şi i-au lãsat lui şi toate scrisorile stãpînului sãu, iarã el pre toate celelalte rãmãşiţuri şi avere a stãpînului sãu le-au împãrţit între cielalţ slugi, spre rãsplãtire pentru acé purtare cu care s-au arãtat ei cãtrã dînsul şi pentru ca sã-i îndatoreascã sã tacã şi sã fie lucru tãinuit şi de acolo înainte.

Şi dupã aceasta au întrat în slujbã în oastea împãratului Carol cu numele de Iacob Basilid, despot de Samos şi marchez de Paros şi ş-au agonisit mari slavã la toţi cei 81v//82r

82r:

de pe vreme lui întîieş datã cu sabiia, iar apoi prin perigrafia faptelor sale (85). Şi pentru aceia, dupã ce au lãsat Carol stãpînire Işpanii asupra fiului sãu şi au luoat voe şi cu scrisoare împãrãtească la mînã de întãriturã şi adeverinţã cã sã trage din neamul cel vechi al despoţilor de Samos, s-au cãlãtorit sprea miazã-noapte şi s-au oprit cîtãva vreme în Libec şi dupã aceia în Roştoc, unde sã zice cã au dãscãlit cîtva vreme în mathematicã (86). De acolo s-au dus şi au aşezut pre lîngã craiul de Dania şi apoi pre lîngã cel de Şveţia şi pre urmã pe lîngã ducul de Prusiia şi de la toţ aceştie au fost bine dãruit. Şi acest de pre urmã l-au recomanderisit lui Necoli Raţivic, ducul de Vilna şi acesta l-au recomandarisit craiului sãu, Sighismund Avg. pre lîngã ducul de la Vilna au fãcut cunoştinţã cu dascãli de învãţãtura credinţii calvineşti şi a unitarilor sau a arienilor şi s-au plecat şi el la porturile lor.

Au avut întîlnire şi vorbã şi cu mulţi pribegi moldoveni care l-au înştiinţat pentru tirãnie voevodului lor şi pentru ura supuşilor sãi ce avé asupra lui şi 82r//82v

---

(85) O alcãtuiri a lui din anul 1555 supt Petru [spaţiu mare lãsat gol] sã gãsãşte în scrisorile lui Şardei pentru ghermani, tom 2, f. 1803. În anul 1556 l-au fãcut împãratul Carol comis platin, precum sã vede în titlu pre care l-au luoat el în anul acela. Vezi pre Cruzie în Turcogrechia, carte al 3le, f. 247.

(86) Istorie lui Lasiţie pentru Polonia, cap 3, f. 68. Tuan carte 33.

82v:

Şi pentru duhul cel rãscolnic al moldovenilor.

Această sistimã lunecoasã a politiei moldoveneşti i-au înnãscut lui hotãrîre ca sã-ş ispitească în Moldova mãrire acé de mult aşteptatã şi nãdãjduitã.

Drept aceia au adunat toate scrisorile politii leşeşti şi alte scrisori din care au putut de au învãţat a cunoaşte haractirul [probabil caracterul] şi întîmplãrile norodului moldovenesc şi au fãcut o carte pentru spiţa neamului sãu, întru care neam au adus şi pe Rucsandra, doamna lui Alecsandru voevodului de atuncé al Moldovii (87).

Cu această scarã pentru spiţa neamului sãu şi cu alte scrisori de recomandaţie de la voevodul de Vilna şi de la craiul leşesc, s-au cãlãtorit din Poloniia cã merge în ţara greascã şi trecînd prin Moldova s-au abãtut pre la Doamna Rucsandra, iar Alecsandru, bucurîndu-sã au avut norocire a cunoaşte pre un om aşé iscusit şi bine închipuit, rudenie de aproape cu soţie sa, l-au oprit la sine.

Drept aceia despot, cu toate chipurile, au cãutat de ş-au agonisit adîncã socotinţã şi ipolipsis la Alexandru, însã asãmine s-au cucerit şi pe lîngã boeri, au învãţat prin tainã limba molodveneascã şi cu multã luare aminte au descoperit la cîţiva din cei mai aleş ai norodului, cum cã ar fi şi el o ramurã din neamul Dragoşesc care şi fãrã dovadã au crezut-o aceşti oamini lesne credincioşi.

Voivodul Alecsandru, de ce merge sã fie cé mai tiran şi mai lacom, şi nu numai singuri pre oamini asupra cãrora arunca 82v//83r

---

(87) Această scarã pentru spiţa neamului sãu au dat-o însuş în stambã la Braşov (Iştuanf, f. 404).

83r:

vreun prepus, ce şi pe toţi oaminii acelora şi rudeniile lor îi pedepsã cu moarte şi le luoa averile sau le tãe nasul, urechile, buzile şi mîinile şi le scoté ochii şi apoi aceşti ciocãrtiţ din poronca lui cu miile trebuia sã umble prin ţarã şi sã caliceascã.

Dintru aceste tirãnii au cîştigat despot prilej de au sãmãnat rãscoalii cãtrã alţii, arãtîndu-sã cu milã şi pãrere de rãu, iar pre alţii trezvindu-i ca sã-ş agite însuş şi aţîţîndu-i spre rãsplãtire.

Însã vicleşugul sãu, fiind vãdit, au fost silit apoi de au scãpat cu grabnicã fugã de oaminii care îi pusãsã Alecsandru sã-l otrãvascã şi, dupã ce au scãpat, au nãzuit la Braşov. Însã Alecsandru, trimiţînd la Ioan Sighismund, voevodul de Ardeal, au cerut ca sã îl trimatã şi acesta, umblînd ca sã-l prindã, au fugit de acolo şi au nãzuit la Macsimilian craiul şi palatin al Ungariei şi l-au rugat ca sã-i dé cîteva steaguri de ostaş ispitiţ ca sã ia şi sã supui Moldova cu dînşii.

Dupã aceia, în rezidenţie acestui monarh au primit el doî scrisori iscãlite de boerii, cei mai aleş dintru cari în cé dinţii scrisoare ii fãgãduiia boerii cã, îndatã ce sã va ivi cu oaste la dînşi, sã vor uni şi ei cu dînsul şi-l vor ajuta iarã. Întru cé de-al doilé scrisoare îl înştiinţa tãinuitã poroncã a lui Alecsandru Vodã, cum cã pe Alecsandru l-ar fi surpat din scaun şi numai înfãţãşare lui ar fi de trebuinţã ca sã-l rãdice în locul lui Alecsandru. Şi aceasta au fãcut-o voevodul Alecsandru pentru cã credé cã boerii vor sãvîrşi poronca lui cu credinţã şi apoi Despot va fi aşé de nebun ca sã vie înapoi în Moldova şi sã sã dei însuş 83r//83v

83v:
însuş prins.

Macsãmilian au vãzut dintru aceste scrisori cum cã apucare lui Despot dã a nãdãjdui o norocitã urmare, însã cu toate aceste nu s-au înduplecat la cererea lui.

Iar dupã aceia au mers la dînsul Albreht Laşchi, voevodul din Sãraţi, un om foarte bogat, cheltuitori şi asãmine neastîmpãrat ca şi Despot şi era supus şi dregãtori atît crãii leşeşti, cît şi aceii ungureşti. Şi au dat lui despot 10000 de galbini ca sã nãmascã ostaş cu dînşii. Deci despot, primind cu mare rîvnã banii aceştie, în grabã au adunat un mare numãr de ostaş leşi şi unguri şi i-au adus din Podolia în Moldova supt povãţuire lui şi a lui Laschi. Însã voevodul leşesc din Rusie Roşie, cu mult mai multã oaste decît a lui, i-au dat un rãzboi şi împrãştiindu-i oaste, i-au luoat şi tunurile.

Iar Despot, fugind la moşiia lui Laschi, anume Jãbãu ce-i era clironomisitã grãfii, au cîştigat audienţã sau slobodã întrare la Franţ Zai ce era palatin a lui Ferdinant în Ungarie de sus. Şi acesta i-au scos de la împãratul Fãrdinant 6000 de galbini şi voia ca sã facã ostaş, cum şi pe un arhistratig iscusit, anume Anton Sãchili. Şi dupã aceia, au adunat despot iarãş 1600 de oamini, între cari era şi 200 de oamini de gvardie cé neagrã ungureascã ce era atuncé aşa vestitã, iarã Laschi au adunat 2500 oamini. Şi pentru cã sã amãgeascã Alecsandru sã întîrzie cu strîngere oştii sale cei moldoveneşti cari era atuncé de 40000 de cãlãreţi, s-au vestit despot
83v//84r

84r:

La Chezmarc cum cã au murit, trimiţînd la bisãrica de acolo o raclã deşartã cu mare pombã cu chip cã ar fi trupul lui acolo în raclã ca sã-l îngroape. Iarã oştile pe care le fãcusã, le-au tras cu bunã chibzuialã şi luare aminte la hotarul Moldovii despre Ardeal şi fãrã de veste au întrat prin Pocutie în Moldova.

Iar craiul leşesc, înţãlegînd de vicleşugul lui despot şi cum cã el trãeşte, au dat de ştire voevodului Alecsandru şi au pus şi el de au tãet pãdurea în doî locuri, în drumul pe care i sã pãré cã vor apuca oştile lui despot. Drept aceia, voevodul Alecsandru, cu puţin mai înainte de sosirea lui despot în Moldova, au apucat de au adunat 25000 de oamini şi au eşit împotriva duşmanilor sãi.

Iarã Despot, strãbãtînd prin lesãle leşilor ce fãcusã în pãdure, au alergat spre Suceavã, care oraş încã tot era scaunul Moldovii, şi la 18 zile ale lui noemvr anu 1561 au nãvãlit asupra oştii moldoveneşti la Verbiia care este 7 ceasuri depãrtatã de Suceava. Alecsandru avé numai un pod peste Sireti care rãspundé în tabãra sa şi atîta de bine îl grijisã cu tunuri, încît s-au deznãdãjduit despot cã nu va fi cu putinţã ca sã sã poatã apropié sã dé rãzboi şi hotãrîsã ca sã sã întoarcã înapoi (88). Însã arhistratigul sãu, Anton Seculi, au deschis podul cu un vicleşug, cãci s-au fãcut cã ar fi gãsit alt vad sau trecãtoare 84r//84v

---

(88) Analurile turceşti a lui Leon Clavie, f. 58, Sigler, f. 84, Iştuanfi, f. 405. Un cuvînt ce au fãcut Laschi cãtrã ostaşii sãi mai înainte de rãzboi sã gãsãşte în scrisorile lui Bomfinii anul 1568, f. 921.

84v:

prin Sãreti cu mult mai prin sus de pod şi au dat prin această o pricinã tunarilor moldoveneşti de ş-au rãdicat tunurile de la pod şi le-au dus acolo la acel vad. Şi, dupã aceia, deodatã, fãrã de veste, au apucat podul şi au nãvãlit asupra oştii lui Alecsandru care cu multã vetejie au fãcut împotriviri, însã atot Secheli, apucînd mai înainte de luasã tunurile moldovenilor şi îndreptîndu-le asupra lor, i-au împrãştiet şi i-au gonit în fugã, cãutîndu-ş fieştecari scãpare sa prin livezi şi prin copaci.

Şi aşé au ucis biruitorii pe 3000 de moldoveni şi pe 2000 de ieniceri şi au scos pre toţi cei fugiţi di prin borte, însã pre cîţi moldoveni i-au prins vii, pre toţi i-au slobozit fãrã sã le facã vreo vãtãmare. Iarã Alecsandru s-au tras la Eşi şi dupã aceia la Huş şi au adunat mulţime de fugari şi au cîştigat şi cîtãva oasti, ajutor di prin cetãţile turceşti ce era pe aproapi şi au chemat întru ajutori şi pe hanul tãtarãlor şi pe voevodul din Valahie.

Însã Despot, nãvãlind asupra lor şi acolo mai înainte de a-i puté veni spre ajutori valahii şi tãtarãii, au fugit Alecsandru şi de acolo al Chilie şi apoi la Ţarigrad. Iarã despot, trimiţînd la Ţarigrad o sumã de bani, pentru ca sã rãpue vieaţa lui Alecsandru, n-au putut sã prohirisascã acé datã, pentru cã Alexandru, ca sã cîştige bun razim şi apãrare la rãţealurile Porţii, au metaherisit toate averile sale pe care mai înainte de venire lui despot 84v//85r

85r:

cu oştile în Moldova le trimisăsă la Ţarigrad, împreună cu doamna sa. Şi au mai înspăimîntat pe turci şi cu o iscodită arătare, cum că despot ar fi întrat cu oaste neamţască în Bulgarie şi după o corăspundenţie tăinuită ce ar fi avînd cu grecii, supuşii turceşti, ar fi avînd gînd să răpască Ţarigradul din mîna turcilor. Drept aceia sultanul îndată au trimes asupra Moldovii pe un Begler Bei cu bună oasti ca să gonească pe despot din Moldova sau să-l zahăiască cîtăva vreme. Însă între aceste, sosind la Ţarigrad soli trimiş de despot şi de boeri şi aducînd pătrunzătoare jabule asupra voevodului Alecsandru şi dînd buni daruri pe la răţealurile Porţii, s-au rugat sultanului ca să întărească pe despot în domnii, mai adăogînd hăraţiul încă cu 10000 de galbini, care fiind foarte bini primiţi de sultanul, fără mare osteneală, au cîştigat acei soli atît cerere lor pentru întărire lui despot, cît şi chemare înapoi a lui Begler Bei.

Şi aşé Despot, după aceia, s-au încoronat ca un crai în zioa de Bobotează în Bisărica Mitropolii de la Suceavă şi au priimit numele Ioan (89). Şi după aceia, plătind foarte bine lefele ostaşilor leşăşti, ungureşti şi nemţăşti, i-au slobozit pe toţi afară ca de vreo 900 de ardeleni ce au oprit pe lîngă sine ca o gvardie ca să-i fie de strajă. 85r//85v

---

(89) Pînă atuncé nu să văzusă în Moldova vreo altă pildă de încoronare

85v:

Iar lui Laschii, dîndu-i împrumutul, i-au dat şi dregãtorie de ispravnic asupra cetãţii Hotinului şi cu craiul leşesc au înnoit legãtura de ajutori şi de preteşug şi au fãcut închinãciuni împãratului Carol (90). 85v//86r

---

Şi despot n-au urmat aceasta fãrã de a nu avé scopos, cãci el prin aceasta au vrut sã sã arate ca un monarh de sine stãtãtori în ochii celorlalţi prinţãpi de Evropa. El au fãcut doî osãbite coroni şi pe una o pãstra pentru vreo altã politie ce nãdãjduia cã-ş va supune, cãci scoposul lui ce avé ca sã stãpãneascã mai multe ţãri, îl vede însuş acest tetlu al sãu.

[spaţiu mare lãsat liber]

Într-o scrisoare ce au scris el cãtrã ritorul bisãricii patrierşeşti la anul 1562 s-au numit pe sine crai al Moldaviei (Vasilevsc Moldaviasc) (Vezi pre Martin Cruzie în carte sa turco-greţia, cartea al 3le, f. 247).

(90) Analurile lui Prai pentru crãiia Ungarii, partea al 5le, f. 535.

86r:

Sistima Moldovii. Ştefan al 10le. Tomşa

Despot, avînd cunoştinţã foarte cu amãruntul de tãrie şi slãbãciune cé adevãratã a politiei sale şi ştiind pré bine ce trebuia spre o sãstimã desãvîrşit[ã], au hotãrît ca sã-ş cheltuiascã toatã putere sa ca sã rãdice Moldova într-o stãpînire puternicã şi înfloritã, cãci el au aflat-o numai ca un pãmînt cari avé asupra sa numai musaferi, iar nu lãcuitori. Cãci pre de o parte, nãvãlind într-însa şi tãtarãi şi leşi şi turci, iar pre de altã parte stãpînitoriul cel nemãrginit al ţãrii, apucînd şi rãpind toate cîte dupã pãrere socoté cã i sã cuvine, pentru aceia, lãcuitorii îş[i] fãcé casãle numai pentru cîte o jumãtate de veac de om şi le fãcé cu lut şi cu pae pentru ca sã nu-i sarãceascã ardere lor şi-ş îngropa banii în pãmînt şi-i cheltué cu cel mai zburdatic şi mai desfrînat chip şi nu lucra, nici ara mai mult pãmînt fãrã decît numai cît le era trebuinţa pentru grîu şi hrana de preste an şi totdeauna sta gata de drum ca sã poatã fugi 86r//86v

86v:

în codri cu fimeile, copiii şi cu dobitoacele lor, nici odinioarã nu sã îngrijã pentru vremi viitoare, nu bãga în samã nici prieteşug, nici iu bire de patrii şi din pricina lãcomiei rãpé şi ucidé de multe ori numai pentru cã aşa voia şi pentru sãlbãticie. Şi la pedepsire cé cu tirãnie şi cu cruzime acelor vinovaţ, sau a megieşilor lor celor nenorociţi, nu-ş închipué alte ideii sau gînduri, decît numai cã este bine cã nu i-au întîmpinat soarta şi pre dînşii.

Preuţii lor era fãrã ştiinţã şi, încît pentru învãţãtura legii nu era deosãbiţi de norodul cel prost, pentru aceia moldovenii ceia care nu eşisã necãiere afarã din patrie lor, nimic nu ştié mai mult de Dmnezãu şi pentru cinstire lui, decît numai cã oareşcare zile de sãrbãtori trebuia sã le prãznuiascã cu hotãrîte ţãrãmonii şi cum cã cinstiré unii icoane zugrafite, însã nu cioplite, puté sã le agonisascã mîntuire şi blagoslovenii şi cum cã numele Mîntuitorilui şi sãmnul crucii şi oareşcare ştiute rugãciuni le va agonisi dupã moarte atît lor cît şi celorlaţi creştini de lege veche greceascã un lãcaş pe cari nu-l vor puté dobîndi nici turcii nici tãtarei, dar nici alţi creştini armeni şi papistaşi.

Cari numai sîngur lãcaşul acesta era care mustra cunoştinţa lor şi cînd îi adeveré vreun preut sau cãlugãr, cum cã ar fi în primejdie ca sã-ş piiarzã lãcaşul acesta, atuncea moldovanul îndatã sã tulbura şi nu sã odihné pînã cînd nu-l încredinţa preutul cã s-ar fi rãdicat acé primejdie de asupra lui. 86v//87r

87r:
Datoriile iubirii de aproape lui şi a dreptăţii, a milostivirii, a curăţănii sau a făciorii numai cu numele era cunoscute moldovenilor şi la cei mai mulţi şi din preuţii lor. Pentru aceia nici jiudecătorii nu avé mustrare de cuget la hotărîre cu strîmbătate şi cu făţărie a judecăţelor.

Dar nici pîrîtorii, nici cei pîrîţi nu socoté a fi vătămare de suflet ca să facă ori cîte jiurămînturi strîmbe pentru ca să li să întărească fără dreptate stăpînire asupra moşiilor şi a averilor nedrepte (91).

Însoţire lor cé deasă cu cei din lege lui Muhamed le pricinuisă şi deprindere de multe fimei şi pentru aceia îş înrădăcinasă un obicei de îş lepăda fimeile şi le silé ca să primască însuş eli a să despărţi de dînşii, plătindu-le o a patra parte de averi în bani, măcar deşi nu îngădueşti bisărica grecească despărţire căsătorii mai mult decît alte bisărici. Răsplătire, vicleşugul şi tirănie să socoté de dînşii ca o faptă iroicească şi de oaminii cu bărbăţie ce nu puté să fie oprită sau strîmtorită nici cu un jurămînt şi de a purure era plecaţi ca să stîrnească răscoale şi să varsă sîngile mai marilor săi pentru ca să cîştige vremi cu prilej ca să ucidă şi să jăcuiască sau pentru ca să şi cerce pe alt stăpîn nou cum va purta cîrma.
87r//87v

---

(91) Graţianii, carte 1, f. 20 şi înainte. Horograţie lui Raihersdorf pentru Moldova în scrisorile lui Şfandner pentru Ungarie, tomul 1, f. 806 şi înainte.

87v:

În rãzboi încã asãmine era socotitorii pentru sã nica şi în vreme de pace. Pentru aceia ţiné şi pãzãtor armile moşilor sãi suliţã, sãbii, pavãzã, lãnci de fier şi nãrzi şi cu aceşti sã pune înainte puşcilor şi a istrumenturilor celor de foc a duşmanilor sãi şi nãvãlié cu mari tãrii şi pornire, nepãzind nici orînduialã. Şi dacã nãvala cé dintîi nu eşié bine şi sã buruia, atuncé sã împrãştie în fugã.

Îndelesnicire lor cé mai mare era ţinere dobitoacelor şi pentru cã pãmîntul era bun şi îngrãşé dobitoacele, pentru aceia avé preste an 7 iarmaroace la care viné leş[i], ruşi, unguri, nemţi şi viniţieni şi cumpãrã dobitoacele lor, lãsîndu-le o mare sumã de bani. Drept aceia stãpînitoril ţãrii totdeauna afla de iznoavã comori la supuşii sãi în al doilé an pe care în anul trecut îl supsãsã şi cãuta sã le rãpascã şi pe acele prin aruncare de biruri şi globiri.

Drept aceia despot, socotind ca sã facã pe neamul moldovenesc mai înţãlept, mai bine nãrãvit şi mai de ominie şi sã nu aibã a-i stãpîni numai cu strãşnicie, ce şi cu blîndeţã şi cu pretinie, au început pentru aceia sã aşezã temilie spre întocmirea nãravurilor şi a învãţãturilor credinţii. Şi pentru aceia au tras la curte sa pre mulţi streini aleş şi învãţaţi şi au poroncit boerilor norodului sãu de au şãzut cîtãva vreme pe lîngã curte lui ca sã facã întîlnire cu acei oamini procopsiţi. Şi la oraşul sãsãsc şi unguresc Cotnari, ce este cunoscut pentru vinul sãu cel tare 87v//88r

88r:
şi cam verde la floare, au făcut un ghimnasii şi adunare deschisă de cărţi şi au orînduit într-însa osăbiţi dascăli leşi şi nemţi de credinţa protustanţilor. El de multe ori rămîné de nu mergé la bisărica mitropolii la leturghie, lucru care nu puté vreun voevod ca să-l părăsască pentru oareşcare ţărămonii. Iar mai pe urmă au început a arăta, întîeş dată mai tăinuit, iară mai apoi şi în ivală, cum că lege moldovenească nu este altă decît o creştinătate stricată prin eresuri şi, în sfîrşit, au început a huli obiceiurile bisăriceşti care era mult socotite, au arătat mare ură asupra călugărilor şi, făgăduind moldovenilor că-i va învăţa el cum să cinstească adevărat spre Dmnezău şi au chemat din Ţara leşască pre un preut leah, anume Ioan Lusţănii de credinţă calvinească (92) ca să-l aibă pe lîngă sine ca un sfetnic, cugetînd ca să-l facă arhiereu şi printr-însul să gonească lege grecească din bisăricile Moldovii.

Şi pentru că voevodul Alecsandru luasă cu săne toţ banii şi odoarăle ce fusăsă a lui şi a visterii şi Despot, avînd lipsă de bani spre plătiri lefelor ostaşilor şi spre întîmpinări altor cheltueli trebuincioas, pentru aceia au început a dezbrăca Despot bisăricile de vasăle cele scumpe şi de racleli moaştelor şi de alte odoară şi au răsipit multe mănăstiri şi bisărici 88r//88v

---

(92) Işţuanf, f. 428. Graţian pe acest om îl numeşte Lismanii. Prinţăpul Cantimir în Perigrafie Moldovii arată pe Despot să fi fost ariiean şi tot asămine să vede că arată şi Graţian în carte cé de pe urmă a istorii sale.

88v:
de le-au luoat averile în cãmara visterii.

Drept aceia aceste urmãri a lui au aţîţat strigare clirosului şi îndemnare cãtrã norod ca sã privighezã pentru binili lor cel vecinic.

Între adoarãle ce le luoasã el din bisãrica mitropoliei era şi o cruce veche, foarte mare şi gré de argint care era socotitã ca un lucru sfînt şi un policandru iarãş asãmine mare, pe care nu demult îl fãcusã izgonitul Alecsandru voevod din avere ce au rãpit a supuşilor sãi. Şi pre amîndoî aceste au pus despot pe un meşter de bani sas din Ardeal de le-au tãet în monedã de taleri (93). Care acest lucru au fost un pãcat nou în ochii tuturor pravoslavnicilor, atît celor de neam cît şi celor proşti. Şi cu toţii sã feré ca sã nu prindã în mînele sale întîeş datã banii aceştie, iarã mai pre urmã şi orice altã monedã de a lui depsot. Pentru aceia ostaş cei streini, care avé mai puţinã mustrare de cuget, au cîştigat mai toţ banii acei noi şi i-au scos cu sine afarã din ţarã.

Însã norodul cel prost tot avé iubire asupra lui Depsot cu toatã ura ce avé pentru prada bisãricilor, pentru cã el judeca cu dreptate, fãrã nici o cruţare de oricini sau întîrzieri pentru vreo ţircumstanţie (peristasis) şi fieştecãruia cu grãbire îi ajuta sã-ş cîştige dreptul sãu. Însã pre umrã, fãcînd oprire supt pedeapsã de moarte a despãrţirii lor cãsãtorii şi tãind capetele cãlcãtorilor de aceastã 88v//89r

---

(93) Iştuanf, f. 405, 429, Magazie ungureascã tomul 1, f. 367. De la dînsul sã gãsãsc bani şi în monedã de aur cu velet 1563.

89r:

poroncã (pentru cã nu era bãgatã în samã) şi lãsînd trupurile acelora zãcînd pre uliţã neîngropate, pentru aceia s-au întors şi norodul cel prost de cãtrã dînsul.

O altã vãtãmare noî a pronomiilor norodului au fost, dupã ideia moldovenilor, sila ce au fãcut ţãranilor ca sã ari îndoite pãmînturi, precum arasã pînã atuncé, aruncînd şi asupra pãmînturilor acelor noî dajdie obicinuitã. Şi apoi aceastã faptã au stîrnit o mare cîrtire în norod şi lãudare asupra lui.

Iarã mai pre urmã, prin sfatul a doi vlãdici şi a doi boeri vicleni care cãuta sã-l surpe, aruncînd despot şi cîte un galben de fieştecari casã bir de iznoavã, s-au aţîţat zurbaoa şi rãscoala desãvîrşit, cãci boerii urzitori şi pricinuitori aceştii sarcini asupritoare au cãutat prin aceia numai ca sã aducã pre norod la arme, dîndu-i pricinã de au început a cîrti pentru cheltuieli celi mari şi grele a lui Despot şi pentru urmãrile celi cu tirãnie ce arãta cãtrã cei iubitori de despãrţirili cele desã de fimeile sale.

Iarã clirosul au cerut pe tot norodul ca sã apere lucrurile cele drepte a moaştãlor şi a bisãricilor sau, precum sã zice, şi a tuturor sfinţilor şi sã-l ucidã pre dînsul, cãci cã mãcar cã viieaţa şi averile lor nu le-au rãpit ca Alecsandru, dar ar fi mult mai primejduitori decît Alecsandru, cãci acela nu dezbrãca mãnãstirile şi bisãricile, ce mai vîrtos au fãcut multe lucruri şi odoarã pre la bisãrici şi ar fi întrecînd cu tirãniia şi pre turci care totdeauna au cruţat bisãricile şi mãnãstirile. Drept aceia, strîngînd Despot oastea la Hotin spre cercetare, deodatã, fãrã de veste, la anu 1563 s-au unit şi s-au sculat asupra lui şi l-au încungiurat 89r//89v

89v:
au început a îngrozi şi a cere cu tărie ca ca să rădice birul acel nou şi să li deie şi pe acei patru urzitori ştiuţi de dînşii.

Iar despot, îmblînzînd pe răscolnici, le-au făgăduit că va rădica birul şi au izbăvit de priimejdie şi de cumplita moarte şi pre acei sfătuitori a lui care să afla atuncé cu dînsul, zicînd că însuş el îi va pedepsi, numai să izvodească întîi pentru dînşii vreun chip cumplit cu care să-i muncească. Iar acei sfătuitori, anume Barnovsche sardar sau mai mare peste călărime şi Moţoc, postelnic mare n-au vrut să crează că mărime de suflet a domnului lor au pus viieaţa lui în primejdie pentru ca să-i scapi şi să-i izbăvască pre dînşii, ce socotiea că va numai să li prelungească vadeaoa morţii, pînă cînd va găsi vreme mai îndemînatecă. Pentru aceia au căutat ca să apuce mai înainte ei şi îndată ce să va deschide vreun prilej, să-l surpe. Şi despot, fiind atîta de tare îndeletnicit cu planurile sale cele cu videri depărtate, n-au luoat sama la mişcările ce făcé norodul. El pre de o parte îmbla să dezrădăcinează norodul de eresuri şi pre de altă parte să slujă şi el cu dînsăle, căci pentru ca să sumuţă şi să îi înduplece pre norod spre războiul care era închipuit în ideile lui, îi arăta acele doî coroni şi îi zicé că i s-ar fi dat lui din ceri aceli corone împreună cu un glas care i-au descoperit lui voiea lui Dmnezău ce ar fi ca să supui pre acele doî prenţăpaturi a cărora zice că ar fi coronele. Aceste prenţăpaturi era Valahiia şi Ardealul şi Valahie socotisă 89v//90r

90r:

Ca sã o dei unui bulgari, anume Dimitroşc ca sã o stãpîneascã ca un nãmesnic sau palatin (Vechil), iar Ardealul voiea ca sã-l opreascã pentru dînsul. Şi vestindu-sã o veste fãrã temei, cum cã Ioan Sighismund, voevodul Ardealului, ar fi murit, îndatã s-au rãdicat despot cu oaste, vrînd ca sã meargã sã pue stãpînire în Ardeal. Însã dupã ce au mers pînã înspre Trotuş şi înţãlegînd cã ar fi amãgit, au slobozit oastea şi s-au întors înapoi şi cãuta ca sã acopãrã şi sã tãinuiascã aceastã apucare a sa, dar boerii cei necredincioşi ai lui îndatã au vãdit-o ardelenilor.

Pre urmã s-au învrãjbit despot şi cu Laschi care mai înainte ii agiutasã la domnii, gîlcevindu-sã sau pentru niscai rãmãşiţuri a chelutelelor rãzboiului ce-i cerea Laschi şi Despot zicé cã nu sînt adevãrati, ce numai iscodite de Laschi sau pentru cã, avînd despot prepus asupra lui Lachi cã ar fi rîvnit asupra domnii Moldovii, cu nãvãlire, fãrã de veste, i-au zmuls de supt dregãtorii cetate Hotinului a cãrue ocîrmuire i-o didesã el mai înainte.

Drept aceia şi Laschii, fãcînd corespondenţie pe supt cumpãt cu vrãjmaşii lui despot, s-au unit cu dînşii şi le-au gãsit sã facã vvod pe un Dumitroşc Vişnovişchi, ce era om foarte avut şi cu îndrãznealã şi ispitit la rãzboi, era de lege greceascã şi sã trãgé din neamul lituanesc a crailor leşeşti. Şi au adunat cu dînsul pe supt cumpãt puţunticã oaste, iar despot, inştiinţîndu-sã de aceastã gãtire a lor, au adunat şi el oaste sa. Însã, dupã ce au auzit cã Laschi şi Vişnoveşchi n-au putut sã strîngã mai mult de vreo doî mii de oamini şi 90r//90v

90v:

nesocotind cã vor fi avînd pãrtezani şi între supuşii sãi, au defãimat priimejdia şi au slobozit oastea de s-au împrãştiet şi au hotãrît ca sã dezbrace de arme pre Laschi cu alt chip, fãrã vãrsare de sînge, adecã au fãcut legãturã de prieteşug cu Martin Zborovschi, castelanul de Cracãu, logodindu-sã cu fiica sa Cãrstina, cãci acesta era un om foarte puternic şi cu ipolipsis şi era în voinţa de sine şi puté sã strîmtoreascã pre Laschii şi sã-l ţie în rînduialã.

Însã, tocma prin aceasta Despot, fãrã sã socoteascã au mãrit priimejdie sa, cãci aceastã mireasã a lui era de credinţa calvineascã şi atîta era de nurlie şi de frumoasã, încît lesne putea sã stãpîneascã atît pre bãrbatul ei, cît şi pre alţii din cei mai cu putere. Pentru aceia, boerii, temîndu-sã cã tatãl ei care era foarte rîvnitor credinţii sale şi sãlnic la stãpînire, şi însuş în ochii craiului sãu era pré puternic prin fiica sa, va purta pre Despot dupã voé sa şi va stînge desãvîrşit legea greceascã,

Deci îngrijere aceasta i-au îndemnat ca sã-ş cheltuiascã toate vîrtute, sã rãdice zurba mai înainte de venire lui Zborovschi. Şi cei ce era pãrtezani lui Vişnoveşchi l-au înştiinţat cum cã despot ar fi murit şi sã grãbascã sã vie ca sã é Moldova în stãpînire dupã sfatul de ce s-au fãcut. (94)

Şi tocma fiindcã întru aceeiaş vreme au venit lui Laschi şi lui Vişnoveşchii poroncã de la craiul leşesc ca sã adune oaste Podolii împotriva ruşilor, au cîştigat Vişnoveşchi prin aceasta 90v//91r

---

(94) Sigler, f. 87.

91r:
prilejul cel dorit de ş-au mãrit oaste îndestul, ca sã vie fãrã fricã la Suceavã.

Între aceste protivnicii lui Despot au otrãvit şi pre prietenul sãu cel credincios Lusţãnie şi pentru ca sã depãrtezã di pre lîngã dînsul şi gvardia lui cé ungureascã, au scornit veste cum cã tãtarãii ar fi nãvãlit în Basarabiea. Şi Despot, dupã cîtãva strãdanie a protivnicilor sãi, amãgindu-sã la urmã prin înştiinţare ce-i da de aceastã veste, s-au înduplecat de au trimis împotriva tãtarãlor 400 de ostaş unguri şi 7000 de muldoveni, împreunã cu tunurile celi mai mari supt povãţuire lui Ştefan Tomşa, hatmanul sãu (95).

Iar Tomşa, dupã ce au purces cu aceşti ostaş, au aşezat pre toţi ungurii în cîteva sate împrãştiete şi la 8 zile augv la anul 1560 au adunat pre supt cumpãt pre toţie cielalţi moldoveni care sta gata şi i-au întrulocat cu oaste cé de moldoveni şi au început a îmbãrbãta pe patrioţii sãi cu un cuvînt bine alcãtuit şi a-i îndemna ca sã sã rãdice cu zurba împotriva lui Despot şi sã omoare şi pre ungurii aceii ce avé cu dînsul. Şi tot pe supt cumpãt au împãrţit pre moldoveni de au încunjurat pre unguri din toate pãrţile şi au poroncit ca, îndatã ce vor vidé o casã arzînd întru deal, sã dei nãvalã asupra lor şi sã-i tai pe toţi. Şi dupã aceia, tot el au ales sã fie domn 91r//91v

---

(95) Iştuanf, f. 420. Însã Graţieni nu se uneşte cu dînsul. Sigler mãrturisãşte cã Vişnovişchi au încunjurat Suceava la 30 iuli şi dupã înştiinţare lui, n-au fost Tomşa hatman, ce au fost vornic mare.

91v:

pre Barnovschi dupã aceia pre Moţoc şi mai pre urmã pre alt al triile boeri, anume Stroici. Însã, neavînd bãrbãţie şi inimã nici unul dintre dînşii ca sã priimascã domnie, au priimit Tomşa alegere asupra sa.

Şi pre urmã au fãcut cu ungurii, precum pusãsã la cale, au nãvãlit asupra lor în vreme sãmnului hotãrît. Însã ei, apãrîndu-sã cîtãva ceasuri, s-au tras pre urmã într-o grãdinã unde amintrile n-au putut sã-i biruiascã moldovenii, decît numai cu tunurile i-au spãrcuit pre toţi.

Dupã aceastã faptã au alergat Tomşa la cetate Neamţului şi au zdrumicat pre toţ ostaş ce au gãsit atît acolo, cît şi în celelalte cetãţi, întrînd într-însele fãra a-l zãhãi nimine sau sã-i închidã porţile pentru cã nu ştiia de vicleşugul lui. Pre ţinãtoare a lui Despot au trimes-o într-o mãnãstire, iar pre o fiicã a ei fãcutã cu Despot, au zugrumat-o.

Socrul cel nou al lui Despot venisã şi el cu fiicã-sa, mireasa lui Despot, pînã dincoace de hotarul Moldovii, însã, auzind de aceste, cu mare grabã s-au întors iarãş înapoi şi au rãmas împietrit şi neînduplecat atît la lacrãmile fiicã-sa, cît şi la rugãmintele ginerelui sãu, mãcar de şi avé îndestulã putere ca sã-l izbãvascã de protivnicii sãi.

Iar Despot au fugit cu 656 de ostaş streini şi s-au închis în cetatea Sucevii şi oraşul cel de supt cetate l-au lãsat în mîinile duşmanilor sãi celui ce s-au ivit mai întîieş data, adecã lui Vişnoveşchi care, în vreme ce Tomşa sã rãdica domn la cîmp, vinisã şi el la Suceavã fãrã nici o zãhãialã şi ca un 91v//92r

92r:

voevod ales de boeri, cereia domniea şi cetate de la Despot.

Iarã despot îl ruga ca sã-ş întoarcã cugetul sãu de la domniea Moldovii, arãtîndu-i cã ar fi cu neputinţã ca sã o poatã cîştiga, ce mai vîrtos sã-i dei lui ajutori împotriva Tomşii, fãgãduindu-i multã platã şi arãtîndu-i cã în grabã ca sã-i sosascã ajutori de oaste de pre la crai de împrejur. Însã Visnoveşchi au rîs de aceastã rugãminte şi îmbieriia lui Despot, arãtîndu-i şi încredinţîndu-l cã au şi luat şi au supus toatã Moldova.

Apoi, în scurt dupã aceia, au luat Vişnoveşchi scrisoare de pre la boeri pre care el îi ţiné de prietini, prin care îl ruga ca sã sã întoarcã înapoi pentru cã s-au ales pre altul la domnie, fiindcã el au vinit pré tîrziu, iarã alţii, pre de altã parte, dinpotrivã îl încredinţa cã vor prinde pe Ştefan şi îl vor trimete la dînsul sau viu sau mort. Însã aceastã de pre urmã fãgãduinţã n-au slujit spre altã, fãrã numai de i-au amãgit pe oaminii cei mai buni a lui de i-au dus şi i-au dat pe mînile lui Tomşa, trimiţîndu-i însuş el ca sã-i prindã.

Iar Tomşa, prinzînd şi zdrumicînd pre aceastã jjãrtvã nevinovatã, au vinit şi asupra lui Vişnoveşchi şi l-au strîmtorit în tabãra sa cu vreo cîteva mii de moldoveni. Însã el cu atîta vetejie s-au arãtat încît au înfrînt pe moldoveni, mãcar cã avia numai 300 de cãlãreţ în care îş rãzima nedejdiea. Iarã a doî zi dupã ce au rãvãrsat zorile, vãzînd 92r//92v

92v:

Tomşa Ştefan cu oastea lui Veşnoveşchi au perit mai toată, au făcut de iznoavă nevălire asupra lui şi, prinzîndu-l viu, l-au trimis la sultanul turcesc, de l-au muncit cu o moarte foarte cumplită (96). Iar Laschii, gătindu-să să triimată într-ajutori lui Vişnoveşchi 4000 de ostaş şi înştiinţîndu-să la Caminiţa de nenorocire lui, au rămas neclintit întru acé cetate.

Despot, în vreme acestui război a lui Veşnoveşchi, ar fi putut eşi cu ai săi din cetate Sucevii şi făra nici o grijă ar fi putut să margă la Hotin şi mai bine s-ar fi putut apăra de acolo decît din Suceavă. Însă el n-au urmat sfatului prietinilor săi, ce au rămas pe loc şi aştepta ajutoriul cerşut de la Laschii şi de la voevodul de Ardeal şi de la crai, apărătorii săi. (92v//93r)

---

(96) Graţiani cum şi Sigler, f. 87, Iştuanf, f. 432 şi toţi alţii istorisăsc cu osăbire această întîmplare şi, mi să pare, că toţ aceşti istornici povestesc numai cîte o pricină a întîmplării aceştie care toate adunîndu-le să fac o întregime asămine precum şi eu o arăt aice. Visnoveschi era bolnav de podagra şi ori atuncé îndată l-au găsit în căruţă în tabăra sa sau, precum mărturisăşte Graţiani l-au găsit a doa zi în pădure. El, după mărturisirile lui Graţiani, au strîmtorit pe moldoveni în şanţurile lor cu 4000 de ostaş şi la răvărsare zilei l-au fi încunjurat moldovenii şi l-ar fi biruit. Însă după boala ce să vedé că au avut şi după fuga lui în pădure, nu să poate crede că au năvălit el asupra moldovenilor. El, pentru că fusăsă în slujba turcească şi pe urmă s-au arătat cu viclenie, pentru aceia sultanul au pus de l-au spînzurat de coaste şi de au tras asupra lui cu săgeţi pînă cînd au murit.

93r:
Însã acest ajutori în zadar l-au aşteptat, cãci Laschii n-au putut îndatã sã-ş potoali mînie ce avé asupra lui Despot, mãcar cã hotãrît nu era ca sã nu sã sae şi sã dei ajutor lui Despot pentru ca sã-ş tragã lefeli ostaşilor din punga muldovenilor.

Iar împãratul Fãrdinand şi craiul Macsimiian sã afla într-o stare care îi înpedeca a puté trimite în grabã oaste în Moldova (97). Asãmine şi craiul leşesc n-au putut sã-ş depãrtezã oastiea, aflîndu-sã învãluit în mare rãzboi cu ţarul rusãsc. Iar voevodul Ardealului mai vîrtos sã rãdicasã împotriva lui Despot, întîi pentru cã credea cã Despot ar fi avut împãrtãşire la o rãcoşire a sãcuilor şi cã ar fi umblat sã-l otrãvascã şi al doile, pentru cã, puţin mai înainte, cu multã falã, cerusã Despot de la dînsul sã-i dei cetãţile Ciceul şi Balta care mai înainte fusãsã stãpînite de cîţiva voevozi din neamul Dragoşesc care le dãdusã lor craiul unguresc ca un feudal pentru ca sã-i aibã ajutori la rãzboai (98).

Ştefan voevod Tomşa avé supt comanda sa tot ţarani neispitiţi care au au pãtimit foarte tare despre oastea ce închisã a lui Despot, luîndu-i-sã şi tunurile şi nu puté sã strîce nimicã lui Despot, fiind bine grijit în cetate cu zahire şi cu toate celi trebuincioas[e]. Iar mai pe urmã, viind lui Tomşa 93r//93v

---

(97) Despot sã zice cã au fãgãduit împãratului cã dacã îl va izbãvi va fi desãvîrşit supus atît lui cît şi diadohilor sãi în Ungarie (Iştuanf, f. 427).
(98) Graţiani, f. 59.

93v:

ajutori de la voevodul Ardealului 2000 de ostaşi ispitiţi la război, au început a bate cetate mai cu multã sporire, iar Despot sã arãta cu cé mai mare bãrbãţie.

Însã oştile ardelenilor ce bãté cetate pre dinafarã (aflîndusã ardeleni şi cé mai mare parte a oştilor lui Despot din cetate), i-au înduplecat pe acie de s-au rãdicat cu zurba asupra lui Despot, iarã el, cãutînd ca sã potoale acé burzuluire a oştilor sale, au înjunghiet pe un cãpitan, anume Petru Deva, aflîndu-l fãrã de veste fãcînd vorbã tãinuitã cu un oştean de a duşmanilor sãi. Însã tocma aceastã asprimi în loc sã potoali zurbalîcul, l-au aţîţat desãvîrşit.

Drept aceia ostaşii lui Despot, fãcînd vorba cu Ludovic Radalsc, povãţuitoriul oştilor celor dinafarã a ardelenilor, i-au fãgãduit cã-i va da atît cetate, cît şi pre Despot viu dacã li sã va îngãdui lor toate averile cîte sînt în cetate sã le împãrţascã între sine şi sã margã cu dînsãle în patrie lor. Şi, îngãduindu-li-sã aceastã cerere, au început a arãta lui Despot cum cã au cu toţii hotãrîre ca în dimineaţa viitoare sã-l dé în mîna duşmanilor sãi. Iar Despot au început a-ş cheltui toatã ritorica cé pãtrunzãtoare a sa şi averile ca sã întoarcã necredinţa ostaşilor sãi, însã aceste nici o rodire nu i-au adus, ci dii abie la urmã au cîştigat numai voe ca sã fugã din cetate în noapte viitoare şi sã scape de moarte cé cumplitã.

Dar apoi la urmã i s-au oprit şi aceastã voe. Dupã aceia au cãutat Despot ca sã înduplece pe ostaş[i] sã mai apere 93v//94r

94r:

cetate încã 8 zile, pentru ca sã aibã vreme sã potoale pe moldoveni şi, nefiind priimitã şi această cerere, ş-au dezgolit gîtul şi au cerut ca sã-i tai capul unul din ostaşii sãi, pentru ca sã-l scape de moarte cé cumplitã şi cu ruşine (98).

Dar nici aceasta n-au cutezat ostaşii lui sã o facã pentru cã sã nu-ş piearzã rãsplãtire cé fãgãduitã. Drept aceia Despot, îmbrãcîndu-sã în ornatul domnesc, au eşit pe poarta cetãţii cu sãgeacul înainte şi au mers drept în tabãra protivnicilor sãi, întru care, de vro cîteva zile, sã afla vinit şi un sol turcesc care, îndatã dupã ce venisã, cerusã ca sã dé Despot cetatea de bunã-voe, siguripsindu-l pentru viieaţa sa. Acestuiia, dupã ce au mers Despot în tabãrã, i-au dat sîngeacul, zicîndu-i cã-i dã ţara înapoi pre care au cîştigat-o cu vetejie sa şi prin mila sultanului, neputînd sã o apere mai mult nu pentru cã sã aflã biruit, ce numai pentru cã şi însuş oştile sale l-au viclenit. Iar solul 94r//94v

---

(98) Graţiani carele pre larg au scris ceasurile cele mai de pre urmã a lui Despot, adevereazã cã Despot în ivalã s-au cãit şi au mãrturisit cã au tãgãduit pre Mîntuitoriul şi dupã aceea s-au întors la legea pravoslavnicã. Sãgler f. 87 aratã cã ostaşii lui i-au dat voe ca sã-ş aleagã ori sã sã dé de viu prins în mîna protivnicilor sau sã sã lasã ca sã-l sdrumici în mici bucãţ şi el ar fi ales acé dintîi. Însã aceasta este numai o scornire a necredincioşilor sãi.

94v:

turcesc, luîndu-l ca pre un rob prins al sultanului, au arãtat muldovenilor cã poronca sultanului, mai marelui lor şi a stãpînului sãu, ar fi ca sã-l trimatã viu la Ţarigrad. Însã moldovenii, nebãgînd în samã acé arãtare a turcului, au rãpit pe Despot la 9 zile a lui noemv. anul 1563 şi tîrîndu-l, l-au dus înainte Tomşii, voevodului lor.

Acestuia i-au vorovit Despot foarte cu simţire, cerînd de la dînsul ca sã cruţã pe oaminii sãi care îi rãmãsãsã credincioşi şi lui sã nu-i rãpascã viieaţa cu ocarã. Şi adevãrat înfãţoşere lui au întors deodatã de la hotãrîre sa atît pe voevodul Ştefan, cît şi pe norod şi s-au fãcut o liniştire. Şi prin aceasta, cîştigînd Despot nãdejde de vieaţã, au cutezat de s-au rugat pentru dînsa, cerînd ca sã-l lasã sã sã cãlugãreascã şi sã-ş petreacã rãmãşiţa vieţii sale într-o mãnãstire. Iar norodul, auzind de cuvîntul mãnãstirii şi aducîndu-ş aminte de sãlniciile ce au fãcut mãnãstirilor, îndatã au început a-l blãstãma ca pre un eretic şi au cerut ca sã sã pedepsascã.

Drept aceia, asãmine şi Ştefan, aprinzîndu-sã de mînie, au trecut de cîteva ori cu calul preste dînsul şi l-au ucis cu bizduganul sãu pînã l-au mai omorît şi pe urmã au pus pe un tãtar de i-au tãet capul şi jupindu-l l-au trimes la Ţarigrad, iar trupul cel ciocãrtit l-au lãsat de au zãcut în cîmp cîteva zile neîngropat. Iar oaste lui, cîştigînd averile din cetate, le-au împãrţit între sãni şi s-au întors înapoi la patriie lor. 94v//95r

95r:

Însã Ştefan, îndatã dupã ce i s-au potolit mînie, vãzînd cã rãscoala sa asupra lui Despot şi neascultare cu care s-au arãtat la poronca sultanului ca sã nu omoarã pe Despot, îl va aduce în gré rãspundere şi, vãzînd cã banii nu sînt ca sã poatã cumpãra pe rãţealurile porţii, au trimis pentru aceia o parte a oştilor sale de au alergat dupã ardeleni şi, ajungîndu-i, le-au luoat toate lucrurile cîte au gãsit la dînşii.

În vreme ce s-au întîmplat aceasta, au vinit şi Laschii asupra Sucevii ca sã izbãvascã pe Despot, însã înştiinţîndu-sã pré tîrziu de nenorocire lui, s-au dus spre o parte a muntelui unde întru adevãr atît pe dînsul cît şi pe oaste lui puţinã i-ar fi stropşit şi i-ar fi rãpus moldovenii pe toţi, dacã cu puţin mai înainte nu s-ar fi fost depãrtat moldovenii pentru ca sã aducã în sãvîrşire pricina cu Despot. Însã apoi, cu grabã s-au întors Laschii înapoi, şi încã au avut norocire de au înfrînt 4000 de moldoveni ce-l luasã de goanã. 95r//95v

95v:

Alecsandru al 4le de a doî oarã domn

Îndatã dupã ce s-au vestit uciderea lui Despot în Ţarigrad, s-au aprins de mînie sultanul Suliman asupra zurbagiilor şi au dat domnie Moldovii iarãş lui Alecsandru al 4le pre carele îl surpasã Despot, cãci însuş şi voevodul Ardealului au lucrat ca sã sã pue iarã pre Alecsandru în stãpînire. Pentru aceia sultanul au cutezat de au lepãdat alegirea boerilor împotriva aşezãmînturilor şi au dat deplin voe lui Alecsandru ca sã pedepsascã pe Ştefan Tomşa şi pre tot norodul şi au poroncit hanului de Crãm ca sã între în Moldova şi sã înlesneascã trecere preste Dunãre a lui Alecsandru şi a oştii cei turceşti care i s-au fost dat ca sã-l pitreacã (99).

Iar Ştefan Tomşa, înţelegînd de aceasta, au mers cu oaste sa pînã la Dunãre spre întîmpinare şi împotrivire turcilor, însã, îndatã dupã ce s-au auzit veste în tabãra lui cã turcii ar fi aproape, au fugit fieştecari muldovan la casa sa şi au lãsat tunurile şi tabãra şi tot calabalîcul. 95v//96r

(99) Graţiani, f. 75.

96r:
cum şi pre boeri şi pre domnul lor în mîna celui ce va voi sã sã împuterniceascã asupra lor.

Drumurile iara toate închisã şi primejduitoare din pricina tatarãlor, însã Ştefan tot au avut norocire de s-au strãcurat şi au fugit în Rusie leşascã.

Iar Alecsandru au luoat tabãra în stãpînire şi, aflînd pre Dumitraşc, cãruia hotãrîsã Despot ca sã-i dé Valahie, au poroncit de i-au spãrcuit obrazul şi l-au trimes la voevodul Valahii pe care era el sã-l surpe, de l-au pedepsit cu cumplitã muncã pînã l-au omorît.

Iar spre pedeapsa a tot norodul, au lãsat de au pãtimit numai ţinuturile de pre lîngã Dunãre, cãci le-au lãsat de le-au prãdat tãtarãii care, fãcînd într-însele o vãrsare de sînge foarte mare, au luoat la urmã dintr-însele şi 15000 de robi şi i-au dus cu sãne.

Iar pre boeri şi mai vîrtos pre neamurile celi puternice a lor, pre toţi i-au lipsit Alecsandru de avere şi de vieaţã şi numai la un ospãţ strãlucit au omorît pe triizãci din cei mai aleş dintre dînşii spre desfãtare unui sol turcesc ce mergé în ţara leşascã. Şi asãmine şi pentru cei pribigiţi în Ţara leşascã au rugat pre acel turc ca sã ceie numaidecît de la craiul leşesc sã sã omoarã şi pre acie.

Deci, mergînd Alecsandru în Ţara leşascã, au cerut de la craiul de au tãiat la Liov în mijlocul tîrgului capetele atît a lui Ştefan Tomşa, cît şi a altor doi povãţuitori ce era mai aleş, anume Moţoc şi Spancioc, ca a unor fãcãtori de rãle. Dupã aceia au întors Alecsandru toate mãnãstirile iarãş 96r//96v

96v:

pe călugări şi egumenii lor şi pre la locurile cele de pre afară unde era închinate şi au făcut răsplătire pentru pustiire lor cu răsipire unii bisărici ce începusă Despot să o facă la Vaslui şi cu strîcare bibliothecii şi a ghimnasii lui Despot.

Bogdan Vvod al 4le

Alecsandru au domnit numai trii ani (100), însă au avut norocire de i-au primit sultanul dieata sa pentru fiiul său cel mai mare, Bogdan, şi l-au făcut domn în locul tătîne-său. Acest Bogdan să povăţuia cu multă înţălepciune de cătră maică-sa Rucsandra, însă, după moarte ei, s-au înduplecat la greşalele altor tineri neînvăţaţ, s-au făcut cumplit, măreţ şi desfrînat şi următori numai voinţii sale şi defăimători de legea părinţălor. El au aflat 96v//97r

---

(100) După ce au murit el, au cerut Ioan sau Ivonia domnie de la sultanul Suliman, după cum arată Goreţie, f. 78 şi fiindcă domnie lui Alecsandru s-au săvîrşit la anul 1560, apoi Bogdan nu s-au putut să urmeză în diadohie tocma la anul 1569, precum va să arate Catalogul lui Prai. Să poate ca la anu 1569 să va fi săvîrşit epitropie maicii sale.

(101) Işţuanfi, f. 524. [lipseşte din text nota]

97r:

Un gust atîta de mare în adunãrile şi balurile leşilor, încît, fãcînd aşezãmînt de alienţie şi de ajutori cu Sighismund, craiul leşesc, la anul 1569, au aşezat împreunã cu dînsul şi tocmalã ca sã aibã totdeauna slobodã voe sã margã în Podolia la prietinii cei avé acolo, sã sã zãbãvascã cu dînşii de cîte ori îi va plãcé (102). Aceastã voe au obicinuit-o el întru atîta metaherisire încît spre cé mai mari mîhnituri a supuşilor sãi de apurure sã afla în Ţara leşascã şi aducé cu sine de acolo în Moldova boeri leşi. Şi de multe ori da ascultare numai la sfatul acelora şi pre mulţi dintru dînşii la facere boerilor îi protimisã înainte moldovenilor şi pré bine cunoştea cã aceastã urmare a lui trebuia sã pricinuiascã zurba, însã avé nãdejde cã orice rãcoşire îndatã o va potoli cu 24000 de cãlãreţ leş care sã îndatorisã corona leşascã prin aşezãmîntul pomenit mai sus ca sã-i dei lui orişicînd va avé trebuinţã şi va cere.

Pre urmã prin îndemnare acestor sfetnici a lui, au fãcut goanã asupra armenilor şi au hotãrît ca sã-i uneascã cu bisãrica greceascã, iar armenii, împotrivindu-sã 97r//97v

---

(102) Goreţie, f. 77. Diplomurile la Doghiel pentru Polonie, parte 1, f, 619. Întru acel testament de alienţie sã cheamã el Bogdan Alecsandrovici, palatin Ţãrii Moldovii şi a Valahii şi sã vede cã şi aice sã înţãlege Valahie Moldova de Jos.

97v:

dîrziei şi sabiei lui, le-au rãsipit pentru aceia doî tîrguri, anume Natu şi Vaslui şi pre mulţi dintr-înşii i-au omorît (103), lipsind ţara prin aceia de mulţi neguţãtori şi de meşteri care s-au strãmutat dintr-însa, spãimîntîndu-sã şi îngrozindu-sã de acé urmare a lui.

Nu dupã multã vreme, au logodit acest Bogdan pre una din surorile sale cu un boeri leşesc, anume Crişţof Sborovschi ce era frate cu voevodul de Cracãu şi avé foarte multe moşii, dar şi foarte multe datorii. Iar el însuş au cerut de la alt magnat leşesc, anume Ioan Tarlo ca sã-i dei pre fiica lui. Însã amîndoî aceste apucãri a lui Bogdan au fost foarte neplãcute moldovenilor şi sã vedi prin sfatul unor moldoveni sfetnici necredincioş a lui s-au îndemnat de au schimba deodatã fãrã de veste logodna surorii sale şi au întors pre Sborovschi cu ruşine înapoi dupã ce au vinit ca sã facã nunta.

Apoi n-au trecut multã vreme şi, mergînd şi el în Ţara leşascã cu cîţiva puţini din slugile sale ca sã-ş vadã mireasa, l-au prins Sborovschi şi l-au închis în cetate sa, pînã cînd i-au plãtit 6000 de galbini pentru ruşine ce i-au fãcut şi cheltuiala cé zadarnicã ce i-au pricinuit şi l-au silit de i-au dat şi chizãşie încã şi de altã sumã şi mai mare. Şi la prindere lui i-au fãcut şi o ranã în obraz care l-au ţinut multã vreme la pat (104). 97v//98r

---

(103) Cazi, Istorie pentru Crãiie Ungarii, f. 80 şi acolo Bogdan sã numeşte Ştefan.

(104) Işţuanfi, f. 624 mãrturisãşte cã rãscoala s-au aţîţat în

98r:

Ioan 1 Vvod

Boerii lui Bogdan în urmã sau prin o veste mincinoasã s-au amãgit sã creadã cã s-ar fi ucis Bogdan la o premblare cu leşii sau cã, ştiind adevãrul, au voit numai de au înşelat pre norod cu acé veste mincinoasã de moarte lui. În scurt, ei au înduplecat pre toate stãrile şi au fãcut arãtare sultanului de lipsire şi de moarte lui şi s-au rugat ca sã le orînduiascã domn.

Drept aceia sultanul, împlinind cererea lor, le-au orînduit domn pre un om prefãcut, anume Ioan (1) care zicea cã are dreaptã pretenţie la scaunul domnii Moldovii şi sã zice cã au fost leah din Mazovia. Şi pre la anul 1561 au slujit la Ioan Firlai, voivodul de Livlin 98r//98v

---

în vreme ce sã afla Bogdan la un zãifet în Caminiţã şi dupã ce au perdut cetatea Hotinului, apoi l-au prins Soborovschi. Însã mi sã pare cã mai adevãratã este înştiinţare lui Goreţie la f. 77.

(1)Întîmplãrile acestui Ioan sau Ivonie le-au scris un boeri

98v:

tocma în vreme cînd au rãpit Despot Moldova (2). Şi această apucare acestui om îndrãzneţ atîta l-au sumuţat şi pre dînsul, încît au hotãrît şi el ca sã urmezã asãmine şi au mers la Ţarigrad de au pîndit acolo vreme cu prilej. Şi cînd au murit Alecsandru, s-au 98v//99r

---

Leşesc în limba sa, anume Bartoldu Patroschie şi mai pe urmã în grabã dupã aceia au eşit la luminã şi în limba nemţascã supt titlu "Adevãratã prescriere a rãzboiului lui Ioan, voevodul Moldovii, ce au avut cu turcii, alcãtuitã de un boeri leşesc întocma precum s-au întîmplat rãzboiul din-ceput pînã în sfîrşit şi întîeş datã s-au tipãrit în limba leşascã la Cracãu anul 1575, iar acum la anul 1576 cu cé mai mare sîrguinţã s-au tãlmãcit şi s-au tipãrit în limba nemţascã spre folosul şi plãcerea neamului nemţesc". Iar apoi, mai pre urmã cu vreo doi ani, sau mai prelãrgit scrisoare acé vechi leşascã şi s-au mai adãogat lîngã dînsa şi altã scrisoare asãmine şi s-au alcãtuit în limba acé de procopsalã di pi vremea aceia (limba lãtineascã) supt titlu [spaţiu mare lãsat liber]. Iar Istorie pentru Ioan alcãtuitã la Chirshbach de Conrad Samiol Şurţflaiş ce au fost profesor la Acathemia de Witemberg este o scrisoare apãratã sau diefendipsitã de gîlceava Academiei şi dintîi s-au fãcut la Chirsbach anu 1672 şi pre urmã de iznoavã s-au mai tipãrit şi la Lihia la anu 1699 care cuprinde în sãni faptele cele adevãrate a lui Ivonie scrisã pre scurt şi adãogatã cu cîteva însãmnãturi folositoare.

(2) La Siştie, f. 68. Istorie turceascã la Leon Clavie, f. 20

99r:

arãtat înainte viziriului celui mare şi au mãrturisit cã ar fi drept clironom a scaunului Dragoşesc şi ar fi fãcior preste cununii a lui Ştefan al 7le.

Drept aceia rugãminte sa pentru ţara moşilor sãi au fãcut cîtãva tipãrire în inimile turcilor, pentru cã era om mare, bine încãpuit şi cu mare vîrtute şi cu înfãţişare de duh la orice întîmplare şi avé duh mare şi multã bãrbãţie şi avé şi cîtva ştiinţã folositoare, însã, neajungîndu-l punga ca sã dei mitã îndestulã, fu depãrtat acé datã.

Pentru aceia ş-au întocmit toate gîndurile sale cum va puté în grabã sã agonisascã bani mulţi. Drept aceia au vînturat Rusia şi multe ţãri turceşti cu neguţãtorie. Pre urmã ş-au lepãdat şi legea şi s-au tãet împrejur, şi fãcînd neguţãtorie cu pietrii bune, au adunat multã avere şi prin mãrfurile sale s-au fãcut cunoscut şi nedepãrtat sau trebuitor atît rãgealurilor celor mari a Porţii, cît şi însuş lui sultan Salim. Şi dupã ce s-au deschis prilejul la domnie cu pricina lui Bogdan, apoi ş-au cheltuit
99r//99v

Cum cã Ivonia s-au crescut în ţara greceascã şi au învãţat ştiinţã la Lascori, precum aratã Cantimir în Perigrafie pentru Moldova, f. 12 este vederatã rãtãcire care s-au pricinuit schimbînd pre Ioan sau Ivonia cu Iacob despot, precum sã vedi în Turco-Greţia lui Cruze anul 1584, f. 247, tocma acolo unde face Cantimir poliţã de mãrturie asupra arãtãrii.

99v:

toatã ritorica şi vicleşugul, linguşiturile şi mãrfurile cele mai scumpe ca sã sã facã domn. Şi aşé, în sfîrşit, au strãbãtut. Şi mãcar cã sultanul sã înştiinţasã pentru Bogdan cã încã triea, dar fiindcã prieteşugul acel de aproapi cu leşii da lui sultan ceva a prepuni pentru dînsul, pentru aceia îi era dorit sultanului acest prilej ca sã scoatã pre Bogdan.

Drept aceia, cu multã luoare aminte, au chipzuit ca sã pue pre Ioan în scaun, fãrã grijã. I-au dat pre supt cumpãt sãmnele domniei şi i-au poroncit de au vinit în Moldova supt chip de neguţãor, întovãrãşindu-l şi cu un buluc de cãlãrime turceascã îmbrãcatã tiptel, iar în urma lui au trimis mai multã oasti mai pre departe ca sã-l sprijineascã.

Însã aceşti din urmã nu i-au trebuit lui Ioan, cãci îndatã ce s-au arãtat în Moldova, i s-au închinat toţ moldovenii la 17 zile fãv anu 1572 şi lui Bogdan i-au rãmas credincioş[i] numai ostaş[i] din cetate Hotinului care cei mai mulţi era leş (3).

Iar Bogdan, cu puţin mai înainte, vinisã în Moldova, însã îndatã au dat dos protivnicului sãu şi, mergînd în Ţara leşascã, au cerut de la craiul oaste cé mare, dupã fãgãduinţã. Însã craiul, socotindu-l ca şi un perdut, s-au apãrat ca sã împlineascã aşãzãmîntul, 99v/100r

---

(3) Lasãţie, f. 68.

100r:
zicînd cã legãtura cé mai vechi ce are cu Poarta nu poate sã îngãduiascã un lucru ca acela.

Însã au trimes craiul îndatã soli la Poartã şi au cercat ca sã întoarcã pre sultanul sã-i dei lui iarãş domnie înapoi. Iar Bogdan, gãsind pre doi domni leşeşti, anume Neculai Mileşchi, voevodul de Podolia şi Neculai Siniavschi, de au cutezat preste voinţa monarhului lor, de i-au dat 1300 de oamini (4), au mers cu dînşii la Hotin. Însã Ioan, adunînd pre cei mai buni ostaş[i] ai sãi şi mergînd spre întîmpinare lui, în grabã au gonit pre acei leşi şi-au fãgãduit lui Sighismund Avg, craiului leşesc, cã sã va închina lui dacã i sã va da cetatea Hotinului, cãci într-însa sã afla Bogdan şi nu numai cã o întãrisã mai cu temei, ce o grijisã îndestul şi cu toate ceali trebuincioasi şi încredinţasã apãrare ei unui ostaş iscusit leah.

Însã el de iznoavã, eşind dintr-însa şi depãrtîndu-sã ca sã strîngã mai multã oaste în Ţara leşascã sau în Rusia, au închinat cãpitanul leşesc cetatea de bunã voe lui Ioan, din poronca craiului sãu, şi aşa Bogdan au perdut toatã nãdejde de a-şi mai scoate ţara.

Dupã aceia Ioan, cãutînd pre toţi pretinii şi pãrtezanii lui Bogdan, i-au trimes întru împãrãţie vecurilor100r//100v

---

(4) Lasãţie, f. 78. Dupã arãtare lui Goreţie, au fost oaste lui Bogdan 4000 de oamini.

100v:

Apoi ş-au pus toatã privighere sa ca sã agonisascã linişte şi sãguranţie fieştecãrui om din ţarã, cãutînd sã depãrtezã şi sã opreascã de furtişaguri şi de tîlhãrie (hoţie) pre supuşii sãi cii sãlbãticiţi, ciocîrtind mãdulãrile şi înţãpînd şi jupind de vii pre acii care sã afla întru acé faptã (5).

El au tãinuit foarte schimbarea legii sale şi s-au purtat ca un creştin rîvnitori de lege greceascã, osãbit de pãzirea postului apostolilor întru carele au mîncat carne spre cé mai mare scandãlã şi vãtãmare a sa înainte boerilor care dintru acé pricinã l-au însãmnat cu nume de ruşine în hronicile lor, zicîndu-i Ioan Arman (6).

Dupã aceia, tot în acelaş an 1572 iun 1, murind craiul leşesc Sigismund Avgust şi înãscîndu-sã vrajbã la crãie, au cerut Ioan de la corona leşascã ca sã-i dei atît pre Bogdan protivnicul sãu, cît şi ţãnutul Pocutiei şi averea ce s-au gãsit la Ştefan vvod Tomşa cînd l-au omorît leşii.

Iar boerii leşeşti deodatã n-au dat ascultare la acé îndrãznealã a lui. Însã la urmã, oprind el în ţarã cîtãva mãrfuri ce îş aducé din Ţarigrad boerii leşeşti, apoi au întrat în tocmalã cu dînsul şi s-au îndatorit sã nu îngãduiascã nici pre un supus leşesc ca sãlãşuească sau sã apere pre Bogdan şi cu aceasta s-au primit şi Ioan ş-au pãrãsit celelalte cereri a sale (7). 100v // 101r

---

(5) Laşãţie, f. 69.

(6) Preţipul Cantimir în Magazie lui Bişig, tom 4, f. 12.

(7) Bogdan au scãpat de primejdie de nu l-au dat leşii lui Ioan

101r:

Petru al 7le Şchiopul. Ioan Potcoavã şi Alecsandru Voivod. Iancul şi Aaron voivod.

Moldova sã face ţinut al Ardealului. Ştefan al 11le. Rezvan voivod

Cînd Ioan credea cã ş-au siguripsit domnie din toate pãrţile şi sã afla fãrã d e grijã, tocma atuncé, fãrã de veste la 21 zile fevr 1572, au sosit la dînsul un turc triimis de sultanul Silim (fãcãtoriul sãu de bine) de i-au arãtat cã s-ar fi aflînd alt candidat de legea greceascã care cere domnie de la sultanul. 101r//101v

---

prebegind la Austria şi de acolo au mers pre urmã la Sacsonia şi de acolo la Franţa şi acolo s-au ispitit cîtãva vreme ca sã poate scoate vreo paroncã de la Poartã cîtrã elciul turcesc de la Franţa ca sã-i ajute sã sã pue iarãş în scaunul domniei la Moldova (vezi pre Tuan, carte 58). Dupã aceia au mers la Dania şi de acolo cu o corabie neguţãtoreascã, trecînd Baltica, au mers în Rosia, unde nãdãjdue cã va gãsi vreun ajutori la ţarul Ioan Vasiliovici, fiind rudenie cu maicã-sa. Însã acesta, în loc sã-l ajute, l-au

101v:

şi făgăduieşte să îndoiască birul sau harajul, făcîndu-l de 120000 de galbini şi cum că sultanul, fiindu-i mai denainte voitori de bine, n-au voit ca să-l scoată din domnie, ci va să-i o lasă dacă să va primi şi el cu acel număr şi preţ de hărăţi. Iar dacă i să va păré pré cu însărcinare acel hăraj, îndată să să scoale şi să margă la Ţarigrad şi să facă loc acelui ce-l va trimete sultanul, neaşteptînd ca să-l scoată sultanul cu oastă şi să-l ducă să-l pedepsască. (8)

Iar Ioan Vvod, rugînd pre turc ca să să depărtezi pînă îş va aduna Divanul sau sfetnicii, au arătat boerilor săi cerire sultanului. Şi să vedi că el să temea că să cadă în mîinile turcilor cu vreo greşală, pentru că ştiea că obicinuiesc să urmeze foarte cumplit cu aceia care lepăda lege lui Muhamed. În scurt, au hotărît mai bine să vie în cé mai mare nevoe, decît să întovărăşască pre turc la Ţarigrad.

Drept aceia au pus întrebare înainte boerilor săi cu un chip încît au trebuit să-i răspundă după scoposul lui, 101v//102r

---

băgat întru hărar şi l-au aruncat în apă, de l-au înecat, pentru că credea că s-ar fi întors de la bisărica grecească la credinţa lutărănească (vezi Işţuanfi, f. 525). Iar pe fratele lui, pe care Işţuanfi şi Leon Clavie, f. 21 îl numeşte Ilie, iar Lasiţie, f. 68 şi Catalogul lui Prai îl numeşte Petru, pre acesta, l-au dat leşii în mîinile turcilor la anul 1572 cu tocmală însă ca să nu-i facă turcii nimică sau să-l omoară şi ei, neştiind făgăduinţa, l-au omorît.

(8) Epistolie turcească a lui Raisner, carte al 5le, f. 152, 154.

102r:

arătîndu-le adecă că sultanul, dacă va vidé că au prins loc şi s-au primit acé cerere cu adăogare a lui, apoi în fieştecare an o va înnoi şi cum că sarcina birului nu va cădé asupra lui, ce asupra lor şi cum că ţara fără de aceia să află săracă şi goală fără de norod şi scursă de bani din pricina războelor şi a răzmiriţilor şi cum că trebe să-ş ia bini sama că, îndată ce să vor apăra a primi cerire sultanului, trebue să urmezi mari vărsare de sînge şi pustiire în ţară. Şi de vor să nu priimască acé cerire, atuncé şi el le făgăduieşte atît vieaţa sa, cît şi toate celi ce are să le jărvască ca un părinte adevărat al ţării sale.

Această tîlcuire, făcînd boerilor bărbăţie, s-au făcut hotărîre să nu să împlinească cerire fără rînduială a sultanului, cé cu sabiie să să lupte şi să-ş apere atît slobozănie, cît şi ţara.

Deci Ioan, cerînd de la cei care s-au priimit a urma acest sfat şi hotărîre ca să jure împreună cu dînsul să sté toţi unul pentru altul şi să nu părăsască războiul pînă cînd nici unul dintru dînşii sau din supuşii săi va mai avé vreo grijă. Şi acest feli de jurămînt au jurat toţ cu cé mai fărbinte rîvnă şi cu cé mai mare pombă. Şi după aceia au chemat pe turc în spătărie şi i-au dat a înţălege ca îndată să părăsască Moldova şi să arăte sultanului că norodul nu poate să plătească mai mare bir. 102r//102v

102v:

Iar Ioan despre parte lui l-au rugat, ca sã-l dezvinovãţascã şi sã-l îndreptezã înainte sultanului şi sã-i arate cã norodul l-au silit pre dînsul sã sã arate neascultãtori la poronca sultanului.

Însã nevrînd a da turcului darul sau peşcheşul obicinuit, au dat prin aceia a înţãlege cã însuş el este plecat spre a face zurba. Drept aceia, îndatã ce au purces solul turcesc cu acest feli de rãspuns, s-au rugat vvodul Ioan craiului Hainric şi Rãpublicii Leşeşti ca sã dei voe sã strîngã oaste cu bani în Podolia, însã, despre amîndoî pãrţile, nu i s-au îngãduit rugãmintea, fiind împotriva legãturilor ce avé cu turcii (9).

Iar pre urmã, întorcîndu-sã cãtrã cãzaci ce era de o lege cu dînsul şi hotãrîsã a fi datorie legilor ca sã sã lupte de a purure cu turcii şi cu tãtarãi, s-au aflat aceştie îndatã gata a împlini rugãminte lui şi i-au trimes 1200 de oamini supt povaţa celui mai bun povãţuitori dintre dînşii, anume Svirţovschi. Iar Ioan cu mare bucurie primind pre aceşti oamini le-au arãtat multã cinste, dãruindu-i foarte bine, întîmpinîndu-i ca pre cii mai credincioş şi mai de aproape prietini ai sãi şi au cerut de la dînşii ca însuş ei sã-ş hotãrascã leafa sã fie cît le va plãcé. Însã aceşti oamini, fiind

102v//103r

---

(9) Goreţie, f. 80.

103r:

deprinşi cu un trai mãsurat şi aspru şi neavînd ştiinţã de multã lipsã, au arãtat cã plata lor este îndestulã sã poatã birui pre necredincioş[i] şi nu au trebuinţã de vreo leafã. Asãmine şi cãtrã moldoveni şi cãtrã alţi ostaş streini ce ţiné cu leafã s-au arãtat Ioan, gîndind cã prin mãgulire, prin îmbrãţoşãri şi prin daruri va face credincioş[i], cinstiţ[i] şi statornici pre acei oamini nestatornici.

Iar la urmã s-au arãtat protivnicul acel nou al sãu, anume Petru Şchiopul, un om neastîmpãrat şi asãmine apucãtori de orice feli de treabã cãrue umbla sã-i ajute la domnie fratele sãu, vvodul Valahii, pentru ca sã-l aibã mai mic decît dînsul şi sã fie fãrã grijã în ţara sa despre parte Moldovii.

Acesta s-au arãtat cu 70000 de valahi şi 30000 de turci şi cu 2000 de unguri şi dupã ce au întrat în Moldova, au tãbãrît aproapi de voivodul Ioan. Iar cazacii, judecînd cã acé mulţime de oaste numai cu cé mai mare iuţealã ar puté sã o biruiascã, îndatã, fãrã pre multã prelungire, au rãdicat strãjile protivnicilor cu cé mai adîncã tãcere şi au nãvãlit fãrã de veste în tabãrã cu mare strîgare. Şi valahii, aflîndu-sã dezbrãcaţi de arme şi împrãştieţi cu cai pre cîmp ca sã-i pascã, au cãzut întru 103r//103v

103v:

atîta spaimã, încît n-au putut nici sã sã clintească, nici sã-ş întrebuinţăză mîinile. Şi aşa, cu lesnire i-au stropşit cazacii şi au omorît cu sabie o mulţime dintr-înşii.

Însã îndată şi Ioan pre de altã parte viind cu oastea cé mai mare la locul rãzboiului, atîta i-au strîcat încît mai nici unul n-au scãpat, decît de abie s-au strecurat numai voivodul Valahii şi fratele sãu Petru.

Iar Ioan, împãrţind între oşteni toatã dobînda acé mare ce i-au rãmas din tabãra valahilor, cîteva zile au pus de au cãutat cu amãruntul trupul protivnicului sãu şi, neaflîndu-l necãiere, au prãdat şi au pustiit la urmã Valahie pînã la hotarãle Ardealului. Şi acolo oblicind cã Petru şi cu fratele sãu, voivodul Valahii, sã aflã în cetatea Brãila, îndatã s-au întors asupra aceştii cetãţ[i] şi, cerîndu-i pre amîndoi de la dregãtoriul turcesc al cetãţii ca sã-i dei, au luoat de la dînsul rãspuns poruncitor ca sã fie ascultãtori sultanului şi sã sã dei prins de buna-voe. Şi cu cîţiva turci i-au trimes glonţuri şi sãgeţ îngrozindu-l cã cu acest feli de bucate îl va hrãni şi pre dînsul şi pre oaminii sãi.

Iar Ioan, puind pe trimeşii turcului cu picioarele în butuci şi tãindu-le buzãle şi urechile, au pus de i-au dus întorşi cu capetele în jos supt zidirile cetãţii. Şi prin acest lucru s-au spãimîntat toţi lãcuitorii 103v//104r

104r:
din oraş şi pentru aceia Ioan, îndatã nãvãlind cu oastea asupra oraşului, l-au luoat fãrã vreo împotrivire. Şi acest oraş fiind multã vreme buricul neguţãtorii turceşti, ardeleneşti şi a Valahii, era pentru aceia plin de averi pe care toatã au lãsat-o Ioan ostaşilor sãi, purtînd numai grijã ca nici un orãşan sã nu rãmîi cu vieaţã, nici vreo casã nerãsipitã.

Iar ostaşii din cetate s-au apãrat întocma precum oaminii cei cãzuţ în deznãdãjduire obicinuesc sã sã poarte. Iar Svitrijovschi, oblicind pentru 15000 de turci care alerga prin ţara tãtãrascã ca sã vii într-ajutori, le-au eşit înainte şi i-au tãet şi au îndemnat pe Ioan sã rãdice încunjurare cetãţii Brãila şi sã margã la Tighine şi la Cetate Albã unde sã strinsãsã mulţãme de turci şi de tãtar pentru ca sã-l pui în mijloc între doî focuri. Şi Ioan, ascultînd sfatul lui Svitriţovschi, au pãrãsit Brãila şi, mergînd, au luoat pre amîndoî oraşele, au înfrînt oaste ce vinia spre ajutor şi au încunjurat cetãţile acestor oraş[e].

Iar pre Irimiea Cernoviţschi, ce fusãsã pãrã atuncé dregãtori sau pîrcãlab cetãţii Hotinului, l-au trimis asupra Dunãrii la Oblociţa ca sã apere ţãrmurile Dunãrii cu 18000 de ostaş[i]. 104r//104v

104v:

Acest om au purces de la domnul sãu cu îmbrãţoşãri şi fãgãduinţã mincinoasã cã îş[i] va cheltui toatã putere pentru dînsul şi pentru patrie. Însã pentru voivodul turcesc, ivindu-sã la Dunãre cu 200000 de turci şi trimiţîndu-i lui pre supt cumpãt 30000 de galbini şi fãgãduindu-i încã şi mai mari sumã, arãtîndu-i împreunã şi numãrul oştilor sale, s-au înspãimîntat Erimie de mulţime oştilor şi s-au înduplecat ca sã sã uneascã cu Petru şi sã vicleneascã şi sã vîndã pre domnul sãu. Şi pentru ca sã-l poatã amãgi, au pus pricinã şi s-au tot tras de la ţãrmurile Dunãrii înapoi, pînã cînd au trecut preste apã oastea turceascã împreunã cu tunurile. Dupã aceia, au alergat Irimiea la domnul sãu Ioan şi l-au amãgit cum cã puţinticã oaste, cel mult ca vreo 12000 de turci, l-au înşelat pre dînsul şi au trecut Dunãre, iar Ioan îndatã au alergat întru întîmpinare turcilor cu cîţ[i] oamini avea pre lîngã dînsul şi au rãzimat atîta credinţã asupra lui Cernoviţchi, încît au lepãdat toate sfaturile ce îi da cazacii ca sã-i înştiinţãzã întîi cu amãruntul de numãrul turcilor şi apoi sã le îndrãzneascã. Macar cã cîtva strãj[i] turceşti, rãdicîndu-le, au întrebat Ioan pre cii prinşi ca sã-i arate numãrul şi mãrime oştilor turceşti. Însã aceştia au arãtat un numãr 104v//105r

105r:
pré puţin, ştiind cã mãcar ori ce vor arãta dupã ce vor sfîrşi de a mai spune, obiceiul lui este ca sã-i dé pre mîinile ţãranilor sãi celor înarmaţi ca sã-i zdrumice cu coasãle şi pentru aceiea dorea numai ca sã-l dei şi pre dînsul în mîinile morţii.

Deci prin aceasta amãgindu-sã Ioan, s-au înduplecat de au dat nãvalã asupra duşmanilor sãi numai cu 30000 de oamini la 9 zile a lui iun anu 1574 şi, îndatã ce s-au dat sãmnu de rãzboi, au poroncit Cernoviţschi la cei 18000 de ostaş ai sãi de ş-au pus cuşmele în culiţã şi au întins steagurile, trecînd la turci. Şi primindu-i turcii, le-au luat armele, însã apoi îndatã i-au silit de au mers înaintea lor asupra patrioţilor sãi şi le-au slujit turcilor ca un pãrete sau meterez. Iar Ioan, îndreptînd tunurile celi mari a sale asupra acelor nenorociţi, au început a omorî cu dînsãle din faţa, iar din dãrãpt îi tãiea turcii, strîmtorindu-i sã margã înainte.

Acest tunuri a lui Ioan era aproape sã isprãvascã biruinţa, cãci turcii era hotãrîţ ca sã fugã, cînd deodatã o furtunã de ploaii au udat erbãriiea şi au fãcut tunurile netrebnice. Drept aceiea, turcii au înnoit rãzboiul şi la urmã au fost silit Ioan ca sã pãrãsascã locul cel de luptã, trãgîndu-sã cu atîta chibzuire cu 250 de cãzaci şi ca vreo 20000 de moldoveni cari 105r//105v

105v:

care au putut sã mai margã dupã dînsul, încît au putut de au ajuns pre un deal foarte folositor pentru dînsul şi îndatã s-au închis cu şanţuri, unde doî zile turcii au nãvãlit în zãdar asupra acelor şanţuri şi la urmã au îmbiet pre Ioan cu neşte tocmele foarte folositoare, iarã cazacii nu le-au priimit. Însã fiind locul acela lipsit de apã, mulţi au murit de sete. Şi pentru aceasta s-au înduplecat Ioan de au fãgãduit cã sã va închina dacã sã vor îndatori protivnicii lui cã vor lãsa pre cãzaci sã margã cu averea lor neatinşi şi nevãtãmaţi înapoi în patria lor şi pre moldovenii cei credincioş ai sãi nu-i vor pedepsi şi pre dînsul îl vor duce viu înainte lui Suleman, sultanul.

Şi primind de la turci toate aceste cereri şi, jurîndu-sã de şapte ori împlinire lor de cãtrã toţ povãţuitorii şi paşii, ş-au împãrţit Ioan toate averile şi odoarãle lui între cãzaci, arãtîndu-le cã el atîta de bini cunoaşte cugetele lui Sãlim sultan şi ştie sã le înduplece spre folosul sãu, încît nici o îndoialã nu are cã nu va cîştiga de la dînsul în grabã Moldova iarãş. Şi atunce are gînd ca sã le rãsplãteascã dupã vrednicie slujbile lor.

Şi aşa, în sfîrşit au deschis şanţurile şi s-au dat pre sine şi pre oaminii sãi în mîinile turcilor şi, luîndu-l Capiţi Paşa în cortul sãu, au vorovit cu dînsul ca vreo patru ceasuri şi la urmã, fãcîndu-sã cam iute vorba între dînşii 105v//106r

106r:

au început a bate paşa preste obraz şi preste tot trupul, zicînd cã l-ar fi supãrat. Şi, îndatã sãrind ianicerii preste dînsul, i-au rãtezat capul şi l-au purtat pre sus în toatã tabãra de l-au privit. Iarã trupu lui l-au rupt cu cãmelile şi au adãpat caii lor cu sîngele lui şi ş-au împãrţit închieturile lui între sine, crezînd cã o bucãţicã din trupul acestui om aşa viteaz şi nebiruit, purtîndu-l cineva la sine, trebuie sã-i aducã o bãrbãţie nespusã, precum şi sîngele lui la caii lor. Şi aşa, întru acest chip, cãlcîndu-sã una din tocmeleli aşezate, n-au mai stãtut turcii în gînduri de a cãlca şi pre celelalte tocmeli şi au omorît pre toţ moldovenii, iar cãzacii, temîndu-sã de o asãmine soartã, s-au întors înapoi în şanţurile lor şi, aflîndu-le pline de turci, au tãet într-înşii şi au metaherisit sãbiile sale, fãcînd mare pagubã turcilor, pînã cînd au perit cu toţii afarã de vreo cîţva ce au rãmas dezbrãcaţ[i] de arme, fiind tare rãniţ[i].

După aceia, au dat sultanul poroncã ca sã caute pre toţ[i] acie ce au fost macar şi departe rudenie cu voevozii cei de mai înainte a Moldovii şi sã-i omoarã (10). Şi toatã Basarabie au dat-o

106r//106v

---

(10) Prinţãpul Cantimir la tom 4, f. 76 adevereazã cã atuncé s-au dat întîeş datã ca fieştecare voivod ales de beori sã aibã a-ş cere întãrire sa la sultanul. Însã aceasta s-au întîmplat mai înainte şi atuncé s-au rãdicat cu totul şi alegere boerilor.

106v:
desãvîrşit spre pradã tãtarãlor şi mai ales tãtarãlor pãgîni Nohai care pãrãsisã stãpînire rosascã din Astrahan.

După aceia au întãrit su[l]tanul multe cetãţi a Moldovii şi au pus într-însele mulţime de oşti şi au gãtit oaste ca sã aducã supt stãpînirea sa şi Podolia. Însã, murind sultanul Silim încã întru acelaş an, sã pãré cã va sã sã strîce şi scoposul acela a lui, darã diadohul sãu Murat s-au îndatorit ca sã-l sãvîrşascã şi la an 1575 în luna lui ocv au trimis în Ţara leşascã 111000 de tãtari pe la Chiov şi leşii, neavînd atuncé crai, au fost sãliţi ca sã-ş lasã ţara la tîlhari în pradã şi la urmã, stringînd şi ei oaste, au îngãduit voivodul Petru pe tãtari, împotriva fãgãduinţii ce dãdusã, de s-au tras înapoi prin ţara sa.

Această întîmplare au întîrtat mîniea leşilor asupra lui Petru şi moldovenii încã l-au urît pentru cã era strein şi pentru cã adusãsã mare nenorocire asupra lor.

Dupã aceiea au cîştigat leşii vrednic monarh pre Ştefan Bator, voivodul Ardealului şi acesta, ştiind cum a şterge scoposurile turcilor de asupra crãii sale, au fãcut cu sultanul aşezãmînt de învoialã la anu 1577 şi au legat cu tãrie ca sã nu fie îngãduiţ[i] moldovenii de cãtrã sultanul sã prãde în Ţara leşascã şi craiul leşesc sã nu sufere în ţara sa prebeţi moldoveni şi voivodul Moldovii, cu toatã supunerea la turci, sã fie 106v//107r

107r:

silit a pãzi legãturile cele vechi cu Rãpublica leşascã (11).

În grabã dupã aceiea, la anul 1578, s-au aţîţat rãscoalã în Moldova şi un oareşcare valah de neam prost, anume Ioan Potcoavã, care s-au arãtat a fi rudenii cu neamul cel mai denainte stãpînitor al Dragoşeştilor, ajiutorindu-l cazacii, au gonit pre voivodul Petru şi s-au rãdicat el domn în locul lui.

Însã aceastã întîmplare n-au plãcut craiului leşesc. Pentru aceia au rãdicat cu oaste leşascã şi ardeleneascã pre Potcoavã şi l-au aruncat într-o temniţã şi au pus pre Petru iarãş în scaunul sãu. Dar moldovenii tot nu s-au astîmpãrat, ce au adus pe un frate a lui Potcoavã, anume Alecsandru, împreunã cu pe pretenii lui, cazacii, şi Petru de a doî oarã au fost silit sã fugã.

Drept aceia şi sultanul Murad, judecînd dintru aceste doî pribegiri a lui Petru cã nu este destoinic de domnie, au trimis mari oaste în Moldova la anul 1580 de au prins pre Alecsandru şi au pus voivod în Moldova pre un Iancul, sas din Ardeal, ce s-au arãtat şi el cã este din neamul Dragoşesc. Iar pre Alecsandru l-au pus sultanul în ţapã şi lui Ioan 107r // 107v

---

(11) Epistoliile turceşti a lui Raisner, carte 12, f. 12.

107v:
Potcoavã i-au tãet leşii capul dupã cerire sultanului şi Petru au rãmas în Ardeal şi, cumpãrîndu-şi cîteva moşii, au trait acolo.

Iancu, ştiind cã craiul leşesc cugeta sã pue pre Petru iarãş în scaunul domnii, i-au fãcut pentru aceia cîtãva pagubã, nãvãlind de multe ori în Ţara leşascã şi prãdînd. Pentru aceia craiul la anul 1581 s-au jãluit asupra lui la Poartã (12) şi sultanul i-au trimes probozanie. Dar nici dupã aceia nu s-au astîmpãrat Iancul, necontenind duşmãniile cu leşii, ce au luat cîteva locuri în stãpînire din hotarul leşilor la anul 1582, tocma în vreme cînd sã afla leşii încleştaţ în rãzboi cu ruşii şi cãtrã toţi supuşii leşeşti care cad în mîinile lor sã arãta cumplit şi tiran.

Iar sultanul iarãş i-au poroncit ca sã dei înapoi locurile şi prãzile leşilor, ce el şi cãtrã acesta s-au arãtat neascultãtor, crezînd cã sultanul sã aflã pré tare îndeletnicit cu persii şi nu va puté pedepsi neascultare lui.

Drept aceia craiul leşesc s-au apucat însuş sã-ş ajute şi ocoparisind cu oşti toate drumurile ce mergea în Moldova, au întrat cu oastea cé mai mare în Moldova şi, îndatã ce s-au arãtat oastea în Moldova,, s-au rãscolit şi moldovenii asupra lui Iancu şi pentru aceia au fost silit sã pribegeascã. Şi scoposul lui era ca sã-ş ducã copiii şi averile în Ungaria şi sã ceii ajutor de la împãratul, însã plaiurile ce mergea la Ardeal fiind cuprinsã şi închisã de duşmanii sãi, pentru aceia el vrînd sã sã strãcoare prin 107v//108r

---

(12) Tuan, carte al 53le, f. 66.

108r:

Pocutia, au dat preste dînsul Neculai Iazloviţchi, castelanul de Schiatin şi, prinzindu-l, l-au trimes la craiul. Şi craiul au pus de i-au tăet capul în Liov ca al unui tîlhari (13) şi, luîndu-i averile, au dat dintr-însele şi soţiei şi copiilor lui pentru hrana trebuincioasă şi au cerut de la sultanul ca să rînduiască domn în Moldova pre vreun om mai cu dreptate şi mai cu puţină plecare şi lăcomie la prăzi.

Drept aceia, sultanul au dat domnie iarăş mazilitului Petru vvod, însă acesta, după cîtăva vreme, s-au lăsat însuş el de domnie şi s-au făcut călugăr. Şi după aceasta s-au întîmplat norocire unui Aron de au cîştigat domnie Moldovii. Acesta apoi, prin nunţiul lui Papa Climent al 8le, s-au îndemnat împreună cu Sighismund, vvodul Ardealului, de au priimit a să lega întru mare unire prin care Papa credea că va cîştiga o putere care va puté răsipi stăpînire turcească din Evropa (14). Şi prin aceasta 108r//108v

---

(13) Tuan, carte al 56le, f. 131. Graf Chevenhiler la Analurile lui Ferdinand, tom 1, f. 274. Prinţăpul Cantimir în Perigrafie Moldovii, f. 12 adevereşte că Iancul, fiind tiran şi desfrînat, l-ar fi ucis însuş boerii săi.

(14) [notă lipsă – spaţiu gol]

108v:

ş-au pricinuit Aaron urã la supuşii sãi şi, cãutînd prin pedepsire cumplite ca sã facã acé urã sã nu fie pãgubitoare şi primejduitoare pentru dînsul, l-au izgonit boerii din scaun la anul 1591.

Însã sultanul iarãş l-a luoat în apãrare şi l-au pus de iznoavã în scaun, însã el, pentru aceastã facere de bini, au fost silit de au dat turcilor cetatea Tighinea împreunã cu doîsprãzãce sate di prin prejur pre cari sultanul le-au fãcut raé, au întãrit cetatea la anu 1592 şi au schimbat numele Tighina cu acest care şi pînã acum îl poartã, adecã Benderi (15).

Iarã Aaron, avînd dureri pentru aceastã pagubã, îndatã au înoit legãtura cé tãinuitã cu voivodul Ardealului şi în anul 1593 s-au apãrat a da hãragiul la Poartã (16). Drept aceia sultanul au trimis în Moldova pre hanul tãtarãlor de Crãm ca sã-l smereascã şi acesta la 30 a lui iul 1594 l-au închis în Eşi cu oaste de 100000 de oamini. Însã Aron cu 10000 de moldoveni 108v//109r

---

(15) Prinţãpul Cantimir, tomul 3, f. 551, 553 şi tomul 4, f. 12, Sulţãr, tom 1, f. 441. Dupã arãtare lui Cantimir s-au dat tucilor tot atuncé şi celi doî pîrcãlãbii ce cuprind în sãne Basarabia, însã aceli ţinuturi încã mai nainte era a oştilor turceşti, celor din Cetatea Albã şi din Chilia. Bendirul s-au fãcut mitropolis a turcilor dincoace de Dunãre şi pentru aceia şi pînã acum stau supt paşa al aceştii cetãţi toate oştile şi supuşii turceşti ce are Poarta în Basarabia şi în raeleli din Moldova şi din Valahia.

(16) Ecsigisul lui Raiisner, f. 240.

109r:
şi 4000 de unguri ce-i strînsăsă spre apărare, au înduplecat pre hanul atît prin aceşti 14000 de ostaş, cît şi prin mari daruri, de au părăsit Moldova şi au întrat în Ţara leşască pre la Sneatin.

Însă ungurii, după ce au luat tătarăi banii, au vrut să viclenească şi au făcut goană după dînşii ca să le apuce banii. Ce tătarăii au ucis pre 300 dintre dînşii şi pre cielalţi pre toţi i-au trimes înapoi foarte strîcaţi (17).

După această întîmplare, n-au cutezat Aaron să-ş sprijinească ţara fără ajutoriul vreunui protector şi apărători mai puternic şi pentru aceia, împreună cu boerii şi cu toţ supuşii săi s-au plecat supt protecsiea lui Sighismund vvodul Ardealului. Şi acesta, priimind în titlu său cel ardelenesc şi titlu de voevod al Moldovii şi în pecete sa stema sau marca Moldovii, au rînduit pre Aron să fii în Moldova voivod sau ispravnic al său şi au dat atît lui cît şi norodului moldovenesc şidere întîi înainte românilor la congresurile sau adunările cele de sfat a ţării Ardealului (18).

După aceia la anul 1595 i-au trimis şi un ajutor mare
109r//109v

---

(17) Epistoliile lui Raisner pentru Turciea, carte 19, f. 82.

(18) Tomul 56 al Istorii aceştie, Timon, Cartea Ungarii, f. 84; Epistoliile lui Raisner pentru Turchia, cartea 13, f. 96, cartea 14, f. 121 şi înainte.

109v:

de oaste ardelenească de au luat iarăş de la turci cetatea Tighine sau Bendirul şi au bătut pre cîteva oarde tătărăşti şi pre beiul de Acherman, au călcat cu pradă preste Dunăre şi au luoat în stăpînire Achermanul.

Însă la această apucare a lui numai cît i s-au pricinuit supărare, căci cazacii ş-au oprit pentru sine Tighine şi ardelenii Cetatea Albă sau Achermanu şi, arătîndu-să ca cînd nu s-ar putea deprinde cu supunerea ce era datori voivodului Sighismund ca un ispravnic a lui ce era, pentru aceia ostaşii săi cei ardeleneşri, înnăscînd prepus asupra lui că ar fi făcut sau ar fi avînd gînd să facă legătură tăinuită cu sultanul, au făcut arătare de această îngrijire a lor voevodului Sighismund prin povăţuitoriul sau căpitanul lor, anume Ştefan Răzvan (19).

Drept aceia Sighismund au dat poroncă lui Răzvan ca să prindă pre Aron şi să-l trimată la dînsul şi după aceia, încunjurînd Răzvan pre Aaron în casa sa, l-au prins şi, puindu-l în fieră l-au trimes în Cetatea Albinţu din Ardeal unde după doi ani au murit. (20) 109v/.110r

---

(19) Timon, f. 85 care pe Ştefan Răzvan totdeauna îl numeşte Hofman Balter în exighisis a lui Raisner, f. 234 arată că aga Ştefan Răzvan au fost ţigan, mărturisăşte însă, precum Timon, că au fost ostaş foarte viteaz, au vorovit multi limbi şi au avut şi multă ştiinţă.

(20) Timon, f. 94.

110r:

Şi pentru rãsplãtire al aceştii fapte îndrezneţã, au cîştigat Rezvan de la voivodul Sighismund domnie Moldovii.

Acesta dupã aceia au întemeiat jacurile şi prãzile în ţinuturile turceşti şi, în sfîrşit, din poronca mai marelui sãu, a lui Sighismund, s-au rãdicat sã margã la Ardeal cu 3200 de ostaş[i]. Şi pre drum au alergat dupã dînsul cîteva oarde de tãtarã şi cîteva steaguri de leş. Însã de tãtar au fugit fiindcã era mult mai puternici decît dînsul, iar pre leş i-au înfrînt înapoi (21). Şi, în sfîrşit s-au unit la Terţburg cu oastea care, supt povãţuire lui Sighismund vvd, au gonit din Valahiia pe Sãnai Paşa cu oastea cé mare turceascã. 110r//110v

---

(21) Iştuanfi, f. 672. Marele logf Zamoschii, la îndreptãrile sale ce au fost silit de au trimes cãtrã Papa la anu 1606, înştiinţazã cã Rãzvan l-ar fi rugat pre dînsul ca sã-i die ajutor, însã avînd Rãzvan în ţarã numai 15000 de famelii şi, urîndu-l pre dînsul şi ascunzîndu-sã prin codrii, au perdut şi el bãrbãţie şi, de frica tãtarãlor au fugit şi au lãsat ţara în pradã la fieştecare silnic. Însã dacã aceastã poveste a lui Zamoschin ar fi adevãratã, apoi Rãzvan nu s-ar fi putut lupta cu turcii în Valahie care era mult mai înfricoşaţi, nici ar fi putut înfrînge pre leş[i], cînd au umblat sã-i ţie cale la hotar. Şi mai ales leşii ar fi trebuit sã sã arate ca neşte prieteni ai lui.

110v:

Irimie Movilã vvod * Moldova sã face ţinut turcesc şi leşesc * Petru al 8le voivod unguresc. * Irimiea Movilã de a do oarã domn * Simion Movilã * Costandina Movilã şi Bogdan al 5le Movilã vvod * Ştefan al 12le Tomşevici * Gaşpar Graţiiani * Rarul cel mare * Alecsandru al 4le Ilieş * Miron Barnovschi * Moisãi Movilã şi Vasilie voivoz * Ştefan al 13le Burdujã * Ghiorghi II Ghica şi Costandin II voivozi * Ştefan al 14le. Evstathie Dabija * Duca şi Ilie al 3le voivoz * Ştefan al 15le * Dimitrie I Cantacuzino şi Anton Rusãt voivoz * Dimitrie I Cantacuzino de a doî oarã domn * Costandin al 3le Cantimir * Costandin al 4le Duca * Antioh Cantimir voivozi * Costandin al 4le şi Antioh şi Mihail Racoviţã voivozi

Leşii şi mai vîrtos logf al crãii leşeşti Zamoschi nu-l cãuta cu ochi buni ca sã vadã Moldova a fi parte de loc al Ardealului, avîndu-o pînã atuncé socotitã ca un ţinut supus leşilor. Şi osãbit de aceasta Zamoischin pizmué lui Sighismund pentru Moldova, fiindcã sã afla trãind în duşmãnie 110v//111r

111r:

cu dînsul, aflînd între dînşii vrajbã a famelii.

Drept aceia Zamoischi, fãrã de ştire craiului sãu, au hotãrît ca sã rãdice cu putere armelor voivod în Moldova pre un Irimiea Movilã, beori moldovan pre carili multã vreme îl avusãsã pre lîngã sine şi-l avé foarte la mare socotinţã şi dupã aceia sã aducã Moldova printr-însul supt ocrotirea şi protecţia crãii leşeşti. (22)

Şi avînd nãdejde cã şi vizirul Sinan va primi sã fie Irimie domn, l-au poftit Zamioschi ca sã-i întãreascã domnia şi l-au îmbiet sã-i dé ajutoriul crãii leşeşti ca sã goneascã pre Rãzvan. Însã Sinan n-au primit aceasta, ce i-au dat a înţãlege cã Poarta nu ar fi avînd trebuinţã de ajutor strein şi cã marele sultan au şi dãruit Moldova. Apoi au şi intrat Sinan cu multã oaste de turci în Valahiia.

Iar marele sultan între aceste au împãrţit Moldova, 111r//111v

---

(22) Tuan, carte al 14le, f. 718. Neamul Movila sau Mohila au fost din rãdãcina neamului boeresc al Moldovii. Mailat, voivodul Ardealului, s-au ispitit la anu 1534 ca sã pue voivod în Valahiie pre unul dintru acest neam. Cartea lui Haner pentru Ardeal, f. 260. Însã Petru, voivodul, birnicul turcesc, l-au biruit în rãzboi şi l-au prins. Lui Irimie şi frãţine-sãu, lui Simion, le vinisã aproape norocire ca sã facã domnie Moldovii clironomii pentru neamul lor.

111v:

dînd o parte hanului de Crãm, Cazi Ghiirai şi altã parte, adecã Ţara de sus şi cé mai mare parte din Ţara de jos, a lãsat-o sã o stãpîneascã un paşã ca un sîngeac şi au dat voe hanului ca sã aleagã şi sã pui întru acest sîngeacat pre un paşã, dupã plãcerea sa, şi i-au poroncit ca sã supue Moldova şi dupã aceia sã întãreascã oaste lui Sinan.

Drept aceia hanul au rãdicat pre toţi tãtarãii nohai şi au dat sîngeacatul Moldovii lui Sadriac, bãrbatul surorii sale ce era sangeac la Bendir şi, împreunã cu dînsul, au trimes cãrţi pre la lãcuitorii Moldovii, a Podolii şi a Rosii Roşii întru care moldovenilor vestea cã pentru oprire birului şi hainlãcul sau vicleşugul lor, dacã nu sã vor pãrãsi de amîndoî aceste fapte, va ucide pre toţi bãrbaţii, iar pre fimeiile şi copiii lor îi va lua robi şi îi va vinde şi toate casãle şi oraşãle lor le va face scrum, iar pre lãcuitorii leşeşti i-au îngrozit cu foc şi cu sabie, dacã nu vor alerga sã sã închini lui mai înainte de a sã ivi la dînşii cu armele în mîini.

În sfîrşit au întrat în Moldova o oaste foarte mare de tãtari şi de turci şi treciea în Valahie. Şi Zamoischi, îmbãrbãtîndu-sã, i-au eşit întru întîmpinare numai cu 7000 de ostaş şi i-au ţinut cale pe la şãsul Ţuţorii, la gura pîrîului Ţuţora unde sã varsã în Prut (23).

Iar acel paşe, sîngeac nou al Moldovii şi cu ficiorul hanului care şi priimisã de stãpînitor a unii 111v//112r

---

(23) Cîmpul Coroţiia şi pîrîul Cocora care este arãtat loc de pace Noroţie

112r:

părţi a Moldovii, aflîndu-să povăţuitori aceii oşti, au făgăduit lui Zamoschii că nu vor face nici o pagubă în Ţara leşască şi au cerut să să întoarcă Zamaschii înapoi în Ţara leşască. Însă el n-au priimit, ce mai vîrtos au cerut de la dînşii ca să părăsască Moldova pînă în trii zile, pentru aceia ei s-au ispitit ca să-l înfrîngă cu război, ce el au sprijinit năvălire lor o zi întreagă, fără să i se întîmple vreo pagubă. A doa zi în zadar l-au rugat sîngeacul ca să să întîlnească de faţă şi să vorbască. Drept aceia a trie zi amîndoî oştile s-au întocmit de război şi Zamoschii îndemnînd tunurile asupra tătarălor, au făcut într-înşii atîta lucrare, încît atît hanul cît şi sîngeacul cugeta de fugă şi, viind şi veste tocma atuncé în tabăra hanului pentru fuga lui Sinan din Valahiia, pentru aceia hanul 112r//112v

---

în scrisorile lui Zamoschie cătră Papa.

Epistoliile turceşti a lui Rainer, f. 161 şi 175 nu să găsăşte în harta Moldovii. Unii din istornici cei mai noi leşeşti număsc cîmpul acela Şăsul Ţuţora, doî rîuri cu nume mai deopotrivă, adecă Corovie şi Jijie să varsă în Prut în parte Ştefaneştilor şi a Eşului. Zamoschi zice că lovire cé întîi cu această oaste a tătarălor au făcut-o tocma atuncé cînd s-au biruit Sănan în Bucureşti, însă războiul cu Sănan s-au întîmplat la 19 ocv şi acesta a lui Zamoschi la 8 zile ocv. Dar să vede că socoteala ce întîi este după călindariul nou şi cealaltă după cel vechi.

112v:

şi sîngeacul a patra zi ocv 21 1595 au iscãlit ãşezmînturile de pace întocma precum le alcãtuisã Zamoschi şi au rugat şi pre craiul leşesc de le-au întãrit, fiind aşezate pre temeliile pãcii cei vechi, ce închiesã leşii cu hanul Devlet Ghirai şi cu sultanul Suliman. La aceasta au fãgãduit craiul leşesc cã va stînge desãvîrşit pre cãzacii zaporojeni şi hanul s-au lepãdat de toate pretenţiile de asupra Moldovii, atît despre parte lui, cît şi a ficiorului sãu şi a sîngeacului şi a sultanului turcesc, au rãdicat poronca ce sã dãdusã ca sã sã facã Moldova sîngeacat, au pus voivod pre Irimie Movilã şi au cunoscut a avé dreptatea şi pronomie corona leşascã ca sã rînduiascã voivoz în Moldova şi au fãgãduit cã de a purure va apãra pre Movilã şi-l va ajutora în cîtã vreme îl va cunoaşte Movilã ca pre un mai mare arhistratig asupra lui şi sã va supune supt poroncile sultanului şi va da birul hotãrît la Poartã.

Şi aşa, aşezindu-sã cu jurãmînt toate aceste, s-au rãdicat tãtarãi şi turcii din Moldova şi au eşit toţi pãrã în trii zile şi au mers iarãş în cetãţile şi în patrie lor.

Între aceste moldovenii cei prebegi, cum şi cei ce slujãsã cu leafã în oastea lui Mihai vvod, domnu Valahiei, s-au întors iarãş înapoi în patria lor în vreme ce sã afla Rãzvan stînd în Ardeal şi 200 de ostaş unguri care era de paza Hotinului au fugit şi au parãsit cetatea. Drept aceia Zamoschi s-au vãzut în stãpînire a toatã ţara şi cãzind 112v//113r

113r:
supt mîna lui şi cei mai mulţi boeri, au ascultat poronca cili sale fãrã împotrivire, au ales şi ei vvod pre Irimie şi s-au pãrãsit de Aron şi de rãzboi.

Irimiea, dupã ce au priimit domniia, au fãgãduit în ivalã cã va da birul hotãrît şi slujbã de oaste marelui sultan şi crãii leşeşti au fãgãduit dajdie de mieare [sic!miere] şi de boi, iar prin tainã au dat lui Zamoschi un uric în care adeve[re]a cã el ar fi în Moldova numai un dregãtor leşesc şi cînd îi va cere craiul leşesc Moldova, sã fie dator a o da şi sã fie dator a sã priimi cu pronomiile şi cu cinste şi protiiea ce i sã va da de cãtrã voivozii leşeşti.

Dupã aceia în grabã, au vinit Rãzvan înapoi în ţara sa de la oastea vvodului de Ardeal cu 3000 de moldoveni ce-i metaherisisã spre gonirea lui Sinan şi cu alţi mulţi moldoveni ce-i luoasã de la turci. Însã la strîmtorile plaiurilor ce mergea în Moldova, au dat preste cîtãva împotrivire Rãzvan. Şi, mãcar cã voivodul Sighismund îi rînduisã 2000 de sãcui şi îl sfãtuisã atît din viu grai cît şi prin scrisoare, ca sã nu cutezã a întra departe în hotarul Moldovii, ce la vreme de nevoe sã sã tragã înapoi şi sã aştepte ajutor de oaste şi de bani de la dînsul, cã-i va trimite. Însã
113r//113v

113v:

Rãzvan au trecut înainte pînã pe muntele Oituzului, s-au aşezat acolo în şanţuri şi au cerut ajutor de la Sighismund sã-i trimatã cu mare grabã. Dar fãrã sã-i apuce a i sã trimite ajutor, au nãvãlit protivnicul sãu însuş în şanţurile lui (24). Şi mãcar cã el îndatã ş-au întocmit oaste de rãzboi, însã îndatã ce s-au început lovirea, au trecut aripa cé dreaptã a lui Rãzvan în oaste lui Irimiea, fiindcã sã afla acé aripã numai moldoveni cumpãraţi de Irimiiea cu bani prin tainã. Iar aripa cé stîngã a sãcuilor, vãzînd aceasta, au pierdut bãrbãţie şi s-au împrãştiet în fugã. Şi Rãzvan, dupã o luptã cu foarte vitejie de care şi duşmanii sãi s-au minunat, s-au rãnit foarte tare şi a cãzut prins în mîinile protivnicului sãu. Şi din poronca lui Zamoschi, tãindu-sã nasul şi buzãle, s-au pus de viu în ţapã ca pre un vînzãtori de patrie.

Dupã aceasta sã gãté lui Zamoschii o oaste a chesariului Rîmlenesc şi a lui Sighismund, vvodul Ardealului ca sã pedepsascã aceastã faptã a lui şi sã goneascã din Moldova pre Irimie Movilã. Însã Papa Clement al 8le au pus piedecã aceii duşmãnii, fãgãduind chesariului şi voivodului 113v//114r

---

(24) Iştuanfi (f. 677) mãrturisãşte cã şi însuş Zamoschi împreunã cu Irimie şi cu toatã puterea Moldovii au nãvãlit asupra lui Rãzvan, însã istornicii leşeşti vor sã adevereascã un lucru cam neadevãrat, cum cã acel rãzboi s-ar fi fãcut numai de 1400 de leşi cu moldoveni supt povãţuire lui Movilã.

114r:

că însuş el le va face răsplătitoare îndestulare. Şi cu adevărat au şi scris lui Zamoschi foarte cu mustrare la 8 zile a lui noemv anu 1595, bănuindu-i pentru că s-au făcut prietin şi aliant duşmanilor creştinătăţii şi că au răpit Moldova de supt corona ungurească pentru ca să o dei turcilor.

Zamoschi au amăgit pe Papa în răspunsul ce i-au trimes la 10 zile ghenari anu 1596, dezvinovăţindu-să cu neşte îndreptări neadevărate şi prin o poveste mincinoasă, ce au zis că l-au îndemnat de au întrat în Moldova, arătînd că numa el sîngur au pricinuit stropşire oştii lui Sinan, tăind drumul tătarălor de n-au putut merge să să unească cu dînsul (însă tătarăi au întrat în Moldova după ce au fugit Sinan) şi cum că Răzvan şi ungurii de frica tătarălor au părăsit Moldova şi au lăsat-o în pradă ca fieştecare năvălitor şi cum că leşii nu pot să depărteză de la sine Moldova pentru însuş săguranţe lor şi cum că o oaste adunată de obşte împotriva turcilor, precum va Papa să pue în picioare, nimic nu poate să folosască pentru că folosul din parte a fieştecăruia aliat şi lipsire ascultării trebuincioasă cătră mai marele povăţuitor pricinueşte a nu face nici o lucrare acé oaste şi cum că pace ace s-au închiiat între leşi şi între tătari la toată creştinătatea 114r//114v

114v:

va agonisi nişte folosuri foarte mari.

La aceasta au murit Papa Climent pré devreme şi după moarte sa, s-au părăsit în Roma acé punere la cale ca să să adune mare oaste de stavrofuri şi nu s-au gîndit mai mult nici la hotărîre şi curmare vrăjmăşii dintre leşi şi dintre unguri.

Voivodul Irimiea, la anul 1596, fu înduplecat de hanul tătarălor de au întrat mijlocitor de o parte numai supt părere între hanul şi între voivodul Valahii şi au oblicit pré tîrziu cum că hanul prin acé pace vré numai să adoarmă pre voivodul Valahii şi apoi să-l sfărame desăvîrşit (25). Dar cu toate aceli, Irimie, totuşi, au siguripsit pre tătar despre căzacii care îi gonie, căci, prinzîndu-i, i-au ţinut trii ani închişi în cetatea Hotinului.

Această urmare a lui încă n-au fost atîta de mare şi aşa gingaşă încît să şteargă turcilor prepusul că nu este hain, ce Hasan paşa de Beligrad i-au dat mai vîrtos neşte îngroziri atîta de primejduitoare, încît s-au îngrijat Irimia şi, pe supt cumpăt, s-au întors de cătră sultanul cătră duşmanul sultanului, Sighismund, voivodul de Ardeal. Însă acest domn nestatornic n-au putut să să înduplece a-l primi pre dînsul supt apărare sa (26), ce însuş a sale ţări le-au dat 114v//115r

---

(25) Precum am văzut în tomul Valahiei.

(26) Timon, f. 94

115r:

Chesariului Rudolf.

Iar Zamoschi cercasã sã înduplece pre chesariul încã mai înainte ca sã îngãduiascã Ţãrii leşeşti sã ei supt adevãratã apãrare Ardealul şi Moldova sau mai vîrtos sã întãreascã aceste ţãri cu oşti leşeşti, însã acé cerere a lui Zamoschi nu s-au priimit de craiul.

Dar cu toate aceli corona leşascã a rãmas încã cîtãva vreme cu stãpînirea protecsii asupra Moldovii. Irimie avé de a sã lupta cu doi voivozi maziliţi cari cãuta sã-l surpe pre dînsul prin vizirul şi prin sultanul. Însã solii sau capi chihaelimlui la Ţarigrad, au rãsturnat priimejdia prin mitã. Cãci cel dintîi protivnic, anume Alecsandru, care domnisã în Valahie, tocma cînd socotea cã va cîştiga domnie Moldovii, atuncé prin tertipul lui Irimie fu zugrumat ca un fãcãtor de rãle în zîoa de Florii la anu 1597 (27). Iar al doile protivnic, anume Bogdan, un fãcior a Iancului, voivodului de mai înainte al Moldovii, trimiţîndu-l sultanul voivod în Valahie la anul 1595, au pãtimit multã strãcãciune de cãtrã Mihai voivod şi cãuta acum prin solul leşesc la Ţarigrad ca sã-ş facã drept şi pretenţie asupra Moldovii dupã moarte lui Irimie (28). Însã Irimie şi pre ace[l] l-au adus într-o stare, încît au fost silit sã-ş aleagã sau sã-ş fii în veci la închisoare 115r//115v

---

(27) Exighis a lui Raisner, f. 229.

(28) Ibid, f. 234; Tuan, f. 708.

115v:

sau sã sã tae împrejur în lege turcească şi, primind cé de pre urmã, socoté cã sã aflã sigur, ce Irimie şi, dupã aceasta, au înduplecat pre viziriul prin 4000 de galbini de l-au înecat la sfîrşitul anului 1597.

Iar un al triile potrivnic, anume Andrei Bator, cardinal şi voivod al Ardealului, care luoasã titlu de voivod al Moldovii, fu ucis la anul dintîi a voevozii sale de Mihai, voivodul Valahii.

Dupã aceasta sã fãcu acest Mihai protivnic al patrulé şi încã şi mai primejduitor pentru Irimie, cãci Irimie la anul 1599, din poronca lui Zamoschie, rãdicasã pe moldoveni ca sã gonească din Ardeal pe Mihai vvd şi pre oaste chesariceascã (29). Însã acel rãzboi au rãmas apoi de nu s-au pus în lucrare. Drept aceia Mihai vvd ş-au rãsplãtit asupra lui Irimie cu o nãvãlire în Moldova de 50000 de ostaşi şi Irimie, împreunã cu Sighismund, ce fusasã mai înainte voivod în Ardeal, fãcînd împotrivire lui Mihai vvd la Ortun anu 1600 la 18 zile a lui mart, fu goniţ amîndoi de Mihai, pentru cã moldovenii sã întãrîtasã asupra lui Irimie pentru neşte biruri noî ce scosãsa în ţarã şi au lesnit pre Mihai de au luoat cé mai aleasã cetate, Suceava, şi au primit pre a lui fãcior, Petru sau Petraşcu de voivod lor supt protecsia sau privigherea lui 115v//116r

---

(29) Işţuanfi, f. 747.

116r:
Mihai voivod şi s-au închinat chesariului Rudolf ca unui crai al Ungarii.

De acolo au mers Mihai şi mai înainte, au încunjurat o parte a oştilor sali cetate Hotinul, iarã el însuş, cu altã parte de oaste, au stropşit şi au pustiit Pocutie şi ţinuturile celi mai aproapi a Podolii şi Basarabia şi, în sfîrşi, s-au întors la Ardeal.

Apoi, în grabã dupã aceia, au venit Zamoschi, Sighismund şi Irimia cu oaste foarte mare şi au trecut Prutul şi au scos cetatea Hotinul. Iar Mihail vvd, alergînd întru întîmpinare lor la 15 zile ocv anu 1600 au vrut sã li dei un rãzboi la Bucobilo sau Buceci, lîngã Sireti. Însã, la începutul lovirii, s-au împrãştiet în fugã întîi valahii şi moldovenii, apoi şi aripa sa cé dreaptã, deci şi îndelesnicire lui n-au mai rãmas alta, decît a sã pune pre sãne în siguranţie prin o grãbnicã fugã. Drept aceia, Zamoschii au pus pre Irimie iarãş în stãpînire ţãrii sale şi la 25 zile noemv, cu al doilé biruinţa, au smuls de la Mihai şi o parte din pãmîntul Valahii şi au dat lui Simion Movilã, fratele lui Irimie.

Însã în scurt dupã aceia la ocv anu 1601, fiind ucid vvodul Mihail, fu şi Sãmion gonit din stãpînire acelii 116r//116v

116v:
pãrţi a Valahii de Radul vvod şi de o oaste a chesariului, iar Simon s-au ispitit ca sã gonească pe Radul vvd, ce fiind pré slab, s-au unit apoi în al doilé an, anu 1602, cu fratele sãu Irimie, voivodul Moldovii, şi cu hanul tãtarãlor crimeni şi au întrat de iznoavã în Valahie (30). Dar şi acum au avut iarãş norocire Radul de au biruit pre vrãjmaşii sãi şi hanul au perdut la acé lovire de rãzboi pre Sãdriac, cumnatul sãu pre carele îl avé la mare drag[o]ste şi pre carele mai înainte îl îmblasã sã-l facã sangeac asupra Moldovii.

Această peire a cumnatului sãu au îndemnat pre hanul spre o rãsplãtire neobicinuitã de au pus pre Simion Movilã în fiarã pentru cã au fost el pricinuitori rãzboiului întru care ş-au rãpus Sidriac vieaţa şi l-au dus cu dînsul la Crãm, întorcîndu-sã în grabã împreunã cu tãtarãii sãi. Iar voivodul Irimiea, vrînd sã izbãvascã pre fratele sãu, cu mare grabã s-au împãcat cu Radul vvd şi au fãcut goanã dupã tãtar, însã nimicã n-au isprãvit.

Dupã aceia în grabã, oblicind Irimie cã hanul au înduplecat pre sultanul sã-i ia Moldova, au primit protecsia chesariului, îndatorindu-sã cu slujbã de oaste. Însã paşii turceşti nu i-au lãsat vreme sã sã gãtească, ce l-au 116v//117r

---

(30) Graful Chevenhiler la Analurile lui Ferdinand, tomul 5, f. 2544, 2355.

117r:

apucat mai înainte şi au pus voivod în locul sãu pre fratele sãu, un Simion Movilã. Iar el cu 3000 de ostaşi şi ca cu vreo 4000 de mueri şi de copii care îi rãmãsãsã lui credincioşi, au prebegit la Ardeal şi fu luoat în apãrare de cãtrã Gheorghi Basta, ispravnicul sau vichilul chesaricesc al Ardealului.

O parte de boerii moldoveni (sau un taraf) au chemat pre un oareşcare Marcus ã li fie voivod (31), însã acesta, neputîndu-sã sprijini în domnie, s-au întors înapoi la chesariul.

Iar mai la urmã, de iznoavã s-au mai îndesat Irimie la scaunul domniei pe carele fusãsã silit de l-au pãrãsit şi poate cã aceasta s-au întîmplat dupã moarte lui Simion (32). Şi la moartea lui la anul 1608, 117r//117v

---

(31) Acest Marcu sã vede cã este acela pre carele îl fãcusã vichilul chesaricesc voivod în Valahia. Aceasta la anu 1604, s-au fãcut polcovnic la oastea lui Bartiani (Iştuanfi, f. 815) şi, la anul 1606, în zadar au rugat boerii ardelenşti pre sultanul ca sã-i dei iarãş domnie Moldovii acestui Marcu (Cazi, tom 1, f. 125).

(32) Cum cã Simion Movilã au cîştigat domnie la anul 1607 şi au pierdut-o la anul 1608 mãrturisãşte Catalogul moldovenesc la Dl. Prai. Istornicii aceii di pi vreme aceia care scriu de întîmplãrile Evropii, precum Rudolf în Priveliştea sau Theatru de istorie a toatã lume, parte întîi, f. 244, cum şi alţii care sã gãsãsc arãtaţi de Pfeştiger în carte sa

117v:

s-au înnãscut neunire între boerii alegãtori şi unii ş-au ales pre un voivode pre care şi sultanul deodatã l-a priimit, iar în sfîrşit n-au vrut sã-l îngãduiascã. Iar taraful cel mai puternic s-au dat în parte Elisaftii, vãduvii lui Irimii, care era o fimei foarte tertipoasã şi cumpãtãtoare şi prin chesariul Rudolf, ş-au fãcut voivod pre Costandin, fiul ei cel mai mare, de vîrstã de 13 ani, cu putere oştilor leşeşti ce i-au dat întru ajutor ginerele ei Ştefan Potoschii. Şi biruind pre protivnici, au înduplecat la urmã pre sultanul de au întãrit pre fiul ei voivode şi pre dînsa stãpînitoare epitropã.

Şi dupã aceasta au pãşit şi mai mult Elisafta, au priimit împreunã domn şi stãpînitor şi pre Bogdan, al doile fiu şi ş-au agonisit atîta ipolipsis la Poartã, încît sultanul la 16 agv an 1608 au poroncit lui Gavril Bator, cînd s-au fãcut voivod Ardealului ca sã treacã în preteşug cu stãpînii Moldovii. Şi acest preteşug, dupã doi ani la 15 agv anu 1610 s-au siguripsit şi s-au întãrit cu o legãturã de ajutor ce s-au aşezat cu Gavriil. 117v//118r

---

pentru locurile celi de credinţã luare aminte a vacului al 17le, f. 222 mãrturisãsc cu încredinţare cã Ironiţ sau Irimie au murit la anul 1608 şi povestesc întîmplãrile ficiorului lui întocma precum sînt arãtate şi de istornicii leşeşti. Dupã arãtare prenţãpului Cantimir, au urmat în diadohia dupã Irimie Simion Movilã şi dupã dînsul Mihai, ficiorul lui Simion şi Costandin şi Bogdan, ficiorii lui Irimie, au domnit amîndoi odatã. Toate alte istorii trec cu videre pre Mihai, iar Catalogul lui Prai îl aratã ca pe un prinţãp fãrã domnie în scara neamului Movilesc. Poate acesta au fost voivodul pre care unii din boeri l-au vrut împotriva lui Costandin Movilã.

118r:
Însã tot întru această vreme s-au şters acel bun ipolipsis şi socotinţã a voivodului Costandin la Poartã, întîmplîndu-sã aceasta din pricina mai sus pomenitului Potoschi care era un om foarte lacom la cinste şi citezãtor şi au crezut cã cu ajutoriul leşesc sã va puté scutura Moldova de jugul turcesc, nebãgînd în samã neplecare ce avé muldovenii cãtrã toţi protectorii cei de credinţa pãpistãşascã şi mai vîrtos cãtrã leşi, fiindcã leşii de a purure asupré pe lãcuitorii din Podolia ce era de o lege cu moldovenii.

Drept aceia domna Elisafta, prin sfatul acestui om, au oprit trii ani plata birului la Poartã, nebãgînd în samã aducerile aminte celi cu laudã şi cu îngrozire a sultanului. Şi dupã aceia, la anul 1611 au trimes şi pre Costandin, fiul ei cel mai mare, cu oaste întru ajutor lui Radul, vvodul Valahii şi lui Gavril, voivodul Ardealului împotriva turcilor. Şi cu toate cã oastea ei fu împrãştietã în fugã, au pus de au omorît pre toţi turcii cîţ[i] sã afla cu şidere în Moldova, la anu 1612. (33)

Însã prin această urmare, au cãzut boierii întru atîta spaimã, încît au pîrît pre aceşti domni ai lor la Poartã cã sînt haini şi au ales voivode în locul Movileştilor pre un Ştefan Tomşevici, ce sã zice cã ar fi fost din neamul voivodului celui mai de-nainte cu acest nume (Ştefan al 10le). Drept aceia sultanul au dat domnie 118r//118v

---

(33) Graful Chevinhiler, tom 7, f. 533.

118v:

au dat domnia acestui Ştefan şi pre Costandin l-au îmbiet cu altã dregãtorie. Însã Costandin, prinzînd pre solul turcesc şi puindu-l la oprealã, s-au rãdicat cu toate averile şi cu ai sãi şi au mers în Ţara leşascã pentru ca sã sã roage craiului sã-i dei ajutori.

Iar craiul, trimiţînd vreo cîţva soli la Ţarigrad, au cerut ca sã sã pue Costandin iarãş în domnie, pentru cã, dupã putere aşãzãmînturilor de pace, ce sã închiesã mai în urmã între leşi şi între turci, nimine nu puté sã iai domnie Moldovii fãrã a nu fi numit şi îngãduit de cãtra craii leşeşti. Însã sultanul, aruncînd într-o temniţã pre toţi solii acie, pentru cã prin aceasta sã facã sã sã slobozascã pre solul sãu ce sã oprisã în Moldova, au ajutat lui Ştefan de au luoat Moldova în stãpînire, prin mijlocire tãtarãlor.

Pre Potoschi îl sfãtuia pretinii sãi ca sã cerce cu învoeli şi cu daruri sã ocroteascã pre cumnaţii sãi în domnie, însã el n-au primit acel sfat, ce fãrã de voe craiului sãu, strîngînd 6000 de ostaşi, i-au adus la Cornu lui Sas, întru loc atîta de strîmt, încunjurat de gloduri şi de codri, încît, fãrã de veste, nãvãlind asupra lor 30000 de turci cu tatar[i], n-au putut sã-ş metaherisascã armele şi i-au prins turcii pre toţi mai fãrã de nici o împotrivire (34). Şi aşa Potoschi 118v//119r

---

(34) Graful Chevenhiler, tom 8, f. 1013 la anu 1616. Mai cã sã vedi cã doamna Elisafta, împreunã cu amîndoi fãciorii ei cei mai tineri, au cãzut în mîinile turcilor deodatã cu luare Hotinului, iar nu mult înainte.

119r:

şi cu voivodul Costandin au cãzut în mîinile biruitorilor sãi şi s-au vîndut robi şi Costandin au murit necunoscut de foame şi de frig, iarã un frate a lui mai tînãr, anume Alecsandru, împreunã cu Bogdan şi cu maica lor fu aruncaţi într-o temniţã şi sãlniciţi de ş-au lepãdat legea creştinească. Şi acolo, întru acé temniţã, au murit Alecsandru, iar pre Bogdan l-au slobozit şi i-au dat mai pre urmã dregãtorie de capiţiban.

Voivodul Ştefan, dupã aceia, au îndemnat pre turci sã treacã prin Moldova şi sã calce cu pradã în Ţara leşascã şi aşa au şi fãcut turcii, trii ani de rind, dupã aceia, cu bun şi norocit spori pentru dînşii. Însã apoi, dimpotrivã, doî rudenii leşeşti foarte bogaţi a neamului Movileştilor, anume Samuil Coreţchi şi Mihail Vişnoveţchi, n-au prãdat numai Moldova, ce şi Bulgarie şi Rumile pînã cînd, în sfîrşit, Coreţchi fu biruit şi Vişnoveţchi au murit.

Drept aceia boerii porţii din pricina acestor urmãri duşmãneşti s-au îndemnat a depãrta toate amestcurile leşilor la pricinile moldoveneşti, însã leşii cu cé mai mare statornicie şi din gurã şi prin scrisori ş-au apãrat dreptul lor de a orîndui voivozi în Moldova şi a-i apãra, pînã cînd în sfîrşit s-au stîrnit dintru aceste vrãjbi un vederat rãzboi 119r//119v

119v:
Drept aceia marele hatman al coronii leşeşti, Stanislav Jolcovschi, au mers asupra Nistrului cu oaste de privigheri la anu 1617. Însã dupã ce s-au apropiet de dînsul paşa Schinder la Buşa cu oaste de turci şi tãtar[i] mai mare decît a lui, s-au înduplecat Jolcovschi de au priimit a lepãda toate pretenţiile crãii leşeşti asupra pãmîntului Moldovii şi a dreptului de ocrotire şi de apãrare a voivozilor, rãsipind şi doî oraşã leşeşti, anume Bersada şi Raţcov în care obicinue rudeniile Movileştilor de sã aduna cînd îmbla prãdînd. Şi au silit pe oastea din cetatea Hotinului de au dat cetate în mîinile turcilor, împreunã cu averile Movileştilor şi au tãet capul dregãtoriului cetãţii pentru cã nu au deschis îndatã porţile cetãţii, cînd i-au poroncit el. Şi apoi s-au iscãlit tractatul de pace între leşi şi între turci.

Însã despre partea turcilor tot n-au contenit duşmãniile prin urmãrile tatarãlor. Pentru aceia Jocovschi de iznoavã au eşit la rãzboi la anul 1618, dar 23000 de leşi plini de bãrbãţie au privit cu blîndeţã pre vreo 30000 de tãtar[i] cu moldoveni cum au rãpit din ţara leşascã mai pre atîţa robi şi i-au trecut la locurile lor, tocma pre denaintea taberii lui.

Ce numai cît el, împreunã cu craiul sãu Vladislav, s-au jãluit la Poartã pentru aceste jacuri pentru care 119v//120r

120r:

Sultanul le-au fãcut o îndestulare care nu au fost vreo treabã aşa gingaşã, adecã au scos din domnii pre voivodul Ştefan, ca pre un urzitori al acelor jacuri şi, la 4 zile fevr anul 1619 au orînduit voivod în locul lui pre Gaşpar Graţiani, ce era de credinţa papistãşascã şi era dragoman la Poartã şi cu puţin mai înainte sã întorsãsã înapoi dintr-o solie în care fusãsã trimes la curtea chesariului Matei (35).

După ce s-au aşezar Graţiani în scaun, apoi lege lui şi rîvna ce avé ca sã unească bisãrica Moldovii cu scaunul pãpãsc, în grabã au pricinuit o apropietã înţãlegere între dînsul şi între craiul leşesc. Şi aşa s-au început între dînşii o corespondenţie care, în grabã dupã aceia, l-au surpat pre dînsul în strîcãciuni.

Cãci Gavriil Batler, voivodul Ardealului, prinzînd cîteva scrisori vãtãmãtoare şi scãndãlitoare, le-au trimis la Ţarigrad şi apoi 120r//120v

---

(35) Graful Chevenhiler la Analurile lui Fãrdinand, tom 9, f. 715 şi 205. Acest voivode au fost din Ştaermarc şi s-au numit Graţiani de pe Graţ, oraşul întru care s-au nãscut (vezi pre Pfefingher, f. 670). Iarã Prinţãpul Cantimir îl socoteşte Italian.

120v:

atît prin aceli, cît şi prin banii mazilitului Ştefan vvod cari trãiea acolo la Ţarigrad, i s-au lucrat mazilire, cari s-au pãzit foarte tãinuit pentru ca sã nu cîştige Graţiani vreme sã pribegeascã. Şi pentru ca sã-l facã desãvîrşit sîgur sultanul, i-au dat poroncã ca sã strîngã zahere pentru o oaste care zicea sultanul cã vra sã o trimatã în Ţara leşascã. Însã Graţiani, pricepînd vicleşugul, au cerut ajutor de la leşi. Drept aceia Jolcovschi, la anu 1620, au intrat în Moldova cu oaste de 8000 sau, precum zic unii, de 12000 de oamini şi au tãbãrît pre şesul Ţuţora.

Asãmine şi Graţiani au adunat 15000 de moldoveni, însã ei, dupã ce au vãzut cã Jolcovschi sã aflã numai cu atîţa leşi, au pierdut bãrbãţie şi au pãrãsit pre voivodul lor, arãtînd cã vor rãmîne credincioşi la cé dintîi, adecã la hotãrîre sultanului. Şi Graţiani pentru aceia sã plecasã sã fugã cu averile sali în Ţara leşasca, însã Jolcovschi l-au silit de au întrat în tabãra lui împreunã cu 600 de ostaşi care îi rãmãsãsã credincioşi.

Doî nãvãliri a tãtarãlor au cãzut cu norocire pintru leşi, iar la rãzboiul ce au vrut sã dei leşii turcilor la luna lui sãptv atîta strîcãciuni au pãtimit leşii, încît Graţianii împreunã cu alţi mulţi ofichiali mai mari din oaste leşilor au pãrãsit tabãra la al doile noapte. 120v//121r

121r:

Şi la fuga lor, strãgînd ei cã toţi acie care vor sã-ş izbãvascã vieaţa, sã urmezã dupã pilda lor, s-au fãcut în oaste o tulburare şi o nerînduialã atîta de mare, încît au sîmţît turcii fuga leşilor şi au început a-i goni pre acii fugari şi au omorît vreo 2500 dintru dînşii, înecîndu-i în Prut sau tãindu-i pre drumul ce mergea asupra aceştii ape, aflîndu-sã întru acei ucişi şi Graţiani.

Iar Jolcovschi s-au mai sprijinit încã cîteva zile în tabãra sa şi dupã aceia s-au tras înapoi şi, trecînd mai pînã la ţãrmurile de la Movilãu, fu în sfîrşit, la 7 zile ocv, stropşit şi strîcat cu toţi oaminii sãi.

În locul lui Graţiani au fost pus Poarta pre Radul cel cel mare, ce fusãsã mai înainte voivod în Valahiia. Acesta, la 9 zile a lui ocv anu 1621, au mijlocit pacea între leşi şi între Poartã şi apoi în grabã dupã aceia au murit (36). 121r//121v

---

(36) Pentru Radul aratã catalogul lui Prai cã au cîştigat Moldova la anu 1618 şi pentru moartea lui aratã Analurile lui Chevenhiler, tom 9, f. 1034 cã s-au întîmplat la anul 1620 fev 22. Însã amîndoî arãtãrile aceste sînt neadevãrate, cãci la 8 zile a lui martie 1619 s-au aflat Radul încã voivod în Valahie şi au fost la Viena împreunã la sfînţirea sau hãrãzirea ordenului cavalerii lui Hs. [Hristos] ce s-au fãcut cu litanie de rugãciuni cãtrã Maica Domnului şi cãtrã Arhanghelul Mihail, la cari ordin fu trimis Radul

121v:

Prin acest aşezãmînt de pace s-au fãgãduit sultanul cã dea apurure va orîndui voivozi în Moldova, bãrbaţi care vor fi creştini şi cu bun cuget asupra Ţãrii leşeşti şi au ales în locul lui Radu pre un Alecsandru Ilieş ce sã zicea cã este din neamul Dragoşãştilor şi cã sã trage de la Ilie al 2le (37).

Pre acesta l-au gonit din Moldova însuşi supuşii sãi, învrãjbindu-sã cu dînşii şi au fost silit sã lasã domnie unui din boerii sãi, anume Miron Dragomir Barnovschi (38), nãscut Evghinis leşãsc pre carili 121v//122r

---

cel dintîi cavaler. Şi istornicii leşeşti îl numesc anume în istoria tocmelelor de pace. Drept aceia moarte lui trebue sã fie fost la 22 fevr anu 1622.

(37) Prinţãpul Cantimir, tom 4, f. 14 cu greşalã aratã cã acest voivod au fost cel dintîi pre carele l-au fãcut sultanul în putere sa, fãrã sã întrebe şi pre boeri. Catalogul lui Prai aratã începutul domnii lui la anul 1621. El au cîştigat domnie prin mijlocirea bãrbatului surorii sale, Alecsandru Mavrocordat cari sã afla dragoman mare şi mult puternic la Poartã.

(38) Miron este arãtat în Catalogul lui Cantimir înaintea lui Alecsandru, iar în Catalogul lui Prai sã vede pus dupã Alecsandru. Catalogul lui Prai mai aratã cã el au început a domni la anul 1626 şi Moisãi Movilã la 1630 şi Vasãle la 1634, însã şi aceşti ani sînt arãtaţi de Prai cu greşalã, precum şi cielanţi mai toţi. Miron au petrecut mai toatã boeriile celi mari şi precum sã prepune sã trãgea prin o linii fimeiascã din neamul Movileştilor. Şi cum cã el s-au ales domn la anul 1633 şi s-au ucis tot întru acelaşi an mãrturisãşte Ricav în cartea sa cu nume: Poarta din nou deschisã Othomaniceascã, f. 477.

122r:
l-au ales la domnie boerii.

Miron după aceia la anu 1633 au mers la Ţarigrad ca sã cei întãrire domnii de la sultanul, însã pînã a nu o cîştiga, s-au arãtat izgonitul Alecsandru şi l-au pîrît la Poartã cã au fost el cel dintîi cãpitenie şi urzitori a rãscoalii ce s-au rãdicat asupra lui şi cã este prietin prin tainã cu leşii. Drept aceia sultanul, fiind tocma atuncé hotãrît, prin îndemnarea ţarului rusãsc şi a lui Paşa Abaxa, ca sã rãdice rãzboi asupra leşilor şi, aducîndu-i îngrijire acé jalobã a lui Alecsandru, s-au îndemnat de au tãet capul lui Barnovschi şi i-au poroncit lui Abaxa Paşa sã triimatã în Moldova bunã oaste ca sã prefacã Moldova în sangeacat şi sã supue şi Ţara leşascã.

Deci paşa au însãrcinat cu pedepsire zurbagiilor sau a lãcuitorilor moldoveni pre hanul tãtarãlor care, neaflînd la dînşii nici o împotrivire, i-au şi pedepsit foarte cumplit. Şi mãcar cã el au bãtut rãzboi cu norocire, însã sultanul Murad al doile an 1654 au imbiet pre Vladislav, craiul leşesc, de au fãcut pace cu dînsul pentru cã şi ruşii sã împãcasã cu leşii şi persii în Asia rãdicasã mare rãzboi asupra turcilor. Pentru aceia s-au îndatorit sultanul sã lasã Moldova în sistima ei cé veche. Iar boerii moldoveni pentru ca sã îmblînzascã 122r//122v

122v:

mai înainte pre sultanul, au apucat de s-au lepãdat pentru de apurure de a lor drept şi pronomie de alegere domnilor sãi şi au fãgãduit sultanului cã sã vor supune fieştecãruia domn ce îl va orîndui el şi numai aceluieş îi vor da ascultare, iarã nu la alţii, numai sã sã fie din neam boeresc şi de legea creştinească.

Acest drept, dupã ce l-au cîştigat sultanul, l-au întins şi l-au lãţit atîta de mult spre paguba ţãrii, încît i-au fost prin putinţã, cãci el de acolo au orînduit ca fieştecare voivod sã domnească numai un an şi dupã trecere acelui an sã fie dator a-şi scoate un mucarel mic sau întãrire. Iar dupã cursul a trii ani sã fie însuşi datori sã margã la Poartã sã-ş scoatã mucarel mari (39). Acé orînduialã puté sã mîhnească pre moldoveni, pentru aceia sultanul, acé datã, le-au aşezat voivod pre unul din neamul stãpînitori, adicã pre Moisii Movila, fãcior lui Simion ce fusãsã voivod mai înainte şi i-au îngãduit trii tuiuri, o cinste care nu numai era desãvîrşit, ce şi folositoare, pentru cã obiceiul este ca sã sã dei voivodului de Moldova numai doî tuiuri. Şi pentru aceia, el îndatã ce sã iveşte în Moldova vreun paşe de trii tuiuri, îşi pierdea puterea cé domnească a sa (40).

Acest Moisii, nu dupã multã vreme, au deschis drumul la domnie prin moartea sa unui om ce au fost adevãrat pãrinte 122v//123r

---

(39) Perigrafiea prenţãpului Cantimir în Magazia lui Bişig, tom 4, f. 12 şi 34.

(40) cãpt. Sulţãr, tom 1, f. 442.

123r:

al patrii sale, adecã lui Vasile Lupul, voivod ce fusãsã vor[ni]c mare, mãcar cã boerii sãi nu numai cã n-au vrut sã cunoascã vrednicie lui, ce însã pentru aceia, l-au şi pizmuit (41).

Acest om, dupã pilda procatohilor sãi, asãmine şi el au adunat bogãţie, dar, pre de altã parte, iarãş le da ţãrii. El a plãtit 260 pungi de bani, ce era datoare bisãrica patrierhiei din Ţarigrad la mulţi turci, creştini şi jidovi şi i s-au dat pentru aceia de la Patrierhie moaştele fãcãtoare de minuni a Sfîntii Paraschivii şi au maid at sultanului încã 300 pungi de galbini, de i-au dat voe de le-au adus la Eşi, zidind pentru aceste moşti osãbitã mãnãstire (42).

Au îndemnat pre mitropolitul sãu de au cunoscut ca un mai mare a lui pre patriarhul de Ţarigrad şi pre lîngã 123r//123v

---

(41) În analurile moldoveneşti sã cheamã acest domn Vasãlie Vodã, cum şi Vasilie Arnãutul, cãci el au fost grec din Cipru. Ricant îl numeşte Lupul, fiindcã aşa s-au fost chemat mai înainte de a fi domn. Dupã Catalogul lui Prai au domnit Vasilie de la anul 1634 pînã la anul 1653.

(42) Istorie lui Cantimir pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 532. Aceastã faptã au acoperit prepusul cã nu ar fi bini credincios care şi-l pricinuisã la anul 1636 pentru cã au dat sultanului 50000 de lei de i-au dat voe de au luoat muere pre o cevcheazã de lege muhamedaniceascã. Mai dupã vreme au fost Vasilie socotit cã este papistaş pentru cã au avut la mare socotinţã pre nişte cãlugãri papistãşeşti, fiind mai învãţaţi decît cãlugãrii lui.

123v:

cîntãrile celi iliriceşti sau sloveneşti, au orînduit sã sã obicinuiascã şi rugãciuni, citiri şi cîntãri în limba greceascã, au fãcut osãbite şcoali pentru dascãli greceşti şi au orînduit de sã îndeletnicé în fieştecare mãnãstire cîţva cãlugãri procopsiţ[i] cu învãţãtura copiilor de boeri. Şi la anul 1644 au fãcut în Eşi o ghimnasie pentru dascãlii latineşti şi la anul 1648 au fãcut încã şi o şcoalã de opşte (43), o tipografie şi bibliotechii. Şi au pus de au fãcut o noao pravilã de obşte din pravila greceascã ce sã zice Cartea împãraţilor ce era tãlmãcitã în limba moldoveneascã din poronca lui Alecsandru vvd, cum şi din obiceiurile celi înrãdãcinate nescrisã a Moldovii şi au dat-o în tipari moldovenesc în Eşi, împreunã cu Evanghelii şi alte cãrţi bisãriceşti (44).

Însã aceste era toate neplãcute la mulţi, atît dintre mireni, cît şi dintre clirici, pentru cã cliricii pînã atuncé sã îndeletnicé numai cu rugãciuni şi cu munca 123v//124r

---

(43) Cazi, partea 2, f. 220. Precum sã vede au fost Vasilie acelaşi vvd care au mutat scaunul mitropolii şi însuş rezidenţie domneascã de la Suceavã la Eşi. Cel puţin el au împodobit Eşul care mai înainte de aceia sã gãsãşte în istorii arãtat numai ca un tîrg de ţarã nesocotit. Papistaşii au cîştigat de la dînsul voe de ş-au fãcut bisãricã atît în oraşul acesta, cît şi în Suceavã şi în Galaţi.

(44) Perigrafie lui Cantimir, tom 4, f. 68.

124r:

mîinilor, iar mirenii sã socotea procopsiţi de învãţãturã dacã ştiea numai sã citeascã scrisoare de mînã în limba sloveneascã şi dacã ştiea sã zicã de rost psalmii şi rugãciunile de toate zileli, aşijderea în limba sloveneascã şi dacã ştiea şi ceva arithmeticã şi acum era datori sã sã osîrduiascã sã înveţã ştiinţã streine.

Pentru aceasta s-au aţîţat o tãinuitã nemulţãmire între boeri asupra lui Vasãlie, însã Vasãlie i-au tãet putere, întîmpinînd cu mitã pre cei mai aleşi din rãgealurile turceşti şi, vãzînd ca au prohorisit cu aceasta la anul 1639, apoi ş-au mai întrebuinţat banii încã la Poartã şi pentru de au apãsat pre cel de o lege şi de o patrie cu dînsul, pre Matei voivodul Valahii şi au adus în sfîrşit de s-au dat aceastã ţarã ficiorului sãu de cãtrã sultanul. Însã Matei s-au sprjinit cu armele şi au bãtut şi au gonit în fugã atît pre dînsul, cît şi pre turci care vra sã pue stãpînire în Valahie.

Vasãlie la anul 1645 au fãcut socotinţã tãinuite cu Rãpublica leşascã şi cu chesariul şi au strîmtorit sfetire duşmãneştilor cugetãri a lui Gheorghie Racoţi, voivodul de Ardeal asupra leşilor, cã, pre de o parte, au îndemnat pre sultanul de poroncit lui Racoţi sã pãzeascã pace 124r//124v

124v:

şi, pre de altã parte, au împiedecat drumul valahilor şi a tãtarãlor de n-au putut sã sã unească în parte lui Racoţi.

Mai pre urmã, hatmanul cazacilor, Bogdan Chimilnischii sau Hmil, unindu-sã cu voivodul Racoţi şi cu ţarul Rosii şi cu sultanul turcesc şi vrînd de a do oarã la anu 1650 sã sã rãdice asupra leşilor împreunã cu hanul tãtarãlor de Crãm, au vãdit Vasãlie craiului leşesc aceste tãinuite puneri la cale a hatmanului şi a hanului (45). Pentru aceia, hatmanul oblicind acest vicleşug a lui Vasilie, l-au arãtat sultanului şi acesta au poroncit ca sã sã împuternicească cu oaste asupra lui Vasilie (46). Însã Vasãlie au împedecat poronca sultanului, fãgãduind lui Racoţi dajdie de bani pentru ca sã-l ia în apãrare, şi aşa au [s]cãpat de primejdie.

Iar hatmanul cazacilor şi cu hanul au întrat în Moldova cu multe mii de cãlãrime, îndatã dupã aceia (47) şi cu atîta fãrã de veste au nãvãlit asupra Eşului, încît de abie au putut Vasilie de ş-au scãpat casa şi averile sale în codrul cel mai di aproapi şi le-au întãrit cu palanca de capaci. Apoi au chemat într-ajutor pre turcii cei dinprejur, însã duşmanii îl cãlca atîta

124v//125r

---

(45) Ioan Pãstoriul de Hirtenberg, Istorie Polonii, cartea 9, f. 154 eşitã la anul 1688.

(46) Vezi tomul 54 al istorii aceştie, f. 291.

(47) Ioan Pãstoriul, f. 157.

125r:

de iute, încît pînã a nu sosi turcii ar fi fost cu adevãrat silit sã sã dei prins. Pentru aceia au întrat în tocmalã cu hatmanul şi cu hanul şi ş-au cumpãrat prieteşug şi pace de la dînşii cu 20000 de galbini.

La aceasta au mai fãcut hatmanul şi alte ceriri noao, vãdind în sfîrşit veche a sa dorinţã ce avé ca sã-i dei Vasãlie nor pre fiicã-sa cé mai tînãrã dupã Timoftei sau Timuş, ficiorul sãu.

Aceastã socotinţã a hatmanului au fost foarte neplãcutã atît tatãlui cît şi fiicii Sali, pentru cã Bogdan şi cu fiiul sãu era amîndoi atîta de sãlbatici crescuţi, încît însuş moldovenii aceii de atuncé, mãcar cã şi ei era salbatici, le zicea cã au creştere de urs. Dar cu toate aceli, n-au cutezat Vasilie a sã apãra de acé ceriri, ce au fãcut logodnã şi aşa, atît cazacii cum şi tãtarãii au parãsit Moldova.

Iar leşii, cercînd ca sã împiedece acé legãturã a lui Vasãlie cu cazacii, i-au trimes lui Vasilie o diploma prin care îl fãcé cã este drept patriot a lor ca sã-l facã şi împreunã mãdulare a monarhiei lor ce de rãpublicã (48). Şi mai vîrtos sã împotrivé la acé legãturã ginerele cel mai vechi a lui Vasilie, anume Ianuş Raţivec, hatmanul al doile din Litva, cãruia era de vãtãmare în cumnãţie cu hatmanul cazacilor. Pentru aceia Vasilie au prelungit nunta cîtãva vreme, pînã cînd, în sfîrşit, au întrat fãciorul hatmanului cu 125r//125v

---

(48) Hrisovul sau Diploma din 24 zile a lui decv anu 1650. La Diplomurile lui Doghiel pentru Polonie, tom 1, f. 621.

125v:

cu oaste în Moldova de ş-au luoat mireasa la anu 1652 şi în sîlã s-au cununat cu dînsa, dupã ce au înfrînt cu rãzboi şi pre Calinovschi, hatmanul leşesc, care îi eşisã înainte la Batov cu oaste, vrînd sã-i ţie calea.

După aceasta, în al doile an 1653, s-au apãrat Vasãlie de a plãti banii pentru protecsie precum sã îndatorisã lui Racoţi, voivodul de Ardeal, ba încã au trecut şi preste hotar în Ardeal de au prãdat supt o pricinã necunoscutã (49).

Drept aceia Racoţi au scos poroncã sultanului ce avé la sine de trei ani data ca sã gonească pre Vasãlie din Moldova şi au trimes în Moldova cîteva steaguri de ardeleni supt povãţuire lui Ioan Chemeni ca sã gonească pre Vasãlie. Însã Vasãlie, împreunã cu tãtarãii, bãtînd pre Chemenii, au rãdicat apoi Racoţi toatã puterea Ardealului şi au triimes-o în Moldova supt povãţuire ghenãralului Ştefan Petchii. Şi acesta, dupã ce au trecut hotarul, au încunjurat cetatea Sucevii unde îşi trimisãsã Vasãlie pe doamna sa şi pe ficiorul sãu şi avere.

Iar Vasãlie, vãzînd, au alergat la hatmanul cazacilor ca sã-i dei ajutor, însã acesta sã încurcasã atuncé întru atîta beţie, încît şapte zile au trecut la mijloc şi n-au putut Vasãlie sã-i descopãrã cerire sa. Şi pentru aceasta au cîştigat ardelenii vreme de s-au lãţit şi s-au întemieat de rãzboi în Moldova. Apoi, abie la urmã 125v//126r

---

(49) Scrisoare lui Ioan Betlen pentru Ardeal, cartea 4, f. 31. Istoriia Prenţãpului Cantimir pentru Împãrãţia Osmanicească, f. 436 şi de acolo sã împrumutează Cara, f. 49.

126r:

au scos Vasãlie de la hatmanul 14000 de cãzaci supt povãţuire ginerelui sãu, a lui Timuş Hmileschii, însã aceştie au ajuns la porţile cetãţii Sucevii la trii zile dupã ce sã luasã cetatea de ardeleni şi dupã ce trecusã înapoi şi puţinticã oaste leşascã ce fusãsã ajutor lui Vasãlie.

Timuş, îndatã dupã ce au sosit cu oastea, ş-au înfipt tabãra aproape de zidirile cetãţii şi au început a urma beţie dupã obiceiul tãtîne-sãu înainte ochilor vrãjmaşilor celor din cetate, pînã cînd, dupã cîteva ceasuri i-au sfîrmat o ghiulé a unui tun din cetate un picior şi l-au omorît.

Şi apoi aceastã întîmplare au împrãştiet în fugã întîi pe cãzaci şi dupã aceia şi pre toţi cielalţi cîţi sã ţine de Vasãlie şi însuş Vasãlie de abie au putut de au scãpat cu vieaţã pentru cã pre cii mai mulţi oamini ai sãu i-au prins însuş moldovenii gonindu-i şi i-au omorît.

Dupã aceasta ş-au ales boerii domn pre logofãtul cel mare a lor, anume Ştefan al 13le cel gras sau Burdujã şi mare sumã de bani au cheltuit de l-au îngãduit şi sultanul sã le fie voivod (50). Şi, precum sã vede, 126r//126v

---

(50) Perigrafiea prenţãpului Cantimir, tom 4, f. 13. În testamentul leşesc de la sfîrşitul lui iuni anu 1654 (vezi Diploma lui Doghiel, cartea a, f. 621) ce au dat leşii lui Ştefan, fãcîndu-l prin acest testament simbatriot a lor, sã cheamã Ştefan acolo Palatin al Moldovii, ficior lui Ştefan logofãtul.

126v:
au cunoscut Ştefan prin tainã şi protecsia lui Racoţi şi s-au priimit încã şi de la leşi între neamurile lor cele boereşti şi, dupã aceia, aşijdere şi el au fãcut cu leşii o asãmine legãturã strîcãcioasã ca şi aceia care rãpisã domniea lui Vasãlie vodã. Şi la anul 1655 au dat ajutor împreunã cu Racoţi lui Costandin Basaraba, voivodul Valahii, de s-au pus iarãş în scaunul domnii sali din cari îl izgonisã însuşi supuşii sãi. Şi apoi, doi ani dupã aceia, au pãtimit Ştefan de au bãtut rãzboi moldovenii supt steagurile lui Racoţi împotriva leşilor, la care rãzboi, biruind leşii şi Racoţi socotind cã însuş Ştefan prin corespondenţii tãinuite cu leşii, i-ar fi fost pricinuitor nenorocirii sale, pentru aceia l-au arãtat la Poartã cã ar fi unit şi aliat cu leşii.

Drept aceia sultanul l-au mazilit pre dînsul şi au pus în locul lui voivod pre cel dintii capichihae sau sol a lui Ştefan ce avé pre lîngã Poartã, anume Gheorghi Ghica Alvanitu.

Tot întru aceastã vremi, anu 1658, au luoat Racoţi în apãrare impotriva turcilor şi a tãtarãlor pre Mihail, voivodul cel de atuncé de curund pus în Valahie şi au trimes cu oaste în Moldova pe Costandin Basaraba ce fusãsã domn în Valahia şi sã afla de al do oarã împins din scaunul sãu, poroncindu-i ca sã supue cu acé oaste acest pãmînt al Moldovii şi sã-l stãpîneascã ca o ţarã de ar fi
126v//127v

127r:

numai supt protecsia Ardealului, iar nu supt a Porţii (51).

Drept aceia Costandin au şi întrat în Moldova cu acé oaste şi au luoat oraşul capital al ţãrii, însã dupã ce au vinit asupra sa Ştefan şi cu sultan Galga al tãtarãlor (sau mai marele arhistratig a lor), au fost Costandin silit de au fugit, gonindu-l Ştefan împreunã cu tãtarãii pînã la Braşov.

Îndatã dupã aceasta la anu 1659 au ajuns şi Ghica în stãpînire domnii sale, însã în grabã dupã aceia la sãptemvrie fu silit şi gonit din cé mai mare parte a ţãrii de oaste ardeleneascã, supt povãţuire lui Costandin. Dar apoi, dobîndind ajutor de oaste turceascã şi tãtãrascã, au biruit pre voivodul Costandin şi l-au gonit în Ţara leşascã.

Dupã aceasta, în al doilé an, la noemvre, fu schimbat Ghica din Moldova în Valahie şi apoi, de acolo, dupã cîteva luni prin tertipurile a însuş fãciorului sãu, l-au chemat Poarta la Ţarigrad şi l-au pus la închisoare, zicînd cã ar fi om prost şi puţin la minte (52).

Dupã dînsul au cîştigat domnie Moldovii un Ştefan, fãcior a învãţatului Vasãle Lupul vvd şi dupã 127r//127v

---

(51) Istorie lui Cantemir pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 417. Istoria lui Betler pentru Ardeal, f. 99 şi 123.

(52) Istoriia domnului Cantimir pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 414, 405, adãogire 3, precum şi Scrisoare ca pentru Moldova, tom 4, f. 15 şi 13.

127v:

doi ani, murind acesta, au cîştigat-o apoi un Evstati Dabija.

Şi dupã acesta, la anul 1666, au urmat Duca, un grec de Rumile, om tertipos şi iscusit, însã fãrã procopsalã de învãţãturã. Şi dupã şasã luni au urmat Ilie sau Ilieş, un fãcior a voivodului de mai înainte Alecsandru al 5le şi apoi, dupã scurtã vreme, iarãş acelaşi Duca de a doî oarã.

Dabija au bãtut rãzboi în oastea turceascã împotriva oştilor chesariceşti la anul 1663. Şi la anul 1664 la lovire oştilor la Gotgard au fugit cu oaminii sãi înapoi în Moldova şi pentru aceastã necredinţã a lui nimicã altã nu i s-au întîmplat despre stãpînire turceascã decît o globire de o sutã de bani. Duca au avut nenorocire de n-au prins de veste o rãscoalã ce au rãdicat asupra lui un Hîncul, pînã cînd mai toţi boerii şi lãcuitorii a doî ţinuturi l-au încunjurat însuş în curtea sa şi l-au prins şi dupã trii zile la 20 ocv anu 1671 l-au silit de au lepãdat domnie (53). Şi dupã aceasta au întrat iarãş Ilie în locul sãu şi au domnit încã pré puţinã vreme, cãci Duca, îndatã fugind la turci. Apoi, la începutul anului al doile, 1672, s-au întors înapoi împreunã cu Caplan Paşa şi au dat rãzboi cu biruinţã rãscolnicilor şi i-au sfîrmat. Şi supuind şi oraşul Iaşii, s-au pus iarãş în stãpînire domnii. 127v//128r

---

(53) Istorie lui Sulţãr pentru Dachia Transalpina, tom 2, f. 199. Catalogul lui Prai, f. 170. Cazi tom 2, f. 73.

128r:

Mulţi dintru acei vinovaţi au scăpat de pedepse şi au alergat la munţi cu averile lor cele mişcătoare, între care s-au aflat şi cii mai mulţi orăşeni şi neg[u]ţători armeni care de acolo s-au strămutat apoi în Ardeal unde ş-au făcut doî oraşă de iznoavă.

După aceasta apoi întru acé vară, au trecut marele sultan cu multă oaste prin Moldova în Ţara leşască şi mai înainte au dat poroncă voivodului Duca ca să facă un pod preste Nistru pentru ca să apuce cu vreme să treacă oastea turcească să să unească cu tătarăii hanului Selim Ghiirai. Însă Duca, prelungind săvîrşirea poroncii pentru ca să dei vreme leşilor, prietinilor săi, să-ş adune puterea şi să să într-armeză şi oblicind sultanul hainlăcul lui, l-au scos din domnie şi au poroncit de au ales voivod la Petreceaicu pre un boeri moldovan de evghenie, anume Ştefan, care au întovărăşit pre sultanul la război şi s-au aflat de faţă la luare cetăţii Caminiţii di pe margine hotarului leşesc la 29 zile a lui agv 1672 (54). 128r//128v

---

(45) Istoriia Prinţăpului Cantimir pentru Împărăţia Osmanicească, f. 406, 414 şi Perigrafiia sa pentru Moldova, tom 4, f. 15. Cara, f. 60. Cantemir numeşte pre acest voivod mai adesă ori Petreceaicu decît Ştefan. El au fost de neam evghienis, însă sărăcit şi întîeş data au cîştigat boerie în curte la voivodul Dabija. Pre Duca vvd l-au schimbat în Valahia la anul 1673.

128v:

După aceia, în al doilé an, au mers Ştefan cu ostaşii săi în oastea lui Husăin Paşa la Hotin şi căzind în prepus că ar fi hain, l-au rănit şi l-au ocărît paşa cu o lovitură de buzdugan, pentru care urmare necuvioasă a paşii atîta s-au mîniet moldovenii încît n-au mai aşteptat, ce au trecut îndată la leşi. Însă Ştefan, precum să vede, au strîmtorit ocara cu răbdare şi la ivală săvîrşa cu credinţă datoriile sali, iar prin taină au vădit leşilor toate punirile la cale a turcilor. Şi cînd fu la lovire oştilor la 11 zile noemv anu 1673 fără de veste ş-au întors armele Sali asupra paşii şi i-au făcut cîteva rani, pricinuind prin aceasta stropşire şi răpunere cé mare a turcilor şi tătarălor şi au ajutorat pre leşi de au luoat în stăpînire Cetatea Hotinului (55).

La aceasta sultanul, vrînd să pue pre alt om în stăpînire domnii Moldovii, au căzut în mare uimire, căci mai marele fameilor a haremului său îi răcomandarisisă spre aceasta pre Costandin Cantemir ce era sărdar şi om veteaz şi vrednic care, fiind povăţuitor oştilor moldoveneşti care fusăsă de ajutor în oastea turcească, au izbăvit prin bărbăţia sa haremul întreg al sultanului din mîinile unii cete de leşi ce îmbla prădînd, fiind aproape să-l răpască desăvîrşit. Şi însuş sultanul la bucuriea 128v//129r

(55) Ricaut, Poartă cé noî deschisă a osmanilor, f. 156.

129r:

ce au primit pentru izbãvire favoritii sale, au fãgãduit domniia lui Cantemir. Iar, pre de altã parte, agonisîndu-şi asãmine mare vrednicie în oaminii sultanului un Dimitroşc Cantacuzino ce fusãsã mai înainte visternic mare în Valahie şi fugind la Ţarigrad împreunã cu toţi banii ce sã întîmplasã atuncé în visterie, s-au ispitit sã cîştige domnie Valahii şi, neputînd ajunge scoposului sãu, au început a neg[u]ţãtorii cu pietri buni şi au dãruit sultanului la tãere împrejur a fiului sãu o cişme de argint aruncãtoare de apã foarte cu meşteşug lucratã.

În sfîrşit au învins acest om cugetul sultanului prin acel dar şi s-au fãcut voivod (56). 129r//129v

---

(56) Mãcar cã Cantacuzino n-au ţinut îndelungã vreme domnie Moldovii, nici dintru [în]tîi, nici de al do oarã, dar nepoţii sãi cari sã trãgé din Şarban şi din Ştefan voivode a Valahii au priimit Moldova în titlu lor ca o ţarã de clironomie a lor, care titlu [spaţiu mare lãsat liber]

129v:

Iar voivodul Ştefan au ţinut domnia pînã cînd s-au sprijinit şi leşii în Moldova. Însã la anul 1674, la luna lui ghenari, pãrãsind leşii Moldova, au pãrãsit şi el domnie, prebegind împreunã cu dînşii şi au cîştigat de la craiul o sutã de mii de taleri leşeşti leafã pre tot anul, împreunã şi oraşul Iahlovãţu pentru lãcuinţã.

În grabã dupã aceia au luoat turcii iarãş cetatea Hotinului de la leşi şi dupã aceia au nãvãlit leşii în Moldova şi au prãdat. Şi al doilé an la luna lui ocv 1675, au dat foc oraşului Suceava şi l-au prefãcut în cenuşã. Apoi în sfîrşit, Ibrahim Şeitan, paşa turcesc, au îmbiet pre craiul leşesc de au stãtut la pace şi au dat pre toţi robii luaţi la rãzboi supt paza voivodului de Moldova pînã la închierea pãcii, cari au şi urmat la Jãravna la 17 zile a lui ocv anu 1676 la care între alte tocmele au fost şi aceasta, adecã despre parte leşilor sã nu sã îngãduiascã în Ţara leşascã domni maziliţi şi alţi pribegi moldoveneşti, iar despre parte turceascã sã sã încredinţezã sãguranţie în Moldova pentru neg[u]ţãtorii cei cãlãtori printr-însa armeni şi alţii.

Însã pînã a nu sã închiea desãvîrşit aceastã pace, au scos Poarta pre Cantacuzino din domnie pentru cã nu avé pricepere nici la trebile ocîrmuirii, nici la ali rãzboiului şi au pus în locul lui Anton Rusãt ce sã aflã capichihae moldovenesc ce era din neam evghinis grec de Ţarigrad.

Apoi pre acesta l-au împins din scaun la anu 1678 un boer pribag

129v//130r

130r:

din Valahia, anume Şãrban Cantacuzeno care, pentru ca sã cîştige însuş domnie Valahii, au adus asupra lui Anton Rosãt pre voivodul Duca iarãş în Moldova. Acest schimb au fost pãgubitori pentru voivodul Duca pentru cã Valahia avé atuncé mai mult venit decît Moldova şi pentru aceia i-au mai dat sultanul, pre lîngã domniia Moldovii, şi hãtmãnie de cãzaci sau hãtmãnie Ucrainii şi i-au dat spre lãcaş Nemirova, oraş cãzãcesc (57).

Mai pre urmã, dupã vreo cîţiva ani, la anu 1681, fãcîndu-sã în Ţarigrad acé mare hotãrîre ca sã sã supue prin viziriul cel mare toatã Ţara nemţascã şi Ţara leşascã, au grãmãdit turcii pre Duca cu cele mai mari sãmne de cinste la întãrire cé obicinuitã de trii ani a domnii sale (58), pentru cã avé turcii multã nãdejde de la slujba lui.

Şi la urmã, deschizîndu-sã acel rãzboi la anu 1683, au fost silit şi el împreunã cu 2000 de oamini de s-au aflat de faţ[ã] la încunjurare Vienii şi la fuga turcilor de la 130r//130v

---

(57) Di aceasta aratã prãţipul Cantimir în Istorie sa pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 413 cum şi cã Duca la anu 1676 s-au şi fãcut hatman şi au ţinut hãtmãnie pînã la anul 1683.

(58) Ricaut, Poarta din nou deschis[ã] a Othomanilor, f. 219.

130v:

Cetatea şi au răspuns şi el toată tabăra şi o parti din oaminii săi. Şi osăbit de aceasta s-au mai întîmplat şi altă nenorocire supuşilor lui din pricina lipsirii lui din scaunul domnii, căci izgonitul voivod Ştefan al 15le au năvălit în Moldova împreună cu Coniţchi, hatmanul cazacilor leşeşti, unde au avut şi multă ajutorire de la boerii cei mai tineri a Moldovii şi de la alţi oamini bogaţi şi lacomi la jacuri care socoté pre Duca de tiran şi că nu s-ar cădé să-i dé ascultare. Şi, după aceia, au trecut Ştefan în Basarabiiea şi ş-au aşezat tabăra în mijlocul acestui loc a Basarabiei şi au încredinţat-o în străjuire cazacilor, iar pre moldoveni i-au slobozit de acolo să prăde tot olatul tătarălor şi a turcilor şi apoi şi însuş Moldova şi să omoară tot ce vor afla viu şi să mistuiască în cenuşe pre tot lucru ce au putut să-l prindă focul. Cari au şi făcut aceşti oamini o aşé crudă urmare, încît la povestirile aceii cruzimi trebue să să înhiorează cineva, căci acé voe şi mai vîrtos poroncă a lor au împlinit-o ei cu cé mai bună săvîrşire. Şi tătarăi cei care fugisă împrăştieţi de la Viena, oblicind întîi după ce au ajuns în Basarabiie de piirea şi stîngirea fămeilor, a copiilor şi a averilor lor, s-au ascuns prin codrii şi prin răbdiri, pînă cînd s-au adunat un mare număr de dînşii la un loc. Şi, după acé, au căzut asupra jăcuitorilor moldoveni ce să afla fără grijiri 130v//131r

131r:
şi i-au tãet pre toţi la pãmînt (59), afarã numai de vreo cîţva cete de dînşii care, fugind în tabãrã la cãzaci, s-au apãrat cu cé mai mare vetejie. Însã, în sfîrşit, i-au stîlcit şi pre aceştie atît foamea, cît şi sabiiea tãtarãlor, încît mai nici unul n-au scãpat, fãrã numai Ştefan şi cu hatmanul.

Şi îndatã dupã strîngere zurbagiilor au vinit şi voivodul Duca înapoi în ţara sa şi multe locuri au aflat pustiite şi rãsipite. Şi pre supuşii sãi prebegiţi, o parte pentru hatîrul lui Ştefan, iarã, dupã aceia, altã parte pentru fricã de pedeapsa lui Duca şi încã şi mai mare parte zãcea ucişi şi neîngropaţi prin tãciunii casãlor celor arsã şi pre cîmp. Şi dupã ce au sosit Duca în ţarã au mers şi boerii cii bãtrîni la dînsul care sã aflasã pribegiţi prin munţi, dar nici ei nici voivodul Duca nu puté sã fie siguri şi fãrã de grijã despre vreo altã iznoavã nãvãlire, ba încã şi foamete şi ciumã sã pãré cã va sã sã lãţascã asupra ţãrii. Drept aceia toate aceste era mult nãcãjitoare pentru Duca, pentru aceia au mers la o moşie a sa, anume Domneşti în ţinutul Putnii ca pre supt cumpãt şi fãrã de veste sã lucrezã acolo
131r//131v

---

(59) Istoria Prenţãpului Cantimir penrru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 406. Cara, f. 95.

131v:

lãcurile ce trãbuia sã apuce. Însã acolo, fãrã de veste, nãvãlind asupra sa un Bainschii, unchi a lui Ştefan, l-au rãdicat de acolo şi întîieş data l-au adus la Liov, iar mai pre urmã de acolo la Varsovie, unde la al doilé an ş-au sãvîrşit vieaţa (60). La aceasta Andrei Potoschi, castelanul de Cracãu care sã afla sprijinitor acestui tertip, au strîmtorit pre moldoveni şi i-au silit de au priimit domn iarãş pre Ştefan al 15le.

Iar dupã vreo cîteva sãptãmîni, ivindu-sã o mica oaste turceascã la luna lui ghenari 1684 şi puind în stãpînire iarãş pre mazilitul de mai înainte, Dimitrie Cantacuzino vvod, au fugit apoi Ştefan în Podolie, împreunã cu oaste sa cé leşascã şi în grabã dupã aceia au murit acolo (61). 131v//132r

---

(60) Delhiaro adevereazã în Istoriea sa, f. 143 cã craiul Ioan numai însuş din a sa voinţã au poroncit de au rãdicat pre Duca pentru cã sã învrãjbia cu dînsul asupra pricinilor de neguţãtorie şi de moneda banilor, dar pre de altã parte şi prin îndemnare lui Şarban Cantacuzino. Pre dînsul l-au rãpit leşii în zioa de Crãciun de la liturghie şi oaste lui Bainschi au fost numai de 500 de leşi cãlãreţi.

(61) Dimitrie Cantacuzino, dupã ce au mers la Ţarigrad, au luat de la cãimacanul o mustrare foarte cu mînie, încît, de spaimã, au şi murit dupã trii zile (Istoriia Prinţãpului Cantimir pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 489).

132r:

Între aceste au hotãrît marele sultan ca sã supue Podolia şi au însãrcinat cu povãţuire acelor oşti ce era hotãrîte pentru aceasta pre Ainaţ Suliman paşa, saraschieriul de Silistra, carele, aflînd pentru Cantacuzino cã nu avé priceperi sã-ş die ipolisis la norodul sãu şi nici deprindere la meşteşugul rãzboiului, l-au scos pentru aceasta din domnie la 23 zile a lui decv anul 1684 şi, trimiţîndu-l la Ţarigrad, au fãcut domn în locul lui prin alegire boerilor pre sardariul Costandin Cantimir care mai dinainte dãdusã turcilor cîteva prube de iscusinţa sa în meşteşugul rãzboiului (62).

Pre acesta l-au îndatorit Poarta de au trimis în Ţarigrad amanet pentru credinţã pre însuş ficiorul sãu cel mai mare, anume Antiohie, împreunã 132r//132v

---

(62) Istornicii moldoveneşti precum sã vede din Catalogul lui Prai şi în Istoriia lui Sulţãr, tom 1, f. 395, mãrturisãsc cã acest Costandin Cantimir în vîrsta tinereţãlor Sali s-ar fi chemat Dragmir şi ar fi fost herghelegiu şi pentru cã ştia bine a cînta în fluer moldovenesc totdeauna îi zicé cielalţi pãstori sau herghelegii cu acest cuvinte sã cînte, adecã Cîntã mir, pînã cînd ar fi rãmas numele acesta Cantimir din pricina aceia. Însã fiul sãu, Dimitrie Cantimir vodã, aratã la Istorie sa cé turceascã, f. 501 şi 528 cã sã trage dintr-un neam de tãtar, anume Cantimir şi cã prin neamul acesta sã trage şi din biruitoriul acel mare Timur Han şi zice cum cã unul dintru acest neam al cãrue tatã de sãne sã numisã

132v:

şi alţi patru ficiori de boeri din cei mai aleşi.

Însã aceasta nu l-au împedecat pre dînsul a nu lega prieteşug tãinuit cu Ioan, craiul leşesc. Drept aceia craiul Ioan la anul 1685 l-au îndemnat sã sã uneascã amîndoi cu oaste asupra turcilor şi sã-i die şi zahereli pentru oaste leşascã. Însã la aceasta s-au împotrivit Costandin, zicînd cã nu poate sã lasã amaneturile la Ţarigrad sã fie jãrtvire turcilor, arãtînd şi pentru dînsul cã sã aflã cuprins de putere 132v//133r

---

Bei de Bindir au venit de multe ori la tatãl sãu Costandin Cantemir cunoscîndu-l pre dînsul de unchi al lui. Încã şi în Perigrafie sa pentru Moldova aratã pre larg un hrisov de la Ştefan vvd dat lui Theodor Cantimir, moşul lui Costandin Cantimir vvd, prin cari îi dã Ştefan vvd o parte de loc la Fãlciu spre rãsplãtire pagubii a vreo cîteva moşii care de alţi voivozi de mai înainte era date moşului şi strãmoşului lui Theodor şi le rãpisã tãtarãi de la Theodor. Însã tocma la acest hrisov întrã îndoialã, adecã cum cã Ştefan vvod sã fie murit la anul 1504 şi cum cã fiul lui Theodor au trebuit sã fie bãtrîn de o sutã de ani cînd au nãscut pre voivodul Costandin. Dar cu toate aceste, înştiinţare prenţãpului Cantemir îm este crezutã pentru cã în vecul trecut s-au aflat cu adevãrat cîţiva mîrzaci cu nume de Cantemir. Vvodul Constandin au zidit o mînãstire la Milcov şi i-au pus nume Mera (Sulţãr, tom 1, f. 395). Costandin de tînãr au trecut în Poloniia şi mai pre urmã s-au fãcut polcovnic în oaste leşascã. Dupã aceia au îmbrãcat atît boerii politiceşti cît şi oştãneşti şi în Valahie, iar apoi şi în Moldova şi ia moldoveni

133r:

tãtarãlor de Crãm care întrasã cu oaste în ţarã supt oareşcare chipuri şi cum cã numai 500 de oamini a lui cari poati sã-i pue în picioare nu pot sã aducã atîta folos leşilor, aflîndu-sã în oaste lor, cum cã tot mai vîrtos sã-i folosascã cînd sã vor afla în oaste turceascã pentru cã, printr-înşii, poate şi el sã cîştige prilej ca sã fie împreunã pãrtaş la sfaturile turcilor şi sã li iconomisascã spre folosul leşilor sau, macar cel puţin, sã vãdeascã leşilor hotãrîrile turceşti. Au mai cerut Costandin de la craiul încã şi aceasta, adecã sã ei intîi Caminiţa de la turci şi apoi sã între în Moldova, iar nu sã lasã Caminiţa în mîna turcilor şi numai cît sã vie şi sã jãcuiascã în Moldova. Însã magnaţii leseşti neputînd suferi aceastã cereri cu îndrãznealã a lui Costandin, l-au hotãrît de vrãjmaş atît pre dînsul cît şi pre toţi moldovenii dacã nu sã va uni îndatã cu oştile leşeşti.

După aceasta, trecînd leşii preste Nistru, au întîmpinat la satul Boianul oaste de turci şi de tãtar de 80000 de oamini şi voivodul Costandin 133r//133v

---

au stãtut întru atîta ipolipsis, încît purta fricã de dînsul Dimitrie Cantacuzino şi pentru aceia au dat sarascheriului 30 de pungi de bani ca sã-l nãpãstuiascã şi sã-l ucigã ca pre un rãu. Însã el, oblicind de la sarascheriul de acel vicleşug, au pribegit în Valahie şi cu atîta iscusãnţie s-au apãrat de acolo prin scrisori, încît sarascheriul au prins pre însuş Cantacuzino şi l-au trimis la Ţarigrad şi au dat domnia lui Costandin, protivnicului şi prigonitoriului lui Cantacuzino.

133v:

îndatã pre supt cumpãt le-au trimis leşilor perigrafie pentru poziţie sau aşezare aceii oşti cu arãtare încã şi pentru locul ce au prins el cu moldovenii sãi pentru ca sã dei nãvalã leşilor şi asupra moldovenilor, cãci nu cugeta el ca sã supere pre leşi.

Iar leşii, cugetînd cã de vor strîca întîi pre moldoveni, apoi a fugi toatã oaste turceascã, au nãvãlit drept aceia asupra moldovenilor fãrã de veste, iar moldovenii, gîndind deodatã cã cu greşalã au nãvãlit leşii asupra lor, ş-au dezvelit steagurile celi cu cruci şi au început a li învãlui. Dar, vãzînd însã cã leşii nãvãlé fãrã contenire, s-au apãrat apoi cu atîta vetejie, încît au fost sãliţi leşii sã dei înapoi cu paguba lor de 11000 de oamini şi de toate alte calabalîcuri de drum pre care le-au ars moldovenii. Şi aşa de abie au putut leşii de s-au apãrat de turci şi de tãtar şi cu mare greu au scãpat în patrie lor înapoi.

Dupã aceasta, în al doilé an, s-au întãrit leşii printr-o legãturã de alianţie ce au fãcut cu Rosie la care de iznoavã au tras iarãş în parte lor şi pre voivodul Constandin Cantemir şi i-au fãgãduit sã fie de sine stãpîn supt ocrotire crãii leşeşti şi dacã le va da şi prisosul de zahireli, apoi cu mare tãrire vor face straşnice opriri în oaste de toate cãlcãrile preste hotarul prieteşugului.

Dar şi la aceasta iarãş au poftorit Constandin cerire sa

133v//134r

134r:

cé de mai înainte, însã au şi fãgãduit cã va poronci supuşilor sãi din gurã ca sã dei leşilor zahireli şi cã îndatã ce vor lua leşii de la turci cetãţile celi de lîngã Dunãre despre Miazã-Noapte, va urma şi el dupã oaste leşascã ca un aliant a lor şi va face chip ca sã scape zãloagili din Ţarigrad.

După aceasta au trecut preste Nistru craiul Ioan cu 60000 de ostaşi şi, îndatã ce au oblicit Costandin vvd, au fugit din Eşi şi încet s-au tras cãtrã Urdiai sarascheriului, însã i s-au întîmplat de l-au pîrît ostaşii sãi şi s-au întors înapoi la oastea leşilor. Deci prin aceia sarascheriul prepuind cã venire lui cé cu întîrziere ar fi numai un tertip cu vicleşug, au dat poroncã turcilor ca sã prade Moldova. Însã un mîrzac, anumi Cantemir, Bei al tãtarãlor, luînd asupra sa pre voivodul Costandin ca pre un unchi al sãu, au rugat pre sarascheriul de au rãdicat acé poroncã de pradã.

Între aceste leşii, viind în Eşi, au cheltuit în zadar vreme şi îndestulare cé mare de tot feliul de zahireli ce strînsãsã voivodul Costandin în Eşi pentru oaste lor, petrecînd tot în desfrînãri şi îmbuibare pînã cînd au istovit mai toate zahirelile. Şi, în sfîrşit, dupã ce au poroncit craiul Ioan de s-au închinat 134r//134v

134v:
moldovenii ca unui mai mare stãpîn al Moldovii, la zi întîi a lui agv 1686, s-au rãdicat apoi din Eşi şi au mers în Bugeac fãrã cãlãuzi şi fãrã de hrana trebuincioasã pentru oaste. Iar tãtarãi, luîndu-sã dupã dînsul pre de lãturi, au pîrjolit iarba şi tufele şi au prins pre mulţi din leşi care sã rãzleţé din tabãrã. Asãmine şi sarascheriul s-au ferit de vreo lovire cu leşii, silindu-sã numai ca sã le tai drumul zahirelilor. Drept aceia, craiul prãpãdind mulţime de oamini şi de cai cu înãduşala, cu foame, cu sãtea şi cu boala, au fost silit de au trecut Prutul şi s-au întors înapoi la 31 zile a lui agv.

Iar tãtarãii, urmînd dupã dînsul, i-au fãcut multã pagubã şi strîcãciune în oaste şi pentru aceia leşii, vrînd sã-şi rãsplãteascã de la moldoveni acé pagubã, le-au prãdat casãle şi bisãricile, arzînd şi cîteva mînãstiri, mãcar cã craiul au poroncit de au stîns focul în Eşi, dar au luoat cu sine multe lucruri sfinte şi vasã bisãriceşti, împreunã şi pe mitropolitul ţãrii care sã împotrivé craiului la aceasta.

Iar moldovenii cei de la cîmp au fugit prin codri, dar cii înarmaţi din oaste lui Costandin vvd cãutînd din poronca lui pre toţi leşii cei ce umbla împrãştieţi jãcuind, au ucis patru mii dintre dînşii pre cari prinzîndu-i unul cite unul pe alţii i-au pus în ţapã şi pe alţii i-au spînzurat.

Drept aceia craiul Ioan în sfîrşit au pãrãsit Eşul la 16 a lui sãpt 134v//135r

135r:

şi la trecere au luat în stãpînire cetatea Neamţului şi Suceava care amîndoî sã afla pãrãsite de moldoveni şi, la întrare în codrii cei mari a munţilor, au înfrînt cu rãzboi pre tatar. Şi dupã aceia au trecut pe supt cumpãt în Ţara leşascã pentru cã de obşte sã lãţisã foamete în ţarã pentru trecere cé cu zãbavã a oştilor.

Apoi, la trii ani dupã acel nenorocit rãzboi, au urmat craiul dupã sfatul de mai înainte a voivodului Costandin de au încunjurat Caminiţa la anul 1689 (63).

Însã, împotrivindu-sã lui aceastã cetate, ş-au întors apoi armele iarãş asupra Moldovii. Şi la întrare dintîi au luat Soroca la anul 1689. Însã fiindcã voivodul Constandin cãrasã toate zahirelile la munte, au fost silit craiul de s-au întors iarãş înapoi fãrã sã dei ochii cu duşmanul sãu, lãsînd în urmã pre mulţi din oaminii sãi, alţii morţi şi alţii hãmisãţi de foame. Drept aceia voivodul Costandin, întrestîndu-sã pentru aceste rãzboe netrebnice şi jacuri a leşilor, au întrat în oareşcare tocmele cu Haisler, gheneralul chesaricesc din Ardeal, vrînd ca sã între supt protecţie chesaricească, îndatã ce i sã va da vreo oaste de sprijinealã 135r//135v

---

(63) Prenţãpul Cantemir, f. 608, 610, cum şi Cara împrumutîndu-sã de la dînsul, f. 132, cu greşalã aratã întîmplare aceasta şi cel din al doilé an cã au fost la anul 1687 şi 1689.

135v:
Însã aceste tocmele, prelungindu-sã din pricina chesariului pentru cã scoposul sãu era întîi sã ei Schirbiea şi apoi sã deschidã rãzboi în Moldova, pentru aceia oblicind solul franţuzãsc din Varşovie de aceli tocmele, au început a cãuta chip ca sã desfacã pre craiul de cãtrã chesariul şi pentru aceia l-au sfãtuit, zicînd cã chesariul, dupã ce vor lua împreunã Moldova de la turci, nu va împãrtãşi pre leşi cu nimicã, ce o va ţine numai însuşi pentru dînsul, cãci ştie solul franţuzãsc cã aşe era scoposul chesariului. Însã chesariul, tãgãduind acest scopos al sãu, au fãgãduit leşilor cã le va triimete în Moldova întãrire şi ajutor de oaste de 5000 de oamini şi le va slobozi şi zahirelile trebuincioasã din Ardeal, numai sã margã cu oaste în Moldova asupra turcilor.

Drept aceia craiul, la anul 1691, de iznoavã au purces cu oaste sã margã în Basarabiia, dar viind numai pînã la Neamţ, au fost silit de s-au întors iarãş înapoi, cãci chesariul nu s-au ţinut de tocmalã dupã fãgãduinţã ca sã-i triimitã oaste şi sã-i sluboadã zahireli din Ardeal. Dar, cu toate aceli, au luat Cetatea Neamţului şi Soroca, dupã cîteva împotrivire şi au bãtut şi pe 4000 de tãtarãi care venisã sã apere Soroca.

Apoi, în al doilé an primãvara, la anul 1692 s-au rãdicat Galevschi, un general leşesc, şi, întrînd în Moldova, au prãdat cu foc şi cu sabie pãrţile despre Orhei în Bugeac, iar dupã aceia
135v//136r

136r:
au venit şi Dartaban Mustafa paşa, sarascheriul de Babadaghii cu oaste la Soroca şi în zãdar fãr nici un spori au ţinut-o încunjuratã de la 27 zile a lui sãpt pînã la 9 a lui ocv.

La al doilé an dupã aceasta au murit voivodul Costandin Cantãmir la 23 zile a lui martu anul 1693 şi, în locul lui, încã pînã a nu muri, au ales boerii, dupã cererea lui, pe Dimitrii, fiul sãu cel mai tînãr sã-i fie diadoh la domnie. Însã Poarta n-au priimit nici aceastã alegere a boerilor pentru domn Dimitrii, nici rugãminte voivodului Techeli ce au fãcut turcilor ca sã-i dei lui domnie Moldovii, poate pentru cã de amîndoi aceştie sã temé turcii, avînd amîndoi multã isteţime şi bãrbãţie şi mare pricepere şi deşteptare în trebile politiceşti, cum şi o asãmine diprindere în celi oştãneşti. Ce au rînduit domn în locul lui Dimitrie pe Costandin Duca, un fiu al celuialalt Ducã, voivodul de mai înainte. Şi acesta s-au întîmplat pentru cã puternicul voivod la Valahii, Costandin Brîncovanul Bãsãraba, socrul acestui Costandin Duca, au dat mulţãme de bani pe la cei mai aleşi din favoriţii sultanului, de au lucrat la Poartã pentru genere-sãu.

Şi asãmine acest Brîncovan, din pizmã, cãutînd ca sã stîngã de tot casa Cantimireascã, iarãş prin dare de bani, au catorthosit la anul 1697 sã sã surguneascã 136r//136v

136v:

Dimitrie şi din Ţarigrad. Însã un paşã turcesc, ţiindu-l ascuns în casa sa o lunã de zile, au îmblat între aceste de i-au cîştãgat eratre de la sultanul. Şi dupã aceasta, mult s-au sîrguit Dimitrie ca sã surpe pe Brîncovanu şi sã cîştige domniia Valahii.

Acest Costandin Duca, însuş dupã mãrturie protivnicului sãu, al prenţãpului Cantimir, au fost om atîta de învãţat încît pre toţi grecii de pre vremile lui i-au întrecut cu învãţãtura limbii elineşti şi cu filosofie (64). Macar de au avut şi el asãmine soartã precum mai şi toţi cielalţi domni procopsiţi a Moldovii de s-au numit de cãtrã norodul sãu tiran, jãluindu-sã mult de asupra lui supuşii sãi. Şi pentru aceia l-au scos Poarta din domnie, rînduind în locul lui pe Dumitru Cantimir, însã Dimitrie, cugetînd tot asupra Valahii, n-au priimit domniia Moldovii, ce au dat-o lui Antiohii, fratelui sãu celui mare.

În vreme domniei acestui Antohie vvod s-au fãcut pace de la Carloviţ la 26 a lui ghenari anul 1699, dupã a cãruia aşãzãmînt au fost leşii siliţi de au dat Porţii înapoi împotriva Cameniţii toate locurile din Moldova ce supusãsã cu rãzboi, împreunã cu cetãţile Suceava, Soroca şi Neamţu.

Antiohi, la anul 1700, au ajutorat pe hanul de Crãm 136v//137r

---

(64) Istorie prenţãpului Cantemir pentru Împãrãţie Osmaniceascã, f. 145.

137r:
la pricina cu tãtarãii nohai care, peste voinţa hanului, sã rãdicasã şi venisã în Bugeag şi alesãsã sã le fie sultan pre unul din mîrzacii lor, anume Brir Orlan, cãci însuş el i-au sãlit de s-au lepãdat de pretenţiile ce fãcé ca sã fie de sãne stãpîni şi de s-au întors în al doilé primãvarã din poronca hanului iarãş în lãcaşurile lor celi vechi.

Dupã cinci ani iarãş au ajutorat Brîncovanu prin dare de bani pre ginere sãu Costandin Duca de au cîştigat de a do oarã domnie Moldovii şi au scos pe Antiohie. Însã, dupã trii ani şi jumãtate, au fost sãlit Duca de au dat-o iarãş înapoi lui Antiohie Cantemir. Şi apoi dupã aceasta au adus Brîncovanul asupra lui Antiohie pe un Mihail Ravoviţã, însã acesta s-au împretinit cu cantimireştii, protivnicii Brîncovanului, luînd fimei pe o sorã a lor şi s-au lipsit apoi de domnie cu puţin mai înainte de deschidire rãzboiului între ruşi şi între turci la anul 1709. 137r//137v

---

Dupã Catalogul lui Prai, s-au scos Duca din domnie la anu 1695, iar Antiohi Cantimir la anul 1700 şi dupã aceia au urmat iarãş Duca şi au domnit trii ani şi jumãtate pînã la anul 1703. Apoi au urmat iarãş Antiohie Cantimir care, în grabã dupã aceia, iarãş s-au mazilit şi dupã dînsul au fost Mihai Racoviţã şi, în sfîrşit, Neculai Mavrocordat la anul 1709. Însã biografia lui Cantimir încurcã aceastã socotealã de ani prin arãtare ce face cã Antiohie s-au fãcut întîeş data domn la anul 1700.

137v:

Neculai Mavrocordat * Dimitrii II Cantemir * Întrare şi ocuparisire cea dintîi a ruşilor în Moldova * Neculai Mavrocordat de a doî oarã domn

Acest rãzboi rusãsc s-au deschis prin îndemnare lui Carlu al doisprãzãcele, craiul Şveţii care dupã strînciunare sa cé înspãimîntatã ce i s-au întîmplat la Poltava, nãzuind la turci au tãbãrît la Bendir în luna lui iuli anul 1709. Şi la aceasta voivodul Racoviţã, avînd tãinuitã corespondenţii cu Petru cel mare, împãratul Rosii, i-au vãdit şi pentru o ceatã mica de şvezi ce sã afla în Moldova la Cernãuţi supt povãţuire polcovnicului Alecsii Ghilencroc (65) şi împãratul trimiţînd la acei şvezi, i-au prins şi i-au rãdicat de acolo. Drept aceia craiul Carol, arãtînd însuş sultanului vicleşugul lui Racoviţã, s-au dat poroncã cãtrã sarascheriul de Sãlistra la luna lui noemvre anul 1709 de au prins pre Racoviţã şi l-au pus în Bendir la închisoare şi de au şi descoperit 137v//138r

---

(65) Biografie lui Carol al doisprãzãcele, craiul Şveţii, alcãtuitã de Nordberg, tomul al 2le, foe 170, 175.

138r:
îndatã norodului Moldovii cã va sã le fie domn Neculai Mavrocordat, ce sã afla dragoman mare a Porţii.

Însã acest mare învãţat politic, Neculai Mavrocordat, nu era priceput în trebile rãzboiului, ce numai în celi politiceşti, nefiind îndestul terticip pentru turci şi pentru tãtar şi neavînd nici bãrbãţie îndestulã. Şi, mai vîrtos, în luna lui iuli anul 1710, învrãjbindu-sã şi cu craiul Carol, pentru cã s-au apãrat sã îngãduiascã trecere prin Moldova a oştilor şvezãşti, pînã cînd i s-au lãudat cu îngrozire craiul. Drept aceia Dovlet Gherai, hanul tãtarãlor, luînd poroncã de la marili sultan ca sã schimbe sãstima Moldovii şi a Valahii cu orice chip va socoti cã va tãe unire voivozilor acestor ţãri cu împãratul Petru, au gãsit cu cale hanul la aceasta de au scos pre Mavrocordat din domnie şi au pus în locul lui pe Dimitrie Cantimir.

Şi iatã la aceasta ş-au împlinit Dimitrie scoposul ce avé de sã sîrguia prin tainã sã cãştige domnie Valahii, cãci anume s-au fãcut domn a Valahiei, dar s-au aşãzat sã domneascã în Moldova pînã cînd ori prin tertip de preterşug sau prin legãturã de alianţie şi rudire va puté sã amãgeascã pre înfricoşatul Brîncovanu şi sã-l dei în mîna turcilor viu sau mort. Şi, îndatã ce va puté catorthosi aceastã punere la cale, sã între apoi în stãpînire domnii Valahiei şi asupra 138r//138v

138v:

Moldovii sã aleagã însuş el în numele sultanului vreun om de nãdejde şi sã-l facã domn.

Drept aceia, avînd Poarta într-acesta chip trebuinţã de dînsul, arãtînd hanul cã între toţi creştinii care dupã aşezãmînturile Moldovii pot sã fie domni în Moldova, numai pe dînsul îl cunoaşte destoinic ca sã sãvîrşascã aceli trebi ce era trebuinţã sã sã însãrcinezã atuncé domnul Moldovii, adecã sã surpe pe Brîncovanul şi sã apere ţara turceascã despre ruşi. Pentru aceia i s-au ertat lui Cantimir de cãtrã Poartã toate peşcheşurile, încã şi birurile sau haraciurile ţãrii, cum şi însuşi dãrile ce sînt îndatoriţ[i] domnii sã dé turcilor la luoare domnii.

Dar cu toate aceste, netrecînd lunã zãbavã, l-au şi ajuns o poroncã a marelui viziri la luna lui noemvre anul 1710, prin care i s-au dat a înţãlege sã triimatã îndatã toţi banii mai sus pomeniţi şi cu a sa cheltuialã sã gãzdãluiasca peste iarnã pe şvezi şi pe cazaci, sã facã poduri pentru trecere oştilor turceşti şi sã strîngã mare mulţime de zahireli şi apoi însuş cu toatã putere ţãrii sã margã în oaste turceascã ce era sã o aducã viziriul pe la Bendir (66).

Drept aceia voivodul Dimitrie Cantimir carele nu

138v//139r

---

(66) Istorie lui Cantemir vvd pentru Împãrãţia Osmaniceascã, f. 152, 764. Cara, f. 71, Nordberg, tomul 2, f. 234.

139r:

crezusã cã lãcomie viziriului sã vã puté întinde aşé departe ca sã strîce şi sã calce tocma întru acel ceas toate fãgãduinţãle care cu încredintare îi fãcusã prin pompã în ivalã, au cãzut în mînie şi la îngrijire pentru această împotrivã urmare a viziriului şi pentru aceia îndatã au hotãrît sã sã smulgã de supt o aşa lunecoasă stãpînire, cãreia nici odinioarã nu poate cineva sã i sã încredinţezã şi sã fie fãrã grijã. Şi întîmplîndu-sã tocma atunce întru aceeşi vreme de au trimes împãratul Petru pre un om al sãu ca sã-l sfãtuiascã şi sã-l tragã în parte lui, au priimit drept aceia Dimitrii îndatã de au fãcut legãturã de alianţie cu împãratul. (67) şi au hotãrît prin vorbã la 24 zile a lui apriile anu 1711 cu împãratul şi cu boerii norodului sãu cã atît el cît şi tot neamul lui sã fie de sãne stãpînitori voivozi ai Moldovii 139r//139v

---

(67) Istoria lui Cantimir vvd pentru Împãrãţie Osmanicească, f. 766, 844. Nordberg, tom 2, f. 307. Clirosul grecesc au socotit pre împãratul Petru cã este acelaşi monarh pre carele însuş proniea l-ar fi rînduit, ca sã aducã bisãricile pravoslavnicilor iarãş în stare de mai înainte şi sã rãdice jugul muhamedanilor de pre umerii lor. Pentru aceia, arhiepiscopul de Sãrviea, cel din Bulgariia şi cel din Natolia au îndemnat pre supt cumpãt pre poporãnii lor ca sã dei ajutor de slujbã împãratului, asãmine şi patriarhul de Ţarigrad au îmbãrbãtat scoposul lui Cantimir sã sã lupte pentru lege.

139v:

şi sã o aibã clironomie supt ocrotirea şi protecsie împãratului Rosii.

După aceasta au sfãtuit Cantemir pre împãratul ca sã grãbascã sã între în Moldova cu oştile, mai înainte de trecerea turcilor preste Dunãre, şi sã pue stãpînire asupra magaziilor turceşti din Brãila şi asupra podului de preste Dunãre pre care însuş el în fãcea, însã cu atîta întîrziere încît îi era prin putinţã.

Însã acest sfat al sãu nu s-au ţinut în samã, viind cu mult mai tîrziu oaste rusascã în Moldova şi atuncé generalul Boris Petrovici Şeremetov, viind pînã la Ţuţora, au tras la sine şi puţintica oaste de moldoveni. Şi viind în Eşi, i s-au închinat boerii şi celilalte stãri a Moldovii şi, dupã aceia, au trimes la Brãila pre generalul Remer carele au şi luat prin rãzboi aceastã cetate. Însã magaziile cu zahareleli turcilor nu l-au aflat şi pe urmã au fost silit de s-au întors înapoi la armie împãratului, pentru cã viziriul Mehemed Baltaţu au trecut Dunãre cu oaste turceascã pe la Sacce la 19 zile a lui iuni. Şi pre drumul întoarcerii, atîta au strîmtorit turcii pe Remãr la Fãlcii, încît desãvîrşit ar fi fost pierdut dacã nu l-ar fi izbãvit voivodul Cantimir. Şi apoi, împreunã cu dînsul, au mers şi Cantemir la împãratul, cãci nu era sigur la supuşii sãi, pentru cã supuşii sãi sã arãta cu atîta nebãgare de samã la aşãzãrile ce fãcusã ca sã sã zmulgã de supt 139v//140r

140r:

ştãpînire Porţii (pe care le-au dat şi întru o scrisoare tipãritã în publicã), încît au socotit numai cu o poveste toate arãtãrile ce le fãcé Cantemir pentru cãlcãrile celi desã şi de multe feliuri de cãtrã turci a aşãzãmînturilor celor vechi între moldoveni şi între Poartã şi pentru încãuirii ce li fãcé pentru priimejdie în care sã afla Moldova.

Şi încã nici arãtãrile celi cu încredinţare ce au fãcut moldovenilor cã ar fi aşãzat cu împãratul ca sã aibã 10000 de moldoveni o leafã îndestul de bunã din visteriia împãrãteascã, cum nici îngrozirile ce le-au dat cã dacã pînã la 15 a lui iunie nu sã vor afla toţi în oaste sa orişicari sã va pedepsi cu moarte şi cu pãgubire moşiilor şi averilor sale. Toate aceste n-au fãcut nici o tipãrire în inimile boerilor şi a norodului, pentru cã ei mai mult sã temé de turci şi de tãtar şi credé cã mai multã slobozãnie pot sã aibã supt protecţie turceascã, decît supt stãpînire unui voivod dupã clironomie şi de sãne stãpîn.

Drept aceia au oprit toate zahirelili care le strînsãsã, nevrînd a le da sluj[i]torilor lui Ca[n]temir ce-i trimisãsã sã le rãdice, ce, luîndu-le împreunã, au fugit cu dînsãle la turci.

Dupã aceasta, fãrã de veste, au încunjurat turcii oaste rusascã şi, tãind şi toate drumurile zahirelilor 140r//140v

140v:

au cãzut împãratul în cé mai mare primejdie, pînã cînd, la urmã, au gãsit chip de au cumpãrat pace de la lacomul vizir la 11 zile a lui iulie anu 1711 şi s-au întors înapoi în Rosie, luînd împreunã şi pre voivodul Cantemir şi pre o mie de pribegi moldoveni care au rãmas credincioşi lui Cantemir (68).

Însã sultanul turcesc, prin îndemnare craiului Carol, nevrînd sã primascã acé pace, s-au întors apoi ruşii iarãş la hotarãle 140v//141r

---

(68) Pre Cantimir l-au fãcut împãratul Petru cneaz al Rosiei la zi întîi sau 12 a lui agv anul 1711 şi i-au dãruit oraşul Harsov din Ocraina, împreunã şi cu atîta pãmînt slobod, încît i-au fost de ajuns de au împãrţit fieştecãrue din moldoveni ce s-au strãmutat cu dînsul îndestul pãmînt de hranã şi de sate. El au purtat atît titlu cît şi stema şi a Moldovii şi a Valahii şi era socotit de împãratul mai ca un domn de sine stãpîn. Pentru aceia au şi metaherisit asupra moldovenilor celor fugiţi cu dînsul un despotismos aşé de înalt şi nemãrginit în pricinile lor de judecãţi, încît nici mai fusãsã vreo asãmine pildã cunoscutã mai înainte în Rosie, atîrnînd numai însuş al sãu obtraz supt stãpînire împãratului. El cé mai multã vreme a vieţii sale au petrecut-o cu învãţãtura, au vorbit limba turceascã, arãpascã, persascã, elineascã, rosascã şi lãtineascã, avînd şi bunã învãţãturã la procopsala greceascã, împreunatã cu cé mai mare minte fireascã. Au fost şi buni preceput la musichiia şi au obicinuit şi pre turci cu note la musichiie lor. În sfîrşit la anul 1718 au întrat în slujba rosascã sfetnic de tainã şi au murit la 21 a lui agv anul 1723. El au alcãtuit o facere de moral supt titlu Lume şi înţãleptul în limba moldoveneascã şi greceascã la Eşi, cum şi Sistema sau stare legii turceşti la Petruburg anul 1722 în limba rosascã. Şi în limba lãtineascã

141r:

Moldoviei şi atuncé şi voivodul Cantemir au fãcut rîndueli în ţarã şi pentru aceasta. Înfricoşindu-sã boerii, au fãcut arãtare viziriului la 7 zile noemvre anul 1711 şi l-au rugat sã li dei ajutori. Însã viziriul, socotindu-i şi pre dînşii de haini şi zurbagii tãinuiţi, nu i-au bãgat nici într-o samã şi au dat voe lui Potoschi, genaralului şvezãsc de au ernat în Moldova şi au silit pe lãcuitori de i-au dat hrana trebuincioasã pentru oaste sa.

La aceasta au luat vizirul de la moldoveni şi Hotinul, ce mai de pe urmã cetate ce încã mai rãmãsãsã a moldovenilor (69) şi au prefãcut ţinutul ei în raé turceascã şi au pus oaste într-însa pentru paza marginii.

În sfîrşit au pus în scaunul domnii iarãş pre mazilitul voivod Mavrocordat. Şi, dupã aceasta, s-au innoit pacea cu Rosie la 10 a lui aprilie anul 1712, iar pe craiul Carol împreunã cu pe puţini oameni

---

O scrisoare cuprinzãtoare de Perigrafiia şi gheografia Moldovii, cum şi Istoriia Împãrãţii Osmaniceşti care apoi s-au dat în stambã în limba englizascã şi dupã aceia în limba franţuzascã şi mai pre urmã şi în limba nemţascã. Cum şi pentru alte scrisori ce au rãmas de dînsul aratã biografie sa ce este adãogatã atît la Perigrafie Moldovii, cît şi la Istorie turceascã.

(69) Cãpt. Sulţer, tom 1, f. 439.

141v:

l-au pus turcii supt pazã şi l-au adus în prejma Adrianopolis. Şi vrînd Stanislav, craiul leşesc, sã prebeţească la craiul Carol, l-au oprit Mavrocordat Vvod în Eşi, nevrînd a-l lãsa sã facă dobîndã vicleşugului lui Tatar Han şi a Sarascheriului care cãuta sã-l omoare pre dînsul. Iarã pre urmã, l-au dat Mavrocordat în sama unui strãj ce rînduisã pentru dînsul de pazã însuş marele sultan. Şi au mers cu ace strajã la Bendis, însã dupã ce i s-au trecut toatã nãdejdea de-a-şi mai puté cîştiga iarãş stãpãnire crãii sale prin sila armelor turceşti, s-au întors de acolo la luna lui April, anul 1714 şi au trecut la ţiambric.

Această istorie s-au scris cu îndemnare şi cu toatã cheltuiala lui clucer Iordache Ilschi.

f. 142r

Istorie Bulgarie

Cuprinsã în tomul 50 al Istorii de obşte pentru toatãme ce au fost alcãtuitã în limba nemţascã de Ludowig Gebhardi.

Iar acum în perilipsis tãlmãcitã în limba românilor de Ioan nemişescu ot vist î oraşul Iaşi la anul 1808

Tomul al 3-le

Îndemnat fiind spre aceastã sãvîrşire mai mult prin înlesnire [???] sale bir boeri Iordach Ilschi, biv vel clucer care s-au şi aferosit

f. 142 v

Cinstiţilor iubitorilor de ştiinţã cetitori

Fiindcã întru ace de obşte istorie a toatã lumea în cari am gãsit şi am tãlmãcit tomul Valahiei şi tomul Moldovii sã aflã şi acest tom al Bulgarii pre larg alcãtuit cu nerãbdare dar vor bãnui iubitorii de ştiinţã cetitori pentru cã nu s-au tãlmãcit pre larg şi întreagã istorie şi acestui pãmînt al Bulgarii, precum s-au tãlmãcit istorie Valahiei şi Moldovii. Însã, fiindcã scoposul şi îndemnarea me n-au fost ca sã tãlmãcesc toatã aceastã istorie de obştie a lumii pentru alte ţãri şi neamuri streine ce numai sã trag dintr-însa toate povestirile ce sã vor afla pentru neamul nostrum al românilor.

Deci, afîndu-sã şi întru acest tom de istorie al Bulgarii multe şi gingaşe pomeniri pentru neamul românilor, cum cã au lãcuit într-acel pãmînt în multe osãbite politii dupã ce i-au strãmutat chesariul Avrilian di aice din Dachia lui Traian şi i-au trecut preste Dunãre în Mesie, adicã în Bulgarie ce s-au chemat dupã aceasta Dachie lui Avrilian. Şi cum cã mai în urmã, dupã ce s-au rãdicat Bulgaria crãie de sine şi au stãpînit-o doî neamuri de despoţi şi de craişi dupã ce al doî oara au cãzut tot pãmîntul bulgãresc 142 v// 143r

143r:

supt sila grecilor, l-au smuls de supt stãpînirea grecilor însuş neamul românilor, adicã Valahii care, acolo în Bulgarie, de cînd sã afla trecuţi de aice de chesariul Avrilian, lãcuia ca o osãbitã politie pe mintile Emul cum şi în Zagora şi la Alhialo. Şi rãdicînd aceştia Bulgaria iarãş în floarea aceia dinainte, au stãtut de rînd stãpînitori într-însa patrusprezece crai români sau valahi, atîta de puternici şi de slãviţi, precum sã va vide mai înainte.

Drept aceia ca sã nu rãmîie ştirbã istoria românilor cu trecere cu vedere de aceşti slãviţi crai, ci sã-i fac cunoscuţi împreunã şi pre dînşii, iubitorile de ştiinţã iubitori ai neamului nostru. Dar sã nu calc nice planul istorii. Pentru aceia în perilipsuri am tãlmãcit şi celilalte pricini de istorie a Bulgarii ce nu sã ating de neamul nostru, pînã cînd m-au adus pe rind la pricinile acele îndemnãtoare românilor şi a crailor pomeniţi pe care le-am tãlmãcit pre larg, dupã ce s-au aflat în original. Apoi şi de acolo înainte, dupã sãvîrşirea acestor crai, am tãlmãcit iarãş în perilipsis şi celilaţi urmãtoare pricini de istorie a Bulgarii, pînã au cãzut în sfîrşit supt sila turcilor.

Tãlmãcitorul

[Capitole]

f. 199 r.

Aceastã istorie s-au scris cu îndemnare şi cu toatã cheltuiala lui clucer Iordache Ilschi.

Text sursã:

Lugwig Albrecht Gebhardi: *Geschichte der Moldau*

https://books.google.ro/books?id=1RtfAAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

(Ediţia din Brünn, gedruckt bei Joseph Georg Trazler und im Verlage F.A. Schrämbl, 1788)